

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FAULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE

P. P. PANAITESCU

C U R S

PRIVIND

ÎNCEPUTURILE INFLUENȚII SLAVILOR
ASUPRA ROMÂNILOR

1938 — 1939

Editor
G. IONESCU

Luni, 7 Noembrie 1938

PRELEGAREA I-a

INTRODUCERE

În cursul anului acestuia ne vom ocupa cu "Începuturile influenței slave asupra Românilor".

Slavi și formarea poporului român. Dela început această problemă apare ca una din cele mai însemnate din istoria noastră națională. În adevăr, ceea ce deosebește poporul român de celelalte popoare de origine romanică este tocmai această influență slavă. Pentru a lămuri această problemă trebuie să spun pe scurt, care sunt elementele schematice pe care le au la bază toate popoarele romanice. Ele fără îndoială s'au format prin latinizarea unei întinse regiuni din Europa datorită cuceririi romane. Întinderea acestora ca stat a însemnat dela o vreme și o întindere etnică, adică elementul roman s'a

răspândit pe teritoriul cucerit exercitând asupra neamurilor supuse o puternică latinizare prin armată, prin cultură, prin administrație, etc. Prin urmare popoarele romanice sunt în parte urmașii Romanilor. Dar la început avem un element autohton, peste care s'a așezat elementul roman. Elementul autohton a fost înghițit de cel roman, dela care a luat și limba. În Evul-Mediu năvălesc barbarii asupra acestor regiuni, dislocând masa romanică și în felul acesta adăogând pe cel de al treilea element ce au format popoarele romanice pe lângă cel autohton și latin. Ca și elementul autohton cu civilizația lui, și elementul barbar care a dat clasa stăpânitoare - Francii în Franța, Vizigoții în Spania, Ostrogoții, Herulii, Longobarzii în Italia, etc. - a dispărut înghițit de cultura și civilizația latină. Ceeace deosebește poporul român de celelalte popoare romanice, este tocmai calitatea elementului al treilea zis barbar (alături de elementul autohton, thracic și de cel latin). În adevăr, pe când la celelalte popoare roma-

nice elementul năvălitor a fost de origine germană, la noi rolul acesta l-au jucat Slavii. Este adevărat că și aici la noi au fost Germani (Goți, Gepizi) care au năvălit, dar influența lor a fost trecătoare și fără urmări. Fostul prof. dela Cluj Diculescu, în lucrarea sa „Die Gepiden”, a încercat să arate că elementul german ar fi lăsat urme foarte însemnate la noi, mai ales în toponimie și onomastică, dar concluziile lui sunt bazate pe explicații forțate. În realitate, influența germană medievală este foarte slabă în limba română. Deci problema cursului nostru își are răspunsul că elementul slav este hotărâtor pentru formarea poporului român.

Slavii și începuturile culturii românești.

Dar alături de acest lucru care privește formarea noastră ca popor, mai este o problemă care privește începuturile culturii românești. Ca și la alte popoare și cultura noastră este formată din cultura moștenită dela popoarele care ne-au format. Fără îndoială că în cultura noastră trebuie să existe un

anume fond moștenit dela strămoșii daci cu urme în tradiție, în anume credințe, în folclor. Urmele acestea ale elementului autohton nu le știm cu precizie, fiindcă noi cunoaștem puțin pe Daci și este deci foarte greu să stabilim ceea ce le aparține lor. Elementul roman a lăsat și el urme și mai ales în ceea ce privește sufletul și caracterul poporului românesc. Când s'a arătat acest suflet românesc, s'a ajuns la concluzia - Dl. Rădulescu Motru a scris în privința aceasta o carte "Românismul"- că există un spirit românesc, de pildă, spiritul de legalitate, care desigur e moștenit dela Romani, căci la Slavi nu există. Deasemenea anume elemente religioase, spre exemplu, lipsa misticismului la poporul nostru, care la popoarele slave este o caracteristică. Numai datorită acestor elemente moștenite dela strămoșii noștri dinainte de Slavi se explică mai ușor cum poporul nostru, trăind în mijlocul Slavilor, a rămas asemănător în anumite privințe popoarelor romanice și deosebit de Slavi. Dar elementul slav la rândul-i

a lăsat multe urme și se poate spune fără a greși că dacă cineva vrea să cerceteze cultura noastră, trebuie să cerceteze și influența culturai slave asupra celei românești. Multă vreme învățații români au socotit o rușine această influență. După părerea lor, noi trebuiam să fim urmașii absolut direcți ai Romanilor, fără nici o influență slavă care nu e decât o sgară ce trebuia curățată. Ei bine, dacă analizăm elementele de influență slavă la noi, în biserică, folklor, etc., trebuie să distingem în această influență două faze. Există o influență slavă la noi primitivă (a primelor triburi slave) și una a popoarelor slave în formațiune de stat. Influența slavă primitivă se constată în primul rând în folklor, în dreptul nostru nescris. Influența dreptului slav la noi s'a exercitat, pentru că dreptul roman era prea complicat, potrivit pentru o societate așa de evoluată cum era cea romană și deci neaccesibil unei societăți care pierduse din cauza năvălirilor, forma ei civilizată. Cel slav însă corespundea mai mult cu structura noastră socia-

lă de atunci. Slavii însă s'au creștinat și au căpătat pe încetul o nouă civilizație reușind să formeze și state, venind astfel în contact și sub această nouă formă cu noi. Dar de data aceasta influența lor nu mai are caracterul original dela început.

Ce se întâmplase? Slavii se creștinaseră sub influența bizantină. Frații Metodiu și Ciril din Salonic plecaseră în misiunea lor la Moravi, iar discipolii lor au continuat propagarea creștinismului la Slavii din Sudul Dunării, la Bulgari. Bulgarii în contact cu Bizanțul au adoptat de acolo toate cele ce le-au trebuit în toate domeniile culturii. Deci această nouă influență a Slavilor la noi, nu e pură slavă, ci bizantină, trecută prin filiera slavă. Dar Slavii au luat dela Bizanț însă numai ce au înțeles ei din cultura acestora, nu tot absolut. Bizantinii au avut o cultură fină, superioară și bogată, moștenită dela vechii Greci, pe care Slavii de formație inferioară nu o puteau înțelege. Așa dar ei au luat numai ceea ce se potrivea cu spiritul lor. În primul

rând au căutat să imite fastul și strălucirea curții bizantine, adică partea formală a fost cea dintâiu imitată. Apoi ceea ce au găsit în manifestările populare bizantine. Din operele religioase au luat numai pe cele ce priveau viețile de sfinți, fiind mai ușoare și pe cele necesare cultului. Deasemenea cronicele bizantine au fost imitate de Slavi, nu însă istoriile savante și filosofice. Poate numai în artă a fost o influență bizantină de o fineță ceva mai deosebită. Prin urmare a fost la noi o influență slavă venită la început dela Slavii primitivi și una - de fapt bizantină - venită dela Slavii formați ca state deosebite.

Cultura slavo-română, internă. Dar trebuie să adăug că pe lângă aceste influențe venite dela vecini, întâlnite la orice popoare și deci explicabile și la noi, mai este o problemă pe care am putea-o numi internă. Poporul slav a putut creea la noi o cultură deosebită pe care noi înșine am continuat-o, am numit-o deci slavo-română. Slavii venind dela Nord,

au trebuit să treacă pe teritoriul locuit de strămoșii noștri pentru a ajunge în Sudul Dunării. A fost o adevărată migrațiune. În regiunile noastre s'a așezat și a rămas o populație slavă, peste noi și Unguri, care făcea legătura între Slavii din Sud și cei din Nord. Această legătură de continuitate între Slavi, a existat în prima parte a Evului-Mediu. Așa dar a existat un popor slav, care ca expresie geografică numai, l-am putea numi Slavii din Dacia, ce a dispărut în mijlocul nostru. Elementele etnice slave de azi de pe teritoriul nostru sunt de proveniență recentă, nu sunt urmașii Slavilor din Dacia. Prin existența acostor Slavi la noi, se explică mai ușor de ce noi am adoptat liturghia și limba slavă în cancelarie. Din momentul adoptării limbii și liturghiei slave, firește că s'a format o tradiție și chiar și după desnaționalizarea acestor Slavi, prin puterea de inerție a tradiției, limba și liturghia slavă au continuat încă multă vreme la noi. Un filolog bulgar, anume Miletici, a susținut că elementul slav a

trăit la noi încă foarte multă vreme, căci numai așa s'ar explica faptul că limba slavă s'a păstrat până târziu în sec. al XVII-lea la noi. Dar savantul ceh Jireček a arătat că aici este vorba de puterea tradiției și nu de dăinuirea elementului slav.

Din vremea aceasta sunt lucrări juridice, cronice, etc., în limba slavă scrise pe teritoriul nostru, uneori chiar de Români. Aceste opere alcătuiesc o literatură, pe care o putem numi slavo-română. Așa se poate constata existența unor probleme interne slavo-române pe lângă celelalte probleme. Ea apare și mai clară când studiem limba documentelor dela noi. Această limbă este cea bulgară în care scriseseră și Metodiu și Ciril, dar în care întâlnim și elemente sârbești și rusești și fără îndoială românești. Grație acestor elemente de sinteză putem vorbi, așa dar, de o versiune românească a limbei slave. Dealtfel și la ceilalți Slavi limba lui Metodie și Ciril nu a putut fi păstrată intactă, elementele fiecărui popor slav, vrând ne vrând adăogându-se, astfel că avem o limbă slavă

- fără îndoială bisericească așa ca și la noi - cu elemente rusești în Rusia, cu elemente sârbești în Serbia, etc., și deci și o limbă slavă bisericească, în versiune românească. Așa dar și în privința limbii avem o problemă slavă internă.

Planul cursului. Astfel în cursul anului acestuia vom cerceta aceste probleme, arătând în primul rând unde s'au format popoarele slave, locul lor între popoarele europene, cum au intrat în contact cu noi, ce ne-au împrumutat, cum s'au format statele slave - cele din Sud care ne interesează în primul rând -, cum s'a format cultura lor și ne-a influențat și pe noi, și apoi vom vorbi și de influența Slavilor-dacici.

Din punct de vedere al împărțirii cronologice și geografice a subiectului nostru, el va începe cu primele știri care privesc locul de formare al Slavilor, apoi vom cerceta influența Slavilor de Sud la noi, statele Sârbilor și Bulgarilor până la dispariția lor, adică până în sec.al. XV-lea, când statul sârbesc își pierde autonomia - până atunci era în suzeranitatea Turcilor

și până la Baiazid în ce privește pe Bulgari care atunci își pierd autonomia (1393). Vom face istoria acestor state și nu vom vorbi numai de influența lor asupra noastră și aceasta pentru a înțelege mai bine lucrurile.

Firește că nu numai Slavii din sudul Dunării ne-au influențat pe noi. Și celelalte popoare slave au avut un rol în această privință, dar aceasta mult mai târziu. Fără îndoială că nu putem fixa cu precizie până la ce an avem de-a face cu influența unora și când începe a celorlalți. Dar aproximativ pe secole putem face acest lucru.

Așa până în sec. al XV-lea influența slavă la noi a fost mai ales a celor din Sud (Bulgari-Sârbi). În sec. al XVI-lea și al XVII-lea avem influența Polonilor, când școlile lor catolice se deschid și pentru fii de boieri români. După decăderea politică a Polonilor de după Sobieski începe influența Rușilor ortodoxi care continuă până chiar în sec. al XIX-lea când

se poate constata că elementul principal de luptă al Românilor este desrobirea de jugul rusesc. Anul acesta vom arăta numai influența Slavilor din Sud care ea s'a exercitat asupra noastră cea dintâi.

Această problemă este desigur foarte grea, în primul rând fiindcă suntem în Evul-Mediu din care vreme avem foarte puține izvoare, din care cauză se nega-se la un moment dat chiar existența noastră.

Izvoarele ce le avem sunt mai mult de domeniul arheologiei și lingvistice, care nu pot să ne ofere date cronologice precise.

Vom căuta ca din izvoarele ce avem, cu obiectivitate și logică să stabilim adevărul în privința celor de mai sus.

---000---

Miercuri 9 Noembrie 1938

PRELEGerea II-a

Patria primitivă a Slavilor

Slavii și Indo-Germanii. In lecția de azi, după ce am arătat principiul călăuzitor după care vom face cursul de anul acesta, începem cu problema locului de origine al Slavilor. Vom vedea deci de unde a pornit migrațiunea poporului slav. Problema aceasta, a locului lor de formațiune înainte de năvălire, este foarte interesantă și a preocupat pe istorici din vremuri foarte vechi. In privința ei, părerile istoricilor au fost contradictorii. Astăzi s'a ajuns la o concluzie pe care o cred definitivă:

Dar înainte de a intra în miezul problemei, trebuie să lămuresc un lucru și anume, când vorbim de locul de baștină al Slavilor, întrebarea este, ce înțelegem? Evident că este vorba de locul lor de formațiune, locul de unde au fost siliți la migrațiuni de nă-

vălirile popoarelor barbare. Azi acești Slavi alcătuesc mai multe popoare: Rușii, Cehii, Slovacia, Sârbii, Croații, Polonii, Bulgarii, care au toate o serie de elemente de înrudire care se văd mai ales din limba pe care o vorbesc. De aici se poate deduce că la o vreme îndepărtată au format un singur popor, așa cum popoarele romanice de azi au alcătuit la origine un singur popor și tot așa cum și popoarele germanice sunt ramurile unui element unitar. Limba slavă însăși - dacă mergem mai sus pe scara genealogică - este o ramură a unei limbi care cuprindea odată o mare parte din Europa și Asia, limbă pe care azi o numim cu o expresie mai mult geografică, indo-germanică, pe care noi o cunoaștem nu din anume izvoare ce s'ar fi păstrat, ci din lucrările filologilor. Ea este o limbă creată de filologi, prin comparație între elementele limbilor de azi, din care s'a reținut numai ceea ce era comun. Nu intrăm prea mult în discuția acestui lucru, el neinteresând cursul nostru; fapt sigur este că în urma cercetărilor în acest domeniu s'a constatat că și Slavii sunt dintre popoarele socotite după limbă ca indo-europene

sau indo-germanice.

Unde se vor fi aflat acești Indo-Germani la origine, locul unde s'a format limba lor, este foarte greu de spus. Până mai de curând toți istoricii și filologii erau de acord în a admite că acest loc a fost în Asia și deci și Slavii au venit în Europa de aici. Azi însă sunt istorici și filologi care nu mai admit această teorie, fiind de părere că Indo-Germanii sunt originari din Europa.

Dacă împărțim acum schematic pe Indo-Germani după gradul lor de înrudire, constatăm locul limbei slave între limbile indo-germanice. Iată cele ce constatăm: mai întâiu avem grupa asiatică, din care se despart două grupe, cea mai depărtată fiind a limbilor indiene, între care și sanscrita; iar cealaltă, grupa iraniană - numită astfel după numele platoului Iran, centrul acestei grupe - din care fac parte limbile: a Mezilor, a Perșilor și poate și a Sciților.

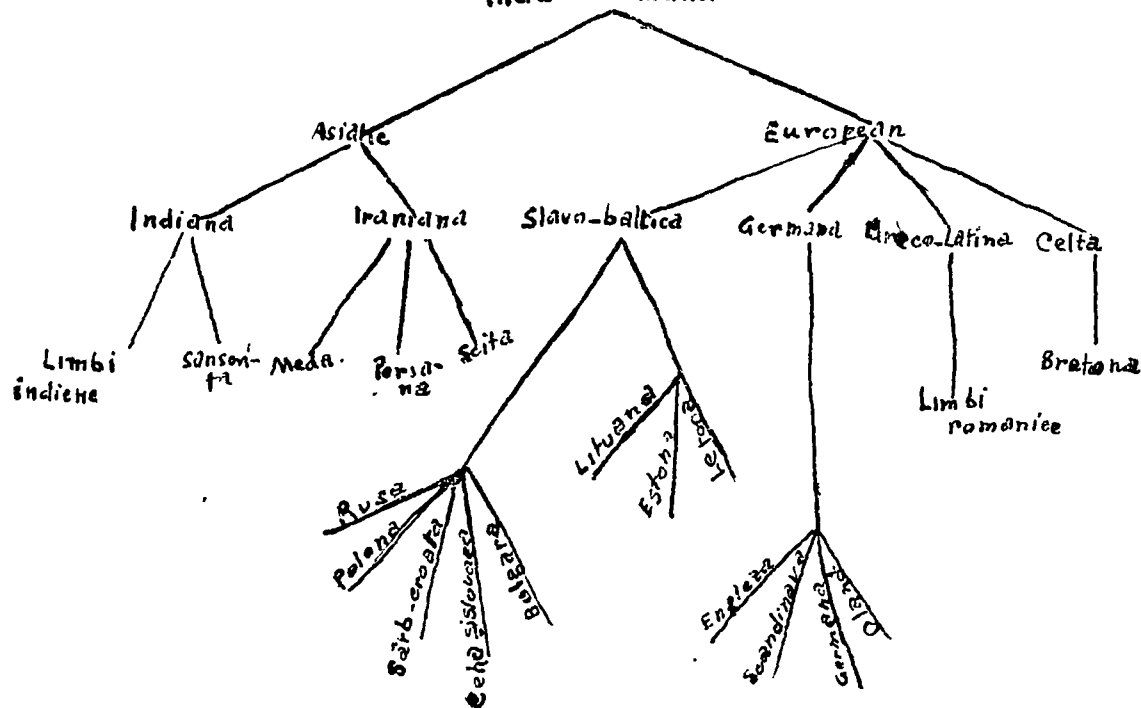
După grupul asiatic avem grupul european, din

Fasc. 2

care fac parte grupele: slavo-baltica cu rusa, polona, ceha, sârba, bulgara, etc., pentru slavă și litviana, estona și letona pentru baltica; apoi cea germană cu engleza, germana, olandeza și limbile scandinave, continuând apoi cu grupa greco-latină cu ale ei dialecte romanice și celta, altădată răspândită pe un teritoriu f. întins, azi redusă însă numai la câteva nuclee, ca acel al Bretonilor.

Schematic lucrurile se prezintă astfel:

Indo - Germana

Aşa dar privind acest tablou se poate cu uşurinţă constata că limba slavă primitivă e cea mai apropiată de grupa asiatică, înrudită foarte de aproape cu cea baltică şi vecină cu germanica. Dacă astfel se prezintă lucrurile din punct de vedere lingvistic, să vedem acum ce fel stau şi din punct de vedere istoric.

Teoria autohtonistă. În această privinţă însă, nu putem intra prea mult în trecut.

Sunt unele indicii care ne duc până în sec. al VI-lea a.H., dintr'o epocă ce ar corespunde cu vremea dinaintea războaielor medice la Greci, cu timpul lui Darius şi Herodot. Ştiri precise despre Slavi, nu avem decât din sec. I d. H., deci dela începutul imperiului roman. Aceste ştiri sunt întâlnite deacum până la năvălirea Slavilor care poate fi pusă în sec. al V-lea d.H.

Astfel stând lucrurile să vedem cum răspundem problemei care se pune pentru noi: unde au locuit strămoşii Slavilor în epoca imperiului roman, adică din sec. I d.H. până la năvălirea lor, din sec. V d.H.

Pentru a rezolvi această problemă trebuie firește să ne adresăm la izvoarele istorice, care, în general, sunt foarte puține din această vreme și mai ales pentru un popor care era în afara interesului istoricilor timpului.

S'a găsit însă un izvor, care s'ar părea că dă o altă explicație originii Slavilor. Este vorba de cronica așa zisă a lui Nestor, care este cea mai veche cronică rusească, scrisă la Kiew, după anul 1100. Aceasta este însă un izvor foarte depărtat de epoca ce ne interesează pe noi, adică de sec. I și al II-lea d.H. Ce spune acest pseudo-Nestor? El care era călugăr la o mănăstire din Kiew unde adunase mult material istoric, spune că: "Mulți ani în urmă Slavii se stabiliră la Dunăre, unde este acum țara Ungurilor și a Bulgarilor. De aci Slavii se răspândiră pe pământ și și-au primit nume după țările unde s'au așezat... Iar când Volochii atacă pe Slavii dela Dunăre și se stabiliră între ei și-i asupriră, acești Slavi plecară și se stabiliră pe Vistula și se numiră

Leși.....". Această știre a fost utilizată și de cei care s'au ocupat cu originea Românilor, arătând că, iată, Românii nu sunt autohtoni.

Alături de acest izvor mai sunt și altele ca spre exemplu o cronică sârbă care susține că Slavii sunt originari dela Dunăre. Acest izvor este alcătuit de cronicile sârbești din sec. al XIII-lea, care susțin că Slavii sunt autohtoni și se numeau în vechime Iliri. Mai adaugă și faptul că dintre împărații romani, mulți au fost Sârbi, adică din aceste părți, ca de ex. Galerius. Pe baza acestor știri s'a născut așa numita teorie a autohtonismului, din care deci reese că aici la Dunăre s'a format poporul slav.

E adevărat că în contra ei s'a putut răspunde foarte ușor. În epoca veche în aceste regiuni stăpâneau Romanii, despre care lucru avem sumedenie de izvoare, totuși nici unul din ele nu îi pomeneste pe Slavi. S'a răspuns de către susținătorii autohtonis-

mului, că aceasta se datorește faptului că aceste popoare care locuiau atunci aici, purtau alt nume. Așa vechii Iliri erau Slavi, ba s'a mers până acolo încât și Dacii și în genere Thracii au fost făcuți Slavi. Se știe că aceste afirmațiuni sunt cu totul false, diferitele cercetări științifice, mai ales toponimice și onomastice, au arătat că neamurile thrace n'au nimic comun cu cele slave.

Mai menționez acum o părere, aceea că strămoșii Slavilor erau Sarmatii, un popor care a locuit în Sudul Rusiei, de pe țărmurile M. Negre prin Ucraina, până prin Polonia de azi. Dar și această teorie este neîntemeiată, căci aceștia erau de origine caucaziană; de altfel și azi urmele lor se găsesc în Caucaz.

Ce spun izvoarele istorice cele mai vechi ?

Pentru a găsi elementele principale pentru rezolvarea problemei noastre, trebuie să ne întoarcem la litera izvoarele contemporane (sec. al VI-lea a.Hr. - V d.Hr.). Dela început trebuie să spunem că ei nu apar în antichitate sub numele de Slavi.

Cea mai veche știre despre ei ar fi dela Herodot, care a trăit în sec. al V-lea a. H. El s'a apucat să scrie o istorie a Grecilor pe un plan foarte larg, în care intrau și lucruri de geografie și sunt pomenite și popoarele care au intrat în contact cu Grecii, în timpurile războaielor medice. Pomenește de lupta lui Darius cu Sciții de peste Dunăre (c.513). Cu ocazia descrierii acestei expediții. Herodot face o largă descriere a regiunilor și popoarelor depe meleagurile noastre. Vorbind despre Sciții, care erau iranieni, el îi arată ca fiind de două feluri, unii nomazi și alții regali (adică erau conduși de regi), care erau așezați și se ocupau cu agricultura. Cei nomazi locuiau pe malurile M. Negre și la gurile Dunării. Cei așezați erau mai la Nord și istoricii s'au întrebat dacă aceste două neamuri de Sciți arătate de Herodot, nu erau cumva două popoare diferite și în cazul acesta, dacă Sciții regali nu erau strămoșii Sлавilor, ei fiind situați destul de aproape de Volhînia și Polonia de azi. Lucrul însă nu este deloc si-

gur.

Ca să ajungem la știri mai precise, trebuie să ne oprim la sec. I, în epoca imperiului roman, care întinzându-și mereu granițele s'a apropiat foarte mult de popoarele care trăiau în Răsăritul Europei, datorită cărui lucru au putut și acestea să intre în lumina istoriei. Suntem acum ajutați și de faptul că istoricii numesc pe Slavi "Venedi" sau "Veneti", ceea ce ne dă posibilitatea să le cunoaștem numele ce-l purtau în antichitate. (Scriitorii bizantini din sec.al VI-lea îi numesc "Venedi sau Slavi", așa că identitatea e sigură.

Care sunt acum știrile pe care le avem despre "Venedi", începând din sec. I? Cea mai veche știre este dela Plinius care a scris cam pela anul 77 d.H. - deci pe vremea lui Vespasian - o "istorie naturală". Iată ce spune el despre Slavi; "Unii afirmă că până la Vistula locuiesc Sarmatii, Venedii, Scirii, etc.". Deci din această știre a lui Plinius rezultă clar că

Venedii își aveau locuința în regiunea Vistulei.

A doua știre pe care o avem este dela istoricul Tacit care a scris - pe vremea lui Traian - pe lângă cunoscutele sale "Annales" și o lucrare mică despre Germani, în care îi laudă în comparație cu Romanii.

Vorbind despre organizația în triburi a acestora, el pomenește și pe vecinii Germanilor, din partea de Răsărit a acestora. Iată ce zice el: "Nu știu dacă trebuie să socotesc printre Germani sau printre Sarmați ramurile Peucinilor, Venedilor și Fenilor (Fenii sunt Finezii locuitorii Finlandei de azi), deși Peucinii pe care unii îi numesc Bastarni, au aceeași limbă, aceeași închinare față de zei, aceleași așezăminte și aceleași locuințe ca și Germanii. (Bastarnii sau Peucinii sunt în mod sigur Germani). Veneții au împrumutat multe din obiceiurile lor (ale Sarmatilor) tot ce se înalță ca păduri și munți între Peucini și Feni este străbătut de ei în goană după furțișaguri. Ei trebuiesc socotiți mai degrabă printre Germani, pentru că ei își fixează locuințe

durabile, poartă scut, sunt pedestrași și se bucură de o nemasurată iuțeală la mers: lucruri tocmai contrare Sarmaților care trăesc mai mult călări și în car....Fenul e în afară de cale de sălbatec și nemaipomenit de sărac, nu are nici arme, nici car, nici locuințe..... Pentru ei nu este alt refugiu în fața fiarelor sau a furtunilor decât că se adăpostesc sub un oarecare acoperiș țesut din ramuri".

Ce concluzii putem trage din acest text? Mai întâiu constatăm că Venedii se aflau la Răsărit de Germanii cu care din punct de vedere al civilizației îi aseamănă Tacit. Ei sunt oameni așezați, spune istoricul roman, spre deosebire de Fenii care sunt veșnic în mișcare. Au arme și scuturi și chiar obiceiuri ca Germanii, ocupația lor de căpetenie fiind agricultura. După știrea lui Tacit, geograficește îi putem fixa la Răsărit de Germani, fără însă a putea preciza mai mult.

În sfârșit mai avem un al III-lea izvor care

este în limba greacă. Este vorba de geograful Ptolemeu sau Ptolemaios, originar din Egipt (secolul al II-lea). El spune că „Venedii sunt vecini cu Sarmații (aceștia locuiau în Sudul Rusiei) și se întind dela golful Venedic (adică golful Riga) până la marginile Daciei”. Așa dar iată că avem fixate oarecum marginile teritoriului pe care-l locuiau Slavii. La Nord Marea Baltică, spre Sud Dacia, deci ocupând Galiția Orientală. Către Apus aveau vecini pe Germani, iar către Răsărit înspre Rusia de azi nu avem ceva bine definit, erau totuși vecini aici și cu Sarmații.

Intr'un alt pasagiu Ptolemeu zice că ei trăiesc pe malurile Vistulei, învecinați cu Goții și Gepizii.

La aceste știri s'ar mai adăoga un nou izvor, care este un itinerariu, o hartă de drumuri, numită "Tabula Peutingeriană". Se numește așa dela numele savantului german Peutinger, care a descoperit-o și publicat-o. Este o hartă contrasă, adică mai mult lată decât înaltă. Ea a fost folosită și copiată în mai multe exemplare și în epoci diferite astfel că

la cõpiile mai nouă, cei care le-au făcut au mai adăugat lucruri care nu se găseau în exemplarele mai vechi ale hărții. Aceste adaosuri merg până în sec. al V-lea.

În felul acesta în unele cõpii Venedii sunt așezați la Vistula, în altele în părțile Nistrului. Acestea sunt izvoarele istorice pe care le avem despre ei. În toponimie avem cuvântul german "Wenden" dat locuitorilor de pe coastele Baltice și care s'ar putea presupune că ar fi ecoul numelui vechilor Venedi.

Patria primitivă a Slavilor. În concluzie putem spune că Slavii, începând din sec. I și până în sec. al V-lea trăiau în regiunea care s'ar mărgini la Nord cu Baltica, la Sud cu Dacia, la Apus cu Germania și la Răsărit cu o linie convențională care ar merge pe la râul Niemen sau Dvina. Deci o mare parte din Polonia de azi, gravitând în jurul Vistulei. Se vede cu ușurință că singurul popor slav care n'a emigrat este cel polon. Odată locul lor de trai stabilit, putem vedea și unde au venit influențe asupra lor.

Argumente filologice. Istoricii au căutat să confirme cele trei izvoare de mai sus și prin alte mijloace și anume au luat în cercetare limba, de unde au scos unele considerente destul de interesante.

Am spus că toate limbile slave derivă dintr'una singură, care azi firește nu mai există. Pe cale comparativă, filologii au căutat să construiască această limbă slavă primitivă și au numit-o limbă slavă comună. Să nu se confunde cu slava veche bisericească, ce nu este decât un dialect al limbii slave și anume al celei bulgare, în care au scris Metodiu și Kiril. În privința stabilirii locului de origine al Slavilor, filologii au zis așa. Dacă în limba slavă comună vom întâlni cuvinte care să arate nume de plante ce cresc în anume regiuni, sau formațiuni de teren specific anumitor regiuni, atunci locul lor de origine s'ar afla numai într'un astfel de ținut. Dacă spre exemplu nu se vor găsi termeni pentru munți atunci înseamnă că au locuit o regiune în care asemenea formațiuni de teren lipseau.

În adevăr, s'a constatat - cu toate că trebuie tratat cu delicatețe, acest lucru dată fiind circulația cuvintelor - că regiunea de formațiune a poporului slav era o regiune mai mult Nordică, de mlăștini, de stepe și câmpie cu păduri specifice câmpiei. O serie de nume de plante cultivabile în asemenea regiuni arată că Slavii se ocupau cu cultura lor. Aceste concluzii au venit deci să confirme cele ce se știau din izvoarele istorice. Adaog că lucrări mai dezvoltate în care se poate vedea înfățișată întreaga problemă a originii Slavilor, sunt destule. Cea mai completă este însă a învățatului ceh Liubomir Niederle - Antichități slave - scrisă întâiu în limba cehă în 6 vol. apoi tradusă în franțuzește rezumată în două volume sub titlul "Manuel de l'antiquité slave". Primul volum a apărut la Paris în 1923 și cuprinde partea istorică a Slavilor, celălalt, doi ani mai târziu, tratând despre civilizația lor.

Din punct de vedere istoric, mai menționez o lucrare tot a unui ceh, anume Šafarik publicată tot

sub titlul "Antichități slave" în 1837.

E bine să fie cunoscută fiindcă este cea dintâiu lucrare în care s'a stabilit locuința primitivă a Slavilor în Polonia de azi. Este însă învechită și a fost tradusă și în nemțește.

—ooo—

Iuni 14 Noemvrie 1938

PRELEGerea III-a

Cultura primitivă a Slavilor

Unitatea culturii slave primitive. În lecțiunea precedentă am ajuns la o concluzie în ceea ce privește patria primitivă a Slavilor. Am definit-o cronologiceste și teritorialicește, arătând apoi epoca în care ei apar sub numele lor primitiv de Venedi, epocă ce se cuprinde între sec. I și al V-lea d.Hr., ajungând astfel la sec. al VI-lea în care începe migrațiunea slavă. Înainte de a vorbi despre năvălirea

lor, să ne ocupăm și de o altă chestiune, aceea a culturii lor primitive, adică dinainte de migrațiune. Problema aceasta este deosebit de interesantă și iată de ce. Dacă admitem că toate popoarele slave din Europa au trăit la început într'un singur loc, desigur că din această conviețuire au trebuit să rămână la ele anume elemente culturale comune. Atunci se pune întrebarea, care sunt aceste elemente comune rămase din cultura primitivă și cum le putem cunoaște.

Interesant e răspunsul acestei întrebări pentru noi, pentru că avem asupra noastră o influență slavă culturală primitivă.

Această cultură slavă o putem cunoaște după informațiile ce le avem din izvoarele ce le-am arătat. Mai întâi izvoarele scrise din care mai însemnat e Tacit care ne spune că ei erau agricultori. Apoi unele resturi arheologice scoase la iveală de săpăturile ce s'au făcut în regiunea de baștină a Slavilor. De asemenea se pot scoate concluzii interesante din studiul folklorului, obiceiurilor slave de azi cari

păstrează tradiții anterioare creștinării Slavilor. Insfârșit în privința aceasta mai avem și metoda, numită de filologi "de cuvinte și lucruri" pe care am mai întrebuințat-o. În ce constă această metodă? Se caută a se observa dacă în limbile popoarelor slave sunt anume termeni comuni pentru instrumentele agricole de exemplu, sau pentru plante, arme, etc., și atunci acești termeni (deci și noțiunile ce reprezintă) sunt socotiți ca fiind cunoscuți de Slavi din vremea când poporul slav nu se împărțise în mai multe ramuri. Când însă alți termeni sunt întâlniți la Poloni, pentru cazurile de mai sus, decât la Cehi sau la Ruși, etc., atunci evident conchidem că în vremea anterioară migrațiunii slave, acești termeni și chiar ceeace reprezintă ei nu erau cunoscuți.

În ceeace privește lucrările în care se pot găsi discutate aceste lucruri, avem în primul rând pe aceea pe care am citat-o, a lui Liubomir Niederle și anume în vol. al II-lea. Mai este însă și un mic ma-
Fasc. 3

nual foarte competent al unui slavist francez, răposat azi, Louis Leger, intitulat "Les anciennes civilisations slaves" (Payot).

Slavii popor agricol. Să trecem acum la cele ce ne interesează pe noi, adică să arătăm elementele culturii primitive a Slavilor. Prima chestiune care se pune este dacă Slavii au fost un popor aşezat. Dela început putem afirma că Slavii au fost un popor agricol, în epoca imperiului roman. Asupra acestui fapt avem mărturii directe şi sigure în cele ce ne spune Tacit, când îi compară cu Finii, care n'au sate şi oraşe aşezate. Dar nu putem spune că erau cu totul aşezaţi.

Se ocupau şi cu agricultura, dar uneori se constată la ei şi din când în când unele migraţiuni, care ni-i arată ca pe un popor semi-aşezat. Tot din Tacit ştim că aveau scuturi, deci o oarecare industrie. Din limbă se vede că ei cunoşteau plugul - termen luat de noi din limba slavă, adaog însă că noi am avut termenul aratru pentru un plug făcut din lemn -,

pe care-l împrumutaseră de la Germani (pflug) de care au fost influențați și în alte elemente ale civilizației lor. Iată un alt cuvânt al limbii slave comune, care vine tot din limba germană, este stena-zid, în germană stein = piatră. Aceasta arată că atunci când Slavii au început să construiască clădiri din piatră au fost iar influențați de Germani. Intre cuvintele comune Slavilor, care arată o civilizație agricolă foarte veche e cuvântul jito, care însemna la origine orice fel de cereale din care se făcea făină, azi înseamnă grâu. Tot în acest domeniu mai avem cuvântul orati = a ara, apoi hleb = pâine, deasemenea comun tuturor Slavilor. Dintre instrumente avem cel cu numele de kosa = coasă, de unde l-am luat și noi. Din aceste elemente de mai sus se vede că Slavii au avut o terminologie comună în domeniul agriculturii. Dintre cuvintele care privesc transformarea cerealelor mai menționez pe vodenita = moară. La origine avea semnificația de "moară de apă" dela vodă = apă. Un cuvânt comun este deasemenea, cuvântul ruda = minereu, ceeace

înseamnă că în anume regiuni se scotea minereu. Cuvântul e și la noi dat mai ales țiganilor care se ocupau cu acest lucru (rudari). Ce este curios și ar contrazice metoda de cuvinte și lucruri, este cuvântul vino = vin. El există la toți Slavii, dar nu se poate afirma că Slavii au cunoscut cultura viței de vie pentru motivul că în patria lor primitivă nu permite clima cultura . viței de vie cum nu există nici azi. Acest cuvânt trebuie să ni-l explicăm prin faptul că vinul era importat, deci din contactul cu alte popoare l'au cunoscut Slavii. Din contră băutura care era foarte apreciată la Slavi era băutura alcoolică din fermentarea mierii, numită "mied", în latină hidromel. Așa încât putem conchide că ei erau destul de înaintați în domeniul civilizației agricole.

Locuința și podoabe. Dacă ne ocupăm de casă și anexele ei, vedem că nu e un termen comun la toate popoarele slave, pentru ea. Există două feluri de locuințe în regiunile sătești, care sunt întâlnite și în regiuni locuite nu numai de Slavi, de pildă în Ru-

sia și o parte din Polonia, casele sunt construite din trunchiuri așezate unele peste altele făcând o casă ermetic închisă, numită izba. La Slavii din Sud găsim o formă de clădire ce se aseamănă cu a țăranului nostru, este casa cu prispă. Dece această deosebire și pe deasupra Românilor care să fi împrumutat această formă de la Slavi ?

Cred că nu. Deosebirea aceasta desigur în primul rând a fost adusă de climă. Mai este posibil ca în ce privește forma clădirii, ea să fi fost moștenită de la popoarele mai vechi de aici, de pildă de la Daci și Traci. Un cuvânt interesant de amintit este cuvântul țiglă luat de noi de la Slavi și împrumutat de aceștia de la Latini, în limba cărora avem "tegula" (cărămidă de acoperit casa).

Deci, după cum se vede, alături de influențe germane asupra Slavilor, avem și influențe latine.

În sfârșit, un cuvânt slav cunoscut este "grad", care la Slavii de Nord se zice gorod, și înseamnă cetate. O serie de localități poartă numele acesta de

ex.:Belgrad = cetatea albă, Novgorod = cetatea nouă,
etc.

Interesant cum acest cuvânt a intrat în limba noastră unde a dat cuvântul gard. Cum a ajuns aici? Simplu, probabil că cetățile la început au fost înconjurate cu garduri de lemn și nu cu piatră.

În ceea ce privește îmbrăcămintea și podoabele, ele se pot urmări din mormintele slave din ținutul de origine. Podoabele sunt întocmai ca cele din mormintele germane. În special e de amintit o podoabă găsită și la noi anume fibulele sau agrafele, un fel de ace de siguranță mai mari, din aur și uneori împodobite cu anume pietre. Aceste fibule sunt de trei feluri: germane, grecești și latine. Cele din mormintele slave sunt asemănătoare cu cele germane. Acestea sunt lucrurile pe care le putem spune despre partea materială a vieții lor.

Viața socială. Trecând acum la cea socială, constatăm un regim de proprietate care nu era individuală ca la Romani, unde tatăl avea pământul ce putea

- după moartea lui - să fie împărțită la fii. Ca și la Germani, la Slavi era proprietatea colectivă, ce privea un sat întreg, pe care am împrumutat-o și noi sub influența lor. Această formă de proprietate, păstrată multă vreme, se numea la Ruși "mir", iar la Slavii din Sud "zadruga". Acest fel de proprietate împrumutată și de noi urmașii unui popor cu proprietate individuală se vede și după numele de localități care este la plural ca de pildă Ionești, București, etc. (E greșit deci când se zice Bucureștiului în loc de Bucureștilor). Această proprietate colectivă "a celor trei feluri de pământ" cum se mai zice, presupunea că fiecare stăpâna din proprietatea colectivă în care fiecare sătean avea parte din câmpie, din apă și din pădure. Sub forma aceasta proprietatea colectivă apare și la Germani și la Slavi și la noi, în tot timpul Evului-Mediu. În legătură cu pământul - la toate popoarele de altfel - se organizează și clasele sociale. În totdeauna și ori unde, clasa care a stăpânit pă-

mântul a format clasa nobililor, din contra aceea care l'au muncit au fost șerbii. La mijloc s'au găsit micii proprietari, răzeșii și mai târziu au apărut negustorii, târgoveții, care foarte probabil că la Slavii primitivi n'au fost.

Deci a existat din epoci foarte vechi o nobilime slavă, alături de o clasă de șerbi. Felul cum s'a numit a variat dela un popor slav la altul. E foarte cunoscut termenul polon de glechtă cunoscut și la noi, înseamnă în limbile nordice nobil. Este de origine germană dela Geschlecht, care înseamnă neam. Pentru că la Poloni această clasă a avut un caracter anarhic, la noi termenul a trecut cu sensul de oameni tulburători. Fiind termen german, s'a pus întrebarea dacă la origine Slavii n'au avut conducători germani. Alături de acest termen avem și pe cei de boier, jupan și vi-teaz. Sunt trei termeni întrebuințați și la noi. În ce privește termenul de boier, care la Ruși și Bulgari este, dar nu comun tuturor Slavilor, a dat naștere la discuții. Unii l-au admis din bolie - mai

mare, deci în fruntea țării, alții l-au socotit ca venind dela termenul "boliades", de origină mongolă (nobilii Bulgarilor primitivi).Deci "boliarii" ar veni dela "boliades".

Cel de jupan vine dela numele jupei, deci conducătorul jupei, rămas și la noi, nu este slav ci se pare că e thracic.Slavii probabil l-au găsit în Pen. Balcanică. Termenul de viteaz privește o anume parte a nobilimii, anume calitate, aceea de războinici. De pildă la noi în cronica dela Bistrița se spune că Ștefan cel Mare și-a strîns vitejii și a plecat la luptă, ceea ce înseamnă că și-a strîns boerii comandanți de oaste. Există și la Unguri acest termen. În sfârșit să mai amintim termenul de cneaz, conducător al unui sat, care și el ca alți termeni este de origine germană, dela König. Mai adaug alături de cele două clase și pe aceea a robilor. Cuvântul rob sau rab este de origine slavă și e de pus în legătură cu verbul roboti = a munci, intrat și la noi în limbă.

Pe lângă aceste concluzii scoase din analiza

limbii și termenilor slavi, care arată marea influență germană, mai avem de observat că anume istoricii vorbesc de ocupațiile lor foarte aproape de vremea când Slavii își vor începe năvălirea, ca de pildă Procopius (sec. VI d.Hr.). Acesta spune, întrebându-l o terminologie antică, în legătură cu conducerea lor, că Slavii au o cărmuire democratică, ei fiind împărțiți în triburi ce au conducători aleși - spre deosebire de conducerea ereditară dela Bizanț. Desigur că alegerea conducătorilor se făcea dintre nobili, așa cum se făcea de altfel și la Germani.

Aceste triburi primitive ale Slavilor erau așezate în regiuni în special de râuri, formând o unitate sub conducerea unui Voevod, termenul de data aceasta fiind militar și însemnând conducător de luptă. Este format din două cuvinte "boi"= luptă și "vodi"= a conduce. Deci în genere voevodatele, cnezatele sau jupele ocupau valea unui râu.

Se înțelege ușor de ce aceasta, desigur pentru ușurința comunicației. Acest lucru se vede și la

noi; de pildă județele noastre se numesc după numele de râuri care le străbat, așa de pildă, Gorj, Dolj, Prahova, etc. Se mai constată însă și mici adunări, care formau anume consilii, dar care se pare că nu erau consultate decât când era absolută nevoie.

---ooo---

Miercuri, 16 Noembrie 1938

PRELEGHERA IV-a

Religia Slavilor primitivi.

Cele trei influențe culturale asupra Slavilor.

În lecția de azi ne vom ocupa cu a doua parte a culturii primitive a Slavilor, cu partea mai înaltă a manifestării lor, cu religia. În lecțiunea trecută, am ajuns la concluzia că a existat o cultură comună slavă, din care anume elemente s'au păstrat până mai târziu, luând, pentru partea materială a acestei cul-

turi, ca izvor limba, alături de anume rezultate arheologice.

În ceea ce privește însă religia, trebuie să ne adresăm de data aceasta altor izvoare și anume folclorului, obiceiurilor și tradiției în care s'au păstrat anume zeități ale Slavilor primitivi. Avem însă și câțiva scriitori mai vechi care vorbind de creștinarea lor au pomenit și de credințele și zeitățile pe care Slavii le-au avut mai înainte de creștinare. Între acești scriitori avem pe cronicarul Nestor, apoi câteva cronici polone, dau diferite amănunte, în Evul-Mediu, privitoare la vechea religie slavă, dar fiind târzii, trebuiesc primite cu rezerve. Înainte de a da câteva amănunte în această privință trebuie să spun că și aici constatăm trei elemente venite dela trei curenți de influență. Unul este de origine germană, altul - mai slab însă - e de origine mongolo-finică și cel de al treilea este alcătuit din elemente de influență latină. În ce privește influența germană și mongolă este ușor explicabilă, căci în vremea antică, Slavii trăiau în vecinătatea lor. Pen

tru elementele păgâne de influență latină, explicația este mai grea fiindcă Slavii se găseau așezați în regiuni în care Romanii n'au pătruns niciodată. Firește că această influență nu a putut fi decât o influență de contact; cultura latină fiind superioară s'a resfrânt și asupra vecinilor, putând să pătrundă până departe, fie dusă de armata romană care trecea pe teritoriul celor ce atacau granițele, fie datorită căilor și legăturilor comerciale, fie că barbarii însăși veneau la Roma. În special trebuesc amintite drumurile de comerț care se pot urmări chiar pe cale arheologică. Monete romane s'au găsit până în regiuni foarte depărtate. Și în regiunile locuite de Slavi s'au găsit monete și fabricate romane. Fără îndoială că drumul de comerț care pornea dela Roma prin Pannonia ducând până la Marea Baltică și trecând prin regiunile slave, a permis contactul lumii romane cu cea slavă. Importanța acestui drum consta în faptul că pe el se făceau transporturile de chihlinbar, care se găsea în cantități foarte mari în regiunile

baltice (Prusia Orientală) și era foarte căutat în imperiul roman. La aceasta se adaugă faptul că Romanii au putut ajunge la un moment dat - prin cucerirea Daciei - vecini cu Slavii. Vă aduceți aminte că și pe Tabula Peutingeriană, erau așezați astfel. În felul acesta între cele două popoare a putut fi un contact aproape continuu.

Se poate spune că cucerirea romană, atât de mare, a avut o tot atât de mare rezonanță la Slavi. Se constată astfel că numele lui Traian, cuceritorul Daciei, apare în diferite forme ca de pildă "Troian", în folklorul slav, ca nume de zeitate. În privința numelui acestuia au fost multe discuții. Există o scriere rusă care pomeneste acest nume și anume "Cântecul polcului lui Igor" (polc=ceată). Scrierea aceasta, care este o poemă rusă din sec. al XII-lea, în care se pomenesc vitejiile marilor cneji din Kiew este prima în care se invoacă numele lui Traian. Deci atât de puternic pătrunsese în folklor acest nume, încât s'a păstrat până acum așa de târziu.

Faima lui Traian 1-a făcut legendar la Slavi.

(Trebuie să adaug că această poemă este pusă la îndoială de învățați care o contestă mai ales pentru felul romantic cum originalul acestei poeme a dispărut. Dintre savanți, cei francezi contestă autenticitatea ei, pe câtă vreme Rușii o cred ca fiind autentică). Este clar însă că numele de Troian din tradiția rusă, e luat dela Traian.

Caracterul general al religiei Slavilor. Când analizăm religiile popoarelor din regiunea Mediteranei și din Asia ne frapează dela început anumite caractere care le deosebesc de cele ale popoarelor din Nord. Forma ritualului la cele din Sud este alta decât la cele din Nord. Pe când la unele - la cele de veche civilizație, din Sud - partea plastică a religii lor este bine reprezentată prin zeități personificate (statui), prin temple ridicate în cinstea lor, la nordici nu se întâlnește ceea ce se numește antropomorfism. Popoarele nordice se închină la forțele naturii, apelor, aerului, cerului, soarelui, vântului, etc. Intre po-

poarele care credeau în forțele naturii avem în Europa pe Celți, pe Germani și pe cei care ne interesează pe noi, pe Slavi. La aceste popoare nu s'au găsit nici temple, nici personificări în piatră sau lemn pentru zeitățile lor; au avut niște religii ale naturii, cum s'au numit. În ceea ce privește pe Slavi, în anume regiuni ale lor, fie că au fost influențați de Romani sau de alte popoare, se pare că au avut unele temple. Așa de pildă în insula Rügen (azi complet germană) există urmele unui templu al cultului slav. De asemenea în Polonia s'a găsit un idol considerat ca fiind din epoca primitivă a Slavilor, care azi se păstrează la un muzeu din Varșovia, (un stâlp înalt, terminat printr'un cap de om).

În sfârșit în legătură cu existența templelor la Slavi, mai avem o mărturie scrisă. Ea ne vine dela un geograf arab. Se știe că Arabii au avut în Evul Mediu o serie de scriitori și oameni de știință care s'au ocupat și cu geografia scriind lucrări pentru lumea lor. Între aceștia există și scriitorul arab

Masudi, care a trăit în sec. al VIII-lea, deci înainte de creștinarea Slavilor.

El a călătorit prin Sudul Rusiei și a lăsat în limba arabă o lucrare de geografie în care spune că aici în Rusia el a văzut mai multe monumente sfinte și un templu foarte frumos, făcut din piatră neagră, cu sculpturi colorate, așezat pe un munte numit "Muntele Negru". E greu de precizat cam pe unde va fi fost acest munte. Se poate totuși presupune că în anumite regiuni Slavii au adoptat această formă a religiei, care îi apropie de popoarele sudice.

Zeii slavi. Numele lui Dumnezeu în toate limbile slavice este exprimat prin cuvântul "bog". De pildă noi avem adoptată din limba bulgară expresia "bogda-proste" care înseamnă "Dumnezeu să te ierte". Filologii îl cred de origine iraniană. El era zeul turmelor, al apelor, etc., forme în care apare în religia primitivă a Slavilor. Dintre forțele naturii Slavii aveau mare stimă pentru fulger. Închinarea la această forță a naturii este întâlnită și la Greci la care

Fasc. 4

fulgerul era întruchipat în persoana zeului suprem Zevs. La Slavi zeul fulgerului era Perun, cuvânt care până azi la Slavi înseamnă fulger. La cele mai multe din triburile slave el este zeul principal. Chiar scriitorul bizantin din vremea lui Justinian, Procopius spune că Slavii în primul rând se închină la fulger și sacrifică eroi. Aceasta nu este de mirare fiindcă totdeauna focul din cer a impresionat pe oamenii primitivi. Unii folkloriști au făcut o apropiere între legenda creștină a Sf. Ilie - care comandă fulgerelor din carul său de foc - și zeul fulgerelor, Perun, dela Slavi. Au spus ei că Sf. Ilie ar putea fi continuarea credinței în Perun și în vremea creștinismului în persoana sfântului.

Vieța triburilor slave pe locurile de câmpie și în jurul apelor, se vede și din religia lor. Credințele lor în anume spirite ale apelor, ale pământului dovedesc aceasta. Aveau credința în existența unor spirite bune - vila - și în spirite rele care

sunt rusalca. Acestea din urmă sunt niște femei cu puteri supranaturale care prind pe cei care se rătăcesc în drumul lor în anume nopți. Credința aceasta este și la noi și convingerea este că nu trebuie să li se rostească numele căci atunci vin și pentru ca să nu fie în situația de a le zice pe nume, țăranul român le-a spus ele (iele), adică le-a numit cu pronumele personal. Rusalca este de pus în legătură cu sărbătoarea Rusaliilor ce este identificată cu sărbătoarea creștină Coborîrea Sf.Duh. La origine însă, între Rusalii și sărbătoarea creștină, nu este decât o coincidență. Ea era la Romani sărbătoarea rozelor anume Rosalia. Sărbătorile la Romani erau în legătură cu ocupația agricolă. Existența acestei sărbători romane la Slavi, este o dovadă a influenței romane asupra Slavilor în epoca anterioară creștinării.

Mai adăug că existau și alte spirite în care Slavii credeau, despre care ne-au păstrat unele știri diferitele cronici, ca spre exemplu cel al vântului - Vihor - intrat ca vifor și în limba noastră.

Obiceiuri (rituri). Din credințele acestea primiti-

ve mai este între altele și cel al saltului peste foc. La anume sărbători se aprind focuri, se joacă în jurul lor și apoi se sare peste ele. Un obicei păstrat și azi fiind o alegorie a sacrificiului de odinioară. Așa dar în viața religioasă a Slavilor, pe lângă o comunitate de viață cu lumea germană și celtă se pot constata și influențe latine.

În domeniul obiceiurilor se întâlnește la Slavi și obiceiul colindelor. Dvs. știți că acest obicei este în legătură cu anul nou. Despre origina colindelor s'au ocupat foarte mulți. Amintesc de lucrarea D-lui Petre Caraman cea mai completă din toate, în limba polonă. Concluzia la care ajunge dânsul, este că obiceiul acesta așa cum îl cunoaștem este răspândit la Români și la toate popoarele slave. Nu este nici o îndoială că în forma în care-l avem noi acest obicei, l-am împrumutat dela Slavi și mai mult chiar cuvântul l-am luat dela ei. Slavii la rândul lor l-au luat dela Romani și aici avem deci de a face cu un reîmprumut

Acest obicei e pus în legătură cu Calendele romane și el ca și acestea arăta începutul lunii, apoi începutul anului. În ceea ce privește forma colindului, se poate constata o contopire între două culte care s'ar părea fără legătură. Un cult care privește urări pentru anul nou și unul care privește viața agricolă. Contrazicerea este că la noi nu se începe agricultura la anul nou. Probabil că Slavii care l-au adoptat prima dată aveau începutul anului într'o epocă în care se începea și agricultura.

Însfârșit trebuie pusă și chestiunea obiceiului sau felului de a se comporta al unui popor față de morți, din care se poate stabili o anumită coloratură despre conformația sa sufletească. Unele popoare antice întrebuintează incinerarea ca la Romani de pildă, până la creștinare și altele îngropăciunea. Să vedem Slavii din care categorii fac parte. Împărțirea pe care am făcut-o când a fost vorba de religie, în două categorii a popoarelor, și aici se poate face. Și aici ca și la chestiunea religiei Slavii urmează pe

Germani. Ei își îngropau morții. In această privință nu încapе nicio îndoială, deoarece cercetându-se mormintele dela Vistula s'au găsit numeroase dovezi pentru aceasta.

Cu toate acestea, dacă ne apropiem de regiunile unde influența romană s'a simțit mai adânc, de pildă spre Dacia, imediat se constată că și la ei sunt morminte de incinerăriune (urne cu cenușe).Deci o nouă confirmare a influenței romane asupra Slavilor. Insfârșit tot în legătură cu această influență mai există o sărbătoare de origine grecească însă, luată de Slavi prin intermediul Romanilor. Este vorba de sărbătoarea roadelor, Rodonia (slav. Raduina).Este sărbătoarea grecească a culesului diferitelor poame, și s'a păstrat la Slavi și după creștinarea lor.Dacă ar fi să cercetăm cronicile vechi ca de pildă pe cele polone sau pe a lui Nestor, ele, am constata că spun foarte multe lucruri în legătură cu religia Slavilor. Dar nu trebuie să luăm drept bune absolut tot ceea ce ele spun mai ales când sunt cu mult mai târzii

Ele au păstrat deformate - uneori datorită imaginației scriitorului - multe știri mai ales în ce privește creștinarea Slavilor.

De pildă Nestor știe că zeul Perun a existat la Slavi primitivi, dar el povestește că exista la Kiew un idol ce-l întruchipa și pe care Vladimir cu prilejul creștinării Rușilor a ordonat să-l arunce în apă. Dar idolul nu a voit să se cufunde și a trebuit de trei ori să fie aruncat până să rămână la fund.

Amintesc de asemenea că Nestor și Sinopsisul (prescurtare a cronicii lui Nestor), dela Kiew - în care este o listă a zeilor slavi - au fost traduse în românește. Faptele zeităților au fost cântate și una din invocațiile religioase ale Slavilor este cântecul ce are ca refren cuvintele "lado, lado", care este se zice o invocație către zeități din vremea dinainte de creștinare. Acest refren se găsește în sinopsisul dela Kiew tradus în românește în vremea lui Brâncoveanu și traducătorul adaugă "așa zic și pe la noi", deci refrenul trecuse și la poporul nostru.

Aşa dar, alături de cultura materială, de o oarecare organizație, putem acum adăuga și religia, în care ca grad Slavii stau cam pe aceeași treaptă cu Germanii, cu deosebirile aduse de influența venită dela contactul cu Românii.

După ce ne-am făcut idee despre aceste lucruri, ne mai rămâne acum să vedem cum această masă care trăia între Baltica, Vistula și Carpați a fost dislocată și a dat naștere popoarelor slave de azi.

---000---

Miercuri 23 Noembrie 1938

PRELEGAREA V-a

Migrațiunea Slavilor.

Năvălirile barbare. Am arătat până acum care a fost locul în care s'a format și a locuit poporul slav, locul de unde au pornit ramurile slave de azi. Am văzut deasemenea care a fost cultura veche comună a poporului slav, care a lăsat urme adânci până astăzi.

Urmează acum cronologicește să ne ocupăm de năvălirea acestui popor; de migrațiunea lor cum s'ar zice cu un termen științific.

În adevăr, nu trebuie să ne închipuim că năvălirea slavă, a fost făcută numai din dorința de a face jafuri. Ea a fost o mișcare de mase, deaceea e mai potrivit termenul de migrațiune.

Năvălirea Slavilor este un fenomen care se poate încadra într'unul mai mare, mai general și anume în

năvălirea barbarilor,adică a popoarelor care nu se bucurau de roadele civilizației greco-latine.Știți că această năvălire începe prin sec. al III-lea d.Hr. și durează până în sec.al XIII-lea,când se socote că se termină cu năvălirea Tătarilor.In această vreme se integrează și imigrațiunea Slavilor în diferitele regiuni în care sunt găsite astăzi popoarele slave.

Care sunt cauzele care au determinat mișcarea în masă a Slavilor ?

In urma cercetărilor care s'au făcut,s'a ajuns la stabilirea mai multor cauze. In primul rând și cea mai însemnată cauză a fost ca să zic așa mica rezistență opusă de Romani. Imperiul roman care stăpânea atâtea ținuturi civilizate pline de toate cele necesare vieții, și în care se ducea deci un traiu destul de ușor, plin de bogății:le aduse din Orient și grămadite la Roma, în mod firesc trebuia să atragă privirile și dorința de cucerire ale popoarelor care luptau cu toate intemperiiile și greutățile ce pot fi întâmpinate în regiunile sărace pe care le locuiau.

Acest imperiu altădată bogat, începuse să decadă și atunci popoarele din jur au profitat și au năvălit pentru satisfacerea dorințelor și nevoilor lor în regiunile romane. Trebuie să distingem în această perioadă a năvălirii barbarilor două faze: În primul rând avem o fază de penetrațiune lentă dinainte de năvălire, în care au putut pătrunde barbarii în imperiu, uneori chiar chemați de Romani, cari aveau nevoie de muncitori la început, iar dela o vreme, când calitățile militare ale Romanilor deveniseră ceva din domeniul trecutului - chiar de soldați. Barbarii ajunseseră în număr foarte mare, în imperiu colonizând regiuni întregi.

A doua fază este aceea a pătrunderii în masă și cu forța a barbarilor, lucru care dealtfel nu era altceva decât o consfințire și de fapt și de drept a unei situații anterioare, după cum spune istoricul francez Fustel de Coulange.

La această cauză se mai adaugă și anume mișcări puțin cunoscute nouă, petrecute la popoarele din Asia

Popoarele, în special cele din Mongolia, au avut o perioadă de mare secetă, de înfrângeri și probabil de boli și astfel au fost nevoite să se deplaseze spre Apus.

Se știe că popoarele nomade din Mongolia, înainte de a veni spre Europa, au încercat să năvălească într'un alt imperiu, cel chinez, dar au fost bătuți și respinși, rămânându-le astfel deschisă numai calea spre Apus. În felul acesta se poate socoti că mișcarea Slavilor și a Germanilor se datorește împingerii dela spate venită odată cu popoarele mongole nomade. De pe urma acestor năvăliri, în primul rând noi am avut de suferit și cunoașteți din istoria românilor perioadele năvălirii barbare. Nu voi aminti acum decât schematic și general fazele principale ale năvălirii: În sec. al III-lea Goții, în sec. al IV-lea către sfârșit și în sec. al V-lea Hunii, cei dintâi Mongoli care după moartea regelui lor Atila sunt distruși și din nou regiunile lor sunt ocupate de Germani.

Aceștia sunt în sec. al VI-lea Gepizii (ca la noi) și Longobarzii. Către sfârșitul sec. al VI-lea și tot sec. al VII-lea avem de aface cu o nouă năvală făcută de un popor de rasă galbenă, aceea a Avarilor. În această perioadă, până la distrugerea Avarilor de Carol cel Mare, are loc năvălirea Slavilor.

Data năvălirii Slavilor. Întrebarea este când au năvălit ei în această perioadă? Fără îndoială că n'au năvălit dela început fiindcă Slavii locuiau o regiune ce nu era chiar în drumul năvălitorilor și apoi ei erau oameni așezați și agricultori. Nu avusese de la început cine să-i silească să-și părăsească locurile lor, fiindcă Germanii coborau dela Nord spre Sud departe de ei, iar Mongolii veneau prin Sudul Rusiei. Rusia prezenta două zone de vegetație, una de stepă în Sud și alta de păduri în Nord. Firește că nomazii nu puteau trece decât prin locurile ce ofereau mai puține piedici naturale și apoi se potriveau cu regiunile pe care le locuiseră ei în Asia, adică prin stepă. Cei care i-au deplasat pe Slavi au fost ultimii din cele

patru grupe de năvălitori, Avarii. Deci Slavii au năvălit odată cu Avarii. S'a căutat a se arăta că au însoțit și pe Huni, dar dovezi sigure nu există. Deci epoca de migrațiune a Slavilor este în sec.al VI-lea.

În ce privește caracterul năvălirii acestui popor față de năvălirea mongolilor, este o mare deosebire. Năvălirea mongolilor era făcută de hoarde mari de călăreți, cu familiile transportate în căruțe și care nu se pricepeau la agricultură. Cea germană din contră are un caracter de organizație, desigur primitivă, de triburi în frunte cu o aristocrație militară, la conducere și cu o clasă de agricultori ce pune mâna pe pământuri. Această organizație în triburi, cu o clasă nobiliară și cu dorința de a stăpâni pământul ocupat se poate vedea și la Slavii năvălitori. Deci năvălirea Slavilor va avea un caracter stabil, de punere în stăpânire bine determinată, ceea ce este demn de reținut.

Cele trei direcții ale năvălirii slave. Dacă ne gândim la direcția ce a luat-o năvălirea Slavilor ,

constatăm că ea s'a făcut în trei sensuri. Slavii din regiunea Poloniei au rămas pe loc dând naștere poporului polon. O ramură a luat-o spre Apus, una spre Sud, adică spre Bizanț și cea de a treia a luat-o spre Răsărit. Aceasta reprezintă o mișcare oarecum anachronică față de sensul năvălirilor și se explică prin golul lăsat în urmă de popoarele care veneau spre Europa și pe care Slavii l-au umplut. Această mișcare s'a făcut însă mai târziu. După aceste trei direcții luate de poporul slav s'au format trei ramuri de popoare slave, formând și trei grupe de limbi asemănătoare. Există prin urmare grupul de limbi slave din Apus, din Răsărit și din Sud sau meridionale. Sunt considerați ca popoare slave apusene: Cehii cu Slovacia și Polonia. Slavii răsăriteni sunt formați din Rușii ce ocupă cea mai mare întindere dintre toate popoarele slave și ajungând cu stăpânirea până la Pacific prin cucerirea Siberiei. Rușii se împart în trei ramuri, cu limba lor aproape deosebită una de alta. Așa avem pe Velico-ruși = Rușii mari

cu dialectul lor, apoi pe Malo-ruși sau Rușii mici, care locuind în Ucraina se mai numesc și Ucrainieni (cei din Bucovina și Galiția s'au mai numit și Ruteni). Și însfârșit un grup care trăește pe un ținut între Polonia și Rusia, Bialo-ruși, sau Rușii albi. Cea de a treia ramură de popoare slave, a Slavilor meridionali e formată și ea din trei popoare, după cum distingem pe Sârbi și Croați, și Bulgarii care numai numele l-au păstrat dela mongolii ce le-au format statul. Acestea ar fi cele trei grupe de Slavi. În Evul-Mediu, lucrurile nu stăteau tocmai așa.

Slavii de apus. Mai întâiu în ceea ce privește grupul Slavilor de Apus, aceștia au început să năvălească în sec. al VI-lea ca și ceilalți, dar întinderea lor principală a fost în sec. al VIII-lea, adică în vremea în care Germanii sunt înfrânți de Carol cel Mare. Întâlnind din această cauză o rezistență mică, regiunile Saxoniei, Prusiei, chiar Brandenburgul și Berlinul au intrat în stăpânirea Slavilor apuseni, care ajunseseră până la Elba. Către sfârșitul Evului

Mediu au fost împinși înapoi de o mișcare germană cu sensul spre Răsărit (vestita mișcare cunoscută sub numele de "Drang nach Osten"). Fosta stăpânire slavă a acestor regiuni germane se vede și din toponimie dar și din altceva. Sunt anume resturi de Slavi care trăesc până astăzi în Germania, fiind pe cale de desnaționalizare. Situația lor este la fel cu a Românilor istrieni. Acești Slavi sunt Lusacienii din regiunea Lusacia (Saxonia). O altă ramură a Slavilor apuseni s'a așezat în cadrilaterul Boemiei alcătuind poporul ceh. Ramura care a rămas pe loc s'a numit ramura Lehiilor, de unde numele dat de Români de Leși. Numele de Poloni este numele unui singur trib anume Poliani, cuvânt ce vine dela pole = câmpie, deci cei care locuiesc la câmpie.

Ceă mai veche formațiune de stat slavă care se pomenște este a Slavilor apuseni. Ea este atestată de cronicile germane cam în sec.al VII-lea și anume în Moravia, având ca prim șef pe Samo (pe la sfârșitul sec.al VII-lea). Aceasta în ceea ce privește pe Slavii

din Apus.

Slavii de Răsărit. In ceea ce privește pe cei din Răsărit, cele mai vechi așezări slave în Rusia sunt cele de pe malurile Niprului în Ucraina. Regiunea Moscovei, fiind o regiune de păduri, a fost colonizată de abea prin sec. al XII-lea. Slavii răsăriteni au mers la început spre M. Neagră, dar accesul aici le-a fost tăiat de anume state formate de năvălitori în special în Nordul Crimeii unde se formase un stat cu o populație de rasă galbenă - care curios primise religia mozaică - statul Khazarilor. Ei au stăpânit multă vreme pe Slavii din actuala Rusie, până ce s'a format statul din Kiew (pe Nipru) în legătură cu alți năvălitori din Nord, Varegii.

Slavii în Dacia și Panonia. Slavii de Sud însă ne interesează mai mult, în primul rând pentru drumul pe care l-au parcurs. Ca să ne închipuim că Slavii din Polonia trecând spre Sud, trebuie să admitem că au trecut pela noi măcar în parte, chiar dacă n'am ști-o din izvoare. Este deplin stabilit însă că ei au trecut pe

la noi și datele toponimice și lingvistice ne fac să spunem că au și rămas foarte numeroase triburi de Slavi pe teritoriul nostru, dar care, trăind mai multe secole în Daci s'au românizat și au dispărut.

Nu aveau un nume deosebit și învățații, pentru a-i distinge le-au dat numele de Slavi -dacici care este un nume pur geografic și nu etnic.

Vom vedea că acești Slavi - dacici din Evul Mediu nu sunt decât o ramură a Bulgarilor. Când au venit ei pe teritoriul nostru ?

Din cronicile Bizanțului ei au venit în sec.al VI-lea și în cel de al VII-lea s'au stabilit în Sud în Bulgaria și Jugoslavia. Sunt unii filelogi și istorici care au căutat să arate că năvălirea lor e mult mai veche, dar argumentele lor nu sunt convingătoare. Cronicile bizantine ne arată clar că au năvălit în sec. al VI-lea. Sunt alții care admit unele infiltrațiuni încă din sec.al II-lea și printre aceștia e și Niederle și în parte chiar răposatul Ovid Densusșeanu. Care sunt argumentele acestora ?

Dacă admitem această teză ar trebui să credem că Traian când a venit în Dacia a găsit și Slavi aici, căci suntem în sec. al VI-lea când el a cucerit Dacia! Dovezile sunt foarte puține și anume trei numiri de localități, care s'ar putea explica prin limba slavă: Tsierna, Bersobis (ambele în Banat) și Potaissa (în Ardeal). S'a zis că Tsierna ar fi slavul cerna femininul dela cerni = negru (numele râului Cerna). Bersobis (numele râului Bârsava) ar veni dela slavul bârzo = repede. Cuvântul Potaissa însă, n'ar fi slav decât numai în ce privește prefixul po și ar însemna pe Tisa - s'a obiectat că localitatea era departe de Tisa și deci traducerea nu mai era potrivită. Aceste cuvinte însă ar mai putea fi explicate și prin limba autohtonilor. Nimeni nu cunoaște limba Dacilor și n'ar fi exclus ca în această limbă cuvintele de mai sus să aibă o explicație. Și chiar dacă nu, numai cu trei exemple nu putem face afirmații ca aceea de mai sus, de aceea trebuie să admitem datele ce le avem relatate de cronicile bizantine.

Se constată însă un lucru ce trebuie amintit, anume că Slavii din Sud sunt despărțiți de masa imensă a celorlalte popoare slave și despărțirea aceasta este făcută de două popoare de alt neam, de poporul român și de cel ungar. Această despărțire nu este nici ea dela începutul Evului Mediu.

Tot așa cum în această vreme avem la noi pe Slavii dacici și în Ungaria - pe atunci Panonia - avem pe Slavii așa numiți panonici. Trebuie să considerăm că în Evul Mediu întreg centrul Europei era acoperit de o masă slavă. Că au fost și în Ungaria Slavi, lucrul acesta este ușor de dovedit. În adevăr mare parte din toponimia ungară este slavă, Chiar numele capitalei Ungariei, Pesta, se explică printr'un cuvânt slav. Și în limba maghiară există de asemenea o puternică influență slavă. De pildă numele zilelor săptămânii - care sunt așa de des întrebuințate - derivă majoritatea din slavă. Dacă analizăm această limbă slavă din Ungaria, constatăm că ea prezintă aceleași caractere cu aceea dela noi.

Deci un prim rezultat al năvălirii slave din punct de vedere etnografic, este pânza slavă întinsă peste tot centrul Europei. Ea a fost ruptă de așezarea Ungurilor și persistența Românilor, care i-au asimilat pe Slavi și au reușit să-i împartă. De aceea s'a spus de unii istorici, că pe lângă atâtea rele aduse nouă de Maghiari ne-au făcut și un bine, căci prin așezarea lor în Pannonia au împiedicat ca noi să rămânem înconjurați din toate părțile de Slavi. Această rupere poate fi socotită că s'a făcut prin sec. al XII-lea și al XIII-lea.

În ceea ce privește așezarea Slavilor la Sudul Dunării avem știri foarte bogate dela Bizantini pe care le vom vedea la rândul lor.

---000---

Luni 28 Noemvrie 1938

PRELEGerea VI-a

Slavii la Dunărea de jos.

Slavii la Dunăre în vremea lui Justinian.- În lecția trecută am arătat cum s'a făcut migrațiunea slavă din regiunea ale cărei granițe le-am indicat, deasemenea am văzut cum cauza principală a dislocării lor au fost Avarii și cum migrațiunea lor făcută în sec.al VI-lea a luat trei direcții. Spuneam că prin sec. al VII-lea și al VIII-lea, când a fost epoca de mai mare întindere a acestei migrațiuni slave, trebuie să înțelegem harta etnografică într'o altă înfățișare în ce privește pe Slavi, care nu formau atunci ca azi două trunchiuri despărțite, ci acestea erau unite fiindcă și Pannonia și Dacia erau ocupate, formând legătura dintre Slavii din Sud și cei din Nord. Astfel înțelegând lucrurile, putem merge mai departe cu desfășurarea evenimentelor.

Pentru problema ce se pune în legătură cu locul de unde au venit Slavii, când au venit și pe unde au trecut de s'au așezat în Sud, avem mai multe izvoare bizantine. În Europa tulburată de atâtea năvăliri de popoare, s'a păstrat totuși o regiune, în care cultura și civilizația veche, a continuat să prospere și anume în imperiul roman de Răsărit, devenit imperiul bizantin. Sec. al VI-lea corespunde epocii înfloritoare a lui Justinian care a domnit dela 527-565. Printre istoricii din vremea lui se numără și Procopius care poate fi socotit ca istoric oficial al lui Justinian. Procopius are un pasajiu despre așezarea Slavilor la Dunăre. Trebuie să spun mai înainte însă, că Justinian a căutat să apere integritatea imperiului său și a oprit energic mișcarea spre Sud a Slavilor, la Dunăre unde a ridicat o serie de fortificații și turnuri de apărare, reușind ca în timpul domniei lui să împiedice pe barbari de a pătrunde în imperiu.

Mărturiile lui Procopius privesc pe Slavii care așteptau să treacă Dunărea fiind așezați în Slavonia

și în câmpia românească.

Iată ce spune el în pasagiul pe care Ț-am mai comentat și cu alt prilej: "Slavii și Anții nu se supun unui singur om, ci din vechime au o organizație democratică și la dânșii pagubele și câștigurile sunt împreună (după cum se vede aceasta este privitor la organizație), dar ca și ceilalți barbari se închină zeului fulger căruia îi jertfesc boi, precum și zeițelor apelor. Satele lor clădite din bordeie sunt rare și adesea își schimbă locuința. Cunosoc scutul și sabia. Vorbesc cu toții același limbă.

Luptătorii toți sunt nobili, iar între dânșii sunt două triburi mai mari: Slavii și Anții".

Din alte mărturii avem deasemenea știrea că Slavii au năvălit în mai multe triburi. Ramurile mai însemnate au fost aceea a Anților așezați la Nord de M. Neagră, Slovenii așezați la noi și Horvații (Croatii de azi) așezați la Apus de țara noastră. Desigur că aceste triburi mari erau și ele împărțite în altele mai mici.

Un alt scriitor care-i pomeneste este Jordanes care a trăit tot în sec . al VI-lea.Vă aduceți aminte din istoria universală, că ramura Germanilor "Ostrogoții" s'au dus cu permisia Bizantinilor, de s'au așezat în Italia, unde au format un regat cu capitala la Ravenna sub regele lor Teodoric, regat care apoi a fost supus de Bizantini, când Justinian a pornit să refacă imperiul roman. La curtea ostrogotă a trăit Jordanes, care a scris o carte despre Goți. Cum aceștia au stat o vreme și la noi, el vorbește și de Dacia. Iată ce spune el: "Dacia este așezată între Dunăre, Tisa și Olt (numind apele acestea cu vechile lor nume Danubiu, Tisa și Aluta), iarăși ca o coroană, e împresurată de munți înalți (e vorba de Ardeal). În partea stângă (adică spre Răsărit) se întinde pe spații imense, poporul cel numeros al Venedilor (fi numește pe Slavi cu vechiul lor nume). Astăzi însă numele lor este diferit după diferitele triburi. Cei mai mulți și mai întinși se numesc Slavi și Anți. Slovenii se întind dela Noviodu-

num (o veche cetate romană cam între Tulcea și Isaccea) și până la Nistru, iar la Nord până la Vistula. Aceste popoare sunt așezate în regiuni păduroase.

Anții care sunt cei mai puternici și mai războinici, se întind dela îndoitura Nistrului până la Nipru (dela Danastru la Danapru, deci în Ucraina). Știrea aceasta este foarte prețioasă. Ea ne arată că în sec. al VI-lea întreaga țară noastră era ocupată de Slavi, care urmăreau să năvălească în imperiul bizantin, ce era foarte bogat și avea deci cu ce să-i atragă.

Expedițiile bizantine în Nordul Dunării (591-597). Nu trebuie să ne închipuim poporul slav ca pe un popor blând cum s'a spus de unii istorici, mai ales dacă ținem seamă că multe din triburile lor au venit cu Avarii care nu se deosebeau cu nimic de Huni. Justinian a căutat să li se opună și a reușit să nu-i lase să se așeze în masă în imperiu. Dar după el au venit împărați slabi, care cu toate luptele foarte grele purtate cu Slavii și Avarii, la începutul secolului

următor (VII), n'au mai putut rezista. In cele din urmă Bizanțul s'a văzut nevoit să atace el pe barbari aici la noi unde se găseau. Prin urmare avem de a face cu expediții armate care vor fi povestite de istorici și va face astfel ca tăcerea despre aceste regiuni să se rupă. Prima expediție este în anul 591 condusă de generalul Priscos trimis aici de împăratul Mauricius.

Expediția aceasta ne este povestită de cronicarul bizantin Teofan care printre altele spune că armata a trecut pela Doristolon (Silistra) îndreptându-se spre Nord unde a dat de triburile slave. Cu multă greutate însă armata bizantină a trecut peste două râuri mari "Ilivachia" și "Museos". Firește că scriitorul bizantin a deformat numele după cum le-a auzit de la soldați el ne luând parte la expediție. După nume și direcția în care a mers armata după ce a trecut Dunărea pe la Silistra, e clar că cele două râuri sunt Ialomița (Ilivachia) și Buzău (Museos, pronunție greșită). El povestește un lucru foarte interesant, că în această expediție bizantinii au dat peste un

oarecare Ghipias care era creștin și le-a servit de călăuză pentru a găsi oastea Slavilor și Avarilor. Este aceasta o dovadă că în vremea aceasta existau în Nordul Dunării creștini care fără îndoială nu puteau fi acum, nici Slavi nici Avari. Expediția a avut succes_căci în adevăr șeful Avarilor a fost prins, a dat ostateci și a făgăduit să nu mai atace Bizanțul. Dar pacea a fost pentru puțină vreme, căci Bizantinii au fost siliți să facă și alte expediții contra lor.

Trecerea Slavilor în Sudul Dunării (secolul VII).

De fapt nu se știe cu precizie când Slavii s'au așezat în Sudul Dunării în număr așa de mare, încât e de presupus că au fost mai multe milioane. Se arată de unii scriitori că aceasta s'a făcut în sec.al VII-lea. În această privință, Ioan din Efes scriitor sirian (sub anul 581) spune așa: "Rasa blestemată a Slavilor, după ce dărâmasese orașele și cetățile pradă și ucide, ocupă cetățile romane, fără a fi turburați, ducând războiul mai bine ca Romanii" (adică Grecii).

Pe de altă parte, o știre mai precisă este dată

de o vieață de sfânt, de "Vieața Sf.Dumitru" un sfânt luptător, ale cărui moaște sunt la biserica ce-i poartă numele din Salonic. Din ea se vede că prin sec.al VII-lea au năvălit Slavii până la Salonic, pe care l-au asediat până ce la un moment dat era să cadă, dar în urma rugăciunilor locuitorilor, ea prin minune a fost salvată. O mulțime de populație a fost luată prizonieră cu acest prilej de Slavi și dusă în Nordul Dunării. Unii scriitori au văzut în această știre, o dovadă a emigrației Românilor în Dacia, după cum susținea teoria lui Rösler. Dar lucrul nu e valabil, aici fiind vorba numai de niște prizonieri. Din acest moment nu avem prea multe știri și din alte motive. Imperiul bizantin era acum tulburat de luptele cu Perșii. Este epoca lui Heraclius (626-678), în vremea căruia s'a găsit lemnul Sf. Cruci, care a deschis dorința Bizantinilor de a pune Sf. Cruce din nou în locul ei, instituindu-se astfel și sărbătoarea "Înălțării Sf.Crucii". Pentru aceasta s'au purtat o serie întreagă de lupte, victorioase

pentru Bizantini, dar care au atras cu totul atenția scriitorilor de istorie ai vremii, din Bizanț. Regiunile dela Dunăre sunt acum pomenite numai fragmentar de cronicari. Ocupați cu luptele din Asia, Bizantinii, e posibil să fi lăsat mai puțin păzite granițele dela Dunăre, de care lucru Slavii să fi profitat. Dar cum nimic nu pomeneste o luptă oarecare - probabil că n'a fost așa ceva - trecerea Slavilor în Sud se pare că s'a făcut pe cale de infiltrație și nu printr'o cucerire. Ei s'au așezat pe pământurile locuite și stăpânite de Greci și strămoșii Românilor Macedoneni. Această infiltrație n'a însemnat însă o stăpânire politică, din contră stăpânirea bizantină i-a transformat pe Slavi în supuși ai imperiului, chiar dacă uneori această stăpânire nu era efectivă ci numai nominală.

În felul acesta numai situația etnografică s'a schimbat, cea politică rămânând și mai departe aceeași. Infiltrația Slavilor în Peninsula Balcanică s'a făcut cu deosebire dealungul râurilor, ajungând până la coastele Adriaticei. În Bulgaria de azi, deasemenea

au trecut Slovenii dela noi, ei fiind strămoșii poporului bulgar de mai târziu. Foarte curând de aici ei au trecut și în Macedonia, care poartă numele de Sclavinia până în sec. al X-lea. Se vede bine că în aceste regiuni Slavii erau împărțiți în triburi, din care o parte poartă numele râurilor pe care erau așezate. Astfel întâlnim în izvoarele bizantine tribul Moravienilor (adică al Slavilor așezați pe malurile râului Moravia), tribul Timoceanilor (pe Timoc; se vede că numele Slavilor e dela râu și nu invers și din faptul că în antichitate râul avea numele de Timocus). În Macedonia pe râul Struma sunt Strumeanii. Unele triburi însă, nu au nume de râuri. Astfel avem pe Severieni și pe Rinhini. Numele primilor vine dela slavul Sever cu semnificația de Nord, deci locuiau mai la Nord de ceilalți Slavi. Rinhinii locuiau în Sud și de ei se plâng călugării dela muntele Athos că le-au adus mari stricăciuni. Mai târziu se pomenește de năvălirea "Vlaho-Rinhinilor", ceea ce arată că acest trib se amestecase cu Vlahii. Așa încât

vedem că diferitele triburi, grație lipsei de apărare a imperiului bizantin, pe încetul, au pătruns în diferite părți ale Peninsulei Balcanice. Ceeace e fapt sigur și demn de amintit e că pe vremea Evului Mediu Slavii se întindeau în Balcani mult mai mult ca azi. Ajunseseră chiar până în Moreea, după cum arată toponimia. Există numiri slave de sate până lângă Atena.

Un învățat german studiind toponimia din Grecia de azi, a ajuns la o teorie care a făcut mult sânge rău Grecilor ca și teoria lui Rösler pentru noi.

Este vorba de teoria lui Falmerayer. El zice așa: din moment ce partea cea mai pură a Greciei are numiri toponimice slavonești, este posibil ca cea mai mare parte a Grecilor să fi dispărut. Etnicește deci, poporul grecesc ar fi fost înghițit de cel slav. Cu alte cuvinte dacă s'ar face un dozaj de sânge, s'ar constata că Grecii ar fi Slavi mai mult. Temeiul științific și în această teorie ca și în a lui

Fasc.6

Rösler nu este prea serios. Dacă toponimia dovedește că aici au fost Slavi, faptul că ei nu mai există și la Dunăre, ei au dispărut - arată că au fost într'un număr prea mic și deci au dispărut înghițiți de masa grecească.

Slavii și celelalte popoare din Balcani.Când Slavii au năvălit în Balcani, politicește au întâlnit aici stăpânirea bizantină, dar din punctul de vedere al locuitorilor, ce popoare au găsit?

Din vechile popoare de odinioară, antice, unele din ele s'au păstrat până în această vreme. În părțile din Nordul și Centrul Peninsulei locuiau triburile thrace, iar la Adriatica erau Ilirii care suferiseră influența civilizatoare a Romanilor ca și Thracii din Moesia. Fuseseră în mare parte romanizați. Thracii ceilalți, dela Sud și din Macedonia din contra fuseseră grecizați.

Dată fiind regiunea aceasta în mare parte inaccesibilă, cu toată influența romană și greacă, trebuie să admitem că aceste popoare încă se mai păstrau.

Scriitorii bizantini chiar pomenesc că în vremea aceasta (sec.VI-VII) limba thracă se mai vorbea. Pe o mică întindere și azi se mai păstrează la poporul albanez. Centrul de rezistență al popoarelor thrace nu era în antichitate în Albania, dar e posibil că cu ocazia năvălirilor s'a făcut în Peninsula Balcanică o mare deplasare de populație, Thracii refugiindu-se spre mare - locul de odinioară al Ilirilor - unde au rezistat, lăsând ca urmași pe Albanezi.

Spuneam că o mare parte a Thracilor au fost romanizați. Se pune întrebarea dacă în regiunile romanizate s'a păstrat încă o populație romanică atunci când au venit Slavii. Aceasta este o chestiune foarte importantă pentru originea Românilor macedoneni.

Din cercetările făcute de cehul Constantin Jirecek rezultă că populația romanică de aici era așezată în valea Dunării și a Moravei.

El presupune aceasta pe motivul că populația romană în primul rând era agricultoare și atunci evident trebuia să se așeze în locuri propice agricul-

turei ca cele de mai sus. Odată stabilind acest lucru, Jirecek a procedat la următoarea statistică. A cercetat toate inscripțiile din antichitate care cele mai multe sunt sau altare închinat zeilor, sau pietre de mormânt și le-a despărțit pe cele grecești de cele romane. El a zis în regiunile în care inscripțiile grecești sunt mai numeroase,acplo avem o zonă de influență greacă și unde sunt mai numeroase cele latine, este influența romană. Astfel a constatat că zona de influență romană este tocmai cea dintre Dunăre și Balcani și depe cele două maluri ale râului Morava. Toate celelalte sunt sub influență grecească. Deci dacă vrem să căutăm pe strămoșii Românilor-macedoneni, trebuie s'o facem în locurile arătate de Jirecek.

Românii din Macedonia constatăm că nu sunt autohtoni unde sunt acum, ci ei au fost împinși în regiunile pe care le locuesc, dela Dunăre, de către Slavi.

Din cele ce am arătat până acum rezultă următoarele concluzii. Năvălirea Slavilor începe în sec. al VI-lea, când ei încearcă să pătrundă în Peninsula Balcanică. Când puterea bizantină a slăbit, în sec. al II-lea are loc năvălirea Slavilor în imperiu, având un caracter de infiltrație peste Dunăre dealungul râurilor. Nu avem așa dar de-a face cu o cucerire. Slavii pe încetul au primit stăpânirea bizantină nefiind organizați politicește. Pe încetul vastul teritoriu balcanic pe care se așezaseră îl pierd fiind desnaționalizați acolo unde erau în număr mai mic, de autohtoni, ca în regiunile Greciei, Albaniei, etc. Și însfârșit, se constată prezența elementului românesc la Dunăre împins de ei în Macedonia. Teza existenței elementului românesc, este combătută de Bulgari, care susțin că Slavii când au venit aici n'au găsit nici urmă de Români, că locurile acestea au fost niște pustiuri mari, rămase depe urma năvălitorilor dinainte. În aceste goluri imense s'au așezat Slavii. Izvoarele istorice la care avem să recurgem, ne vor arăta însă că

afirmațiile acestea sunt false și că aici a fost găsit element latin de Slavii năvălitori.

---ooo---

Miercuri 30 Noembrie 1938.

PRELEGAREA VII-a

Slavii și Romanitatea la Dunărea
de jos.

Elementul romanic în Peninsula Balcanică. În lecțiunea trecută am arătat cum s'a stabilit elementul slav în Sudul Dunării. Arătam că triburile de Slavi erau așezate pe toată întinderea ocupată azi de Români și de Unguri în Nordul Dunării. Câtă vreme a rezistat Justinian la Dunăre, Slavii năvălitori n'au putut trece Dunărea în Imperiu. În secolul al VII-lea, după cum arată izvoarele bizantine, cam pe vremea lui Heraclius, Slavii au trecut granițele dela Dunăre ale Imperiului bizantin, stabilindu-se în Balcani mai mult ca o infiltrație dealungul râurilor, pătrunzând

până în vechile sălaşuri ale Grecilor. Dar prezenţa lor aici nu a însemnat şi o stăpânire politică. Ne-am pus apoi întrebarea, care au fost popoarele pe care le-au găsit Slavii în Peninsula Balcanică, atunci când ei au năvălit. Dintre străvechii locuitori ai peninsulei, o parte au fost romanizaţi iar alţii grecizaţi, unii din ei dispăruseră însă (Ilirii).

Din vechea populaţie thracă nu s'a păstrat decât un mic număr de locuitori într'un colţ spre Adriatica, al Peninsulei Balcanice, care au dat pe Albanezii de azi. În ceea ce priveşte elementul românesc, această chestiune a dat naştere la multe controverse. Se ştie că acest element a venit în regiunile acestea ca şi în Dacia prin colonizare încă din sec.I şi al II-lea d.Hr.

Această populaţie forma înainte de a fi venit Slavii, o masă ce se întindea pe ambele maluri ale Dunării. În Sud ocupau regiunile celor două Moesii între Dunăre şi Munţii Balcani şi în Nordul Dunării Dacia. Se pune acum întrebarea dacă elementul roma-

nic mai exista încă la Dunăre în momentul năvălirii Slavilor? Această întrebare este foarte importantă pentru noi, fiindcă dacă ei au dat de elementul romanic aici și s'a amestecat cu el, atunci se explică într'un fel influențele slave existente, dacă din contră elementul romanic a venit pe urmă aici, atunci se schimbă foarte serios adâncimea influențelor reciproce.

Cunoașteți teoria lui Rösler care a avut totuși un înaintaș în persoana lui Sülzer. El susținea că Românii sunt urmașii elementului romanic din Sudul Dunării și nu al coloniștilor aduși de Traian după cucerirea Daciei. Românii sunt veniți din Sud și anume din regiunea Moesiei inferioare care apoi s'a numit Bulgaria. După năvălirea Slavilor și sub impulsul acestora, ei ar fi venit în Nordul Dunării. Această teorie care conține în ea și multe pasiuni politice este susținută de Rösler în lucrarea sa "Rumänische Studien" publicată în 1870 la Viena. Dar teoria aceasta care susținea că elementul românesc dintre Balcani

și Dunăre - unde era foarte numeros,- s'a tras din Nord, nu a convenit tuturor. In ultimul timp tot sub influența unor preocupări politice s'au adus teorii contrarii și anume de către Bulgari, care n'au fost de loc mulțumiți că o puternică masă de români a fost în Bulgaria la începutul Evului Mediu și atunci au căutat să arate că în Bulgaria nu a fost nici odată Români. In legătură cu aceasta, Dl. George Brătianu, în lucrarea sa "Un énigme et un miracle historique" răspunzând istoricului francez Ferdinand Lot, spune că dacă toate aceste lucruri ar fi luate în serios, ca adevărate, atunci în aceste vremuri Români n'au existat nici în Sud, nici în Nord și cum totuși astăzi sunt, ar trebui să credem că au căzut din cer. In ultimul timp un filolog german din Leipzig, G.Weigand, a scris un studiu despre originea Românilor, care caută să împace pe toți arătând că locul de formațiune al poporului român ar fi într'un triunghi între Muntenegru, Macedonia și Serbia.

Aceasta este o teorie foarte puțin posibilă,

deaceea nu trebuie luată prea mult în considerațiune. Este totuși admisă și de unii dintre istoricii bulgari, ca de pildă Mutaftchiev. Dar dacă ne luăm după această teorie atunci admitem că poporul român s'a format într'o regiune locuită de Sârbi, cu alte cuvinte avem de a face cu un contact al strămoșilor noștri cu Slavii care au dat pe Sârbi. În acest caz cele mai vechi elemente slave din limba română ar trebui să fie sârbești ori noi constatăm că din contră toate aceste elemente sunt de origine bulgară. Se știe deasemenea că Slavii dacici erau înrudiți sau mai bine, din ei s'a născut poporul bulgar, deci numai într'o regiune unde erau Slavii aceștia s'a făcut contactul cu neamurile slave. Din acest punct de vedere teoria deci cade. Dar ea mai cade și din alt punct de vedere.

Dacă privim lucrurile printr'o prismă mai largă, trebuie să admitem că poporul român nu se putea forma într'o regiune așa de mică și cu totul măltoasă și aceasta pentru motivul că el este cel mai mare, cel mai numeros popor din Sud-Estul european. S'ar putea

argumenta că odinioară nu era așa de numeros ca acum. Dacă însă examinăm lucrurile îndeaproape, constatăm că în raport cu celelalte popoare balcanice, situația este departe de a se fi schimbat în favoarea noastră în decursul veacurilor. Din contră au fost regiuni întregi care altădată au fost românești și azi nu mai sunt (de pildă munții Balcani). Ei bine, aceasta înseamnă că, dacă ne gândim la Evul-Mediu, într'o epocă în care populația era destul de rară, poporul român care era cel mai numeros trebuie să fi ocupat ori cum o regiune mai mare decât cea de azi și în orice caz decât acea fixată de teoria lui Weigand. Este o chestiune de logică ce nu ne lasă să admitem ca loc de formațiune pentru poporul român, un biet colțișor de țară.

Procop și numirile de locuri la Dunărea de Jos.

Odată văzute acestea, ne vom ocupa acum de chestiunea Românilor din Sud. În ceea ce-i privește, am arătat că s'a putut stabili în mod precis și pe baza unei statistici făcută de învățatul ceh Jireček- care a ară-

tat pe bază de inscripții,- că elementul roman a locuit regiunea dintre Dunăre și Balcani și din valea Moravei. De aici s'au răspândit Românii din Sudul Dunării în peninsulă. Se pune întrebarea: ce dovezi avem că acest element s'a păstrat până la năvălirea Slavilor. În epoca aceasta nu mai avem în ajutorul nostru inscripțiile, fiindcă nimeni nu se mai putea gândi la ridicarea de monumente și pietre funerare, când năvălirile se țineau lanț. Avem însă alte dovezi și una din ele este de ordin toponimic în primul rând. Din fericire s'a păstrat o carte cu numele a o mulțime de localități din vremea aceasta, în regiunea de care ne ocupăm și iată datorită cărei întâmplări. Am amintit despre scriitorul oficial al lui Justinian, Procopius. El este autorul a trei scrieri, una din ele este "Istoria războaielor lui Justinian" și cealaltă este "Istoria secretă", ambele scrise în grecește. El a avut ocazia să cunoască și dedesubturile domniei lui Justinian și pe când în prima lucrare laudă domnia acestuia, în cea de a doua din contra cri-

tică cu asprime această domnie. E o carte plină de injurii, pe care a scris-o în secret. In ceea ce ne privește pe noi, ne interesează cea de a treia lucrare și anume "Despre edificii" scrisă tot în grecește. Este scrisă tot oficial și prea mărește în ea acțiunea de constructor de edificii a lui Justinian, care a fost un mare constructor. Pe lângă monumente de mare valoare artistică cum e de pildă biserica Sf.Sofia din Constantinopol, pe vremea lui Justinian s'au clădit și o mulțime de forturi, de castele de apărare la granițele Imperiului, în care stau de pază garnizoane mai mari sau mai mici după importanța strategică a locului. Asemenea castele avem făcute în toată Dobrogea și dealungul Dunării. In cartea sa Procopius enumeră toate aceste castele până și din cele mai mici sate, din care vom cita câteva. Amintesc că suntem în sec. al VI-lea. Iată câteva din aceste castele dela Dunărea de jos: Castellion, Victorias, Kesiana, Mariana, Veriniana, Ulpiana, Merkipetra, Romaniana, Dalmatos, Princiana, Longiana, Lupo-Fontana, Castra-

Martis, etc. Observați că toate aceste numiri sunt fără doar și poate latinești. Fără îndoială că sunt numele găsite pentru satele respective, în limba locuitorilor din părțile unde se găseau aceste fortărețe. Cum ele sunt latinești, aceasta arată că și locuitorii erau latini. Cum lista posedă un număr foarte mare de asemenea numiri latine, avem o dovadă că aici exista o puternică populație romanică. Un învățat croat dl. P.Skok a spus că aceste numiri sunt latinești, dar dintr'o limbă latină mai nouă, o limbă d- evoluție ca de exemplu Lupa Fontana, care arată că începuse evoluția limbii latine către cea română. Această argumentație este una din cele mai însemnate dovezi a situațiunii etnice la Dunăre în această epocă. Dar mai avem o a doua categorie de dovezi. Ea este de ordin religios.

Biserica latină la Dunărea de Jos. Știți că în vremea lui Constantin cel Mare, în prima jumătate a sec. al IV-lea a fost admisă ca religie oficială în imperiu religia creștină.

Deacum creștinii nu' mai au de ce să se ascundă și fruntașii bisericii încep să formeze o erarhie bisericească și iau parte la diferite sinoade. Deasemenea nu era încă schisma dintre biserica Apusului și aceea a Răsăritului și ierarhii Apusului participau și ei la vestitele sinoade ecumenice în care s'au luat hotărîri ce au avut valoare de dogmă pentru biserică.

Textele hotărîrilor acestor sinoade s'au păstrat împreună cu semnăturile participanților și cu locul de unde veneau ei. Printre semnăturile acestea avem numele reprezentanților numeroaselor episcopii din regiunile din Sudul Dunării (Dobrogea, Bulgaria, Serbia de azi).

Iată din acestea câteva: Amasitius Viminacensis (dela Viminacium = Costolaci) Gaudentis, Calvo (în trad. cel chel), Calvo a Daciei ripensi,? de Castro Martis, Valens a Dacia ripensi, Vitalis de Aquis, Ursacius de Singidunum (Belgrad), Dulcissimus de Durustorum, etc.

Ce rezultă de aici? După cum vedem episcopii purtau nume latine și fără îndoială că erau latini și desigur și slujba se făcea în limba latină. Intr'o lucrare a sa, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului, Pârvan arată aceste lucruri mai pe larg. Fără îndoială că în imperiul bizantin, în care nu se vorbea decât grecește, exista o regiune unde erau numai latini și unde se vorbea numai latinește.

Torna, torna, fratre. Un fapt istoric, mai puțin important ca acestea două de mai sus, contribuie și el la susținerea tezei noastre. În cronica bizantinului Teofan e un pasagiu care privește anul 579. În această vreme năvăliseră Slavii și Avarii și o armată bizantină este îndreptată spre Dunăre pentru a le ține piept. Când au ajuns să treacă Balcanii, s'a produs la un moment dat panică printre soldați și iată cum. Trupa mergând pe drum prin noapte, depe spatele unui animal cade bagajul unui soldat. Cei din urmă vroind să-i atragă atenția îi strigară, spune cronicarul "în limba țării", "torna, torna fratre". Când soldații din

jur au auzit strigătul, au crezut că e vorba de un atac neașteptat al dușmanilor și bănuind că trebuie să se întoarcă au început să fugă înapoi. Unii istorici au contestat valoarea acestor afirmații. S'a spus că poate în armata bizantină s'au păstrat desigur câteva elemente de comandă de origine latină, ceea ce înseamnă că soldații erau latini. Însă nu trebuie să se uite că dacă torna ar putea fi un termen de comandă, fratre nu avea de ce fi adăugat și apoi cronicarul subliniază că s'a spus "în limba țării". Aceasta înseamnă că în armata bizantină erau soldați care vorbeau latinește. În sfârșit mai adăug încă un element. Este vorba de vestitul episcop Ulfilas.

Ulfilas. Când au năvălit Hunii au izbit pe Coți care deplasându-se s'au împărțit în mai multe ramuri. Una, a Ostrogoților, s'a stabilit în Sudul Dunării unde s'au creștinat (în ritul arian) și au avut un episcop în persoana vestitului Ulfilas dela Silistra. Acesta a tras biblia în limba gotică și ea se păstrează

Fasc.7

în manuscris la Upsala în Suedia. Vieața episcopului Ulfilas a fost scrisă de un elev al său Auxentius. Este interesant numele acestuia care după cum se vede nu putea fi got ci roman. El spune între altele că Ulfilas a predicat cuvântul Domnului la diferite popoare în aceste părți, în limba gotică și în limba latină, atât în Nordul cât și în Sudul Dunării. Dacă e predicat în limba latină în ambele părți ale Dunării, fără îndoială că o făcea elementului local și nu Goților. Spuneam că Ulfilas a tradus biblia al cărei manuscris se păstrează. Unii filologi au făcut studiul limbii acestui manuscris și au constatat unele neologisme latinești de origine populară, care arată o evoluție către limba română. Deci traducătorul a întrebuințat anumite expresii găsite la elementul latin în mijlocul căruia predica. Deci elementul latin era un tot unic până la Venirea Slavilor care s'au așezat în mijlocul unui popor de origine latină și de religie creștină. Așa dar delimitarea lui Jirecek se menține și pentru

sec. al VI-lea când încă nu se produsese o desmembrare a populației latine din aceste regiuni. Este probabil că elementele latine s'au păstrat și în vremea Slavilor.

La aceste argumente am mai adăoga încă unul adus. de Dl.Sacerdoțeanu. În sec.al VIII-lea s'a iscat o polemică între papă și împăratul din Bizanț.

Polemica era dusă prin corespondență și pe când unul scria în latinește, celălalt scria în grecește. Dela o vreme împăratul îi spune papei că dece îi scrie mereu în limba latină, limbă pe care la noi n'o vorbesc decât barbarii dela Dunăre. Ce sunt acești barbari? Firește că Impăratul nu s'a gândit decât la populația latină de aici, care rămăsese cu mult în urmă față de locuitorii Imperiului dela Bizanț. Dacă lucrurile stau așa în adevăr, și numai este îndoială că la Dunăre a fost înainte de Slavi, o puternică populație latină, firește că atunci trebuie să găsim și în limba Slavilor, în toponimie și în unele elemente istorice din viața poporului bulgar urme de

influențe latine.

Deocamdată reținem că în preajma năvălirii Slavilor, avem o puternică populație latină, care desigur era agricolă ca și Romanii. Deabea mai târziu, când populația romanică a început să se mute către munte ea a devenit o populație de păstori. După aceea se constată în Peninsula Balcanică "Vlahiile" regiuni locuite de Vlahi și "Sclaviniile", regiuni locuite de Slavi. În timp ce Vlahiile se întâlnesc la munte, Vlahii devenind păstori după retragerea lor către munți, Sclaviniile se întâlnesc numai la șes, dealungul râurilor în special.

---000---

Luni 5 Decembrie 1938

PRELEGEREA VIII-a

ELEMENTUL LATIN ÎN SUDUL DUNĂRII (continuare).

Influența latină în limba bulgară. După ce ne-am pus întrebarea când și de unde au venit Slavii în părțile Dunării, și am arătat că năvălirea lor a început în sec. al VI-lea, vreme ce corespunde cu domnia lui Justinian la Bizanț, iar așezarea lor în Sudul Dunării s'a făcut în sec. al VII-lea, cam pe vremea lui Heraclius, ne-am pus apoi întrebarea dacă Slavii au găsit aici elemente latine. Am ajuns în această privință la concluzia pozitivă că în regiunile din Sudul Dunării și anume în ținutul de șes dintre Balcani și Dunăre ca și depe malurile Moravei exista în această vreme o puternică pătură de populație care vorbea limba latină, dar care astăzi nu mai există. Am arătat dovezile care ne atestă existența acestei

populații din care cele mai importante sunt numirile latinești atât topice cât și din domeniul bisericesc.

Dacă în adevăr, lucrurile stau așa cum am arătat, atunci ar trebui să găsim, dacă Slavii s'au așezat peste Români și o influență română în limba slavă din Sudul Dunării, cu alte cuvinte în cea bulgară. În această privință, filologii nu sunt de acord. Mladenov de pildă nu e de părere că există în limba bulgară vreo influență latină și că toată asemănarea dintre limba bulgară și cea română se explică printr'o evoluție internă a limbii bulgare. Înainte însă de a intra în amănunte, să formulez care sunt aceste asemănări între română și bulgară.

Dintre filologi, Gustav Weigand profesor la Universitatea din Leipzig s'a ocupat cu această chestiune. Mai întâiu, limba bulgară este cunoscută din timpuri foarte vechi, evident nu din sec.al VI-lea, fiindcă din această vreme nu avem monumente scrise.

Cele mai vechi texte scrise în limba bulgară sunt traduceriile cărților sfinte făcute de Metodie și

Chiril pentru creștinarea Slavilor și care datează din a doua jumătate a sec.al IX-lea.

Firește că între limba acestor traduceri și bulgara de astăzi există deosebiri foarte mari. Din cauza aceasta filologii ca să arate evoluția limbii bulgare au împărțit-o în trei faze. Prima este vechea bulgară, limba lui Metodie și Chiril care a fost vorbită aproximativ până pe la anul 1200. După această fază, avem pe cea de a doua cam din vremea imperiului româno-bulgar. Această fază este numită medie-bulgară, adică mijlocie care cu aproximație s'a vorbit cam până pela 1400-1450. Vine apoi limba neo-bulgară, care se vorbește și azi. Intre aceste trei faze există deosebiri, dar mai ales deosebirile dintre prima fază și ultima sunt esențiale. Cele mai însemnate sunt: In vechea bulgară există sunete nazale (R, A), cari apoi au dispărut.

In limba veche bulgară, ca și în cele clasice, există numărul dual (o formă specială când e vorba de două persoane sau de două lucruri). Limba veche bul-

gară are o declinare care se aseamănă cu a limbilor clasice, o serie de cazuri care se disting cu ajutorul terminațiilor. Deasemenea există cazul instrumental și locativ. În limba nouă bulgară atât dualul cât și declinarea au dispărut. Pentru declinare, în limba nouă se întrebuințează prepoziția. Limba veche bulgară ca și celelalte limbi slave nu are articol. Azi limba bulgară are articol (T) format din pronumele demonstrativ. În această privință există o asemănare unică între limba română și neo-bulgară: articolul pus la sfârșit. Constatăm deci că aceste schimbări dela limba veche bulgară la cea nouă sunt foarte importante. Deasemenea că limba bulgară se apropie ca structură de cele latine și se depărtează de celelalte limbi slave.

Este adevărat că toate limbile slave n'au păstrat dualul, dar au încă declinarea și lipsa articolului. Limba bulgară nu mai are nici declinare, iar articolul este așezat la sfârșitul cuvântului ca în limba noastră.

Cred că nu este greu de văzut că acest lucru nu este o simplă coincidență, mai ales că e vorba de două popoare care sunt vecine, ba mai mult au trăit chiar amestecate. Este imposibil ca în această situație evoluția limbilor celor două popoare să se fi făcut independent una de alta și să fi ajuns la rezultate identice. Astfel că e îndreptățită părerea că evoluția aceasta specială se datorește marelui aport al elementului latin din părțile Dunării. Acest fapt este deosebit de important, fiindcă este vorba nu de o schimbare oarecare de lexic, ci ea privește nu mai puțin decât structura limbii care e ceva deosebit de însemnat față de lexic. Deasemenea și în domeniul vocabularului, sunt foarte multe cuvinte în limba bulgară care derivă din cea latină. Intre ele sunt o serie de cuvinte religioase ca de pildă cum sau cumătru. În special cuvântul țar din limba slavă, întâlnit și la Ruși, precum se știe derivă din latinul Cezar (se știe că Ce începuse a fi pronunțat în latină ca ț).

Acest cuvânt nu putea fi luat dela Bizantini pentru simplul motiv că aceştia aveau cuvântul grec vasilevs pentru împărat.

Deasemenea Bulgarii nu l-au luat dela Ruşi pentru faptul că Bulgarii au avut un imperiu mai înainte de a-l fi avut Ruşii. Nu mai rămâne decât populaţia latină din Sud din limba căreia l-au luat.

Un termen deasemenea interesant care priveşte pe Sârbii din părţile Moraviei este cuvântul kostel. Acest cuvânt înseamnă biserică şi vine fără îndoială dela latinul castelum. Sârbii l-au dat bisericilor pentru că în aceste veacuri de veşnice atacuri barbare, bisericile au fost întărite, fortificate, devenind adevărate castele, întărituri pentru refugiu şi apărare. In limba sârbă de azi însă nu se mai păstrează, numai Polonii l-au păstrat în cuvântul kościel dat bisericii.

Toponimia de origine antică în Bulgaria. Deci
Iată dovezi destul de puternice care arată existen-

ta elementului latin care a lăsat urme asupra Slaviilor, cu deosebire asupra Bulgarilor. Dar nu e numai atât. În toponimia bulgară s'au păstrat numiri latine sau thrace până astăzi. Dacă Slavii când au venit, au găsit în locurile în care s'au așezat un deșert, aceste numiri latinești nu s'ar fi putut păstra. A trebuit să existe o populație la care Slavii le-au găsit și le-au luat. Chiar dacă aceste numiri erau thrace, se știe că Thracii au fost romanizați. Aceste numiri toponimice privesc numiri de râuri și încă din cele mai mari din regiune, ceea ce este de subliniat. Așa avem de pildă numele râului Lom, care derivă de la numirea romană Almus (o localitate pe malurile lui). Un alt râu, mai la Răsărit, tot afluent al Dunării este Iskerul numit de Romani Oescus. Ambele păstrează numiri thrace străvechi trecute la Romani. De asemenea numele smintit al râului Timoc vine de la vechiul Timacus, nume găsit și în inscripții. Orașul Vidin este așezat pe ruinele - care se văd și astăzi - unei vechi cetăți romane Bononia. Între aceste numiri este o ase-

mănare știut fiind că deseori B s'a transformat în V.

Numele Dunării. Dar între aceste numiri cea mai însemnată este Dunărea numită în antichitate sau Istru sau Danubius. După toate regulele filologice, numele de Dunăre nu poate deriva din Danubius și atunci filologii i-au căutat originea. Vasile Pârvan a fost acela care a stabilit-o definitiv. El a observat că mai multe râuri dela M. Neagră au la începutul numelui lor silaba Don sau Dun (Nistru se numea Danastru, Nipru =Danapru, Donul de azi). Este clar că această silabă avea un sens în limba sarmată și anume acela de apă. Cealaltă terminație, rea ar deriva din numirile scitice date, râurilor aceea de ris, exemplu numele Mureșului în vechime Maris, sau al râului Naparis, un râu pe undeva prin câmpia Muntenie. Așa dar numele Dunării păstrează în limba noastră o formă străveche ce s'ar explica prin limbile sarmată și scită, vechile stăpânitoare preistorice ale acestor regiuni. În limba slavă Dunărea se zice Dunav.

Este clar că prima parte a cuvântului este luată dela noi, deci numele Dunării a trebuit să fie păstrat de o populație veche de la care l-au luat Slavii. Astfel că și pe cale filologică, așa cum și pe calea istorică se dovedește existența elementului românesc pe malurile de Sud ale Dunării. Subliniez aceasta fiindcă mulți susțin că Românii au trăit mai mult în regiuni muntoase ceea ce este inexact.

ELEMENTUL LATIN IN NORDUL DUNARII.

Teoria lui Roesler și argumentele ei. Dar complementul am zice, al acestei cercetări, ar trebui să arate ce s'a întâmplat cu Românii din aceste părți. In această lature, trebuie să atingem chestiunea atât de controversată a originii noastre. Stiți că dovezi clare despre noi avem deabea după 1160 pe cronicarul bizantin Kinamos care spune că împăratul bizantin a trimis o armată contra Hunilor și că în ajutorul ei

au venit și locuitorii din aceste regiuni. Tot din sec. al XII-lea avem cronica pomenită, a lui Nestor, care spune că Vlahii s'au așezat la Dunăre și deasemenea din această vreme mai avem pe cronicarul anonim al regelui Bela, care spune că Ungurii au dat în Ardeal când au venit de ducatele conduse de olavi. Dar înainte de 1100, deci dintre sec.al VII-lea și al XII-lea nu avem nici o dovadă a existenței elementului românesc aici.

Acest fapt a dat naștere celebrei controverse asupra originii Românilor. Un număr de istorici spun că toți coloniștii aduși de Traian au fost retrași odată cu părăsirea Daciei și că restul rămas, dacă au mai rămas, a fost distrus de valul barbarilor, așa cum elementele emigrate au pierit în masa barbarilor. Nu e cazul să vorbim prea pe larg de această chestiune, dar totuși ea trebuie înfățișată în linii generale, pentru a înțelege rezultatele influenței slave.

Argumentele aduse de Sülzer și Rösler sunt următoarele: În primul rând argumentul a silentio, tăce-

rea izvoarelor. Dacă izvoarele nu pomenesc pe Români în Evul Mediu, în Nordul Dunării, înseamnă că n'au existat,

Al doilea, între limba Românilor din Nordul Dunării și aceea a Macedo-Românilor este o așa de mare asemănare încât nu se poate să fi trăit despărțiți atâtea sute de ani, ci acest lucru fără îndoială s'a făcut foarte recent, deci Românii din Nord au venit din Peninsula Balcanică.

Al treilea, influența slavă este așa de mare asupra Românilor în limbă și lexic, încât limba română a trebuit să se formeze în mijlocul Bulgarilor.

Al patrulea, spun ei că de altfel istoricii antici din vremea lui Aurelian în primul rând Flavius Vopiscus arată că toți coloniștii au fost retrași de Aurelian, deci aici n'au mai rămas Romani.

Apoi pe locurile rămase în urma retragerii coloniștilor au venit Germanii (Gepizii, Goții,) dacă au găsit aici elemente romane, ar fi lăsat urme în

limba lor din conviețuirea dintre ei, ori în limba noastră nu se întâlnesc asemenea urme germane.

În sfârșit sunt în limba română unele influențe albaneze. Albanezii locuiesc totuși în Sud departe de noi, ori ca să se fi exercitat asupra noastră o influență albaneză trebuia ca Românii să fi locuit în Sud și apoi să fi venit în Nordul Dunării.

Teoria continuității și argumentele ei. Dintre aceste argumente, unele au trebuit să fie definitiv abandonate ca de pildă cel cu influența slavă după care Românii s'au format în mijlocul Slavilor. Am arătat că Slavii venind din Polonia a trecut pe la noi unde au rămas o parte, Slavii-dacici care au dispărut în masa românească lăsând însă urme asupra acesteia. Deasemenea în ceea ce privește strânsa asemănare între dialectul daco-roman și cel macedonean, am arătat că Românii din Balcani nu trăiau în Evul-Mediu în Macedonia, ci pe valea Dunării deci contactul dintre Românii din Nord și cei din Sud era continuu.

Elementul a silentio nu este o dovadă. Este adevărat că nu avem de acum nici o știre despre Români, dar la drept vorbind nu avem nici un fel de știre despre ceea ce petrecea în Nordul Dunării. În cronicile lor Bizantinii pomenesc numai pe dușmanii ce năvăleau de aici și cum Români nu erau între ei nu aveau de ce să-i pomenească. În ceea ce privește pe Vopiscus, acesta este un scriitor oficial care scria după interesul curții imperiale, deci nu e demn de luat prea mult în seamă. El avea interes să spună că toți coloniștii au fost retrași ca să arate că împăratul n'a părăsit o populație romană peste care domnea, căci ar fi fost o rușine pentru împărat acest lucru. Caracterul său oficial a fost de altfel stabilit de studii speciale făcute asupra sa.

Ar mai rămâne chestia influenței albaneze și lipsa celei gotice. S'a spus că cea albaneză nu este altceva decât urme a vechii limbi dace, care era o limbă thracă, așa cum am arătat că este și albaneza.

Fasc.8

Însă această concluzie nu este mulțumitoare și iată de ce. Dacă aceste elemente sunt luate de la Daci, atunci ar fi trebuit să fi suferit aceleași schimbări suferite de elementele latine ale limbii române, ceea ce nu e cazul, deci ele sunt elemente mai târziu venite. Însă Albanzii sunt Thraci retrași recent spre Adriatica, în patria lor de azi.

Este sigur că în vremea năvălirii Slavilor, erau Thraci la Dunăre, de la care vor fi putut să rămână aceste urme. Ar mai rămânea acum chestiunea Germanilor. Un istoric rus Grot în cartea sa Moravia și Maghiarii (Peterburg 1881) spune că Germanii când au năvălit la noi (sec.III) erau într'o fază semi-așezată, cu un conducător în fruntea unor triburi militare, o organizație mai mult de exploatare și nu de așezare stabilă ca cea din Apusul Europei de mai târziu, așa că de la ei nu se poate să ne așteptăm în această fază socială la urme adânci lăsate la populația supusă. Teoria este destul de clară ca să se vadă de ce n'au lăsat urme la noi.

În genere istoricii care au contestat originea Românilor și chiar cei care au apărat-o au greșit dintr'o perspectivă istorică inexactă. Cronicarii vechi descriau cu groază năvălirile barbarilor. Vă aduceți aminte de afirmația că Hunii sunt niște figuri deadreptul ieșite din iad, etc.etc. Firește că acolo unde acești barbari au întâlnit opoziție au distrus și au dat foc, dar nu există și nici n'a existat vreodată un popor care să trăiască numai pentru distrugere. Nu putem să ne închipuim pe barbari ca distrugând absolut tot, sat cu sat, om cu om, acestea sunt spuse de cronicari numai ca un efect al groazei momentane față de năvăliri. Că lucrurile n'au fost așa se vede și din faptul că și în alte părți au năvălit barbarii și totuși vedem că Romanii din Franța, Italia, Spania peste care au venit valurile de barbari n'au fost distruși. Dece numai la noi ar fi distrus tot. Al. Philippide, fost profesor la Iași, care a scris o lucrare despre Originea Ro-

mănilor, 11 volume, a citat pe un scriitor sirian care spunea că barbarii pe unde treceau spuneau populației pe care o întâlneau - ca și celei dela Dunăre - "semănați și secerați; noi o să vă luăm numai o parte din produse". Deci barbarii aveau nevoie de populația pe care o găseau, de aceea s'au ferit ca să o distrugă. Deci nici populația romană din Nord n'a fost distrusă. În această privință avem mărturia lui Priscus care a fost trimis cu o solie la curtea lui Atila, solie pe care a descris-o. El spune cum au eșit înaintea lor niște fete cu un vâl alb ce trecea de la una la alta, cum s'a cântat în cinstea lui Atila, care avea un palat frumos din lemn și o baie de piatră. Deasemenea a auzit aici oameni vorbind limba latină, firește nu erau de la noi ci din Panonia, dar fapt este că puteau trăi chiar la curtea lui. Bă când a întrebat pe un grec întâlnit aici, de ce preferă să stea la curtea regelui hun, acesta i-a răspuns că e mai multă dreptate aici decât la Bizantini. Așa încât trebuie să admitem că populația întâlnită aici de

barbari a continuat să trăiască.

Din cei care au apărat continuitatea Românilor în Dacia, Xenopol era de părere că Românii au trăit numai în munți - platoul Ardealului, nu și în câmpie. După el Românii n'au părăsit locurile de aici ca să se ducă după Aurelian și să se apere de barbari, dar le-au părăsit apoi ca să se ducă în munți. Ceeace evident este o contrazicere, Românii au rămas în câmpie și pe vremea năvălirii barbarilor ca și mai înainte, căci nu aveau de ce să-și părăsească ogoarele pe care le munciseră până atunci, barbarii având tot interesul să-i aibă ca mână de lucru pentru produse.

---ooo---

Miercuri 7 Decembrie 1938.

PRELEGerea IX-a.

ELEMENTUL ROMAN IN NORDUL DUNARII (continuare).

Intinderea elementului roman în Răsărit în
Evul Mediu. In lecțiunea trecută am examinat chestiunea existenței unui element romanice în Nordul Dunării, în Evul Mediu. Problema aceasta este interesantă fiindcă ea ne-a arătat continuitatea elementului roman la Dunăre.

In privința aceasta am ajuns la o concluzie pe care am scos-o nu atât din probe istorice cât mai ales din dovezi în privința felului cum trebuiesc înțelese năvălirile barbare. Adaog că de curând Nicolae Drăgan dela Cluj, a scris un studiu "Românii în veacul al IX-lea până la al XIV-lea pe baza toponimiei și a onomasticei" (1932). In această lucrare autorul conchide că nu numai în țara noastră s'a păstrat elementul romanice dar și pe pământ, care astăzi nu e ro-

mănesc, acest element a fost foarte numeros în Evul Mediu ca spre pildă în Panonia, unde s'a păstrat multă vreme cum o dovedește toponimia, o populație românească. Acest element romanic a fost însă desnaționalizat de Unguri.

Românii și agricultura. Mulți filologi au fost însă de părere că Românii n'ar fi trăit în câmpia Dunării, aducând argumentul că ei au fost păstori, dovadă că eele mai multe cuvinte privind agricultura, din limba noastră sunt de origină slavă. Printre aceștia se numără și Hasdeu care în revista "Columna lui Traian" V, 1874 p.49-53 și 97-107, a publicat două articole în legătură cu această chestiune: "Originile agriculturii la Români" și "Originea păstoritului la Români". În primul afirmă că aproape totalitatea terminologiei agricole la Români este slavă..." Aproape totalitatea terminologiei agricole a Românilor e curat slavică. Nu mai puțin slavice sunt unele părți constitutive ale plugul român. Putem dară afirma că'n limba plugăriei române, slavismele cele mai

necontestabile sunt în proporție de cel puțin opt. la zece către toți ceilalți termeni de ori ce altă origină...

În curs de vr'o șapte veacuri pitulați într'un colț al Daciei, părinții noștri, afară doară de unele izolate încercări rudimentare, n'au cunoscut de loc plugăria, pe care abea în secolul al VIII-lea au început s'o învețe dela Sârbi... Născută ceva după anul 700 agricultura noastră rămâne în fașe alți șapte secolii, până pe la 1400 și chiar mai încoace".

În schimb conchide că sunt o serie de elemente dacice în terminologia păstorească, de pildă cuvintele cioban, băci, stână, urdă și brânză (foarte discutabile toate). A trebuit să vină un filolog german Dumke ca să restabilească lucrurile: (Terminologie des Ackerbaues in Dako-Rumänischen). Terminologia agricolă în românește, în Jahresberichte publicată de G.Weigand la Leipzig, volumul al XX-lea.

Ați auzit de teoria circulației cuvintelor da-

torită lui B.P.Haşdeu, care în cazul acesta se întoarce în contra lui însăşi. După această teorie cuvintele dintr'o limbă trebuiesc cântărite după valoarea şi întrebuinţarea lor în vorbirea curentă şi nu după numărul, după cantitatea lor în acea limbă. Sunt cuvinte întrebuinţate zilnic şi altele nu, fireşte că în acest caz primele sunt cele mai importante.

În agricultură sunt termeni esenţiali, de primă importanţă şi alţii secundari. Dumke arată că chiar dacă în nomenclatura agricolă în limba română sunt termeni slavici, totuşi termeni esenţiali, de primă importanţă sunt latini. Voi cita pentru aceasta câţiva dintre aceşti termeni de pildă: a secera, a măcina (machinare), moară (mola), făină (farina), plugul primitiv de lemn era aratru, dintre cerealele şi legumele cultivate avem: mei, secară, linte, grâu, câ-nepă, ceapă, curechiu, dintre instrumentele agricole, secerea, pământul lucrat se numeşte ţarină, etc. Toate aceste cuvinte au însemnătate agricolă de prim

ordin, sunt latine, deci dacă populația ar fi uitat să mai lucreze agricultura, pe care ar fi împrumutat-o dela Slavi, atunci nu s'ar fi păstrat toți acești termeni. Cu alte cuvinte Românii nu au trăit numai în părțile inaccesibile ale munților ci și la șes unde au făcut agricultură. O observație interesantă ne-o oferă cuvântul pădure. Acesta vine dela acuzativul (toate cuvintele de origină latină în limbile romanice derivă din acuzativ) latinescului paludem.

Rolul pădurilor. Paludem înseamnă însă mlaștină și atunci s'a spus că dacă Românii au trăit numai la munte, cum se face că numele pădurei derivă dela baltă, nu cumva ei au trăit și în aceste locuri, adică în păduri de baltă ca cele ale Dunării? Evident că numai așa s'ar explica această origine a cuvântului pădure, după care Românii fără îndoială au locuit și la șes.

Dealtfel și din aspectul câmpiei noastre se

poate scoate această concluzie. Ceeace vedem pe hartă ca o suprafață întinsă de culoare verde, nu vedem decât cu ochii hârții, în realitate nu este un ținut peste care s'ar putea trece fără nici o dificultate. Odinioară numai în Bărăgan și din Dolj până puțin peste Olt era câmpie liberă restul ținutului, în special în Vlașca, Teleorman, Ilfov era o continuă pădure mare și deasă. Ori se știe că tocmai asemenea regiuni au fost mai intens locuite, lucru ce se vede și din istoria altor țări ca de pildă din istoria Rusiei. Aceste păduri ofereau cea mai bună apărare și că în aceste regiuni a fost centrul românismului ne-o arată însuși numele pădurii, - azi fărâmițată - se chema "Codrul Vlăsiei" iar unul din județele acestui ținut este numit "Vlașca", termene prin esență date Românilor numiți "Vlahi". Așa încât și geograficește, alături de argumentația istorică trebuie să admitem că și aceste regiuni, pe vremea năvălirilor, au fost locuite de Români.

Formarea poporului român. După ce am determinat aceste elemente esențiale, trebuie să tragem o concluzie în ceea ce privește formarea poporului român. Este interesant acest lucru fiindcă poporul român este rezultatul nu al unui grup format într-o anumită regiune strânsă în hotare mici și bine delimitate cum cred unii, ci originea lui este mult mai vastă, este urmașul întregii romanități orientale (Știți că imperiul roman a fost împărțit în două părți: romanitatea occidentală care a dat naștere popoarelor latine din Apus și romanitatea orientală). Noi suntem prin urmare continuatorii romanității orientale întregi. Din limba latină occidentală s'au format dialectele care au dat limbile: franceză, italiană, spaniolă, etc. din limba latină orientală s'a format limba română. O limbă se formează atunci când un dialect începe să se distingă bine de limba mamă. În ceea ce privește limba slavă, ea nu este un element constitutiv al limbii române. Trebuie să spun că atunci când s'a

făcut contactul cu Slavii, limba română era formată și elementele slave din ea nu sunt decât de împrumut. Prin urmare este de reținut în primul rând că: Românii sunt continuatorii romanității orientale și s'au format ca limbă și popor prin despărțirea de celălalt element romanic, formațiune ce era îndeplinită la venirea Slavilor.

Mai este însă o chestiune care trebuie subliniată. Vă aduceți aminte că în Evul Mediu populația romanică se întindea pe o suprafață foarte mare. Toată Peninsula Balcanică, Pannonia, Dacia erau locuite de această populație.

Când am vorbit însă de Slavi, am spus că ocupau și ei la fel această regiune.

Ce trebuie să conchidem de aici? La începutul Evului-Mediu, sau mai bine între sec. al VI-lea și al XII-lea situația etnică din Balcani nu era așa de bine mărginită ca azi. Când vorbesc de Balcani mă refer și la regiunea din Nordul Dunării. Trebuie să considerăm

că și Slavii și Românii se întindeau ca o pânză peste această regiune (peste toată Peninsula Balcanică, Dacia și Pannonia), amestecați, fără a se putea delimita ceva. Pe încetul, către sec. al XI-lea și al XII-lea a început să se facă o distincție între cele două neamuri. În locurile în care au predominat Românii, elementul slav a fost înghițit și invers, formându-se astfel grupe din aceste două popoare, despărțite între ele.

Românii au un grup în Nordul Dunării, altul în Macedonia, etc., Slavii au pe Sârbi, pe Bulgari, etc. despărțiți de Slavii din Nord. Așa încât pe vechea și întinsa regiune locuită la un moment dat de ambele popoare, s'au născut formațiunile separate existente și azi. Poate că aceasta s'ar datora și unei influențe de stat în sensul că acolo unde au predominat Slavii și autoritatea de stat bulgăresc elementul slav a învins, acolo unde autoritatea de stat a lor a fost mai slabă, ca în Balcani și în Nordul Dunării, a învins elementul românesc.¹

DESPARTIREA ROMÂNILOR DE CATRE SLĂVI

Cele patru grupe de Români.

Dacă pornim de aici trebuie să urmărim cum s'au despărțit Românii în această vreme, formând elementele de azi.

Constatăm că pe la 1200 Românii formau patru grupuri esențiale, poate comunicând între ele. Acestea - din care azi sunt numai trei - sunt următoarele: a) Românii din Dacia, b) Românii din Macedonia sau Aromânii care predomină în Munții Pindului, c) Românii istrieni care locuiesc în Peninsula Istria a Italiei, în fundul Mării Adriatice. În ceea ce-i privește, la epoca dela 1200 nu erau în Istria ci erau prin Croația și Dalmația, deaceia i-am numi Români apuseni, dar care în cea mai mare parte au dispărut și însfârșit d) Românii din Balcani care azi sunt desnaționalizați dar care la 1200 au dat vestitul imperiu româno-bulgar cu capitala chiar în regiunea românească din Balcani, la Târnova. Se pare că în Ro-

dope unde întâlnim dialectul megleno-român ar putea fi urmașii lor. Deci văzurăm aceste patru grupe; înainte de a trece mai departe asupra influenței slave, să ne oprim puțin asupra acestor grupe (căci despărțirea lor se datorește Slavilor). Nu vom mai insista asupra Românilor din Dacia, căci ceea ce ne interesează despre ei, am văzut mai sus. Vom începe deci cu Românii din Pind.

Originea Romanilor Macedoneni. Românii macedoneni nu sunt autohtoni fiindcă ei nu s'au format în această regiune, care în antichitate iese din zona de influență romană și intră în zona de influență grecească în Balcani după împărțirea pe care a făcut-o Jireček. Ei venind mai târziu aici, să vedem care sunt cele mai vechi știri care-i pomenesc? În vicața Sf. Grigore Decapolitul - are mai multe manuscrise - există unele știri privitoare la năvălirile făcute de Slavi la Muntele Athos. Călugării de aici se plâng că Slavii și Vlahii au făcut dese jafuri asupra mănăstirilor încă din veacul al VIII-lea. În realitate

manuscrisele sunt mult posterioare acestor evenimente. Cea dintâiu știre precisă despre ei este dintr'un cronicar bizantin și anume Cedren. El vorbește de ultimii împărații bulgari Samuil și David. Spune că acest David, care avea reședința într'un loc pe lacul Presba, a fost ucis de niște Vlahi călători sau nomazi. Data la care s'a întâmplat acest lucru ar fi cam anul 970. Aceasta este o știre foarte serioasă și importantă, căci ea este cea mai veche știre istorică nu numai pentru Aromâni, dar chiar pentru toți Românii.

Este pentru prima oară când în istorie, elementul latin din Orient este porenit cu numele de Vlahi. Pe la 970 deci în sec. X-lea începuse elementul romanic dela Dunăre să se coboare în Macedonia. În secol. al XI-lea avem un alt scriitor bizantin care vorbește pe larg de acești Vlahi, este Kekavmenos.

El a scris o lucrare "Strategikon", în care dă sfaturi unui nepot al său guvernator în Macedo-

nia, să se ferească de Vlăhi, care dacă vor fi lăsați să se așeze în orașe, vor provoca dese războaie. El spune că acești Valahi sunt veniți dela Dunăre. Atât despre Cedren și Kekavmenos, cât și despre alte izvoare care-i pomenesc pe acești Români, a scris o carte Dl.Murnu, "Vlahia Mare". Prin urmare în sec. al X-lea erau Români în Macedonia. In ceea ce privește stabilirea epocii în care s'au despărțit Românii macedoneni de cei din Nordul Dunării, trebuie să facem apel în parte și la filologie, căci are multe lucruri care pot ajuta pe istorici. In această privință avem lucrarea D-lui Cipidan publicată în 1925 "Elementul slav în dialectul macedo-român". Dânsul constată că elementele slave din dialectul aromân nu privesc decât lexicul și nu domeniul morfologiei și fonetice. Acestea din urmă sunt la fel cu cele întâlnite la Românii din Nordul Dunării. Am arătat cum limba bulgară a urmat o evoluție caracterizată prin trei faze. Deosebirea de ordin fonetic între limba fazei întâi

- bulgara veche - și neobulgara este destul de mare. Este caracterizată în primul rând prin dispariția nazalelor. Există în vechea bulgară două nazale *A* și *Ŭ* prima cu valoare en și a doua cu valoare de on. Aceste două nazale nu mai există în celelalte două faze. Aceste sunete însă nu există în nici un alt dialect din Balcani. Deci elementul slav care a influențat limba română din Nordul și Sudul Dunării cuprindea fără îndoială aceste nazale și dovadă sunt cuvinte ca de pildă, strâmb, dâmb, dumbravă, etc., în bulgară avem *domb*, *dombrava*, etc. Cu alte cuvinte în această epocă din sec. al X-lea și al XI-lea când existau aceste nazale au fost influențate cele două dialecte romane și anume de limba bulgară, dând asupra amândorura același rezultat. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că în momentul când s'a exercitat această influență, Macedo-românii și Daco-românii trăiau în contact la Dunăre și nu erau despărțiți, despărțire care s'a făcut abea după 1200.

Aşa dar prin sec. al X-lea întâlnim pe Români în Macedonia, veniţi din părţile Bulgariei dela Dunăre.

Românii Istrieni. Trecem acum la Românii din Istria. Aceştia, după cum am spus, nu locuiau dela început în Istria, ei erau prin Dalmaţia şi Croaţia. Românii aceştia sunt foarte bine cunoscuţi de documentele italiene şi sârbeşti. Ei sunt Românii apăruiţi şi poartă în documentele sârbeşti, numele de "Mavro-vlahi", iar în cele italiene pe cel de "Mor-laci", care numiri înseamnă "Vlahii negri". S'a pus întrebarea în privinţa originii lor, de unde au venit ei în această regiune muntoasă, care din vechime nu era un ţinut locuit de o populaţie latină, după clasificarea făcută de Jirecek. În privinţa aceasta s'au născut discuţii între istorici şi filologi.

Aceştia din urmă au făcut următoarea observaţie. În dialectul Românilor-istrieni, există rota-cismul - transformarea lui n intervocalic în ŋ -

care există și în părțile apusene și nordice ale dialectului daco-român, dar care nu există la Macedo-români. Deci au zis filologii: dacă Românii din Istria au asemenea particularități cu Românii din Nordul și Apusul dialectului Daco-român, ei au venit aici din Munții Apuseni trecând Dunărea. De altfel și geograficește aceste regiuni nu sunt departe de Croația și Dalmația, unde au fost la început Românii-istrieni. Aceasta este și părerea defunctului Densușianu. Istoricii însă, au ajuns pe bază de documente la altă concluzie. S'a putut dovedi astfel că în Peninsula Balcanică exista o populație romanică, ce mereu înaintea dela Dunăre către M. Adriatică. Așa că această populație românească din Istria, ar putea fi acești Români, veniți aici nu din Nord, ci din Sudul Dunării prin Serbia.

În cele din urmă s'a arătat că de fapt această singură particularitate a rotacismului nu poate explica originea unui popor, fără sprijinul și

al altor dovezi, mai ales că noi nu știm dacă acest fenomen lingvistic în sec.al VII-lea și al VIII-lea, nu va fi existat în Sud, vreme din care nu avem texte doveditoare. Astfel ca în ultima vreme chiar filologii au renunțat la această teorie. În această privință pomenesc pe Dl.Sextil Puscariu, care s'a specializat în privința Românilor-Istrieni, în care domeniu a scris trei volume de "Studii istro-române". Cu partea istorică a lor s'a ocupat Dl.Silviu Dragomir care a scris două lucrări "Vlahii și Morlachii" și a doua "Originea coloniilor române din Istria." În aceste lucrări ale profesorului Dragomir, găsim cele mai multe știri despre Istrieni. Cea mai veche știre istorică narativă despre Românii Apusenii, este a unui preot și anume Presbiterul din Diocleea (oraș din Dalmația) care a scris o cronică pe la 1150, având în ea un pasagiu esențial pentru originea acestor Români. Iată ce spune el: "Bulgarii au cucerit Macedonia și țările Vlahilor care acum se numesc Mavro-Vlahi".

Deci țara lor fiind cucerită de Bulgari, ei au trebuit să plece și iată că în această vreme este un cronicar care știa unde au locuit Mauro-Vlahii mai înainte de sec.al XII-lea.

---ooo---

Luni 12 Decembrie 1938.

PRELEGAREA X-a

DESPARTIREA ROMÂNILOR (continuare).

Românii Apuseni. În lecțiunea precedentă am început să arăt care sunt diferitele ramuri în care s'au împărțit Românii în urma așezării Slavilor la Dunăre. Am arătat că Slavii au trăit amestecați cu Românii o vreme, până când după mai multe veacuri s'a făcut distingerea prin romanizarea Slavilor din regiunile cu populație compactă de Români sau prin

slavizarea Românilor, în regiunile în care Slavii predominau. Am văzut cum în urma acestei distingeri populația romană a fost împărțită de Slavi în patru grupe. Rămăsesem astfel cu expunerea la grupul Românilor apuseni. Am arătat că ei purtau porecla de Mavro-Vlahi sau Morlaci, adică Români negri. Despre originea lor s'a discutat foarte mult, filologii căutând să facă o apropiere între dialectul vorbit de acești Români (dialectul istriean) cu cel Daco-Român și în special cu Românii din Munții Apuseni. Istoricii însă, au arătat că acești Români sunt de origine sud-dunăreană, origine atestată și de anume scriitori ca de pildă Presbiterul din Diocleea, care scrie pe la 1150, și de datele pe care le avem asupra mersului acestor Români, către Apus. Odinioară existau Români în Serbia propriu zisă până în regiunile muntoase ale Croației și Dalmației. Erau o serie de triburi, care înaintau mereu spre M. Adriatică.

Cea mai veche știre despre existența Românilor

În aceste părți, este un document sârbesc a cărui dată nu este precisă (cam dintre 1060-1070), în orice caz e de pe la mijlocul sec.al XI-lea și care vorbește de niște păstori vlahi. Am arătat că ocupațiile acestor Români, erau diferite. Unii erau păstori, ceea ce explică mișcarea lor spre Adriatică. Chiar după ce ei au dispărut din aceste părți, numele de Vlahi a rămas sinonim cu termenul de păstor. Pe motivul acesta că Vlah ar fi egal cu păstor, unii istorici sârbi, pornind dela această numire dată în mod general păstorilor, au spus că în acest caz n'au fost niciodată Vlahi aici. Dar răspunsul e clar în această privință; dacă n'ar fi fost Români aici, nu se putea naște această generalizare a cuvântului vlah. Pe lângă această ocupație a păstoritului mai este de amintit aceea a cărăușiei.

Sate întregi, care erau așezate la marginea drumului de comerț, transportau mărfuri dela un loc la altul, cu căruțele lor. În regiunea aceasta veneau negustori, în special din Italia, mai cu deo-

sebite din Veneția și din mica republică a Raguzei (numele sârbesc al acestui oraș este Dubrovnic). Erau aduse mărfuri lucrate de acești negustori, care apoi luau mărfurile ce le trebuiau din interiorul peninsulei Balcanice.

Raguza, deși a avut o populație mică de origine croată, a avut un rol foarte însemnat din punct de vedere cultural și mai ales comercial în Peninsula Balcanică. Acest rol s'a menținut, grație privilegiilor date de împărații bizantini și mai apoi de către sultanii turci, până în sec.al XVIII-lea. Deci Vlahii aceștia făceau legătura de căraușie acestor negustori cu interiorul peninsulei. În afară de aceste două ocupații, mai exista o a treia categorie, este categoria Vlahilor agricultori.

Chiar în regiunile muntoase, Românii n'au părăsit niciodată ocupația lor străveche, agricultura. Lucrul acesta se vede și din documentele f. numeroase ale mănăstirilor srăbești. Pe moșiile acestor mănăstiri sunt pomenite o serie de așezări

²⁹Valahe cu cnezii lor, numiți cătunari. Cu vremea, mulți dintre acești Români, au căzut în șerbie. Țarii sârbi au ridicat dela un timp o serie de mănăstiri ortodoxe (în Croația catolică), mănăstiri care au foarte multe documente în care sunt pomeniți acești Vlahi în situația lor de șerbi, ba uneori sunt arătați pe numele lor. Dintre actele țărilor și despoților sârbi, unul din cele mai interesante, deși este târziu, din 1435, este un act care privește organizația acestor Vlahi. Documentul acesta este de fapt un privilegiu dat pentru cătunele de Vlahi, de către unul din jupanii din Croația și a fost tradus și de dl. Silviu Dragomir în lucrarea pomenită "Vlahii și Morlacia". În acest document sunt trecute drepturile și privilegiile pe care le aveau Românii din Croația. Se spune astfel că: "Niciun cătun nu va avea cnezi impuși din afară; orice valah va trebui să ne servească nouă cu scut, arc și săgeți (deci obligația militară), sub nici un motiv să nu se ia unui valah oștean calul său de

oaste și din nici un sat să nu se ia decât o treime de oșteni la oaste (cu alte cuvinte fiscul era obligat să nu le ia sub nici un motiv calul de oaste și deasemenea din bărbații unui sat numai o treime era obligată să meargă la războiu). Să nu se pună asupra Vlahilor cnezi croați sau de alt neam, ci ei singuri să-și aleagă cnezii lor". Acesta este deci un drept deosebit al lor care nu poate fi decât "Jus Valahicum", pe care-l întâlnim atât la Români din Ungaria cât și la coloniile de români din Galiția, pe teritoriul statului polon. Acesta e un drept consuetudinar, obiceiul pământului. Pe lângă aceste date, observăm că în documentele sârbești, vorbindu-se de Valahi, se dau uneori și numele lor proprii, de unde se vede că nu poate fi vorba de o confuzie cu păstori străini și aceasta pentru faptul că au numele articulat, chiar dacă acesta este de origine slavă, adică Radul, Vladul, etc., lucru ce azi nu se mai obicinuește. Articularea numelor proprii se întâlnește până prin

sec.al XV-lea inclusiv. Mai mult decât atât în regiunile astăzi slavizate complet, s'a păstrat mai ales în părțile muntoase, o bogată toponimie românească. Astfel vârful cel mai înalt din Muntenegru se numește "Durmitor", sau "Dormitor", este apoi un altul "Negusor" și un altul "Pârlitor". E clar că această toponimie este românească.

Fiind tot mereu împinși spre sud în spre Macedonia și înspre Apus, populația românească a început să se slavizeze așa că până prin sec. al XVII-lea nu se mai văd decât grupuri foarte mici rămase în masa slavă.

Un asemenea grup este pomenit de Lucius din Spolato (Split). În sec. al XVII-lea, arătând că limba lor cu aceea a noastră este una și aceeași. El face și o teorie spunând că ~~Românii~~ au venit din Sud spre Nord, fiind precursorul lui Rösler.

Cum s'a născut grupul Românilor - care au un folclor și un dialect foarte interesant - în Istria? Această peninsulă făcea parte în sec.al

XV-lea, și veacurile precedente, din posesiunile re-
publicei venețiene. Venețienii au favorizat coloni-
zarea în posesiunile lor și deci și în Istria a a-
cestor Morlaci din Croația. Ei și-au păstrat aici
limba, portul și obiceiurile poate și pentru că erau
aproape de un element romanic fiind feriți astfel
de slavizare. Dar în sec. al XV-lea și până în acea-
stă vreme, nu se constata încă Români în Istria. Ei
apar aici deabia din sec.al XVI-lea și al XVII-lea.

Intre insulele Dalmației, este și insula Ve-
glia. Cam pe la 1880-90 niște filologi care s'au
dus în această insulă, au constatat că mai exista
aici un bătrân care vorbea o limbă ce nu semăna cu
italiana, ci era un fel de limbă latină.

S'a pus întrebarea dacă și aici au fost sau
nu Morlaci? Dar s'a constatat că această limbă azi
dispărută complet, nu era nici română și în cazul
aceasta era o limbă deosebită, răspândită pe coas-
tele Dalmației (dalmată). Se știe că aici au fost co-
lonii romane, dar care au fost înghițite de Slavi,

în afară de limbile romanice cunoscute a mai fost și un grup de Români care au vorbit această limbă pe care am numi-o limbă dalmată.

Românii din Haemus. Ne mai rămâne să spunem ceva și de Românii din Munții Balcani sau M.Haemus, cum se numeau în antichitate și în tot timpul Evului-Mediu până la venirea Turcilor care le-au spus Balcani.

Cele mai vechi știri despre acești Romani le avem datate din sec. al XI-lea. În cronicile bizantine și anume în cronica scrisă de Anna Comnena, fiica împăratului Alexie Comnen, intitulată "Alexiada", se întâlnesc primele știri despre ei. Sub anul 1081, cronicara bizantină spune că Alexie Comnen a ridicat o oaste formată din Bulgari și păstorii nomazi din Munții Haemus, care se obișnușe să fie numiți "Vlahos" (Valahi). La 1084, avem o altă știre tot din această cronică despre ei. Anume în epoca aceasta năvăliseră de peste Dunăre, barbarii de origine turcească, Pecenegii. Impăratul bi-

zantin, a ridicat oastea și a pornit ca să-i opreas-
că. Cronica spune că cu acest prilej a venit un
vlah care era unul dintre fruntașii Vlahilor din
Balcani, care pe nume se chema Pudilus(poate o
formă greșită dela Gudilă), ce a dat de știre de
năvălirea Pecenegilor. De aici este de reținut fap-
tul că Românii din M.Haemus, aveau un fel de condu-
cători. Dintre acești Români s'a născut primă for-
mă de stat a poporului românesc. Deci e clar că a-
ici avem o oarecare organizație politică, cu o cla-
să superioară probabil de proprietari. Această popu-
lație trebuie să fi fost destul de numeroasă, din
moment ce a putut da naștere unui stat care avea ca-
pitala în mijlocul regiunii locuite de acești Ro-
mâni la Târnova. Fapt e că acești Români ca și Mor-
lăcii au dispărut cu vremea datorită tocmai faptu-
lui că au format un stat cu Bulgarii care erau mai
numeroși. O urmă a lor este probabil întâlnită în
Rodope unde sunt găsiți Românii -megleniți, ce au un
dialect asemănător mai mult cu cel din Nordul Dună-
rii.

Constatăm în general că Românii în Evul-Mediu ocupau o regiune cu mult mai întinsă ca azi. Toți munții Peninsulei Balcanice în mare parte decât nu în majoritate, au fost locuiți de Români desnaționalizați azi. Explicația acestui lucru este acea dată de noi, adică a fost prin urmare o pânză de populație latină în Nordul și în Sudul Dunării - mai ales în valea fluviului-și a Moravei. Când au venit Slavii s'au așezat în aceleași regiuni și au dislocat poporul român, despărțindu-l în grupe ce slăbeau mereu,- acolo unde Românii erau în număr mai mic,- față de influențele ce se exercitau asupra lor, pe încetul fiind astfel desnaționalizați. Impingerea și presarea elementului slav asupra celui românesc s'a făcut nu dintr'odată ci dealungul timpului, fiind îndeplinită până pe la 1200. Desnaționalizarea lor s'a continuat însă, până în zilele de azi.

+
+ +

Influența slavă în limba română.

Cea mai veche influență slavă asupra Românilor. După ce am văzut această chestiune care privește ruperea elementului românesc din partea Slavilor, înainte de a trece la formarea de state și legăturile statelor slave cu Românii, trebuie să vedem și influența slavă asupra Românilor. De fapt această influență se împarte în două părți: una etnografică, de la popor la popor și alta de stat. În cea dintâi intra influența în limbă, obiceiuri (folklor) toponimie, etc. Influența de stat s'a făcut mai târziu și privește tot complexul format de o organizație de stat și care s'a făcut simțită pentru prima dată în statul româno-bulgar și apoi la Românii din Nordul Dunării. Cronologiceste deci cea etnografică este cea dintâi și începe în sec. al VI-lea; cea de stat vine când Slavii au început să aibă state. În această influență intră și influența în biserică, care la noi vine după ce Slavii s'au creștinat, adică după sec. al X-lea.

Influența slavă în limbă. Să începem cu cea etnografică, adică cu elementul slav în limba română. El a lăsat cele mai multe urme care se pot urmări și azi. De unii este socotită de extremă importanță, de alții însă nu. Unii filologi au socotit - ca Mlademov de pildă - că Românii au o limbă latino-slavă (sau bulgară). Alții - ca școala latinistă - au căzut în extrema cealaltă, crezând chiar că pot înlătura de tot slavonismele din limba română fără să facă deosebirea, că una este limba vie și alta limba creată în bibliotecă. Noi vom căuta să determinăm întrucât această influență slavă asupra limbii române este hotărîtoare și dacă elementele slave constituie ceva organic în limba noastră sau nu.

Mai întâiu limba română s'a născut dintr'un dialect al limbii latine, nu din cea clasică a scriitorilor latini, ci din limba poporului, limba vulgară. Aceasta însă nu era o limbă unitară, ci era formată dintr'o serie de dialecte. Dialecte vorbit în Răsărit a dat naștere limbii române. Mulți filologi

au crezut că și elementul dacic există în formarea limbii române, dar nu au putut aduce nici o dovadă precisă. Printre aceștia era și Hașdeu. Dar rezultatul este că nu există nici un cuvânt sigur în limba română care să fie socotit dacic. Sunt multe cuvinte a căror etimologie n'o cunoaștem, dar cum nu cunoaștem limba dacă nu știm de sunt sau nu dace. Dar lucrul acesta se constată de fapt mai în toate limbile romanice. În spaniolă aproape că nu sunt urmele limbii iberice.

În limba franceză sunt foarte puțin urmele celtei. Faptul acesta are următoarea explicație; influența limbii latine nu s'a făcut asupra autohtonilor în așa fel încât să iasă o limbă mixtă, ci a fost adoptată în întregime. În situația aceasta este o limbă care se impune fără să se amestece cu cea autohtonă. Așa că Dacii nu au combinat-o pe a lor cu latina, ci au înlocuit-o cu aceasta. Astfel limba noastră e latină și nu thraco-latină.

Care este acum partea ce trebuie dată limbii

slave în formarea limbii române? Fapt cert este că
limba latină din Orient era transformată în limbă
românească în sec.al VI-lea când au venit Slavii.
Ori dacă atunci când au venit Slavii limba română
era formată, în cazul acesta elementele slave nu
sunt moștenite, ci împrumutate cum spune atât de
clar cu această formulă decedatul Prof.Ovid Densu-
șianu.

---000---

Miercuri, 14 Decembrie 1938.

PRELEGAREA XI-a.

INFLUENȚA SLAVA ÎN LIMBA ROMÂNĂ.

În lecțiunea trecută începusem să arăt ce trebuie să știm despre influența slavă asupra limbii române. Nu voi intra în amănunte filologice, fiindcă ceea ce ne interesează pe noi ca istorici este în general numai gradul de importanță al acestei influențe. Am arătat că limba română s'a format dintr'un dialect al limbii latine orientale, care se vorbea aici în Nordul și în Sudul Dunării. În ceea ce privește elementul autohton, contribuția lui nu se poate dovedi până acum.

Este însă posibil ca urmele lăsate de acest element să fie foarte reduse și aceasta fiindcă populația autohtonă a renunțat la limba sa, pentru a adopta latina. Dar acum se pune o altă chestiune destul de importantă.

Elementele comune-balcanice. Este vorba de ceea ce se numește elementele comune balcanice. În cercetarea care s'a făcut asupra limbilor balcanice exceptând limba turcă, și anume în limba română, greacă, sârbo-croată, bulgară și albaneză, s'a constatat că există o serie de elemente comune, atât gramaticale cât și fonetice. Era firesc ca această asemănare să fi provocat anume mirare cercetătorilor, căci în afară de sârbă și bulgară, cari au o origine comună, toate aceste limbi au origini diferite la bază. Atunci s'a pus întrebarea, cum se explică oare, că aceste limbi, cu origini deosebite au totuși elemente comune, ce există numai la ele? S'au născut atunci diferite ipoteze. Cel care s'a ocupat mai pe larg de chestiunea aceasta, este un filolog danez, care a scris în limba franceză, Sandfeld, lucrare intitulată "Linguistique balcanique" 1930 (Paris). În privința acestei probleme avem acum în urmă și lucrarea D-lui Rosetti volumul al II-lea din "Istoria limbii române" (limbile balca-

nice). Să vedem însă mai înainte care sunt elementele comune limbilor balcanice.

I. Mai întâiu este formarea viitorului. În limba latină ca și în slava veche există un viitor tot așa ca și în grecește. În toate cele cinci limbi balcanice se constată că mai apare un viitor care nu exista până acum și care se formează cu ajutorul verbului a voi.

II. O a doua caracteristică este aproape dispariția din uz a infinitivului.

Nu se mai zice așa dar eu vreau a merge sau eu vreau a lucra, ci se zice eu vreau să merg sau eu vreau să lucrez. Cu alte cuvinte acolo unde în limba latină se punea infinitivul, noi punem subjonctivul. Această particularitate este și în neogrească tot așa cum este și în srâbă, bulgară și albaneză. Însfârșit mai sunt unele elemente comune care nu sunt așa de generale ca acestea.

III. De pildă avem o confundare a genetivului cu dativul în sensul că atunci când zicem omului,

depinde de prepoziția pe care o punem ca acest cuvânt să fie în cazul genetiv sau dativ. Acest lucru e întâlnit în română, bulgară și albaneză.

IV. Avem apoi apariția articolului la sfârșitul cuvântului (ex.omul) ce se întâlnește la noi, la Bulgari și Albanezi.

V. S'a mai considerat ca un element comun și tendința fonetică de a se reduce diftongii când în silaba următoare este un i. De pildă se zice la singular leafă, dar la plural se spune lefi sau la singular seară la plural seri. Caracteristica aceasta este la Români și la Bulgari.

Orice s'ar spune despre aceste lucruri, fapt cert est că există tendințe asemănătoare în toate limbile balcanice. Cum se explică acest lucru? Nu pot fi datorite unei simple întâmplări. Trebuie să fie o influență comună care s'a exercitat asupra lor. Ipotezele făcute sunt mai multe.

Una din cele mai răspândite până la lucrarea lui Sandfeld, este aceea care spune că aceste ele-

mente comune ar fi datorite unei influențe a substratului autohton thraco-ilir, căci Thraco-Ilirii au locuit până la Romani în întreaga Peninsulă Balcanică. Prin aceasta se revine la afirmația că ar fi rămas urme în limbă ale elementului pre-roman în aceste ținuturi. În lucrarea lui, Sandfeld nu e de acord și răspunde că acest substrat dacă s'ar fi păstrat ar trebui să-l vedem dela început, ori noi nu constatăm de pildă un viitor ca verbul a voi în limba veche bulgară, a lui Metodiu și Chiril. Aceasta înseamnă că n'au fost dela origine aceste influențe. Este foarte puțin probabil ca să se fi putut păstra asemenea influențe hotărâtoare, când cuvinte dela acest substrat de limbă nu avem de loc. Atunci s'a emis ipoteza că între limbile balcanice a fost una care a jucat un rol mai important în anumite domenii ca de pildă în biserică, în cultură, în politică, etc., influențând astfel prin civilizația poporului care o vorbea și pe celelalte. Sandfeld zice că așa stând lucrurile numai o singură

limbă putea fi aceea care a influențat și aceasta este limba greacă, fiindcă Grecii din antichitate au avut o cultură superioară care și-a continuat superioritatea asupra popoarelor din Balcani prin cultura Bizantinilor care au și stăpânit aceste regiuni balcanice. În felul acesta ei au influențat celelalte popoare balcanice, caracteristicile de mai sus născându-se în limba greacă în mod natural.

O altă ipoteză a fost făcută însă de un filolog francez Dl. Vaillant, care a făcut în "Revue critique" (LXV, 1931, p.133-137) o critică lucrării lui Sandfeld. El spune că influența aceasta greacă este provizorie și aproximativă, căci ea nu putea fi atât de adâncă, deoarece se știe că Grecii erau mai mult negustori și se așezau cu predilecție în orașe și nu la sate, care formează în primul rând limba. De aceea e bine să nu exagerăm această influență grecească. Limba care a dat aceste caracteristici este limba latină și iată cum se pronunță Vaillant:

"Limba thracă și vechea bulgară au pierut cu desăvârșire. Care să fie limba cu vitalitate puternică, care a influențat așa de adânc toate limbile balcanice, încât a creiat o unitate filologică. Dl. Sandfeld răspunde prea mult ca filolog,... limba greacă bisericească. Dar soluția lui este provizorie și insuficientă. Limba de civilizație în Balcani, înainte și multă vreme chiar sub stăpânirea Slavilor, aceia care a predominat în centrele active ale populației, nu era greaca, ci latina sau greaca cu latina.... Influența romanică s'a exercitat asupra limbii grecești în Macedonia și Tracia, asupra celei slave și albaneze. Ea este cea mai veche și cea mai adâncă, aceia care a influențat fonetice limbilor din Balcani și structura lor gramaticală".

Trebue să spun că acest lucru este foarte important pentru noi, căci am arătat că elementul latin se întindea peste toată Peninsula Balcanică, așa

că această explicație nu este extraordinară în lumina faptelor pe care le-am cercetat. Prin urmare, în privința acestei chestiuni a substratului comun, nu avem de a face cu o influență slavă sau grecească, ci din contra cu una latină. Acum să ne întoarcem la influența slavă asupra noastră. Am arătat că ea nu este constitutivă pentru limba noastră.

Importanța influenței slave. În această privință există o teorie expusă cu multă vervă de Hașdeu, este vestita teorie a "circulației cuvintelor". După această teorie nu importă numărul de cuvinte slave din limba noastră, cât importă mai ales frecvența întrebuințării lor.

Ori cele mai întrebuințate cuvinte în limba noastră sunt de origine latină și nu slavă. Lucrul acesta este foarte adevărat, dar așa zice că teoria este incompletă, căci fără îndoială luminează originea unei limbi, dar numai a unei părți a ei, - cea mai puțin importantă și anume privește numai lexicul. O limbă este însă cu adevărat legată de altă

limbă numai când gramatica ei este legată de a aceleia dintâiu. Cuvintele pot intra foarte ușor într'o limbă, dar gramatica nu poate să se transforme așa de ușor. De exemplu noi azi avem foarte multe cuvinte franceze și aceasta fiindcă civilizația noastră este influențată de cea franceză. Pe vremea Fanariotilor spre pildă, când civilizația greacă era aceea care ne influențase, limba noastră avea foarte multe cuvinte grecești. Aceste influențe de lexic însă, dispar cu destulă ușurință când influența care le-a adus, dispăre și ea. Ceeace rămâne însă neschimbat într'o limbă, totdeauna este gramatica. Dacă noi constatăm că cele mai multe cuvinte împrumutate de la alții se supun în limba noastră regulilor gramaticii pe care o avem, atunci ele nu sunt neschimbate ca și cele latine. Nu mai este nevoie să spunem că gramatica noastră își derivă toate formele din latină. Celelalte influențe nu ating decât lexicul și foarte puțin gramatica. Singura influență mai adâncă a limbii slave în gramatica

noastră, este în formarea vocativului feminin. Aceste lucruri sunt în ceea ce privește importanța influenței slave.

Origina influenței slave în limbă. Mai avem însă încă două puncte de lămurit. Mai întâiu, de unde vine această influență slavă? Este din vechea slavă, din sârbă, din bulgară? Al doilea punct ar fi de când datează această influență?

Să ne oprim puțin asupra primei chestiuni. După cercetările făcute, când Slavii au năvălit, erau deja deosebiri etnice, în masa slavă. Nu se poate vorbi de ei ca de o unitate. Desigur deosebirile dintre dialectele triburilor de atunci nu erau așa de caracteristice ca azi, dar aveau totuși divergențe care pot permite a se vorbi de influențe bulgărești, sârbești sau rusești, etc. Deci din capul locului este înlăturată influența Slavilor primitivi. Dacă cercetăm lexicul e mai greu să dăm răspunsul; dar sunt totuși unele lucruri, care ne dau posibilitatea să vedem că influența slavă din limba noastră

stră este exercitată de cea bulgară. În legătură cu această limbă bulgară se pot naște confuzii. Bulgarii au fost un popor mongol, venit din părțile Volgei și în sec. al VII-lea s'au așezat în Sudul Dunării unde au dat naștere unui regat. Au fost însă desnaționalizați de Slavii peste care s'au așezat și cărora le-au dat numai numele. Așadar, când vorbim de influența bulgară nu înțelegem pe Mongolii bulgari, ci pe Slavii c ceriți de ei, din Moesia.

Am spus deci că influența slavă din limba română este, de origină bulgară și acest lucru se poate vedea din trei caracteristice mai importante:

I. Prima este existența diftongului ea = ѣ , care se păstrează în toate cuvintele slave din limba română ca de pildă în cuvântul treaz, etc. În toate limbile slave se citește trez numai în vechea bulgară apare cu ea. II. A doua caracteristică este prezența unor grupuri de consoane care există numai în limba bulgară și anume st (ѣ) și jd (ѣ А), ca de pildă în cuvinte ca sfeștnic, primejdie, nădejde

Aceste grupe de consoane în celelalte limbi slave se pronunță altfel decât ca în bulgară și română.

III. În sfârșit este existența celor două nazale de care am mai vorbit și care se păstrează și în limba română sub forma de în și un. Se zice de pildă muncă dela moko, mândră dela modra, etc. Aceste nazale pot venit în limba noastră numai din cea bulgară, așa încât avem un nou punct câștigat, că influența fundamentală slavă în limba noastră este de origine bulgărească. Să nu uităm că această influență s'a exercitat și în Nordul Dunării, nu numai în Sud, datorită faptului că, după cum știm, Slavii se întindeau peste aceleași regiuni peste care stăpâneau și Românii, iar la noi erau Slavii dacici, care au lăsat cele mai vechi influențe slave în limba noastră și care erau o ramură a Slavilor bulgari. Deci dacă există în limba noastră această influență aceasta după cum vedem, nu înseamnă că noi ne-am format în Sudul Dunării.

Data celor mai vechi influențe slave. Rămâne

acum să vedem când a început această influență? În privința aceasta și filologii și-au dat parerea și istoricii.

Știm că în regiunile acestea Slavii au venit în sec. al VI-lea. Nu începe îndoială că și influența lor asupra Românilor va începe tot acum. În legătură cu această chestiune există o părere a lui Hajdeu, care a fost reluată de Dl.Bărbulescu în lucrarea "Individualitatea limbii române și elementele slave vechi" , București,1929. Dânsul susține că cele mai vechi elemente slave din limba română datează de prin sec.al XI-lea și al XII-lea.După părerea sa, Românii au stat în munți în vremea năvălirilor și când au coborât în câmpie, au făcut aceasta numai în Oltenia, care este cuibul de formare al elementului românesc. Abia după 1200 s'au coborât Românii în câmpia Munteniei după părerea D-sale. Din punct de vedere istoric noi am arătat că teoria aceasta nu are nici o bază reală. așa încât dacă au fost Slavi în Muntenia au putut să in-

fluenteze pe Români, cari n'au părăsit nici când valea Dunării. Dar și în Oltenia constatăm numiri vechi de râuri și localități. de origine slavă, așa că această provincie n'a putut să fie "izolată" de influența slavă. La fel și în Ardeal.

Din punct de vedere filologic, constatăm că din cele trei elemente de influență, arătate de noi mai sus ca fiind de origine bulgară, unul este foarte vechi și a dispărut azi din limba bulgară. Este vorba de cele două nazale. Nazalele acestea au existat în limba bulgară, în prima formă, a celor trei faze prin care a trecut limba bulgară, terminată cam pe la 1200. Deci în perioada dintre sec. al VI-lea când năvlesc Slavii și până pe la 1200 a putut fi această influență.

Fapt cert este că nimic nu ne împiedică să admitem că această influență începe în sec. al VI-lea. Este totuși un lucru care ar putea fi socotit o piedică în această privință, provenit însă din lipsa de izvoare. Acest lucru este lipsa posibilității-

lor noastre de a cunoaște limba de atunci a Slaviilor, căci nu există nici un text slav din aceasta vreme. Primele texte slave sunt deabea după creștinarea lor, adică după anul 860. Dar aceasta nu înseamnă că dacă nu avem texte de comparație, trebuie să le negăm existența influenței slave, înainte de această dată.

Ca să terminăm acum cu teoriile ce s'au făcut în legătură cu această chestiune trebuie să vă spun că mai există încă una. Este teoria d-lui Skok, un filolog croat dela Zagreb. El a spus că Românii au trăit în vremurile de după sec. al VI-lea împreună cu Slavii și în Nordul și în Sudul Dunării. Influența slavă este foarte bogată asupra Românilor. mai ales în lexic și deci trebuie să admitem că a fost o viață comună între cele două popoare. Această viață a dat naștere la ceea ce numește Dl. Skok un bilinguism, adică Românii vorbeau două limbi și limba română și limba slavă.

Este un fenomen care se întâlnește și azi în

anume regiuni, ca de pildă în Macedonia. Deci toți locuitorii, după D-sa vorbeau și slavonește și românește. Teoria aceasta, care ar explica multe lucruri, este cam extraordinară. Este adevărat că puteau fi unii (negustori, dregători), care să cunoască mai multe limbi, dar ca să admiți că și oamenii simpli vorbeau cu toții două limbi, este orice s'ar spune, în afară de comun. Deci e o teorie prea puțin logică, mai ales pentru o vreme de lipsă de cultură. Așa dar influența slavă atinge în primul rând lexicul limbii noastre și al doilea, această influență începe de când au năvălit Slavii, adică din sec.al VI-lea.

---000---

Miercuri, 21 Decembrie 1938

PRELEGEREA XII-a.

INFLUENȚA SLAVA ÎN LIMBA ROMÂNĂ.

(continuare)

Vechimea influenței slave asupra limbii române. Până acum am precizat influența Slavilor în limba română în linii generale. Am văzut când a început această influență, caracterele ei, locul unde s'a făcut, de la care din popoarele slave ne-a venit. Am ajuns la concluzia că această influență începe în sec.al VI-lea d.Hr., că ea ne vine de la limba bulgară, că această influență nu este un element constitutiv al limbii române, fiindcă nu atinge gramatica ei, ci numai lexicul. De asemenea am stabilit că locul unde s'a făcut contactul între cele două limbi este atât Nordul cât și Sudul Dunării. Sunt unii filologi și istorici, care au emis între alte teorii și pe aceea că Românii 'au

trăit numai la munte sau în podișul transilvan. În-
tre istoricii care nu admit că Românii au trăit la
munte și în Ardeal în vremea năvălirilor, avem pe
Xenopol și Hașdeu. Dl. Ilie Bărbulescu întemeiat pe
studiile lui Hașdeu, susține că Oltenia a fost lea-
gănul poporului român și limba noastră s'a format
izolat de limba slavă acolo până în veacul al XI-lea
În realitate Oltenia n'a fost niciodată o regiune
izolată, căci toponimia ei arată că nu există o di-
ferență demarcată între toponimia Olteniei, Ardealu-
lui, Munteniei și Moldovei. În toate aceste regiuni
avem multe numiri de locuri de origine slavă, deci
Slavii au trăit peste tot împreună cu Românii. Dacă
Slavii ar fi trăit în ținuturile noastre, deosebiți
de Români, atunci am fi avut regiuni în care toponi-
mia ar fi fost numai latină și regiuni unde ar fi
fost numai numiri slave. Dar aceasta nu se consta-
tă. Așa dar trebuie să respingem ipoteza că Românii
au trăit izolați de Slavi. Că influența slavă în
limba română este mai veche decât veacul al XI-lea,

deci că Românii au trăit împreună cu Slavii înainte de această epocă se dovedește prin constatarea că toate dialectele limbii române au o influență slavă identică, ceea ce ne silește să spunem că influența slavă s'a exercitat⁴ asupra lor înainte de despărțirea ramurilor poporului român. O altă dovadă privitoare la vechimea influenței slave în limba română mai este și următoarea: Am arătat că unul din elementele cele mai însemnate care ne arată că influența slavă asupra limbii noastre vine de la Bulgari, este existența urmelor nazalelor *ѣ* și *ѧ* în limba română (sub forma un și în). Aceste nazale dispar din limba bulgară în sec.XI-XII, deci influența slavă e mai veche decât această epocă.

Dublete semantice. Mai avem însă o influență slavă exercitată în semantică. Semantica este disciplina care se ocupă cu schimbările de sens ale cuvintelor. Intre două limbi pot exista așa zisele dublete semantice, cari nu sunt o simplă întâmpla-

re. De pildă în limba noastră se zice capră și la animalul pe care-l cunoașteți, dar și la scaunul vizitiului la trăsură. Aceleași noțiuni sunt indicate și în nemțește cu cuvântul bak. Avem deci în acest caz ceeace se numește un dublet semantic. In asemenea cazuri este probabil o influență dela o limbă la alta. Dublete semantice sunt între limba română și cea slavă. De pildă cuvântul slav sviat are și sensul de lume și pe cel de lumină și în limba noastră cuvântul lume are sensul de univers și prin aceeași rădăcină latină pe acela de lumină.

Idiotisme. O influență adâncă este și în domeniul idiotismelor, care sunt anume expresiuni in-traductibile. O serie din aceste expresiuni au fost cercetate de Tonev, un filolog bulgar, în studiul "Legăturile între limba română și limba bulgară". Iată câteva exemple: Există o expresie în limba română "bogdaproste". Ea se compune din două cuvinte slave, prosti = a ierta și bog = Dumnezeu, deci s'ar traduce Dumnezeu să te ierte. După cum se ve-

de, este o frază întreagă luată din bulgărește. Multe expresii românești, idiotisme, le găsim identice în limba bulgară. Noi zicem: "un om cumsecade", sau "a cârpi o palmă", ori când ceva se apropie de o culoare "a bate în roșu", etc., la fel este și în bulgară. Caracteristice sunt deasemenea "strigă cât îl ține gura", "mă bate cu gândul", "nici în clin nici în mână", toate expresii de origină bulgară. Deasemenea cu același sens întâlnim în bulgară expresia "îi lipsește o doagă". E greu de determinat unde e originea lor.

Lexicul, grupele de terminologii. Dacă în influența slavă asupra limbii române nu s'a exercitat prea mult în domeniile constitutive ale ei, apoi lexicul este acela în care o întâlnim mai mult. Fără îndoială numărul cuvintelor slave din limba română este cu mult superior celui de cuvinte latine. Se poate trage de aici o concluzie că acest lucru arată o importantă influență slavă în cultura noastră veche, întrucât cuvintele reprezintă o importanță

de elemente culturale. In ultimul timp, filologii care au vrut să aducă și contribuții la studiul istoriei, au ajuns la metoda de cuvinte și lucruri, despre care am arătat că pornește de la o idee ce trebuie luată cu rezerve.

Din momentul ce am luat cuvântul de la Slavi nu înseamnă deloc că numaidecât am luat și noțiunea, care nu ar fi existat mai înainte la noi. Uneori acest lucru se întâmplă, alte ori nu. Ca să nu ajungem la rezultate absurde, luăm aceste lucruri după metoda terminologiilor, adică pe grupuri mari de cuvinte nu cuvinte izolate. Altfel ușor afirmațiile bazate pe metoda de cuvinte și lucruri pot fi înlăturate și adversarii ei au adus un exemplu chiar de la noi. S'a spus, în românește cuvântul găină este de origină latină, pe când cel de cocoș este slav, după teoria de mai sus ar însemna că la Români nu existau cocoși, dacă noțiunea a venit odată cu cuvântul. Dar dacă cercetăm lucrurile din punct de vedere mai general, ca de pildă, referindu-ne la ter-

minologia agricolă, la cea religioasă, etc., adică la toate cuvintele care privesc agricultura, sau viața religioasă, etc., în acest caz lucrurile se schimbă, putem trage unele concluzii și vedea influențele culturale. Ei bine, dacă luăm aceste terminologii, nu cuvinte izolate, vedem că influența slavă e foarte serioasă. Constatăm de pildă în terminologia animală foarte multe cuvinte de origină slavă (ceea ce cum văzurăm nu înseamnă că noi nu am cunoscut aceste animale, dar s'au pierdut cuvintele latine). În special numirile de pești sunt slave, de unde greșit s'a spus că Românii n'au locuit regiunile care permiteau pescăria. Deasemenea între păsări, rața, curca, etc., sunt slave. Intre animalele mari zimbrul (dela zamb -dinte) este cuvânt slav. Interesant însă este un alt domeniu, acela al credințelor supranaturale, unde avem o influență slavă a-dâncă. Astfel toate aceste cuvinte ca: vraja, nălucă, vârcolac, rai, iad, stihie, cobe, năzdrăvan, etc. sunt slave. Influența în domeniul acesta este expli-

cabilă, căci se ştie că Romanii nu erau mistici, din contră erau utilitarişti, realişti, nu aveau deloc credinţe de acestea şi numai sub influenţa de mare imaginaţie a Grecilor, s'au născut câteva în acest domeniu la ei. La Slavi un popor de adânc misticism şi imaginaţie, lucrurile stau tocmai invers.

Nu insist acum asupra terminologiei religioase, căci aceasta s'a exercitat mult mai târziu, după creştinarea Slavilor (a doua jumătate a sec.al IX-lea). În această privinţă se ştie că cele mai vechi cuvinte româneşti sunt latine şi numai cele care privesc ritualul sunt slave. Deasemenea ca o influenţă posterioară pot fi socotite cele care privesc organizaţia de stat. În acest domeniu avem cuvinte ca: paharnic, postelnic, slujitor, dijmă, etc. Sunt unele care au intrat din vechime în limba noastră, de pildă cneaz, ocină (acesta vine dela oteţ =tată, deci ocina e moşia părintească ce se transmite din tată în fiu şi tot aşa termenul de jupan, proprietar mare de pământ cu drepturi politice. Sunt o serie de

cuvinte cu privire la armată. Aici e de observat că multe sunt latinești, în special cele care reprezintă elementele primitive, exemplu, arcu, sagea-ta, etc. În legătură cu cuvântul oaste s'a făcut o ipoteză interesantă. El derivă din latinul *hostem* = dușman. Deci s'ar putea scoate concluzia că la noi oastea o avea numai dușmanul, barbarul, populația latină, băștinașe fiind lipsită de apărare în vremurile năvălirilor. Latin este și cuvântul cetate, care vine dela civitem = oraș. Dela o vreme orașele au început a fi întărite devenind adevărate forturi pentru a se putea apăra și astfel s'a ajuns la cetate. Cuvântul sat, are tot o origine militară dela fossatum = șanț de întărire. Si aici este clar că numirea este din acele timpuri în care toate așezările aveau nevoie de întăriri cu șanțuri. Avem apoi termeni militari slavi, ca voinic dela *voina* = războiu, deci înseamnă războinic. Cuvântul steag este luat dela Slavi, dar e de

origine germană dela stange = prăjină. Mai avem apoi și altele ca: strajă, viteaz, etc. Dar acum un alt cuvânt, militar (intrat mult mai târziu), tabără. El este de pe vremea războaielor husite. In sec. al XV-lea, Boemia, în urma arderii lui Huss s'a răsculat și așezările răsculaților s'au numit tabere, cuvânt luat din Biblie (Muntele Tabor în Palestina), iar răsculații taboriți. Dela Boemi, a intrat la Poloni și apoi la Sârbi de unde cuvântul a trecut la noi. Intre cuvintele privitoare la viața socială, e de amintit cuvântul rob dela robotiti, voevod. Interesant de cercetat sunt o serie de cuvinte, care privesc viața sufletească spre pildă, dragoste, blajin, mândru. Si aici s'a spus că influența se datorește mai bogatei vieți sufletești a Slavilor față de Romanii mai milităroși. De observat că aceste cuvinte au suferit unele schimbări semantice Cuvântul mândru are și sens de iubit, frumos dar și pe cel de trufaș, pe când în slavă înseamnă înțelept. Sunt unele cu sens grav, care în limba noas-

stră și-au atenuat semnificația. Exemplu sglobiu care la noi nu mai are sensul slav de rău, bazaconie = boroboacă la noi nu mai înseamnă fără de lege, nelegiuire (vine dela bez = fără și zacon = lege). Aceasta ar fi poate o dovadă de indulgență a poporului nostru.) Cuvântul românesc a munci vine dela un cuvânt slav cu sensul de a chinui. Chiar de cronicarii noștri este întrebuințat cu acest sens (1-au muncit cu munci grele), de unde și mucenic (martir). Aceasta este în legătură probabil cu faptul că în Evul-Mediu munca este ceva obligator. Șerbi, robii de nevoie munceau și probabil că numai de aici a intrat cu acest sens la noi.

Adaog că noi avem un termen latin, fără caracter de muncă forțată, este termenul a lucra. Si acesta uneori are un sens nu prea frumos, căci înseamnă în latinește câștig și deci lucrezi numai, în vederea câștigului. Terminologia agricolă are și elemente slave, dar are foarte multe și latine. Dl. Cănel a scris în această privință o lucrare

"Termeni slavi de plug", dar care nu cercetează întreaga terminologie agricolă. În privința aceasta s'a dat o explicație influenței slave suprapuse celei latine prin faptul că Slavii supuși influenței bizantine, au avut instrumente mai bune ca noi, și când aceste instrumente au ajuns la noi au înlocuit și noțiunea. Se știe că pentru plug noi aveam termenul latin care a rămas pe alocurea în limbă cu sensul de plug primitiv de lemn aratru. Aceasta poate însemnă înlocuirea unei forme primitive cu una superioară. Se explică această concluzie ca un proces de civilizație a Slavilor asupra noastră. Nu insist asupra terminologiei familiare în care cuvinte ca: tată, mamă, nevestă, doică, sunt slave. Ca îmbrăcăminte, cojocul, opinca, șuba, etc., s'ar putea înțelege ca o influență a model slave asupra noastră. Părțile corpului sunt arătate prin cuvinte latine, dar avem și slave ca: glezna, obrazul, perciuni, mustața, etc. În toate domeniile există această influență slavă, mai mult sau mai puțin

Fasc.12.

accentuată. Dacă ținem seama de aceasta, lucrul se explică nu prin bilingvismul D-lui Skok, ci numai prin contactul dintre cele două popoare, mai ales că Slavii au locuit și în țara noastră, unde au avut un rol de conducere.

---000---

Luni, 9 Ianuarie 1939.

PRELEGHEREA XIII-a

T O P O N I M I A

Bibliografie. În lecțiunea precedentă, ne-am ocupat de influența Slavilor în limba română, arătând elementele acestei influențe. Am văzut că în lexic această influență trebuie luată pe grupe de terminologii pentru a putea da rezultate bune. În legătură cu aceste terminologii, mai avem o grupă care merită o cercetare deosebită, este aceea a numirilor de

locuri.toponimia.In privința acestei discipline, cu toată importanța ei, avem studii foarte puține și incomplete. Este adevărat însă că este o problemă foarte greu de studiat. Datorită însă toponimiei se pot scoate concluzii importante,de pildă istoricul francez Lot, pe baza ei, a putut stabili cam până unde s'au întins în Franța elementele germane. La noi dl.Iorgu Iordan dela Iași,a căutat să facă o lucrare de toponimie în două volume,dar nu a publicat decât pe primul. Este vorba de lucrarea intitulată Rumänische Toponomastik, Berlin,1923.Volumul ce a publicat este însă mai de grabă o introducere în toponimia românească, căci cercetează mai mult cum se formează numirile topice la noi, fără a arăta diferitele influențe. Mai avem apoi lucrarea unui istoric bulgar anume Iliev, intitulată: Influența bulgară asupra toponimiei românești, publicată în 1924. Este un studiu foarte slab, autorul necunoscând limba română, așa că oridecâte ori a întâlnit un nume cu rădăcină slavă,a socotit că are

de a face cu influența slavă. În sfârșit, prof.N. Drăgan a scris în acest domeniu, studiul pe care l-am mai citat: Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei. Este o lucrare care cercetează numirile topice de origine română și din Pannonia. Pentru numirile de localități trebuie să cercetăm Marele dicționar geografic al României. Este însă incomplet, cuprinzând numai vechiul regat plus două suplimente, pentru Bucovina și Basarabia. Trebuie să adăugăm că a fost alcătuit după o metodă lipsită de bază științifică. S'a recurs la ajutorul învățătorilor și oficialităților din sate, care aveau să răspundă la anume întrebări dintr'un chestionar. Aceștia au lucrat așa cum fiecare a înțeles și după pregătirea fiecăruia.

Importanța toponimiei. Din argumentele care s'au adus în privința originii Românilor, unul din cele mai repetate în ce privește această chestiune ridicată de Robert Roesler este tocmai de ordin toponimic. S'a spus că noi cunoaștem din geografii

antici, o serie de numiri de râuri și localități în Dacia Romană. Ei bine, aceste numiri nu s'au păstrat până acum, nici sub forma schimbărilor aduse de scurgerea vremii. Mai mult decât atât, cele mai multe localități din România au numiri slave, deci nu a existat o continuitate a numirilor de localități și ca atare nici de populație. Lucrul acesta e adevărat dar nici în alte părți nu s'a păstrat continuitatea aceasta ca și la noi și explicația stă în-continua schimbare a așezărilor omenești. Populația s'a schimbat dintr'un loc în altul și atunci lucrurile firește și-au schimbat numirile în decursul veacurilor.

Metoda de cercetare. În privința numirilor topice, distingem trei feluri de numiri. Întâiu avem numiri de așezări omenești, al doilea numiri de râuri și al treilea numiri de relief. Dintre ele cele mai importante, căci se păstrează mai mult, sunt numirile de râuri.

Ele se păstrează mai bine pentru faptul că așezările omenești pe ele sunt mai stabile și apoi

ele adesea servesc și ca drumuri de comerț.

Vin apoi ca importanță numirile de așezări omenești sunt mai schimbătoare și apoi cele de relief care se pot schimba chiar dela o generație la alta. Așa dar în primul rând trebuie să ne adresăm numirilor de râuri. La aceste numiri topice în primul rând ne interesează vechimea lor. Dacă cercetăm numirile topice din țara noastră, fără îndoială că vom constata multe influențe din care numirile slave stau în primul plan. Nu trebuie însă ca de aici să tragem concluzia că aici a fost numai decât în primul rând o populație slavă care a impus numirea. Nu trebuie să socotim astfel, fiindcă e bine să ne gândim că foarte multe din aceste numiri s'au format pe bază limbii române care are atâtea elemente slave. Dacă numirea de localitate are un sens în limba română, chiar dacă e de origină slavă, atunci nu poate însemna că acolo a fost o populație slavă care a impus-o. De exemplu în acest sens este cuvântul poiană, care este întâlnit ori unde noțiunea lui e po-

trivită cu locul respectiv. Dealtfel cele mai multe din satele noastre sunt relativ noi și au fost numite cu cuvinte din limba românească. Apoi trebuie să mai ținem seamă în ce privește toponimia și de faptul că o serie de numiri au fost date de administrație, de cancelaria domnească și se știe că multă vreme aceasta a întrebuințat limba slavă. Când se eliberau acte oficiale, adesea numirile erau traduse în slavonește. În legătură cu aceasta avem exemple eloquente. Așa, nu de puține ori, orașul Câmpul-Lung este întâlnit în documente cu numele tradus în Dlago-pole. Deasemenea în Moldova există un oraș foarte vechi anume Târgul-Frumos al cărui nume este tradus exact în slavonește prin cuvântul Krasni-târg. Tot așa cu multe altele s'a întâmplat. O parte din ele au rămas până în zilele de azi cum ar fi numirile de județe, spre pildă numele Jud. Dolj, care înseamnă Jiul din vale, de jos, sau Gorj - Jiul din deal, de sus. Toate acestea ne arată că nu trebuie să ne grăbim când este vorba de

a vedea care este origina acestor numiri.

Formarea numelor de locuri. Acum se pune chestiunea, cum s'a format aceste numiri slave de localități la noi. In privința aceasta este o deosebire de Apusul Europei. Acolo unde au năvălit popoarele germane cele mai multe numiri derivă dela nume de oameni, cu indicația că respectivul e proprietar.

Acesta este sistemul feudal. In Franța de pildă sunt o mulțime de numiri sub forma de "curtea cutăruia", cu terminația în court. La fel în Polonia, ca de exemplu terminațiile în ow, numele de Lwow, care înseamnă "orașul lui Leu(Leon". La noi nu este așa. Se întâlnesc mai des numiri formate pe baza aspectului fizic sau geografic al locului, ca de pildă Balta, Renii (localitatea la gura Prutului, înseamnă bancuri de nisip).

Apoi Piatra, Crivina= colțul, etc. In această privință a deosebirii dintre formația numirilor dela noi și din alte părți, Grot, pe care l-am mai citat, în lucrarea sa Moravia și Maghiarii face

următoarea observație. El zice că în regiunile unde s'au așezat Slavi, numirile sunt formate în legătură cu aspectul locului, unde s'au așezat Germanii numirile sunt de oameni în special de la`numele conducătorilor triburilor. La Slavi proprietatea era colectivă și deaceea se da și numele după aspect, nu era o clasă de conducători războinici ca la Germani.

Avem apoi și numiri ce derivă din nume proprii. Aceasta deobicei se termină în esti și în eni, de pildă București, dela un Bucur, la fel Călinești, Bărbătești, etc. derivă fără îndoială dela un moș. De observat că toate sunt la plural, ceea ce arată proprietate colectivă sau în devălmășie. Chiar în documentele scrise în limba slavă aceste numiri sunt la plural. Dar este o deosebire între cele terminate în esti și cele în eni. Totdeauna cele terminate în eni arată o colonizare. Când zicem de pildă Văleni, aceasta înseamnă că oamenii aceștia s'au așezat acolo venind dela vale. Dumbrăveni este o

colonizare din Dumbrava. Există unele numiri cu sens ironic, de pildă Vai de ei, pe lângă aceasta există și localitatea Vaideeni, adică cei care s-au format-o au venit din Vai de ei. Că aceasta este așa, pot să vă dau o pildă. Când s'a înființat mănăstirea Soveja în Moldova de Mateiu Basarab, au venit aici și unii oameni din Muscelul Munteniei, de la Rucăr și Dragoslave. Ei bine, la Soveja, așezările lor s'au numit Rucăreni și Dragoslaveni. Nu voi cita acum toate posibilitățile de formare a numelor de localități la noi. Observ că sunt unele numiri dela nume de popoare ca: Sârbi, Greci, Șchei (erau numiți așa Bulgarii). În Moldova sunt localități numite Basarabi (Muntenilor li se mai spunea astfel dela numele domnilor), Ruși, etc. În această privință explicația este că acolo au fost colonizate grupuri venite de peste hotare. Sunt apoi o serie de numiri de localități care arată o situație socială sau administrativă. Exemplu Slobozia (numele acesta se da așezărilor care erau iertate de bir

pe un timp anumit de domnitor, care făcea acest lucru pentru a înlesni popularea localității.) Sunt altele de caracter ostăgesc ca: Vânători, Călărași, chiar Roșii de Vede (numele vechi) sunt o asemenea așezare și în vechime se numeau Roși de Vede, adică așezarea Roșilor = un corp de armată muntean, pe malul râului Vedea.

Numirile traco-scitice. După ce ne-am format o idee despre felurile în care se formează numirile de locuri la noi, să vedem acum vechimea și originea lor. Aici trebuie să ne adresăm numirilor de râuri. Unele din ele sunt foarte vechi, dintr'o epocă cu mult dinainte de Romani (ceeace este un lucru care servește teoria continuității populației pe acest teritoriu al nostru). Cu acest lucru s'a ocupat Pârvan care a făcut în acest sens o comunicare la Academie "Numiri de râuri thraco-scitice". Pentru cunoașterea acestora ne servim de anume hărți și descrieri geografice din epoca veche.

-Intre ele avem și istoria lui Herodot. Apoi

cam pe vremea lui Traian, este descrierea geografului Ptolemaios, apoi câteva hărți și itinerare între care și Tabula Peutingeriană. Mulți dintre filologii romantici, latiniștii, au căutat să explice o serie de numiri dela noi prin cuvinte latine. Așa de pildă au zis că Slatina vine dela Stella-latina, Caracal dela numele împăratului Caracal, etc.

Putem afirma însă că mai toate râurile principale ce străbat țara noastră au numiri dacă nu romane, cel puțin trecute prin filierea limbii latine, dela înaintașii lor aici. Am vorbit despre Dunăre și Nistru (Danastru). Intre celelalte râuri, atât la Herodot cât și la Ptolemaios este pomenit Piretos, în care ușor se poate recunoaște numele Siretului. Porata este la rândul său numele Prutului.

Avem apoi Aluta = Oltul și Ordessos = Argeșul. Deasemenea în Ardeal avem râul Samus = Someșul, Marrisus = Mureșul, Crisius = Crișul și chiar Timisus = Timișul. Toate aceste numiri sunt din epoca romană. Este apoi sigur că numele lanțului Carpatilor

vine dela numele Carpilor un trib dacic care locuia în regiunea lor.

Numiri slave. Alături de aceste numiri care arată o continuitate de populație aici, există o serie de numiri de râuri care nu se pot explica decât prin limba slavă. Este caracteristic acest lucru dacă ne amintim cele ce spuneam că Slavii când au năvălit s'au așezat cu predilecție pe maluri de râuri dând naștere unor formațiuni politice. Intre râurile mai mici cu numiri slave avem de pildă Dâmbovița, dela domb = stejar, deci râul stejarilor (nu cum spunea Hașdeu că se numește astfel pentru că are o apă verde ca o îrunză de stejar, ci fiindcă în cursul ei superior trecea printr'o regiune cu stejari). La fel Topolog =râul plopilor, Bistrița, râu întâlnit și în Moldova și în Oltenia și în Ardeal; vine dela bistri =repede, deci râul cu apa repede. Apoi numele râului Moldova, ce înseamnă râul moliștilor..De altfel un râu cu acest nume (Moldova) este și în Cehoslovacia,trece chiar prin

Praga. Ialomita este dela ialov și înseamnă râul ce curge prin regiunea stearpă (se referă la stepa Bărgănelului). Râmnicul este râul cu pește, iar Sușita este râul uscat, dela suco=uscat. Acestea sunt numiri de origine slavă și probabil că numele lor e dat de populația slavă de aici, întrucât prin cuvintele slave din limba română nu le putem explica.

Intre numirile de locuri care sunt schimbătoare, sunt unele care derivă dela râuri. E probabil că numele orașului Bârlad derivă dela râul Bârlad, tot așa Vasluiul, Curtea de Argeș ar fi curtea domnească depe râul Argeș, etc. Sunt unele care se explică prin cuvintele slave, ca Săliște, dela selo=sat, loc de sat. La fel Târgoviște, care înseamnă loc de târg. E un nume întâlnit și în Ardeal și în Serbia. Nu este cazul să dăm prea multe exemple, dar este totuși de pomenit T. Severin, care s'a spus că vine dela numele unuia din împărații romani cu numele de Sever. Cred că nu e așa mai ales că turnul de care e vorba s'a dovedit a fi din Evul Mediu, făcut

de vreunul din banii de Severin. Dealtfel în anti-chitate oraşul se numea Drobetae. Cred că e dela slavonul sever = nord. Stim că între triburile slave năvălitoare avem şi pe Severeani, dar nu ştim dacă ei l-au înfiinţat. O Craiova, care este oraşul craiului, este întâlnită şi ea în Serbia.

În urma celor de mai sus putem să facem unele constatări. În primul rând că toponimia râurilor mai are ca bază o origine thraco-scitică şi a fost păstrată de Romani şi transmisă urmaşilor. Peste aceasta se suprapune o pătură de influenţă slavă ce pătrunde pe tot teritoriul românesc, ceea ce contrazice teoria că Românii au trăit izolaţi de Slavii dela noi, prin munţi, prin Oltenia, prin Ardeal; dealtfel în Ardeal avem destule numiri topice slave, de exemplu Târnava Mare şi Mică.

De ce calitate slavonească sunt aceste numiri? Cercetându-se în comparaţie cu limbile slave, constatăm că ele sunt de origine slavo-bulgară. Toesler care era un istoric destul de critic, a fost însă .

un foarte slab filolog, deaceea făcut o greșală gravă în cartea sa, spunând că toponimia slavă de la noi este de origine estică, dela Ruși și Ucraineni.

Este însă clar că originea acestei toponimii e bulgară(Dela Slavi Dacici)și nu rusească.Cel mult dacă în anume părți din Nordul Moldovei întâlnim unele influențe rutene.Așa de pildă localitățile terminate în ăuți în ruteană (ovțe) ca: Cernăuți,Văscăuți,etc. Mai există și alte influențe,poate una turcă dela pop.Cumanilor și Pecenegilor. De pildă numele de Oituz, apoi Cozia sunt dovezi de această influență. Cozia în turcește înseamnă nucă și în documentele vechi numele de Cozia e dublat de cel de Nucet. Nu există însă numiri gotice sau hunice.

În orice caz,desigur că a existat o populație slavă aici, ce s'a romanizat și care'a dat numirile de locuri la noi și probabil că în clasa stăpânitoare vor fi fost mai mult Slavi, ceea ce a permis ca aceste numiri să se impună.

Miercuri 11 Ianuarie 1939.

PRELEGAREA XIV-a

ONOMASTICA.

Unitatea toponimică. În lecția trecută ne-am ocupat de toponimie, adică de numirile de locuri de la noi, ajungând la concluzia că o serie de numiri de râuri mari sunt străvechi, chiar dinainte de așezarea Romanilor aici, iar în ceea ce privește numirile râurilor mai mici, multe din ele sunt slave. Vreau să vă mai atrag atenția și asupra unității toponimiei țării noastre cu toate că nu am avut din vremuri străvechi o unitate politică. Aceleași numiri de localități se constată peste tot. O serie din ele se repetă ca de pildă numele de București, care mai este întâlnit și în Ardeal. Un nume de Iași mai este întâlnit și în Gorj. Crasna este și în Moldova și în Ardeal. Nu mai vorbesc de Săliștea întâlnită pretutindeni la noi. Bistrița este un nume de râu și în Fasc.13.

Moldova și în Ardeal și în Oltenia. Această unitate de numiri depe teritoriul nostru, arată că, chiar dacă n'a fost o unitate politică, va fi fost fără îndoială o circulație mare între toate provinciile românești, care a permis ca aceste numiri să poată fi întâlnite și în unele și în altele.

Ce este onomastica? Trecem acum la cea de a doua latură a acestei probleme și anume la onomastică. Dacă toponimia este studiul numirilor de locuri, onomastica este în lingvistică disciplina care se ocupă cu numirile de persoane. Concluziile care s'ar putea scoate din studiul acestei discipline, fără îndoială că nu ar fi lipsite de valoare pentru istorie. Cu toate acestea până acum la noi nu avem studii speciale în această direcție. Evident că nu este vorba de onomastica românească din vremurile noastre ci e vorba de numirile de persoane din sec. al XIV-lea și al XV-lea. În Franța s'au tras din onomastică concluzii foarte interesante de către istoricul Lot. De pildă, el a arătat că în prima parte a Evului

Mediu, toți regii Franței poartă numiri germanice. Nu apare decât o singură numire întrebuințată de biserică ortodoxă, anume aceea de Filip și lucrul se explică prin aceea că purtătorul lui era fiul unei prințese din Rusia, căsătorită cu un rege francez.

Cum se formează numele de persoane? Încă din vremea Romanilor numirile - acelea care ar echivala azi cu numele de botez - au un sens în limba curentă. Chiar la Romani multe sunt formate din porecle. La noi nefiind scrisă nici o lucrare de specialitate în acest domeniu al onomasticei, în lecțiunea de astăzi vom căuta să arătăm cum stau lucrurile în ce ne privește, dar rezultatele vi le dau sub toată rezerva, ele fiind numai aproximative. Spunem că multe din numirile de persoane la Romani sunt formate din porecle; altele s'au format din numerele arătând în acest caz, la început, ordinea nașterii purtătorului ca de pildă Septimus = al șaptelea, Octavius = al optulea. Altele arată momentul când s'a născut spre pildă Lucius, Lucia =

când răsare soarele.

Nume de botez și nume de familie. Altă dată indivizii purtau numai câte un singur nume. Azi suntem obișnuiți cu o formă dublă de nume, cel de botez și cel de familie. În țările slave numele de botez este urmat însă și de cel al tatălui terminat în vici. Obiceiul de a purta două nume la noi, nu este prea vechi. În sec. al XIV-lea și al XV-lea el nu este întâlnit aproape de loc. Este probabil o importanță din Occident unde în epoca feudală proprietarii de pământ de pildă, se numeau și cu numele proprietății Henry conte de Laon, etc. Dar și acolo burghezii și țărani nu aveau decât un nume. Și la noi de la o vreme proprietarii au început să-și ia și numele moșiei. Așa de exemplu familia Greceanu s'a numit așa fiind de la Greci. Logofătul Radu se numește în doc.log.Radu ot Greci. Atât de mult s'a împământenit acest obicei și la noi, încât de se vindea moșia noul proprietar își lua și el numele de la ea, iar cel ce o vânduse renunța la acest

nume. Aşa s'a petrecut de pildă cu familia Golescu, care de fapt nu este una singură, ci trei familii deosebite, cari au stăpânit pe rând satul Goleşti, fără a fi rudă între ele. Către sec. al XVI-lea apare sporadic alături de numele de botez şi numele de familie. Alteori cu numele de botez apare porecla individului şi câteodată la boeri este adăogată şi funcţia lui. Apoi, ca să se facă o distincţie între cei care aveau acelaş nume de botez se adaogă şi filiaţia lui, adică se arată al cui fiu era. De pildă se zicea Vasile a lui Ion, sau Grigore sin Badea, etc. In ceea ce priveşte materialul ce avem la îndemână pentru onomastică în sec. al XIV-lea şi al XV-lea, trebuie să observ că este destul de unilateral. El ne dă numai numele domnilor, boerilor (care serveau de martori) şi foarte arareori câte un nume de proprietar ţăran, aşa încât acest material putem spune că este redus numai la informaţii în legătură cu clasa stăpânitoare. Foarte rar apar şi nume de negustori.

Dacă cercetăm cum s'au format numele întâlnite de noi în documente, constatăm că sunt o serie de nume luate din calendar, nume de sfinți. Dar nu totdeauna era așa. Am putea spune chiar că acest obicei era puțin răspândit. Cele mai multe dintre numirile patronimice derivă din porecle, unele din ele luate dela Slavi. Altele sunt datorite modelii luate din Occident.

Numele domnilor noștri. Să ne oprim puțin asupra numirilor domnilor. Se știe că cel mai vechiu nume de domn cunoscut la noi, este numele lui Basarab, învingătorul lui Carol Robert la Posada. Numele acesta este de origină cumană. Nu trebuie să ne mire acest lucru, căci nu înseamnă că și el era cuman. Această este influența cumană, căci știm că acest popor a locuit la noi. De altfel se știe că Basarab era fiul lui Tihomir, nume ce apare în doc. latine ungurești, și care este de origine slavă. Fiul lui Basarab se numea Nicolae Alexandru. Este un nume care apare în calendar. Mai este de observat că vre-

câțiva ani înaintea domniei lui a fost un țar al imperiului româno-bulgar, - care începuse să devină un imperiu aproape bulgăresc acum- numit tot Alexandru. Cred că ar putea fi și aceasta o influență ca și în titlul domnului. După el vine Vladislav sau Vlaicu, nume care se întâlnește și în dinastia bulgară. Vin apoi la noi trei domni al căror nume nu se află în dinastia vecină, Radu, Dan și Mircea (Mircea din Dimitrie). Totuși sunt slave. Urmașul lui Mircea este fiul său Mihai, nume întâlnit în dinastia bulgară. Iată deci că primii domni ai Țării Românești au nume slavonești sau întrebuințate în dinastia bulgară.

În Moldova este o deosebire în ce privește influența slavă, care aici vine dela Ruteni. În dinastia principilor ruteni din Galiția sunt des întâlnite numirile de Roman și Juga, ce sunt întâlnite și la Moldoveni. Există însă și un nume care este luat după modă din Ungaria. Este numele de Stefan (Stefan cel Sfânt, patronul Ungurilor). Apoi numele

de Ilie adeseori întâlnit la principii ruteni.

Numele boerilor. Dacă trecem la numirile de boieri, constatăm următoarele. Mai întâiu sunt o serie formată din porecle. Cuvinte ce sunt luate din limba noastră.

De pildă, Albul, Micul, Tatul, etc., care sunt însă puține. A doua categorie o formează cele care arată porecle luate dela nume de popoare -se dădeau poate acelorora care vor fi fost străini, veniți datorită infiltrațiunilor - ca Rusul, Sârbul. În divanul lui Vlad Tepeș apare un boier anume Moldoveanul, care poate era moldovean. E mai greu de explicat numele de Tătarul și Turcul, nume întâlnite în divanul Moldovei și Munteniei. Ar fi exclus ca ei să fi fost de origine turvă sau tătară, mai repede vor fi fost porecliți astfel poate în legătură cumva cu fizionomia lor. Avem apoi o serie de numiri occidentale de sfinți catolici. Sunt totuși puține, căci preoții noștri nu le admiteau. Desigur moda e din Ardeal, de pildă, Baldovin (e numele unui logofăt al lui Mir-

cea). Nume asemănător cu al lui Baldovin de Flandra împăratul latin de Răsărit. Avem apoi numele de Criștian (creștin) adoptat în formă românească de Cârștian. Deasemenea numele de Martin este venit la noi prin Unguri. Intr'un document al lui Mircea apare și numele de Gal. Este deasemenea occidental ca și Ladislaw și Lucaci (numele unui ban). Pe lângă acestea sunt și numirile turcești care ne-au rămas poate de la Cumani. Intre acestea am amintit pe Basarab.

Se face totuși o greșeală când se vorbește la noi de dinastia Basarabilor, căci în sec.al XIV-lea și al XV-lea nu existau nume de familie, Basarab este și el un nume propriu, de botez, cum sunt toate celelalte. Când se zice de altfel Nicolae Alexandru Basarab acesta din urmă e pus la genetiv și deci arată că e fiul lui Basarab.

La boieri avem nume cumane de pildă Berindei și Coman, cât și numele de Aga (ban al lui Mircea) luat dela o funcție militară turcească (sau mongolă). Cele de origine grecească sunt puține. Un ase-

menea nume, Filas (logofăt), este întâlnit în vremea lui Mircea cel Bătrân.

Numirile slave și originea lor. Cele slave sunt cele mai multe. Unele din ele se întâlnesc la Bulgari, altele la Sârbi. Altele, deși se explică prin limba slavă, nu se întâlnesc nici la Bulgari, nici la Sârbi, ci numai la noi. Între cele din prima categorie avem numiri ca: Stoian, Vladislav, Cherața (este numele unei femei din familia domnitoare munteană, întâlnită într'o inscripție la Curtea de Argeș. E întrebuințată și la Bulgari), Mircea, Stoica, Bialotă dela bialo = alb. Avem apoi Radu care vine dela raditi. =sfat, Vlad dela vladiti = a stăpâni. Dan = dă dela dati = a da; Bogdan dela dati plus bog = Dumnezeu, deci dăruit de Dumnezeu, e de fapt o traducere din grecește, limbă în care avem Teodor dela doron = dar și theos = Dumnezeu. Sunt deci o serie de nume cum am mai spus, cu echivalență la Bulgari și Sârbi.

Dintre numele de categoria doua (pare fără

echivalență la Sârbi și Bulgari) este numele de Manea dela mani = a schimba. Apoi Bran = războiu, luptă și o întreagă serie de compuse ale numelui Drag, ca Dragomir, Drăgan, Dragoslav, etc.

Din aceeași categorie sunt numele Călin și Călina (se dă unei fete mai mici), Ghinea dela ghinet = a dispărea, Bora = furtună, Bratu = frate, Mândricica, Sin = fiu, Vlad, Oreaov = cel iubit de femei. Oreaov este o poreclă a unui boier al lui Mircea. Mai adăog că Neagoe, Serban sunt și ele numiri slave formate la noi.

Din cele văzute până acum, cu rezervele făcute, se pot scoate anume concluzii. Se întâlnesc o serie de numiri și la noi ca și în Sudul Dunării, din care unele fără îndoială sunt datorite modelui introduse la noi. Influența slavă este și în onomastică destul de însemnată, tot așa cum am văzut că se întâmplă și cu toponimia.

Totuși găsim unele numiri care deși slavone, nu au echivalențe în onomastica popoarelor slave.

Explicația formării acestor nume este aceea că ele s'au născut desigur pe teritoriul nostru și formarea lor este datorită Slavilor dacici, care au trăit la noi izolați de Slavii bulgari, deși erau de origine comună cu ei. De aici putem scoate un argument în plus, adus pentru prima dată, pentru continuitatea elementului românesc în Dacia. În adevăr, dacă am fi venit din Sud, aceste influențe nu s'ar putea explica prin Slavii sudici, unde aceste numiri nu există.

Numirile catolice sunt datorite influenței Ungurilor și mai avem numele de origină cumană. Câteva sunt numiri luate din Calendar, ca de pildă: Anghel, Ion, Gheorghe, Dumitru, etc.

Concluzii la prima parte a cursului. În felul acesta am văzut influența slavă care ne vine de la Slavii din epoca în care ei nu erau încă strânși într'o formație politică de stat. Dar noi am spus că Slavii ne-au influențat și mai târziu, după ce au format state. Am văzut că ei au venit în Sud din re-

giunea care azi ar fi Polonia, și au ajuns până în Moreea. Pânza aceasta de Slavi a fost ruptă și a dat naștere la diferitele popoare slave izolate de azi, din cauza Românilor și a Ungurilor. Din traiul în comun al Slavilor cu noi chiar după ce ei au fost înghițiți în masa românească, au rămas influențele pe care le-am văzut. Dacă lucrurile stau așa, atunci se pune încă o problemă care este însă destul de delicată și anume. Dacă acești Slavi au dispărut cu totul (pentru unii și aceasta este o întrebare, căci am spus că există prin Cergăun (Ardeal) și Banat unele urme care s'ar părea că sunt insule rămase dela ei - eu cred că sunt niște coloniști veniți mai târziu), atunci desigur ei au fost destul de puțini, dar cum se face totuși că au lăsat urme de influență așa de mari la noi? Aceasta este o chestiune specială și cred că problema trebuie pusă și aici ca și în Apus. Anume Slavii au devenit stăpânitorii pământului cucerit, așa cum Francii de pildă au pus stăpânire pe pământurile populației romanice din Gallia care a devenit șerbă.

Dar la Slavi proprietatea era în devălmășie și de aceea numele de locuri sunt la plural. Este caracteristic argumentul adus pentru prima dată de C. Giurescu tatăl, că în epoca aceasta și ceva mai nouă numele șerbilor la noi este acela de rumâni, nume care de fapt se confunda cu acela a poporului românesc. Cu toate că Slavii au devenit stăpânitorii pământului, totuși situația de rumânie a poporului găsit aici cred că era mai slabă ca în Apus, tocmai din cauza caracterului proprietății la Slavi, de a fi stăpânită în devălmășie. S'a ușurat astfel desnaționalizarea lor cu toate că alcătuiau clasa stăpânitoare. Se poate în general despărți epoca în care Slavii au fost desnaționalizați. Se fixează că procesul de desnaționalizare al lor s'a terminat prin sec.al XIII-lea.

Prin aceasta am încheiat prima parte a cursului și vom trece acum la istoria statelor slave din Sud, pe care o vom face insistând asupra părților care ne interesează mai mult.

Luni 16 Ianuarie 1939.

PRELEGAREA XV-a

FORMAREA STATULUI BULGAR.

Bibliografie. In lecțiunea aceasta intrăm în partea a doua a cursului nostru; vom începe să facem istoria statelor care s'au format în Sudul Dunării.

Cel dintâiu stat slav înființat în Sudul Dunării nu se datorește Slavilor din aceste locuri, ci unui popor de origine mongolă, și anume Bulgarilor. Asupra istoriei acestui stat s'au scris o serie de lucrări, atât de istoricii bulgari, cât și de istoricii străini. Primul studiu de valoare însă, a fost scrisă de un ceh, cu prilejul înființării statului bulgar modern și anume de Jireček. Acesta a scris în 1878, în limba germană lucrarea "Geschichte der Bulgaren", apărută la Viena. Revăzută de autor s'a făcut o traducere a ei în rusă și apoi una în bulgară. Dintre istoricii bulgari cari au scris istoria ace-

stui stat este de menționat V.N.Zlatarski (Istoria poporului bulgar). Lucrarea acestuia nu este completă. Ea merge numai cam până la înființarea imperiului română-bulgar, mai precis cam până pela 1150.

Deasemenea mai avem o lucrare în limba engleză și una în limba cehă. În englezește a scris Runciman "Primul imperiu bulgar" (The first bulgarian empire). Se socotește ca prim imperiu bulgar statul înființat de ei în sec. al VII-lea și care ține până pe la 1020 când este distrus de Vasile Bulgaroctonul, împăratul bizantin. Al doilea imperiu bulgar este socotit cel întemeiat de frații Petru și Asan la sfârșitul sec.al XII-lea, care va fi distrus de către Turci pe vremea lui Mircea (1393).

Bulgarii mongoli. Este de observat că Slavii cu felul lor de trai în triburi, nu aveau o maturitate politică. În diferitele regiuni unde s'au așezat Slavii, ei nu au format state decât sub impulsul altor neamuri străine. Tot așa cum Slavii din Sudul Dunării au format statul lor sub impulsul Bulgarilor,

un neam mongol, știți că și Rușii și-au format statul lor sub impulsul unui neam strein, Varegii (Normanzi). Triburile slave au fost unite de mongolii bulgari, care cu vremea s'au slavizat și azi sunt cu totul Slavi. Aproape că nu mai există nici cuvinte mongole în limba bulgară de azi.

Ce știm noi despre Bulgari ? Se pare că au venit din părțile M. Caspice, din Rusia și au coborât în Bulgaria prin Dobrogea. Unii filologi, poate cu dreptate, fac o apropiere între numele de Volgari (care ar fi adevăratul nume al Bulgarilor) și numele fluviului Volga. Malurile acestui fluviu ar fi deci locul de baștină al Bulgarilor. Încă din sec. al VI-lea, din vremea lui Justinian sunt pomeniți de cronicile bizantine. În Sudul Dunării ei s'au așezat mai târziu în Nordul Dunării. Au avut o cetate care era dependentă de hanul Avarilor și desigur că organizația Bulgaria, era la fel cu a acestora. O cronică bizantină pomenește cum un han anume Gubrat s'a răsculat contra Avarilor și s'a așezat în regiune.

Fasc.14

nea Onglos (regiunea în formă de unghiu) situată între mai multe ape. Aceasta este poate regiunea Atelcutz unde o vreme au stat și Ungurii (Sudul Basarabiei). Depe la începutul sec. al. VII-lea acest Cu-brat a format un trip independent.

Asparuh și trecerea Bulgarilor în Sudul Dunării. Acest trib sub un alt conducător, Asparuch sau Isperich (se pare că așa s'a chemat cu adevărat) a trecut Dunărea cam pe la Isaccea -Ismail, în Dobrogea. Despre această trecere avem știri precise din cronicile bizantine. În cronica lui Teofan putem spune că se găsește un pasagiu ce poate fi socotit ca actul de naștere al statului bulgar. Cronica aceasta înseamnă și anul precis al trecerii Dunării de către Bulgari 679. Deci istoria Bulgariei ca stat, începe cu această dată. În cronica lui Teofan se spune că Mongolii aceștia "au trecut Dunărea în ținutul dintre Dunăre și M. Neagră, ca o limbă de pământ (e vorba de Dobrogea) unde locuiau șapte triburi de Slavi". Deci pământul acesta era al "Slavi"

lor.

Am văzut cum aceștia se așezaseră aici la începutul sec. al VII-lea, deci înainte cu 60-70 de ani de Bulgari. Cronicarul Cedren spune că Bulgarii aici "au ocupat pământul care până atunci fusese al creștinilor". Explicația aceasta că era pământul creștinilor se înțelege că al Bizantinilor, căci Slavii în vremea asta nu erau încă creștinați. Stăpânirea Bizantină dăinuia încă aici cu toate că regiunea era locuită de Slavi. Acest lucru nu trebuie să ne surprindă, căci am arătat că năvălirea Slavilor a fost mai mult de infiltrație și nu una de stăpânire politică.

Bizantinii au pierdut stăpânirea acestor regiuni, abia odată cu venirea elementului războinic al Bulgarilor. Împăratul Bizantin a încercat să respingă această năvălire. În vremea aceasta era împărat Constantin Pogonat. Isperich I-a învins însă silindu-l să se retragă după ce armata îi fusese împinsă într-o regiune mlăștinoasă. Regiunea mlăștinoasă

din Dobrogea unde s'a întâmplat acest lucru este probabil acea a marilor lacuri de aici, Razelm, Sinoe, etc. Incetul cu încetul, Bulgarii au cucerit și ținutul dintre M. Neagră, Dunăre și Balcani. În ceea ce privește partea dinspre Apus este probabil că ei au ocupat și o mare parte din Serbia și chiar Belgradul intra în imperiul bulgar.

Bizantinilor nu le mai rămăseseră decât doar câteva localități pe malurile mării apărute de flota lor de aici. Cam așa se prezintă stăpânirea bulgară în sec. al VII-lea. Toate aceste știri le avem din izvoarele bizantine.

Cronica veche bulgară. Cu toate acestea avem de la o vreme și unele știri din izvoare bulgărești, Nu ne-am fi așteptat ca Bulgarii să ne fi lăsat asemenea izvoare și totuși există unele scrieri, mai târziu este adevărat, care au păstrat unele date istorice din tradiție. Una dintre aceste scrieri e o cronică numită "Immenik" = listă de nume. Lista aceasta s'a păstrat în slavă în mai multe texte între

care și unul cu caracter bogomilic (apocrif), care poartă titlul "Vedenia lui Isaia profetul". Acest profet, la un moment dat, pe când era pe pământ, are o viziune despre cele ce are să se întâmple. Intre altele el vede cum vor apare dealungul vremii diferite imperii și între acestea îl vede și pe cel bulgar. Se arată aici istoria Bulgarilor într'o formă profetică. Mulți dintre conducători apar cu vârste foarte înaintate (unii au 400 ani) aceasta pentru a se umple unele goluri ale istoriei Bulgarilor. Intemeietorii statului bulgar nu sunt arătați ca fiind ca toți oamenii, ci ei au forțe supranaturale, etc. Cu tot acest caracter, cronica arată și ea că cel care a trecut cu Bulgarii Dunărea pe la anul 700 este Isperich. În privința aceasta știrea dată coincide cu cea din cronicile bizantine. Conducătorii statului înființat de Bulgari sunt dați aici unul după altul în ordinea lor și se arată că purtau titlul de hagani. Cronica arată că haganul imediat următor lui Isperich a fost Tervel. Este interesant pentru

vechimea textului faptul că numerotația anilor nu se face după sistemul Apusean, dela Hristos sau dela întemeierea Romei, etc., ci după obiceiurile orientale. E o numerotație formată dintr'un ciclu de 12 ani, fiecare an având numele unui animal, anul leului, al taurului, etc., care după ce se împlinea era luat dela cap. După cum se vede e o numerotație arhaică, produs al vechii culturi a Bulgarilor mongoli. Interesant este că în cronică, țara în care s'au așezat Bulgarii este numită "Karbunska". Mult mai târziu în toate geografiile medievale, în actele venețiene, etc este pomenită aici localitatea Karvona, care nu este alta decât Căvarna. Numele de Karbunska este cel mai vechi termen medieval dat Dobrogei. Cronica mai adăogă și faptul că Bulgarii "s'au așezat în țara pe care au lăsat-o pustie Romanii și Elinii". De obicei Romeii sunt Elenii, dar vedem că se face deosebire între Romani și Elini, ceea ce înseamnă că se mai păstra amintirea Romanilor aici sau poate că acești Romani ar fi urmașii acestora aici. Apoi pe încetul

Bulgarii și-au întins stăpânirea până în Balcani.

Slavizarea Bulgarilor. Izvorul acesta se oprește cu primii zece hagai bulgari. Multă vreme Bulgarii au trăit cu Slavii deosebiți, ei fiind stăpâni și cei din urmă muncind pentru ei.

În sec. al VIII-lea, deci cu 100 de ani după așezarea Bulgarilor aici, avem dovezi că nu se făcuse încă contopirea cu Slavii.

Dovada ne-o dă o inscripție pusă în M. Balcani, prin care se stabilea granița între Bulgari și Bizantini. Ea s'a păstrat în localitatea Sölimankioi, care nu știm cum se numea pre vremea aceea. Pe această piatră de hotar se arată că "toți Slavii care au fost luați prizonieri de Bizantini, au fost restituiți Bulgarilor", cu acest prilej al așezării hotarului. Se vede că se făcea distincție între Bulgari și Slavi. Mai târziu clasa stăpânitoare a fost desnaționalizată, așa încât n'au mai rămas elemente din ei. În această privință se poate face o asemănare cu un popor mult mai mare și însemnat, este vorba de

poporul francez. Francii, - Germani - au fost complet înghițiți de populația romanică din Galia, care însă a păstrat numele lor (Francezi).

Cultura primitivă a Bulgarilor mongoli. Despre acești Bulgari -mongoli - și despre cultura lor (evident cultură primitivă, obiceiuri, religie, viață casnică, etc) avem diferite știri datorită cronicelor bizantine. Un studiu despre aceasta a scris și Robert Roesler "Despre originea și imperiul poporului bulgar".

În ce privește datele dela Bizantini știm unele lucruri importante, ca de pildă: conducătorii Bulgarilor se numeau hagai. Dela început haganul era proclamat de oaste, fiind ridicat împreună cu soția pe scut și arătat oștirei. Insignele lui erau o lance de care atârna o coadă de cal, ca la toți Mongolii de altfel. Este întâlnit cu numele de tuiu și la Turci și domnii noștri îl primeau atunci când erau puși în scaun de ei. Alături de curtea haganului era și un vrăjitor cu rolul de sfetnic, consultat când

era nevoie de sfatul lui pentru a se face anume lucruri de mare importanță, ca de pildă când se pornea vreo expediție. Moravurile erau încă sălbatece. Se constată că se bea din țeasta dușmanului și această plăcere a avut-o Crum care a băut din craniul împăratului bizantin Nikifor, ucis într'o expediție făcută contra Bulgarilor.

În organizația politică sunt unele elemente de civilizație, ca spre pildă, era bine determinată la Bulgari stabilirea precisă a granițelor. Existau paznici sau grăniceri, am zice noi azi, care păzeau granițele. Erau condamnați la moarte acei care căutau să fugă din țară. Justiția se făcea în ultima instanță de hagan și avea între pedepsele cele mai blânde scoaterea ochilor, tăerea nasului, a urechilor. Se sacrificau anume animale, în special câini. Stăpânirea haganului era despotică și centralistă. Despre viața casnică nu avem așa multe date. Se știe că erau anume clădiri de ospete. La serbări numai haganul avea dreptul de a sta pe un mic scaun, restul stău pe jos

chiar soțiile haganului (Bulgarii erau poligami). Alături de hagan erau unii boeri dintr'o clasă numită în textele bizantine voilades (la singular voilas). E probabil că V ar fi transformarea lui B la Greci. Deci se numeau Boilades, de unde s'a căutat să se arate că ar fi prototipul cuvântul boliar, mai ales că în slavă cuvântul are un l, se zice boliar, cu semnificația de membru al clasei stăpânitoare, adoptat de Slavi și întâlnit și la Ruși și la Sârbi și la noi Români. Este adevărat că au fost alți cercetători, care au susținut că boliar este de origine slavă și vine dela comparativul bolie = mai mult.

Pliska și monumentele din jurul ei. În urma săpăturilor care s'au făcut după războiu s'a putut stabili unde a fost prima capitală a Bulgarilor. Azi se numește Pliska, nu departe de Șumla, dar al cărui nume de atunci nu-l cunoaștem. Era așezată la Nordul liniei Rusciuk-Varna, pe un platou stâncos, în care situația strategică era bine păstrată. Si cea de a doua capitală a lor a fost situată tot în această re-

giune, la Preslav (pe vremea lui Simion). Dintre stăpânitorii dela Pliska, cel care a avut un rol militar și de organizator însemnat a fost Crum (802-815). El l-a omorât pe împăratul Nikifor, dar cu toate acestea atât el cât și urmașul său Omortag n'au fost niște simpli războinici cruzi, ci au fost buni organizatori. Se știe din cronicile bizantine că haganul Crum este autorul unei legislații cu caracter mai mult penal. Dela ei avem resturile palatului dela Pliska, descoperit de săpăturile arheologice făcute de Institutul rusesc din Constantinopol și continuate, în special în 1930, de Bulgari. Descoperirile de aici au schimbat foarte multe păreri în legătură cu Bulgarii. S'au descoperit clădiri cu dependințe ce cuprindea o suprafață de aproape 4000 m². S'a putut observa și lucruri interesante ca de pildă urmele unui incendiu care a distrus partea de lemn a clădirii. Este probabil urmele incendiului din 811 când împ. Nikifor l-a ars, dar după înfrângerea lui Bulgarii l-au reclădit. Exi-

sta în această clădire o sală numită a Eroilor, în care sunt ridicate o serie de coloane în cinstea căpeteniilor mai însemnate, pe care se găsesc diferite inscripții, care nu sunt scrise în bulgară ci în grecească (deci iată că de acum avem de a face cu influența grecească).

În ele se preamăresc diferite căpetenii căzute în lupte și se spune - "(cutare) care a căzut în lupta dela Durostor,"? "în lupta depe malurile Moraviei", etc. Toată opera aceasta a fost făcută în cinstea lui Omortag. De aici pornea și o șosea spre Silistra. Mai este un element care arată că aveau și un început de manifestări artistice. Pe platou exista un perete mare de stâncă, în care s'a săpat un cavaler urmat de un câine și de un alt animal (poate vânat), numit "cavalerul dela Madara (după numele localității). E un basorelief de mărime naturală care a fost discutat și de unii atribuit Thracilor care aveau un zeu reprezentat ca un erou călare. Dar s'a putut cu mare greutate să se citea-

scă o parte din inscripția care-l însoțește (e foarte ștearsă) și data respectivă, din care s'a putut vedea că e ridicat în cinstea lui Crum de către Omortag. Poate că îl reprezintă chiar pe Crum. Inscripția e scrisă în grecește, dar are și unele cuvinte mongole.

Este un rar monument care ne arată câteva date din limba mongolă bulgară. Geza Feher, istoric ungur, este unul din cunoscătorii care au putut descifra inscripția. Aici numele lui Crum areare sub forma de Crumis și așa este probabil forma adevărată. Se pomenește de ospetele date de el cu ocazia izbânzilor contra dușmanilor și adaogă că "pe mine hanul Omortag m'a ridicat la rangul de Comar. Nu se știe ce semnificație va fi avut acest rang. Apare apoi și o serie de numiri între care și al fratelui haganului care se numea Kișin. După cum se vede și din această inscripție, Bulgarii nu se găseau într'o barbarie completă, ci aveau unele elemente de cultură. In ce privește momentul acesta, e probabil că nu e o in-

fluență bizantină, căci Bizanțul aprecia puțin sculptura și nu lucrau în stâncă vie, așa că poate este o influență a unui alt popor cu care Bulgarii au venit în contact. Cum asemenea monumente au fost destule în podișul Iranului, la Perși, istoricii au pus în legătură cu aceștia influența care a dat naștere la un asemenea moment la Bulgarii mongoli (civilizația sasanidă, sec. al VI-lea).

Elementul romanic sub Bulgari. Se mai pune acum o problemă care ne interesează. Noi am arătat că în Sudul Dunării a existat o populație latină, din care s'au născut Românii. Avem noi în afară de "Immenik", vreo dovadă de existența acestora sub Bulgari? Firește că izvoare nu avem. Totuși putem arăta existența acestora prin două numiri de hagai bulgari, din care unul se numește Paganus, iar celălalt Sabinus. În ceea ce-l privește pe primul, istoricii bulgari au spus că n'ar fi latin, dar orice s'ar spune e clar că măcar Sabinus este un nume latin. Fie că el a ajuns la conducere datorită infiltrării în

clasa conducătoare a unor elemente latine, fie că numai numele este latin, luat de un bulgar datorită model. Este totuși un indiciu de păstrarea popoarelor latine aici, care foarte curând va fi întărită de manifestările Vlahilor pe care le vom vedea mai târziu.

---ooo---

Miercuri, 18 Ianuarie 1939.

PRELEGAREA XVI-a.

BULGARIA ÎN NORDUL DUNĂRII.

Problema întinderii Bulgariei în N.Dunării.

Înainte de a trece la înșiruirea evenimentelor care urmează în istoria Bulgarilor, trebuie să ne oprim puțin asupra unei probleme foarte importante, care ne privește. Este vorba de întinderea primului imperiu bulgar, în N.Dunării și influența exercitată de Bulgari asupra acestei regiuni. Problema e greu de urmărit și părerile sunt foarte diferite pentru că este vorba de o regiune pe care n'o cunoaștem prea bine din izvoarele din această vreme. Din această cauză locul ipotezelor este deschis. Unii istorici au admis că Bulgarii au avut atăpânire și în regiunile din Nordul Dunării. Printre aceștia evident sunt în primul rând istoricii bulgari iar la noi D.Onciul susține aceasta în lucrarea lui Originile

Principatele Române. Dintre istoricii care resping această teorie este și Dl.Prof.Iorga, care socotește că toate forțele imperiului bulgar se îndreptau spre Constantinopol și deci nu aveau nici un interes pentru regiunile din Nordul Dunării lipsite de bogăție. Acelaș lucru, cu lux de argumente îl susține și Roesler. La rândul lui Xenopol socotește că Bulgarii au stăpânit efectiv la noi. Să vedem care era împrejurarea etnică și politică în legătură cu această problemă.

Carol cel Mare și sfârșitul imperiului avar.

Dintre popoarele barbare cu un rol mai important în N.Dunării, avem poporul avar. Așezați în Panonia, în sec. al VI-lea, au fundat imperiul avar, dela care a rămas unele urme, ca de pildă ringurile, niște cetăți formate din o serie de șanțuri concentrice, în mijlocul cărora se ridicau locuințele. Imperiul lor, care cuprindea regiunea de câmpie de la Dunărea mijlocie, a dat mult de lucru popoarelor din Europa. Acest imperiu durează până pe la sfârșitul

sec. al VIII-lea când este distrus de Carol cel Mare. Stiți că acesta cucerește Germania zdrobind pe Saxoni și Bavari, ajungând astfel vecin cu Avarii. Aceștia fiind neastâmpărați, Carol cel Mare intră în conflict cu ei, ceea ce-l determină să facă mai multe expediții, din care mai însemnată este cea din 796, după care stăpânirea lui se întinde și în regiunea Dunării mijlocii. Pentru a-și putea apăra granițele imperiului său, care după ce a murit dânsul s'a împărțit în trei, Carol cel Mare a înființat în provinciile de margine ale imperiului, așa numitele mărci. Dintre mărcile înființate pe ruinele imperiului avar, cele mai însemnate sunt, așa numita Ostmark, ce corespunde aproximativ cu Austria (care-i poartă numele). La Sud în Croația și Carinthia Jugoslaviei de azi, a luat ființă marca Horuntania (care nu e decât numele Carintiei) și a treia Pannonia, care nu cuprindea toată Ungaria, fiindcă dincolo de Dunăre (spre Răsărit) imperiul lui Carol cel Mare nu se întinsese. Granițele imperiului său mer-

geau pe linia Dunării până la Belgrad. Rămânea afară de imperiul său puțin din Ungaria, Slovacia și ținuturile de azi ale Românilor. Moravia deasemenea era liberă. Ea stă istoricește la baza statului și poporului ceh. Mai rămâne să stabilim ce s'a întâmplat cu regiunile țării noastre în vremea aceasta. Ca și cele ocupate de Carol cel Mare și acestea înainte făceau parte din statul avar. Problema stăpânirii Bulgarilor în Nordul Dunării, nu se pune așa dar înainte de anul 800. Regiunile ocupate de Carol cel Mare dela Avari erau evident locuite de Slavi, care acum intră în stăpânirea Germanilor. Influența germană a fost așa de adâncă la Slavi, încât numele de Carol a devenit generic pentru stăpânitor, așa cum devenise altă dată cel de Cezar. Astfel Polonii spun Krol, Sârbii Kral și chiar Ungurii și Românii au numele lui Carol în respectiv Kiral și Crai. Interesant este că numele de Sclavini dat Slavilor derivă din această epocă, fiindcă mulți din ei intraseră în sclavie. Cucerirea lui Carol cel Mare

aici oferă din punct de vedere istoric un avantaj, fiindcă astfel aceste regiuni intră în lumina istorică apuseană. În regiunea dintre Dunăre și Tisa se constată în sec. al IX-lea existența unui principat slav mic (unde au venit să propage Metodiul și Chiril) care era vasal imperiului lui Carol cel Mare.

Să trecem acum să vedem izvoarele care ne atestă stăpânirea Bulgarilor în Nordul Dunării.

Bulgarii în N.Dunărie. O cronică scrisă de un călugăr din mănăstirea St.Gal, zice că împăratul Carol n'a atacat pe Bulgari, căci Avarii fiind bătuti, a socotit că Bulgarii nu mai sunt periculoși. Deci Carol socotea că după înfrângerea Avarilor granițele erau asigurate. Dar dacă ar fi vrut să-i atace pe Bulgari pe unde s'ar fi dus Carol spre dânsii?

Din știrea aceasta e clar că Avarii erau vecini cu Bulgarii și prin înfrângerea acestora devenisera vecini cu Carol. Roesler a observat că putea fi o vecinătate între Carol și Bulgari, nu numai în

Dacia ci și la Dunărea de Jos la Belgrad unde ajunsesse stăpânirea bulgară. Si în adevăr avem cunoștințe că Bulgarii au avut o flotă pe Drava cu care au atacat pe niște ostași ai lui Carol. Avem deasemenea o cronică ce spune că în 883 s'a făcut o alianță între Moravia și Bulgaria contra Francilor. Ar putea fi și acesta un indiciu că erau aproape cu toate că alianța s'ar fi putut face și dacă Moravia nu s'ar fi învecinat cu Bulgaria.

O a treia știre o avem dintr'un geograf englez. In vremea aceasta era rege în Anglia Alfred cel Mare care era un om cult. A scris o geografie în care descrie țările pornind dela Apus spre Răsărit. El spune că după pustia Avarilor sunt la Răsărit vine Bulgaria. Deci dacă Bulgarii sunt la Răsăritul pustei ungurești, înseamnă că ei stăpâneau la noi. Dar el mai adaogă un lucru care ne face să avem puțină îndoială față de informațiile ce ne dă, anume că mai la Răsărit vine Grecia. Dacă știrile lui Alfred cel Mare sunt mai puțin sigure, avem din sec.al IX- al X-lea, un alt geograf mai bun în per-

soana împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul (înseamnă născut în palat de porfir). El a scris o carte "Despre administrarea imperiului", în limba greacă, în care dă și informații geografice despre provinciile imperiului, necesare celor ce aveau să-l guverneze.

Intre altele el spune: Vecinii Ungurilor sunt la Apus Francii, la Sud Croații, iar la Răsărit Bulgarii. Deci după anul 900 Bulgarii stăpâneau la noi după geograful împărat, care era dealtfel bine informat. Voi mai aduce vreo câteva știri care vor arăta caracterul și întinderea în timp a stăpânirii Bulgarilor în Nordul Dunării.

Am spus că la Pliska s'a găsit un palat în care erau niște coloane cu inscripții în care se arată uneori luptele purtate de cei în cinstea cărora sunt ridicate cu locul unde s'a dat. Există o coloană în care este pomenit un șef bulgar căzut în lupta dela Tisa, ceea ce înseamnă că Bulgarii au purtat lupte aici. Despre acest lucru avem știri destul de pre-

cise și în cronicarii bizantinii, din care menționez pe Suidas. Iată ce spune el. Hanul Bulgarilor a su-pus pe Avarii împresurați de Franci. Adică aceasta înseamnă că Avarii fiind în situație dificilă din cauza lui Carol cel Mare, Bulgarii au profitat și au pătruns în ținuturile acestora care nu puteau fi de-cât aici în țara noastră. Si de aici se poate deduce data când Bulgarii au pătruns la noi. Numai după ce puterea Avarilor era primejduită de Francii care-i vor bate definitiv în 796, ceea ce înseamnă cel mai de vreme anul 800.

În ce privește cronicile apusene, avem analele dela Fulda, care este una din cele mai vechi mână-stiri din Germania. Ele pomenesc și de mărcile dela granițele imperiului carolingian. Se spune că Slavii cu ajutorul Bulgarilor s'au luptat și cu principii franci de aici, cari fiind alungați, Bulgarii au a-șezat pe "rectorii" (șefii bulgari nu erau rectori ci poate cnezi, dar analele sunt scrise latinește) lor. Decii Slavii de aici au chemat pe Bulgari în

ajutor și au luat în stăpânire ținuturile conduse de principii imperiului carolingian. Au așezat aici pe șefii lor care poate se numeau voievozi, cnezi sau hani, nu se precizează în cronică nimic prin cuvântul "rectori" care să corespundă cu numele șefilor Slavilor sau Bulgarilor, dar din care lucru se poate vedea ușor caracterul acestei stăpâniri bulgaro-slave. Ea s'a exercitat prin intermediul unor conducători locali și nu printr'o stăpânire centrală pornită dela han. Ținuturile acestea erau, ca să zicem așa, sub suzeranitatea haganului bulgar. Dar mai este ceva. Imperiul lui Carol cel Mare după moartea lui s'a împărțit de către Ludovic Piosul. Germania a fost luată de Ludovicul Germanicul (cel Tânăr), care a purtat lupte cu Moravii. Acest Ludovic a încheiat o alianță cu Bulgarii și cronica dela Fulda spune că s'a specificat că Bulgarii să nu mai dea sare Moravilor, care în țara lor nu aveau mine de acest fel. Era un fel de constrângere a Moravilor pe cale economică. Stirea aceasta este foar-

te importantă, căci de unde aveau Bulgarii sare și pe unde făceau ei transportul în Moravia? Fără îndoială, transportul se făcea pe la noi, dar se știe că în Bulgaria propriu zisă nu sunt mine de aur. Roesler a căutat să explice că se poate extrage sare și din apă de mare și că se transporta cu căruțele. Lasă că drumul care ar fi trebuit să străbată toată Bulgaria și țara noastră ar fi fost prea lung pentru transport, dar și cantitatea extrasă ar fi fost insuficientă. E probabil că minele erau în Ardeal.

Unii istorici au precizat că ele ar fi fost în Maramureș. Oricum dar din această știre reținem un lucru foarte important și anume că exista un drum comercial, pe care desigur în afară de sare se mai transportau și alte mărfuri. Existența acestui drum bătătorit de comercianți va explica un fenomen religios care altfel nu s'ar putea înțelege ușor, acela al încercării de a creștina pe Moravi, de către Metodie și Chiril și elevii lor, care numai pe acest drum au pornit din Salonic către Moravi.

Povestirea lui Leon Diaconul. În legătură cu această stăpânire a Bulgarilor în Nordul Dunării, s'a întâmplat un fapt pomenit de o serie întreagă de cronicari bizantini și în care a fost amestecat și Vasile Macedoneanul, care va ajunge mai târziu împărat la Bizanț. Evenimentul s'a petrecut pe vremea împăratului Teofil 829-842 și e pomenit între alții și de cronicarul bizantin Leon Diaconul. El spune că în vremea aceasta, se pomeneste că hanul Crum, în urma luptelor avute cu Bizantinii a luat o serie de prizonieri și pentruca aceștia să nu fugă i-a dus într'o regiune foarte îndepărtată de țara lor, în "Bulgaria de dincolo de Dunăre". Aceștia la un moment dat au format o organizație militară, zice cronicarul și au pornit cu forța către imperiul bizantin. Când au ajuns la Dunăre, Bulgarii au prins de veste și au trimis o oaste ca să-i împiedice, dar au fost bătuți și fugarii au izbutit să treacă Dunărea. Nu numai atât, dar Bulgarii înfrânți au fost puși în situația de a nu putea ei să se întoarcă îna-

poi și atunci au făcut apel la alți barbari, zice cronicarul, la Hunii, care în vremea asta poate sunt Ungurii. Cu tot ajutorul dat fugarii n'au mai putut fi prinși, astfel că au ajuns în Macedonia. Printre ei era și Vasile I Macedoneanul care ajunge mai târziu împărat. Rezultă clar de aici că stăpânirea bulgară la noi nu era efectivă și că aici se aduceau prizonierii. Intre faptele relatate de cronicarul bizantin se dă aici și numele de Mortag pentru hanul bulgăresc, care nu poate fi decât numele lui Omortag.

Ducii Bulgari în N.Dunării. Tot despre stăpânirea bulgară în Ardeal avem indicii și în "Gesta hungarorum" a cronicarului anonim la regelui Bela, cel mai vechi cronicar al Ungurilor. În privința datei când el a scris cronica, există multe controverse. Unii îl socot dela începutul sec. al X-lea, alții din al XIII-lea. Nu e cazul să discutăm acest lucru, fapt că el a păstrat probabil o tradiție orală, amestecată firește cu multe legende, după

vremea năvălirii Ungurilor în Pannonia și cucerirea Ardealului. El spune că Ungurii au găsit în Ardeal pe Olahi care nu sunt altceva decât Români, ceea ce este o dovadă peste care nu se poate trece. Arată că aici Ungurii au dat peste o serie de stătuțe numite de ei ducate (noi putem să le zicem cnezate sau voievodate). Intre aceste ducate (suntem în sec. al X-lea și poate al XI-lea) există unul al lui Gelu ducele Vlahilor (pe Someș), în Banat mai e pomenit și Glad și un altul Kean ducele Vlahilor și al Bulgarilor și care Kean, adaogă cronicarul, era bulgar supus țarului Bulgarilor. Ei bine, se vede că această știre arată un rest al stăpânirii bulgare aici și deasemenea confirmă că n'a fost o stăpânire directă bulgară aici. Aceasta ne ajută să determinăm și un fapt, care este concluzia celor arătate până acum, adică dacă am stabilit când a început și care a fost caracterul stăpânirii bulgare la noi, atunci până când a durat ea? Este sigur că Francii n'au mai încercat să înainteze spre Ră-

sărit, căci puterea lor s'a micșorat odată cu împărțirea statului lor. O altă forță care să împiedice stăpânirea Bulgarilor la noi până la năvălirea Ungurilor nu a mai fost. Se socoate că Ungurii au năvălit în sec. al IX-lea și e sigur că ei dacă au venit aici au început să se întindă spre Răsărit. Astfel putem socoti că stăpânirea Bulgarilor e distrusă de năvălirea Ungurilor. Pe la 920 țarul Bulgarilor Simion a fost înfrânt de Unguri și silit să se refugieze la Silistra care era a sa. Deci e probabil că de acum încetează stăpânirea lor la noi. Deci stăpânirea Bulgarilor asupra ținutului dela Nordul Dunării începe aproximativ pe la 800 și se termină cam pe la anul 900. Poate că vor mai fi rămas unii principii dependenți de Bulgari, dar cu acest an putem spune că Bulgarii încetează de a mai stăpâni în țara noastră. Deși din punct de vedere politic această stăpânire n'are importanță ea nefiind efectivă, din punct de vedere cultural lucrurile se schimbă. În istoria noastră culturală faptul

cel mai important este adoptarea liturghiei slave în limba slavonă. Introducerea liturghiei slave la noi se explică dacă admitem stăpânirea Bulgarilor în N.Dunărie.

---ooo---

Luni 23 Ianuarie 1939.

PRELEGHEREA XVII-a

CREȘTINAREA BULGARILOR.

Influența creștină în Bulgaria. În lecțiunea de azi ne vom ocupa cu creștinarea Bulgarilor. Am ajuns cu expunerea până pe la mijlocul sec. al IX-lea. În vremea aceasta se produce o schimbare esențială pentru istoria și cultura Bulgarilor și anume creștinarea lor. Creștinarea Bulgarilor se produce în anul 864. Lucrul acesta este important și pentru noi, pentru că acum se introduce și liturghia în lim-

ha slavonă care se introduce apoi și la noi. În istoria creștinării Bulgarilor vom distinge două faze. Prima fază este creștinarea lor propriu zisă, care s'a făcut așa cum știm și dela alți barbari, în chip obișnuit, prin trecerea șefului la creștinism, din ordinul căruia poporul se botează și el. În al doilea rând vine și lucrul cel mai important din creștinarea Bulgarilor, este traducerea Evangheliei și cărților religioase- care se va face mai târziu - în limba slavă.

Despre prima chestiune s'a scris destul de mult, dar cea mai completă lucrare este a bulgarului Snegarov scrisă în limba bulgară, în franțuzește a scris abatele Dvornik dela Praga, lucrarea: "Rome, Byzance et les Slaves au IX-ème siècle", Paris, 1926. Este cea mai completă lucrare.

Înainte de a vedea creștinarea oficială a Bulgarilor, trebuie să spunem că ea a fost înlesnită de anume elemente interne. A fost ajutată de pătrunderea creștinismului în masa Slavilor de aici, dato-

rită elementelor latine de mult creștine, pe care acești năvălitori, Slavii mai întâiu și Bulgarii mai apoi, le-au găsit aici. Din lecțiunile precedente știți că aici am întâlnit chiar și o erarhie episcopală, care a fost păstrată până în sec. al VI-lea când am arătat că este pomenită aici de anume inscripții. Așa dar, fără îndoială că religia elementului latin de aici a avut un rol în ce privește creștinarea Slavilor și a Bulgarilor. La această a mai contribuit și faptul că vecini cu acești barbari erau Bizantinii, care aveau ca deviză răspândirea creștinismului la popoarele barbare. Din cronicile bizantine se vede că, pe vremea lui Omortag a fost o răscoală a creștinilor, prizoniți de haganul păgân. Primii Slavi creștinați au fost de fapt cei dela M. Adriatică, datorită influenței venite din Italia. Haganul care a creștinat pe Bulgari a fost Boris (Bogoris după numele lui adevărat). El a fost botezat de împăratul dela Bizanț, Mihail al III-lea poreclit "bețivul" și după numele nașului s'a chemat și el Mihail.

Data creștinării. În legătură cu el s'a purtat o discuție între istorici, care privește data când s'a făcut creștinarea haganului și a Bulgarilor. După cronici ea este pusă la anul 864, dar în timpul războiului mondial, o oștire austriacă ce opera în Albania, într'un sat Balși, a descoperit o stelă (o inscripție pe piatră) a cărei parte de sus era retezată și din care se păstra numai sfârșitul care spune:"al Bulgarilor Boris care se numește și Mihail în anul Domnului Dumnezeu 6374 (866)". Deci apare ca dată a creștinării lor după părerea unora anul 864.

Un istoric bulgar a atras atenția că în viața Sf. Clement, unul din discipolii lui Metodie și Chiril, se spune că acest Clement și ceilalți de ai lui au pus în Macedonia și în țara Bulgarilor asemenea inscripții în care vestește creștinarea Bulgarilor. În realitate, data de 866 poate foarte bine să însemne data când piatra a fost pusă și nu data când s'au creștinat Bulgarii, căci de fapt - lipsindu-i

partea dela început - inscripția aceasta poate fi completată în mai multe feluri cum a arătat-o învățatul grec Lascaris (s'ar completa de pildă și așa: s'a ridicat această stelă de către haganul Bulgarilor Boris la 866...). Inscripția rămâne o dovadă certa că la data de 866 Bulgarii se creștinaseră, în data cronicelor 864 rămâne data când pentru prima dată oficial poporul lui Boris a primit creștinismul. Printre cei care ne confirmă această dată avem și pe Constantin Preotul care a trăit și a scris la curtea lui Simion. El spune că Simion este fiul lui Boris care a creștinat pe Bulgari în 864. Deasemenea avem scrisori dela papa care ne arată tot această dată.

Papa Nicolae scria așa în Maiu 864 „Ludovic Germanicul spune că hanul Bulgarilor se va converti, căci mulți dintre Bulgari s'au făcut creștini! Deci în primăvara anului 864 Ludovic Germanicul, stăpânitorul regiunilor vecine la Apus imperiului bulgar, se interesa de creștinarea Bulgarilor și vorbea pa-

pei de acest lucru.

Rivalitatea între Roma și Constantinopol pentru Bulgari. Încă din toamna anului 863 o delegație bulgară venită la Constantinopol trecea la creștinism și în 864 haganul făcea și el acelaș lucru. Într'o cronică germană se spune că Ludovic a pornit contra haganului bulgar care permisesse că se va creștina și nu spusese când și cum o va face. Se pune însă întrebarea, de ce haganul bulgar s'a adresat împăratului bizantin și nu regelui carolingian? S'au dat mai multe explicații acestui lucru, dar se pare că adevărata este următoarea. Acum s'a dat o mare bătălie la Merintane între Arabi și Bizantini, din care Arabii au ieșit înfrânți.

Lucrul acesta a făcut desigur ca Bizantinii să apară mai puternici, ceea ce a impresionat pe Bulgari care - deci dintr'un motiv politic - au crezut că e bine să-i câștige pe Bizantini și cum aceștia erau răspânditorii creștinismului, fără îndoială că cel mai bun mijloc de a câștiga alianța lor era cre-

știnarea. Dar faptul că haganul s'a botezat, cerând acest lucru Bizanțului, a făcut să se nască un conflict cu papa. Trebuie să adăugăm că acum nu era încă schisma între cele două biserici creștine. Totuși acesta poate fi socotit un început de schismă; este primul conflict între papalitate și patriarh.

Patriarhul care a botezat pe Boris este vestitul Fotie, un foarte învățat bibliotecar și om de cultură veche, care era convins de puterea ce socotea că trebuie să o aibe patriarhul și de drepturile lui și care a avut și cu papa un conflict de supremație. În același timp însă s'a născut o neînțelegere și între Fotie și împărat, ceea ce a făcut ca patriarhul să fie scos din scaun. Tocmai acum are loc creștinarea Bulgarilor.

Firește că în fapta aceasta intrau și socoteli politice. Văzând conflictul care se nășteea între Apuseni și Bizanț, Bulgarii au căutat să câștige avantajii și cu toate că la început au primit creștinismul dela Bizanț, de la o vreme ei se adre-

sează papei. În 865 papa le trimite și niște legați ai lui în frunte cu Formosus (care va ajunge vestitul papă care a intrat în conflict cu aristocrația romană). Numele lui a pătruns în diferite povești slavone și e întâlnit chiar într-o cronică moldovenească atașată la o cronică rusească, în care se vorbește de rolul lui de propagator al creștinismului. De acum papa (era Adrian al II-lea) ia sub oblăduirea lui pe Bulgari. Dacă Bulgarii ar fi devenit catolici, multe din faptele istorice de aici s'ar fi schimbat. Dar atitudinea lor a luat curând altă înfățișare. Din nou ei se adresează Bizantinilor. Din tratativele cu papa se văd unele nemulțumiri ale lor care i-au condus la această schimbare de atitudine. Bulgarii înțelegeau să aibă o biserică autonomă și au cerut papei să le dea un patriarh independent. Papa însă i-a recunoscut lui Boris cel mult un episcop. Apoi se pare că au eșuat unele încercări de a introduce liturghia în limba latină pe care Bulgarii nu o înțelegeau. Pe deasupra Bizanțul era mai aproape și apoi din punct de vedere politic

era pentru aceasta mai primejdios față de statul bulgar abea format. Bizantinii țineau și ei ca Bulgarii să se întoarcă la ei și patriarhul Fotie trimite chiar o amenințare papei, în care, între altele îi spune că întrucât șeful Bulgarilor a fost botezat de împărat, papa n'are a se amesteca în chestiunea creștinării Bulgarilor. Împărat era acum Vasile I, iar papa era susținut de Ludovic.

Sinodul dela Constantinopol. Ca să se încheie discuțiile în privința Bulgarilor, se ține un sinod la Constantinopol la care, între 869-870, Ludovic trimite și el niște delegați, cu care prilej se hotărăște alipirea Bulgarilor la biserica bizantină. Din discuțiile dela acest sinod, rees anume lucruri interesante pentru noi. Între delegații care au luat parte la acest sinod au fost și laici din partea Bizanțului și a lui Ludovic Germanicul. Bulgarii au trimis o delegație care avea în fruntea ei pe un anume Petar (Petru). Acesta a spus că el este trimis de haganul Bulgarilor care vrea să știe cărei bise-

rici aparține poporul său și care e rostul Bulgariilor în erarhia bisericii. Dorința haganului e ca să hotărască sinodul în privința aceasta, fiindcă are în el oameni mai învățați care cunosc bine dogmele bisericii creștine. Reprezentantii lui Ludovic au susținut că Bulgarii trebuie să aparțină bisericii a pusene, papei. Ei au spus că este adevărat că haganul a fost botezat de împărat, dar Bulgarii trebuie să aparțină Apusului, fiindcă acesta le-a dat primele reguli canonice și chiar populația de aici a avut clerici romani, dela Roma, înainte de cucerirea bulgară. S'au început discuții istorice, din care rezultă că se știa că această țară (vechea Moesia) a fost creștină în sec. al VII-lea și că ar trebui ca să se facă legătura cu acest creștinism anterior care aparținea latinității. Biserica Orientală pe dată a adus și ea argumente contrarii, arătând că teritoriul a fost cucerit de Bulgari dela Bizantini, deci e logic, e drept ca acum cel puțin din punct de vedere bisericesc să reapartină

Bizanțului, care avusese erarhia aici, altădată, cu toate că reprezentanții lui Ludovic susțineau că aici a fost o biserică latină dependentă de papa dela Roma, aducând dovezile rămase dela sinoadele trecute la care participaseră reprezentanții acestei biserici. Deci se mai păstra acum în sec. al IX-lea, această amintire că aici fusese o biserică latină, înainte de venirea Bulgarilor. Fără îndoială că trecerea Bulgarilor la biserica papală nu s'a făcut, în ^{numai} primul rând/din motive politice, dar și din motive etnice. Înainte biserica de aici aparținuse papei fiindcă populația vorbea latinește, pe câtă vreme populația care vorbea grecește, din Balcani, aparținuse bisericii bizantine. Notele sinodului arată că s'au produs tulburări și ceartă între delegați și hotărîrea a fost luată nu prin înțelegere, ci impusă cu forța de împăratul bizantin. În cele din urmă Bulgarii au fost trecuți la biserica din Constantinopol. Lucrul este de mare importanță culturală.

Influența bizantină în Bulgaria. Abia acum

s'a putut introduce liturghia slavă. Bizantinii din această privință erau mult mai înșădător. Si nu impuneau limba lor în biserică așa cum făceau Apusenii. Deja ei dăduseră voie în Asia ca liturghia să se facă în limba armeană și siriacă, deaceea și Bulgarii au obținut să facă liturghia în limba slavă, fără greutate. Odată cu influența bisericească și-a făcut loc și influența culturală grecească, ceea ce a fost un bine până la un punct. Zic că este un bine acest lucru, pentru că în Evul Mediu cultura bizantină este strălucită în toate domeniile și cu deosebire în arhitectură unde avem vestitul stil bizantin. Fără îndoială era o cultură completă și cea mai înaltă acur în sec. al IX-lea din Europa.

Nu este însă mai puțin adevărat că această cultură bizantină s'a întins într'o formă în care a putut fi înțeleasă ea de popoarele simple din jurul Bizantinilor. In nici un caz nu trebuie să ne așteptăm că ne-am putea întâlni cu formele înalte, filosofice, ale acestei culturi, la popoarele care au in-

trată în raza de influență a Bizanțului, căci aceste forme erau netransmisibile acestor popoare care nu le puteau înțelege.

Dar cum ne explicăm faptul că Bulgarii au putut suporta influențe latine, care erau drumurile pe care veneau la ei aceste influențe? S'au produs fără îndoială prin intermediul imperiului carolingian, care cu toată împărțirea lui, stăpâna regiunile dela Dunărea de jos, ce intraseră în mâinile nepotului lui Carol cel Mare, Ludovic Germanicul fiul lui Ludovic cel Pios. Dacă nu am admite că a fost un punct de contact între Bulgari și Apuseni, atunci ar fi greu de explicat aceste influențe, dar admitând atunci lucrurile se ușurează și pe deasupra este un argument în plus pentru întinderea Bulgarilor în Nordul Dunării. Influența exercitată asupra Bulgarilor pe teren religios de imperiul german dealtfel, se mai vede dintr'un fapt. Există la Aquileea lângă Veneția - un centru bisericesc foarte important în Evul Mediu -, există, un pomelnic în limba latină în

care este trecut și numele lui Boris al Bulgarilor și sunt alături și numele membrilor familiei lui, în forma mongolă, desigur nu se creștinaseră încă și de aceea numele lor apar astfel.

Bibliografie. Deci contactul cu biserica apuseană se făcea prin asemenea legături de misionarism, care chestiune este tocmai subiectul lucrării lui Dvornik, Rome, Bizance et les Slaves au IX-e siècle, Paris, 1926.

Despre apostolii Slavilor, Metodie și Kiril, s'a scris foarte mult. Voi aminti numai din punct de vedere istoric, o lucrarea a aceluiași Dvornik: „Les légendes de Méthode et de Cyrille vues de Byzance”, Praga 1932. Chestiunea acestor doi propagandiști mai are și o latură filologică, pe lângă cea istorică, de care s'a ocupat croatul Vratoslav Jagić în lucrarea: „Entstehungsgeschichte der Kirchen slavischen Sprache”, Leipzig 1915, două ediții. Tratează istoria formării limbii slave bisericești. Mai amintesc și de lucrarea francezului Louis Leger, intitulată

Cyrille et Méthode și de lucrarea rusului Grot:Moravia și Maghiarii, St. Petersburg, 1887, în care vorbește și de creștinarea Moravilor.

---ooo---

Miercuri 25 Ianuarie 1939

PRELEGAREA XVIII-a

CHIRII ȘI METODIE

Metodie și Chiril. Originea și tinerețea lor.

În lecția de azi va fi vorba de opera lui Chiril și Metodie. Am aratat cum s'au creștinat Bulgaria, Boris primind botezul dela împăratul bizantin Mihail. Această creștinare, după care a urmat și aceea a întregului popor, n'a fost dela început făcută în forma definitivă. Pentruca acest lucru să devină deplin, a trebuit să vină o reformă foarte importantă, care în urmă s'a întins și asupra noastră

și anume introducerea liturghiei la Slavi. Acest lucru este opera a doi frați din Salonic, Metodie și Chiril, care pentru fapta lor au fost numiți și „apostolii Slavilor”. Istoria lor este unul din capitolele cele mai frumoase din istoria Slavilor . Chiar dacă hagiografii au înfrumusețat puțin viața lor atunci când au descris-o, față de munca pe care ei au depus-o pentru desăvârșirea lucrului ce-l începuseră, este un prinos adus uneia din cele mai frumoase opere de idealism. Îi cunoaștem pe acești apostoli slavi, din niște scrieri făcute deosebit, „Vieța lui Metodie” și a doua „Vieța lui Chiril”, de către ucenicii lor în limba veche bulgară desigur, dar păstrate în copii, prima în rusește și a doua în versiune sârbească, publicate de F. Miklosich. Și unele din viațile elevilor lor care au răspândit liturghia în Balcani, ex. Vieța Sf. Naum și a Sf. Clement ne sunt cunoscute în grecește și au fost publicate tot de Miklosich. Din aceste ope-

re hagiografice pe care Dvornik a arătat că se poate pune bază fără nicio teamă, se vede că acești frați se tr`geau la origine dintr'o familie de greci. Dintr'un anume spirit șovin, s'a susținut de către unii istorici slavi, argumentând că întrucât ei au scris și predicat în limba slavă, nu puteau fi decât Slavi. Argumentul e slab fiindcă ei puteau foarte bine să fie de alt neam, dar trăind în mijlocul Slavilor să le cunoască limba, mai ales că știm că Slavii ajunseseră să locuiască până la Salonic. Din cercetarea atentă a activității lor, se vede că ei sunt Greci dintr'o familie aristocratică, căci în epoca aceasta ei ajunseseră la înalte demnități la curtea bizantină.

Chiril (ca mirean se numea Constantin), după ce a plecat din Salonic, a ajuns pe la 843 la Constantinopol, unde intrând în legătură cu marii demnitari de la curte și cu patriarhul Fotie pe care l-am mai amintit, a fost numit "cartofilax" al patriarhului, adică păzitor al cărților, bibliotecar.

Se știe că aici era o bibliotecă foarte bogată în manuscrise vechi grecești, pentru care fără îndoială trebuia un bibliotecar foarte învățat. Mai târziu, Chiril a fost numit filosof al Academiei din Constantinopol, ceea ce ar fi profesor universitar. Academia de aici, care este cea mai veche universitate medievală, era o școală care păstra tradiția veche sub oblăduirea împăratului și a patriarhului. Era deci acest Chiril un om foarte cult. Tocmai oamenii așa de bine pregătiți erau întrebuințați de statul bizantin, pentru marea misiune pe care și-o propusese conducătorii lui, propagarea religiei creștine.

Și acești doi frați au fost întrebuințați în asemenea misiuni. Prima dată au fost trimiși la Arabi și apoi la Chazari. În ceea ce privește misiunea lor la Arabi, ea era și politică și religioasă, fiindcă Bizanțul nu făcea deosebire între aceste două idei. Era ca să zicem astfel o confuzie între biserică și susținătorul ei, împăratul. Dar pe Arabi

n'a fost ușor să-i convingă, deși le-a spus că „tot ce aveți voi ca civilizație este dela Greci”. Dela Arabi au trecut la Chazari un neam de mongoli asiatici, așezați în stepa din Sudul Rusiei între Volga, M. Caspică, Nipru și M. Neagră. Aceștia erau comercianți în primul rând și se pare că negustorii care veneau la ei erau mai mult Evreii, căci au adoptat religia mozaică, oeeace e un caz unic în istoria omenirii. Propagandiștii dela Bizanț au căutat să-i convingă să primească religia creștină, lucru ce-și avea dedesuptul său politic. Bizantinii erau în vremea aceasta tulburați de prădătorii ruși dela Kiew care erau sub conducerea principilor varegi, adică de Normanzi.

Aceștia coborau pe Nipru în Marea Neagră și de acolo la Bizanț. În situația aceasta, Bizantinii s'au aliat cu Chazarii contra lor. Nu știm prea multe lucruri despre rezultatele misiunii celor doi frați la Chazari.

Bizantul si Moravia Mare. După această mi-

siune, Chiril și Metodiū au o a treia misiune și anume în Moravia mare un stat care, așa cum am mai spus, cuprindea în mare parte Boemia și Slovacia. Statul acesta este pomenit pentru prima dată în 822, dar e probabil mai vechi. Incă din vremea lui Carol cel Mare, statul Moraviei recunoscuse supremația carolingiană. Așezarea sa este destul de nefavorabilă, neavând o ieșire la mare, dar are totuși o importanță comercială, căci prin acest stat duceau drumurile spre Germania, spre Rusia dela Kiew și pe Dunătre către Bizanț.

Statul morav, a ajuns la un moment dat în conflict cu Germanii. Conflictul s'a născut pentru că Moravii erau păgâni și Germanii au căutat să-i creștineze cu forța. Intre episcopiile destul de numeroase din statul lui Ludovic Germanicul, două erau mai apropiate de statul morav: prima la Salzburg și a doua la Passau. Firește că predicatori din aceste două centre religioase căutau cu insistență să-i facă pe Moravi să se creștineze. In situația aceasta fiind,

Fasc. 17

este destul de ciudat faptul că Moravii s'au adresat totuși când a fost vorba să se creștineze, Bizanțului, care era așa de departe, pentru mijloacele de circulație de atunci, refuzând pe misionarii germani. E clar că motivul pentru care au făcut-o este de ordin politic. În vremea aceasta pe la 860, când Moravii s'au creștinat, domnea în acest stat prințul Rostislav. Cam prin regiunea lacului Balaton în cadrul mării Pannoniei, se formase un stat slav (vasal al Germaniei), condus la început de Pribin și apoi de Kotel. Și aceștia au fost vizitați de Metodie și Chiril. Acum se născuse conflictul între Moravi și Ludovic Germanicul care făcuse o alianță cu Bulgarii, în care este și clauza pe care am pomenit-o, ce prevedea ca Bulgarii să nu le mai vândă sare Moravilor. În felul acesta statul morav era atacat din două părți dela S-E de Bulgarii din Dacia și dela N-V de Germani. Statul lui Rostislav era însă destul de slab pentru a putea rezista. El trebui așa dar să caute o alianță. Cum Bizantinii erau dușmanii Bulga-

rilor, Rostislav s'a adresat lor și ca un corolar al acestei alianțe au fost chemați și misionari dela Bizanț.

Drumul pe care au mers acești misionari, aleși în persoanele lui Chiril și Metodie, a fost fără îndoială drumul bătătorit de comercianți, adică prin Bulgaria și pela noi. Dvornik arată că în mormintele străvechi din Moravia se găsesc anume obiecte de podoabă, inele, agrafe, etc., de stil bizantin, ceea ce dovedește existența relațiilor comerciale.

Metodie și Chiril în Moravia și Panonia. În anul 863 se prezintă la Rostislav cei doi frați Metodie și Chiril, care aduceau cu ei o serie de manuscrise cu traducerea cărților bisericești în limba slavă. Imediat Rostislav a dat poruncă să fie primiți împreună cu elevii lor protutindenii. El însuși s'a botezat și astfel Moravia a trecut la religia creștină. Fără îndoială că Germanii s'au declarat nemulțumiți și au intrigat contra celor doi frați declarându-i scaunului papal că vor să strice cre-

dința. Dar cum cei doi frați se simțeau curați, au fost gata să se ducă la papă pentru a se desvinovăți (nu suntem încă în epoca Schismei între ortodoxie și catolicism). În felul acesta se prezintă Metodie și Chiril la Roma și viața lui Chiril spune că au fost primiți foarte frumos. Chiril a fost pus să cânte liturghia în limba slavă, ceea ce el a făcut în catedrala Sf. Petru. Papa Adrian al II-lea și-a dat seama că opera lor nu era rea, ci dimpotrivă folositoare și de aceea le-a dat privilegiul de a răspândi și mai departe liturghia în slavonește.

Este pentru prima dată când papa admite că liturghia să se săvârșească în altă limbă, decât cea latină. S'a întâmplat însă, că în 869, Chiril, cel mai în vârstă, se îmbolnăvește și moare la Roma. Papa vroia ca să se continue opera lor, dar totdeodată nu dorea să supere pe episcopii germani și s'a gândit să creeze o nouă episcopie pe care a făcut-o în principatul lui **Koțel** numit cneaz panonski în viața lui Metodie. Metodie este numit episcop și Koțel i-a dat

spre a-i învăța și cincizeci de elevi. În vremea aceasta se produce o nouă schimbare politică. Rostislav este omorât de o rudă a sa Sviatopolk sau Sviatopulk, care a stăpânit Moravia între 870-894. El fusese adus cu ajutorul Germanilor dușmanii lui Metodie. După scurtă vreme însă prințul Sviatopolk a intrat în conflict cu Germanii din cauza statului lui Koțel, pe care-l ocupase după ce acesta murise. Ca un răspuns dat Germanilor, Sviatopolk chema și el la curtea sa pe Metodie. Despre activitatea lui se mai spune în viața lui Metodie că a propagat creștinismul și dincolo de granițele Moraviei și a creștinat și pe un cneaz dela Vistula, adică din Polonia, carea încă nu era un stat unitar, ci era format din mai multe triburi. Despre rolul propagandei lui în Polonia nu știm însă nimic. Polonii s'au creștinat cu un veac mai târziu, creștinare care s'a făcut direct în legătură cu papalitatea.

Poate că această afirmare nu este o simplă invenție a hagiografului lui Metodie. În urma săpă-

turilor făcute în partea cea mai veche a castelului regal din Cracovia, s'a găsit un altar în stil bizantin, care arată că vor fi fost unele încercări de creștinare în Polonia, anterioare creștinării dela papa.

Altarul în stil oriental s'ar datori influenței venită dela acești călugări ce ar fi luat modelul dela Bizanț pentru construirea lui. Din cauza unor noi atacuri aduse în contra sa, Metodie fără a se sfii merge din nou la Roma, unde este numit episcop de Nitra.

Dar imediat primește o lovitură, dela papa Ioan al VIII-lea, care dă un ordin prin care nu mai permitea efectuarea liturghiei în limba slavonă, ci în latină, ceea ce însemna ruinarea operii celor doi frați. Se pare că în acest moment Metodie a avut o clipă de disperare și s'a gândit să se adreseze din nou la Constantinopol, așa că douăzeci și cinci de ani după plecarea lor dela Bizanț, Metodie pornește din nou spre Constantinopol. Dar acum se termină

și cu viața lui, căci Metodie moare pe drum în anul 885.

Elevii lui Metodie și Chiril în Bulgaria. Să vedem acum ce a rămas după moartea lor, din opera înfăptuită.

Ei au avut diferiți elevi dintre care mai însemnați sunt Clement și Naum, care firește că au vrut să ducă mai departe ceea ce Metodie și Chiril începuseră. Dar nu s'a întâmplat așa. Murind și Metodie, dușmanii n'au mai ținut seamă de elevi. Au fost prizonieri, unii din ei vânduți ca robi la Veneția și Belgrad. Câțiva din aceștia se știe că au fost cumpărați de niște boieri din Macedonia și astfel au ajuns iar în Bulgaria. Se spune că erau în număr de șase, din care mai însemnați sunt Clement și Naum, de care am mai amintit și ne sunt cunoscuți din viațile lor.

În regiunile în care ei propagaseră liturgia slavă, acum se întâmplă o nouă tulburare provocată de năvălirea Ungurilor. Un principe german

anume Arnulf, căruia i se dăduse principatul din Pannonia, a fost acela care i-a chemat pe Maghiari și astfel începe năvălirea lor în sec. al IX-lea. Fi-rește că în situația aceasta opera lui Metodie și Chiril a fost distrusă ca și statul morav, de aceea când a pătruns din nou creștinismul în această re-giune, a venit dela Germani. Deci putem spune că propaganda lui Metodie și Chiril a eșuat în Moravia din cauza celorlalte propagande venite dela catolici pe deoparte și a năvălirii Ungurilor pe de altă par-te.

În realitate însă, opera începută de ei, că-zută în Moravia, a fost salvată în Bulgaria. Bulgarii numai de douăzeci de ani se creștinaseră și când au venit discipolii lui Chiril și Metodie, se simțea tocmai nevoie de ei și de traducерile lor, mai ales că limba cărților traduse era tocmai limba pe care o vorbeau Bulgarii. Pe deasupra Bizantinii nu au făcut nici o opoziție față de acești disci-poli. În Moravia, din aceste cărți nu rămăseseră de-

cât câteva manuscrise, restul fusese adus în Macedonia. În viața Sf. Clement și a Sf. Naum, se spune că în Macedonia era un boier numit Achatzes, care i-a primit pe acești misionari, cărora le-a dat voie să ridice și biserici. S'au clădit mănăstiri, ca aceea a Sf. Naum de lângă Ohrida, și a început să se mărească numărul misionarilor prin noii elevi ai discipolilor lui Metodie și Chiril, care au început să copieze manuscrisele cu traduceri. Boris a sprijinit această răspândire a creștinismului și mai ales fiul său Simion (893-927). Simion e primul care a purtat cu adevărat titlul de țar. Era un om foarte cult și are el însuși niște scrieri. Simion i-a adus pe acești misionari din Macedonia, la curtea sa de la Preslav, unde mutase capitala statului bulgar, de la Pliska unde fusese mai înainte. La Preslav - lângă Șumla - cei șase elevi răscumpărați de la Venețieni putură să-și continue misiunea lor. În felul acesta s'a așezat în forma definitivă religia creștină în Bulgaria. Aceasta este partea care privește istoria

religioasă, dar problema mai are o latură și anume partea ei lingvistică. Vom vedea în ce limbă și alfabet s'a răspândit liturghia slavă.

---000---

Miercuri, 1 Februarie 1939

PRELEGĂREA XIX-a

LIMBA VECHIE SLAVĂ BISERICESCĂ.

Limba primelor traduceri bisericești slave.

Am arătat în lecția trecută opera lui Chiril și Metodie, felul cum ei au răspândit credința creștină la Moravi, cum această muncă de misionarism a lor a fost distrusă în Moravia de călugării germani și de năvalirea Ungurilor.

Am văzut apoi că opera lor care n'a prins în Moravia, n'a rămas totuși zadarnică, pentru că ea a

prins prin discipolii lui Chiril și Metodie, în Bulgaria. Toate acestea alcătuiesc partea istorică a acestei chestiuni. Dar spuneam că problema liturghiei slave are și o latură filologică foarte importantă de altfel pentru noi, întrucât limba cărților traduse de Chiril și Metodie ca și de discipolii lor, este introdusă și la noi unde a dăinuit până pe vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Alături de problema limbii este și alta, aceea a alfabetului în care au fost scrise cărțile religioase de acești misionari. De fapt au fost întrebuințate două alfabete și anume unul numit glagolitic și un altul cirilic, numit astfel după numele lui Chiril, alfabet deosebit de important pentru noi, căci în țara noastră a fost întrebuințat și după ce nu s'a mai scris în limba slavă, ci în limba română.

Prin urmare se pune prima întrebare, în ce limbă au tradus cărțile Metodie și Chiril? În privința aceasta au fost foarte multe discuții, dar acum în urmă se pare că s'a ajuns la o concluzie defini-

tivă . Cel dintâiu care a cercetat traducerile vechi ale manuscriselor lui Metodie și Chiril și a discipolilor săi, care s'au păstrat, a fost Safarik. Unii filologi au fost de părere că traducerile au fost făcute în dialectul slav dela Salonic și deci Metodie și Chiril, când au plecat în propaganda din Moravia, au avut traducerile făcute. Alții au spus că ei n'au făcut traducerile decât când au ajuns acolo unde au propagat și deci opera a fost făcută în limba locală, adică limba clavă panonică a fost aceea în care au tradus cărțile mai ales că Metodie a și fost episcop în statul slav din Pannonia. Safarik cel dintâiu care a cercetat aceste lucrări a fost de părere că traducerile au fost făcute în limba panonică, din grecește. În ultima vreme s'a ajuns la concluzia că traducerile au fost făcute în limba slavă dela Salonic. Avem pentru aceasta dovezi și filologice și istorice. În privința celor istorice, avem pe călugărul bulgar Hrabăr, care scrie cu o sută de ani mai târziu. El spune cum s'au creștinat

și cum s'a format alfabetul. Hrabăr zice ca.....

"Înainte vreme Slavii nu aveau cărți și trăiau ca păgânii, iar după ce s'au creștinat au întrebuițat scrierea latinească și grecească, fără nici o regulă, iar apoi pentru Slavi s'a făcut o scriere deosebită". În privința alfabetului și a limbii în care au fost făcute traducerile, avem o știre din viața lui Chiril, unde se spune.....„Filosoful Chiril după obicei s'a rugat lui Dumnezeu care i-a împlinit rugămintea, anume să-l învețe să compună literile. De aceasta s'a bucurat și împăratul și l-a trimis în Moravia cu multe daruri".Deci Chiril „filozoful” a fost însărcinat de împărat cu compunerea literilor, după care lucru a făcut traducerile și apoi a plecat în Moravia. Cu altele cuvinte el a făcut opera pregătitoare a misionarismului, la Salonic. De aici se vede clar că limba întrebuițată în traducerile acestea este un dialect al limbii bulgare din Macedonia. În viața lui Chiril se mai spune că împăratul le-a zis când i-a însărcinat pe

cei doi frați cu facerea traducerilor...„voi sunteți din Salonic și toți cei din Salonic știu slavonește” de unde rezultă că limba lor este desigur un dialect macedonean al limbii bulgare, care se vorbea în jurul Salonicului și care va fi fost o formă de bulgară veche, căci suntem în sec. al IX-lea. Invățații s'au întrebat ce nume să dea acestui dialect în care s'au făcut traducerile cărților sfinte. Unii i-au zis paleoslavă, dar termenul este impropriu, căci poate da naștere la confuzii cu vechea slavă comună (din care au derivat toate limbile slave), limbă pe care de fapt nici n'o cunoaștem. S'a propus de unii să i se dea numele de veche bulgară, dar și acest termen s'a izbit de inconveniente, din cauza uzului acestei limbi care a devenit la un moment dat o limbă comună, întrebuințată de toți Slavii ortodoxi și de noi Români. S'a propus mai apoi un alt termen și anume această limbă a fost numită „vechea slavă bisericească”. Acest dialect al bulgarei, devenit astfel limbă a bisericii la început prin întrebuința-

rea sa în traducerile cărților sfinte, a devenit m
apoi și limbă literară (literatura ra strans legată
de biserică) și deasemenea a fost întrebuința
tă și în cancelarie. Spuneam în ce privește limba
bulgară cum a evoluat dealungul timpului, arătând c
le trei perioade în care poate fi împărțită această
evoluție.

Arătam că vechea bulgară avea în declinare ca
zul dual, instrumental și locativ, pe care neobulga
ra nu le mai are, căci cazurile în faza aceasta ulti
mă a limbii bulgare se formează cu ajutorul prepozi
țiilor. Ei bine această evoluție a limbii bulgare a
avut o influență și în scrierea limbii bisericești.
Trebuia ca cineva, în timpurile ceva mai nouă, să fie
foarte cult, pentruca să mai cunoască o limbă moar
tă, în care să poată scrie. Din cauză ca cunoscători
așa învățați nu se găseau ușor, în hrisoave, în car
țile bisericești, încep să-și facă loc forme noi în
limba cotidiană. Și la noi se întâmplă tot așa, mai
ales că scriitorii de cancelarie erau aduși din Bul-

garia sau Serbia. In felul acesta limba veche bisericească a căpătat o serie de elemente din medio și neo-bulgară.

alfabetul glagolitic. Rămâne acum să vedem cea de a doua parte a problemei noastre și anume chestiunea alfabetului. Ne-am aștepta ca pe vremea aceasta a lui Metodie și Chiril să se fi adoptat alfabetul grecesc, mai ales că acești doi misionari erau cetățeni ai Bizanțului, sau cel puțin pe acela latinesc, pe care ei îl cunoșteau, dar nu este adoptat niciunul, nici altul și aceasta pentru că nu se potriveau sunetelor limbii slave, care avea vocale închise, nazalele și unele consoane ce nu se găseau nici în greacă nici în latină și deci lipseau semnele respective și din alfabetele lor. Lucrul acesta trebuia să ducă sau la modificarea unuia din aceste două alfabete sau la crearea unuia nou. S'a ajuns la aceasta de a doua soluție. Se constată cum spuneam două alfabete, glagolitic și cirilic. In alfabetul glagolitic însă, nu avem decât vreo zece sau

douăsprezece manuscrise, în total. S'a pus întrebarea care e mai vechi din ele amândouă? O știre absolut sigură în această privință nu avem. Hrabăr zice că alfabetul cel mai vechi are treizeci și trei de litere.

După această știre n'am avea decât să numărăm literile celor două alfabete slave și să știm care e cel mai vechi. E foarte simplu, dar în realitate nu se poate face acest lucru, căci sunt unele semne care pot fi socotite litere separate într'un caz și deci ar da un număr mai mare de litere și în alt caz pot fi socotite ca grupe de litere și atunci numărul literelor din alfabet scade.

S'ar putea stabili oarecum vechimea acestor alfabete după analiza textelor. Ele ne-ar indica pe cel glagolitic ca fiind cel mai vechi. Dar și aici este un impediment și anume, nu avem textele originale, ca să vedem cu ce litere au fost scrise, ci avem copii. La concluzia că cel mai vechi ar fi glagoliticul, ar duce poate faptul că el este mai com-

plicat, și e probabil că din această cauză să se fi căutat a-l înlocui cu un altul mai simplu. Ar mai sprijini această concluzie și faptul că manuscrisele glagolitice au fost scrise în Lacedonia, unde știm că au venit discipolii izgoniți din Moravia. Au fost chemați apoi la curtea țarului Simion, unde probabil pentru a se scrie mai ușor s'a făcut alfabetul cirilic în care s'a scris foarte mult.

Deci Metodie și Chiril au scris în glagolitic și schimbarea acestui alfabet s'a făcut la curtea lui Simion și în cinstea lui Ciril i s'a zis cirilic. Cercetând cele două alfabete se și vede că cirilicul este mai simplu, după cum se vede că el derivă din cea grecesc. E clar lucrul acesta, avem de pildă litera B care vine din B (vita) sau A din Δ (delta), etc. Că literele glagoliticului erau mai greoaie se vede pe dată, de pildă a se făcea astfel , B = , v = , m = , u = , etc. O parte din aceste litere ale glagoliticului pot fi găsite în cursiva grecească, în vreme ce chirilicul derivă din unciala

grecească. Nu s'a ajuns până acum la o concluzie definitivă în ce privește origina alfabetului glagolitic. S'ar putea ca originea acestui alfabet să fie în vreunul din alfabetele orientale din imperiul bizantin, pe care Metodie și Chiril fiind foarte învățați le-au putut cunoaște.

Cele mai vechi texte slave. Textele scrise cu glagolitice sunt foarte puține. Niște exemplare ale evangheliei, ale psaltirei simple, ale omiliilor - cuvinte de propovăduirea religiei rostite de diferiți sfinți, toate traduse din grecește.

Un manuscris mai complet în glagolitic este așa numitul codex zografensis, numit astfel fiindcă s'a găsit la mănăstirea Zografu de la Muntele Athos, apoi codex marianus găsit tot la Athos și un alt codex găsit la Vatican, codex asemanianus după numele bibliotecarului care l-a găsit și descris. Tot în glagolitic mai este și un liturghier de la Kiev numit "Foile de la Kiev". Acestea sunt mai importante. Oricât s'a căutat să li se mai mărească numărul cu alte

descoperiri de asemenea texte, a fost imposibil. La Ohrida și prin mănăstirile din Macedonia nu s'au mai găsit. La muntele Sinai s'a aflat o psaltire numită psaltirea sinaitică pentru aceasta. Ea are pe o coloană textul slav scris în alfabet glagolitic și pe ^{textul} alta/în grecește. Deci, cum se vede, textele în glagolitic sunt o raritate. În ce privește alfabetul cirilic, el s'a păstrat în numeroase izvoare. În cronici, în hrisoave, în texte religioase, pe piatră în inscripții incizate sau excizate, ori alteori zăgrăvite. Texte din cele mai vechi în cirilică avem din Rusia, Savina Kniga (cartea lui Sava), apoi codex suprasliensis (Suprasal este o mănăstire în Rusia în sec. al XI-lea). A fost o părere că aceste două manuscrise au fost lucrate la noi în țară, dar nu este un lucru dovedit, mai de grabă au fost făcute în Bulgaria și copiate apoi în Rusia.

Tot din sec. al XI-lea avem cea mai veche evanghelie rusească zisă a lui Ostromir, care fiind în rusește nu păstrează formele limnii lui Metodie și Chiril.

În ceea ce privește cea mai veche inscripție scrisă cu caractere cirilice se credea până mai de curând că este aceea din satul Gherman din Macedonia, ridicată de țarul Samuil, - ultimul țar bulgar, care a fost înfrânt de Vasile Bulgarochtonul, - în cinstea părinților lui în 993. E o inscripție votivă în care pe lângă membrii familiei țarului, morți, sunt pomeniți și cei vii între care fratele său David și mama sa Ripsimia. În ultima vreme Dl. Miatev a făcut săpături în locul fostei capitale a țarului Simion, Preslav și a dat peste o biserică, cea mai veche din Bulgaria. E în formă rotundă și nu de cruce și natural fără acoperiș. Ridicându-se molozul s'au găsit bucăți de tencuială cu fragmente de pictură cu explicația respectivă, numele sfântului, sau câte un titlu ca de pildă "împărțirea pâinilor", etc. Ei bine aceste explicații sunt scrise cu caractere cirilice. Biserica aceasta este fără îndoială din vremea domniei lui Simion fiul lui Boris, din anul 906. Este deci cu un secol mai veche

decât aceea de la Gherman, unde deasemenea sunt inscripții cu litere cirilice. Pisania bisericii din Preslav este pictată și tradusă sună astfel: "Biserica sfântului Ioan s'a făcut de Paul Cartofilax (bibliotecar)" fiind cea mai veche inscripție din limba bulgară. Datorită acestei inscripții se pot trage concluzii foarte importante. În primul rând alfabetul cirilic putem deduce că s'a alcătuit, nu în Macedonia, ci la Preslav, la curtea țarului.

Acest alfabet a fost făcut desigur pe la începutul sec. al X-lea, adică la începutul domniei lui Simion. Aceste două informații ce putem scoate din inscripția noastră, care ne arată locul și epoca formației alfabetului cirilic, sunt fără îndoială de foarte mare importanță. Adaog că la curtea lui Simion au venit un număr foarte mare de învățați.

El însăși învățase pe vremea când fusese ostatic la Constantinopol.

A chemat la curtea lui pe ucenii lui Meto-

die și Chiril, din Macedonia, care au scris aici în noul alfabet.

O lucrare care să privească chestiunea alfabetului și a limbei slave, este aceea a lui Kulbakin, Le vieux slave, Paris. 1929.

Răspândirea liturghiei slave. Noi Românii nu avem texte glagolitice, iar în ce privește pe cele cirilice desigur dela Simion ne-au venit primele texte. Se pune însă o problemă importantă pentru noi, după ce am văzut toate cele de mai sus și anume, cum, de ce și când am adoptat noi liturghia slavă și alfabetul slav? Fapt e că un moment dat, în vremea lui Simion, liturghia slavă era la un singur popor cel bulgar, apoi s'a întins și la Sârbi care-și formară sub jupani niște state care erau mai întinse spre Adriatica, Bulgaria întinzându-se până la Belgrad.

Dela o vreme Serbia a intrat în mainile Bulgarilor, așa încat fie din cauza vecinătății, fie din comunitate de limbă și apoi din cauza stăpâni-

rii bulgare; s'a introdus liturghia slavă în vechea bisericească la Sârbi. Un alt popor la care s'a întâmplat același lucru sunt Rușii. Aceștia s'au creștinat prin sec. al X-lea și al XI-lea (când s'a răspândit la ei creștinismul mai mult) de către Vladimir ce stăpânea la Kiew. Au primit creștinismul dela Bizantini, dar e probabil că aceștia le-au adus cărțile bisericești deja traduse în slavă ca să înlesnească opera de creștinare a lor. Exact când s'a făcut introducerea liturghiei în limba slavă bisericească la Ruși nu știm, dar e probabil că după anul 1000.

Cum s'a introdus și la noi, care suntem de neam latin? Aceasta va forma subiectul lecțiunii viitoare.

---ooo---

Luni 6 Februarie 1939

PRELEGHEREA XX-a

LITURGHIA SLAVĂ LA ROMÂNI.

Când se introduce liturghia slavă la Români?

La sfârșitul lecțiunei precedente, pusesem întrebarea care rezultă din cele ce am tratat până acum din însăși cultura noastră veche. Cum s'a introdus liturghia slavă la Români? Am arătat cum a fost creată de Metodie și Chiril, care au alcătuit și alfabetul. Interesează acum modul în care s'a introdus în Nordul Dunării și epoca în care s'a făcut acest lucru. Ei bine, dela început trebuie să spunem că s'a introdus după domnia lui Simion, adică după anul 900

Dintr'o epocă așa de veche nu ni s'au păstrat scrieri slave în țările noastre. Cel mai vechi hrisov scris slavonește în Țara Românească este un hrisov dela Vlaicu Vodă sau Vladislav, în limba slavonă, dat mănăstirei Vodița, zidită de Nicodim. Data ace-

stui hrisov nu este precisă, e în jurul anului 1370. În Moldova cel mai vechi hrisov slav este cu vreo douăzeci de ani în urma celui din Muntenia, un hrisov dat de Roman Vodă în 1392. Vedem deci că ambele sunt din a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Deci liturghia și limba slavă se introduc la noi după 900 și înainte de 1370.

Așa dar firește că acest răstimp de aproape 500 de ani e prea lung pentru a putea stabili data introducerii liturghiei slave la noi. De aceea trebuie să scoatem concluzia ce ne trebuie din analiza părerilor emise, ținând seamă și de puținele izvoare ce avem, cari însă nu sunt contemporane. Dealtfel nici nu ne puteam aștepta decăt la așa ceva, fiindcă pt. epoca în care ne aflăm nu avem știri din părțile noastre. Problema liturghiei slave la noi, e o chestie ce cade tocmai în epoca cea mai obscură a istoriei noastre. Sunt unele povestiri, dar prea tardive. Intr'o asemenea situație se face ilustrată metoda istorică ce ne spune că în nici un caz acel

izvor care nu are contemporaneitate cu faptele ce povestește nu trebuie crezut, fiindcă nu poate cunoaște adevărul. Deci și în acest caz nu trebuie să punem bază pe știrile târzii pe care le avem.

Miron Costin și Dimitrie Cantemir. Prima încercare de a da o explicație introducerii liturghiei slave la noi, este a lui Miron Costin, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. (El moare la 1691). Miron Costin între altele a scris și două lucrări în limba polonă, una dedicată regelui Ioan Sobieski, în versuri (1684), și alta în proză dedicată unui mare demnitar polon (1677), care însă amândouă au cam acelaș subiect. În aceste scrieri și-a pus întrebarea între altele de ce noi Romanii, un popor latin am adoptat liturghia slavă. El spune despre acest lucru, că pe vremea lui Alexandru cel Bun a fost trimisă de domnitor o solie la Constantinopol de unde să aducă în țară diferitele cărți bisericești necesare. Când au venit aici toți cei cărora trebuiau să li se adreseze, erau plecați la sinodul dela Florența și atunci

solii s'au dus la Ohrida, unde era o patriarhie bulgară (Bizantinii niciodată nu i-au recunoscut acest titlu) și de unde au luat cărțile necesare. Cu o mică variantă știrea aceasta ne este dată și de învățatul scriitor și domn moldovean Dimitrie Cantemir în Descrierea Moldovei. Și el o leagă de sinodul din Florența, care a fost o încercare neizbutită de împăcare între ortodoxism și catolicism. Dimitrie Cantemir știe că încercarea de reunire a celor două biserici a eșuat și spune că după aceea cărțile latine în biserica orientală au fost interzise și blestamate. Până la sinodul din Florența, spune el, au fost cărți latinești la noi și deci slujba se făcea în limba latină, dar ca un răspuns la nereușita sinodului au fost înlocuite cu cele în limba slavonă, cu aprobarea mitropolitului Teoctist.

Dela început vedem că și unul și altul nu sunt contemporani cu evenimentele și apoi dacă analizăm aceste știri îndeaproape, ele sunt pline de contradicții. Mai întâi sinodul dela Florența a

fost la 1430, deci mai tarziu decât Alexandru cel Bun (+1432).

Apoi mitropolitul Teoctist a păstorit pe tirpul lui Ștefan cel Mare, el fiind pr̃elatul care l-a uns pe câmpia dreptății. Deci și acesta mai târziu a trăit decăt ne arată știrea lor. După aceste știri ar însemna ca înainte de Alexandru cel Bun, liturghia și cărțile erau în latinește.

Dar și aici avem un neadevăr pe care ni-l arată documentele în limba slavonă date de Roman Voevod și alți Mușatini. Deci nu așa s'a introdus liturghia slavă.

În legătură cu știrea de mai sus a lui Miron Costin, s'a afirmat de către unii istorici că biserica română a fost dependentă de patriarhia din Ohrida, de unde ne-au venit unele influențe literare slave. Lucrurile însă nu stau așa și dl M. Lascaris un învățat grec a dovedit aceasta în studiul: Ioachim metropolit de Moldavie. (Buletinul francez al Acad. Rom., 1928). El arată că niciodată țările

noastre nu au avut vreo legătură cu patriarhia dela Ohrida, care pare a fi continuatoarea Justianiane Prima întemeiată de Justinian, având între diocesele sale Dacia Ripensis și Dacia Mediteranee, cele două provincii ale Daciei Aureliane din Sudul Dunării. Greșeala s'a făcut confundându-se aceste două Dacii Sud-dunarene cu Moldova și Muntenia. Pe de altă parte, Mitropolitul Teoctist al Moldovei, a fost hirotonit de un prelat din Balcani, unul sârb zice cronica Moldovei. Cum la noi se făcea confuzie între "bulgar" și "sârb", s'a zis iată acesta trebuie să fie dela Ohrida. În realitate, cum arată dl. Lascaris, acesta este dela Ipec în Serbia și hirotonia s'a făcut numai întâmplător. Deci toată povestea cu introducerea liturghiei slave dela Ohrida, cade.

Paisie dela Hilandar Să trecem acum la altă explicație. Ea se găsește într'o cronică bulgărească scrisă de călugărul Paisie dela Hilandari, mănăstire dela muntele Athos în sec. al XVIII-lea.

Acesta a scris o cronică a Bulgariei, în 1762, deci este și mai târziu decât Miron Costin. La 1752, Paisie, care are o foarte mare importanță pentru literatura bulgară, căci e primul care a arătat sentimentul național la Bulgari, a scris cronica sa, în care sunt foarte multe lucruri luate din tradiția orală și legendară. Ce spune acest Paisie despre problema care ne preocupă pe noi? El zice că liturghia slavă s'a introdus la Români pe vremea imperiului romano-bulgar, deci pe vremea fraților Asan, care zice el au cucerit "cele două Vlahii" din Nordul Dunării. Ei au devenit stăpânitori ai acestor ținuturi și după sfatul lui Teofilact mitropolitul dela Ohrida au hotărât să impună liturghia slavă în locul "cresului latin" găsit aici. Mai întâi ce înseamnă cele două Vlahii? Desigur că ele sunt Muntenia și Moldova, dar dacă ele existau pe vremea lui Paisie, nici nu poate fi vorba de pomenirea lor în vremea lui Petru și Asan. Acesta este un anachronism, dar mai avem și altul. Teofilact a fost

mitropolit la Ohrida cu mult înaintea lui Petru și Asan - cu aproape o sută de ani. Apoi că a fost introdusă cu forța, e foarte greu de crezut, căci se știe Asăneștii au fost în termeni buni cu papa, ceea ce nu s'ar fi întâmplat în acest caz.

Apoi în vremea aceasta la Nordul Dunării stăpâneau Cumanii, care știm că au fost aliații lui Asan contra lui Baldovin. După cum vedem și această știre nu este adevărată.

Povestirea cehă despre elevii lui Metodie și Chiril. A treia părere a fost admisă în treacăt de Dl. Nistor în lucrarea "Legăturile între România și Cehoslovacia". Această părere se găsește într'o scriere religioasă, scrisă în Boemia în sec. al XVIII-lea. În ea se spune că Metodie și Chiril când au venit la Rostislav au avut o serie de ucenici care unii s'au dus în Pannonia, alții la Vlahi, etc. Așa dar, dacă acesta ar fi un izvor din vremea lui Metodiu și Chiril, ar fi adevărat că noi am primit creștinismul dela apostolii Slavilor.

S'au ridicat multe obiecții. S'a spus că, dacă noi am fi primit liturghia dela Cehi, s'ar fi introdus alfabetul glagolitic și nu cirilicul, ori la noi nu există nici un text în litere glagolitice cum era în Moravia. Apoi nu cunoaștem nici numele al vreunui discipol care ar fi venit la noi. De altfel scrierea e târzie: din secolul al XVIII-lea, Viețile lui Chiril și Metodie scrise în sec. al IX-lea sau al X-lea nu pomenesc de propovăduire la Vlahi.

Teoria lui Roesler. Insfârșit a patra teorie este aceea a lui Roesler care a căutat să arate că poporul român s'a format în Sudul Dunării. El aduce în sprijinul tezei sale și acest argument, socotind ca o dovadă că Romanii s'au format în Sudul Dunării, faptul că au liturghia în limba slavă. După el, Românii trăind în mijlocul Slavilor au venit cu liturghia și limba slavă formate gata în Nordul Dunării. Dacă e vorba de aducerea liturghiei slave din Sud, e greu să credem că aceasta s'a făcut de un popor de păstori nomazi, cum spune Roesler. Introducerea unei

Fasc. 19

liturghii, cu preoți, vlădici, organizare ierarhică, presupune un popor așezat cu conducătorii săi politici și bisericești.

Cu aceasta am terminat cu ipotezele ce privesc această chestiune.

Liturghia slavă introdusă din Bulgaria la Români. Vom încerca să lămurim problema în cadrul datelor istorice contemporane. Mai întâiu, e sigur că centrul cel mai important cultural și bisericesc apropiat de noi în vremurile acestea a fost curtea lui Simion, din capitala sa Ireslav. De acolo trebuie să fi venit cei care au adus liturghia slavă la noi. Trebuie să ne amintim că toate textele literare, cronicele, hrisoavele din Muntenia și Moldova, sunt scrise într'o limbă bulgară, ceea ce ne arată că trebuie să fi fost totul introdus dela Bulgari și nu dela Cehi. Lucrul se explică ușor dacă ne amintim de stăpânirea Bulgarilor în Nordul Dunării, care chiar dacă n'a fost decât un fel de dependență feudală, se vede clar că a ajutat totuși la introducerea litur-

ghiei slave la noi. Altfel nu ne putem explica cum un popor latin ca noi a putut să adopte această liturghie. Am putea spune că a fost impusă de stăpânitorii bulgari. Mai adăug că pe lângă această stăpanire la noi a mai fost și o populație slavă - Slavii dacici - care erau o ramură a Slavilor bulgari, trăind în mijlocul Românilor, cu o situație numerică inferioară, dar superioară ca situație socială, căci erau stăpânitorii cuceritori. Deci pe lângă stăpanirea politică bulgară mai era și această clasă superioară, care atunci când s'a introdus liturghia, desigur că nu era încă romanizată. Dealtfel și numele de boier care e un termen slav dat clasei conducătoare, arată că această clasă era slavă, pe câtă vreme poporul care fusese supus și adus în stare de șerbie, dăduse numele său situației sociale în care se găsea, rumâni (care evident vine de la Români). Și s'a confundat deci numele cu situația socială. Ceea ce ne interesează este faptul că a fost o epocă în care regiunile noastre erau în stăpanirea statului bulgar și că

a mai existat tot atunci la noi o clasă de stăpânitori slavi, boierii, ceea ce explică introducerea liturghiei slave la noi.

Epoca introducerii liturghiei slave. Am arătat de unde a venit liturghia slavă la noi și de ce a fost introdusă, rămâne acum să vedem epoca în care a fost adoptată de Români. Am avut ocazia să pomenesc de cronica ungurească a cronicarului anonim al regelui Bela „Gesta hungarorum”. Aceasta pomeneste de niște principii din Ardeal între care și de Kean ai căror supuși erau Vlahi și Bulgari. Pe lângă aceasta mai avem o serie de legende ungurești care ne arată cum s'a introdus religia creștină la Unguri și care pomenesc pe un principe ungur Achtum care s'a botezat la Vidin. Deasemenea legenda ungurească mai pomeneste de existența mănăstirii Morisena, în regiunile Mureșului, cu călugări de rit oriental. Deci când au venit Ungurii aici au găsit principii ce domneau și peste Slavi și o populație care avea și mănăstiri în care liturghia era făcută după ritul

oriental, deci nu putea fi decât slavă. Indiciile sunt destul de slabe, dar trebuie să mai ținem seama și de o altă considerație. Liturghia slavă a fost și în Ardeal ca și în Țara Românească și Moldova, căci atunci când Mihai Viteazul a făcut mitropolia din Alba Iulia, au venit cărți slave din tot Ardealul pentru a o înzestra. Deci vedem ce răspândire avea. Apoi traducерile din Maramureș, psaltirea scheiană, etc., au fost făcute din limba slavă. Liturghia slavă a fost un fenomen literar și bisericesc, care a cuprins și tot teritoriul românesc . Aceasta s'a putut face numai înainte de cucerirea Ardealului de Unguri. când nu erau granițe între Români, pentru că altfel ei care erau catolici ar fi împiedicat răspândirea liturghiei slave. Prin urmare pentru a stabili data, trebuie să ne punem întrebarea, când au cucerit Ungurii Ardealul? Nu este un răspuns ușor de dat. Se știe că Ungurii au venit în Pannonia pe la 895. Multă vreme ei nu s'au ocupat de regiunile dinspre Răsărit, de peste munți. Ata-

curile lor au fost îndreptate încontinuu spre Apus, până au fost înfrânți de Germani. Deabea de atunci au început să se îndrepte spre Răsărit și S-Est. Din legendele rămase în legătură cu Ștefan cel Sfânt, rezultă că acesta a avut de luptat cu niște principii din Ardeal ca de pildă contra lui Gyula. Numele ar arăta un principe ungur, dar de fapt este un nume eponimic în legătură cu Alba Iulia (Gyula = Iuliu). Ei neștiind ale cui sunt aceste regiuni le-au dat un nume ca acesta de localitate. E probabil că cucerirea Ardealului nu s'a făcut dintr'o dată, ci pe încetul începând cu epoca lui Ștefan cel Sfânt (c. 1000), iar regiunile dela Carpați au fost cucerite abea pe la 1100. Așa dar cucerirea o putem așeza în sec. al XI-lea. În cazul acesta putem spune că liturghia slavă s'a introdus la noi înainte de sec. al XI-lea, deci în secolul al X-lea. Cum maxim de dezvoltare culturală Bulgarii l-au atins pe vremea lui Simion, e probabil că în sec. al X-lea în care a domnit acesta și nu mai înainte, a pătruns și la noi

unde în vremea aceasta mai exista o populație slavă cu rol conducător. Vedeți că și aceste date nu sunt prea precise, dar totuși e o posibilitate de explicație într'o margine de timp a acestor lucruri.

---ooo---

Miercuri 8 Februarie 1939

PRELEGEREA XXI-a

BOGOMILISMUL

Originea bogomilismului. Alături de răspândirea creștinismului la Bulgari s'a răspândit în Bulgaria în Evul-Mediu anume erezii din care cea mai însemnată este aceea a Bogomililor, bogomilismul. Este totuși o erezie mai puțin cunoscută în Europa. Răspândirea lucrărilor apocrife care sunt opera acestei erezii, arată importanța ei în vremea în care apăruse. Este interesantă această erezie și

pentru legăturile care s'a spus că le-a avut cu noi.

Care este originea bogomilismului? Erezia aceasta derivă dintr'o alta care apăruse în Persia și se numea manicheism. Și manicheismul la rândul său își are originea într'o religie anterioară creștinismului și anume în religia Perșilor. Credința supușilor lui Cyrus și Darius, se numea mazdeism sau dualism și se caracteriza prin faptul că admitea două forțe egal de puternice, a binelui și a răului, care colaborau la crearea universului și luptă veșnic între ele în lume și în sufletele oamenilor. Zeul binelui la Persani era Ormuz, iar al răului Ahriman. După ce creștinismul s'a întins în tot orientul bizantin, din vechea religie persană s'au introdus unele elemente într'o erezie în sec. al III-lea.

Manicheu a fost primul care a susținut dualismul și erezia a luat numele său (Manicheism), răspândindu-se în Europa și trecând și în Bulgaria,

după ce fusese cunoscută de tot imperiul bizantin. A trecut apoi și în Bulgaria sub o formă specială, deosebit de interesantă, aceea a bogomilismului.

După moartea țarului Simion (927) a urmat domnia lungă și slabă a fiului acestuia Petru (927-968). În timpul lui Petru a existat în Bulgaria un preot anume Eremia Bogomil. Acesta a introdus în Bulgaria credințele manicheiste, luând din această erezie toată partea dogmatică, și în special lupta dintre bine și rău. Dar pe lângă partea dogmatică, la Bogomili se mai adăuga ceva nou, o propagandă de caracter social. Bogomil era contra tuturor erarhiilor. Se nega autoritatea regilor, a boierilor, a clericilor. S'a mers până la negarea dreptului de stăpânire al țarului; erau deci împotriva ordinii statului. Ei au cerut să se facă o frăție generală, ca pe vremea lui Hristos, fără nici un fel de ierarhie. Care a fost cauza pentru care s'a răspândit în Bulgaria o asemenea credință? Trebuie să spun că în această epocă în Bulgaria, era o luptă surdă dusă de clasele de

jos, contra puterii aproape absolute a haganului și a clasei boierilor mongoli. Deci această stare de apăsare a acestora de către puținii mongoli bulgari a făcut ca pe măsură ce populația s'a înmulțit ea să caute să scuture jugul acestor stăpânitori. Cum bogomilismul prin nerecunoașterea nici unei ierarhii purta în el sămânța răscoalei, a prins foarte ușor

Isvoarele istorice despre bogomilism. Avem în privința acestei erēzii unele scrieri, dar o scriere a lui Bogomil însăși nu avem. Cunoaștem cele ce susțineau Bogomiliile numai din scrierile adversarilor lor scrise pentru a-i combate. Una dintre aceste lucrări este scrisă la Constantinopol de un teolog grec care în situația aceasta cunoștea și doctrina manicheismului și bogomilismul numit așa dela numele celui ce l-a introdus în Bulgaria Eremia Bogomil. Este vorba de grecul Zegabenos, care a scris în grecește lucrarea „Panoplia dogmatică”. Este interesant faptul că această carte scrisă în sec. al XI-lea și răspândită foarte mult în manuscris a fost

tipărită pentru prima dată la București abea în 1710 (sub Brâncoveanu), când nu mai putea fi vorba de Bogomili.

Hrisant Notara patriarh dela Ierusalim care trăia mai mult la noi fiind prieten cu Constantin Brâncoveanu, care se știe că a fost un apărător al creștinismului tipărind cărți pentru orient chiar, a fost acela din îndemnul căruia s'a tipărit la noi Pa-noplia dogmatică.

Alături de Zegabenos și în Bulgaria s'au ridicat proteste contra acestei erezii. Dintre scriitorii Bulgari, avem pe Presviterul Cosma care a scris două predici mai mari, una contra Bogomililor, în limba veche bulgară (are deci și valoare filologică fiind scrise în sec. al X-lea probabil 970). Este intitulată „Ale nedemnului Cosma Presviter, predici pentru creștinul cel nou al Bogomililor”. A fost tradusă și în românește de Dl. Al. Iordan având titlul: Presviterul Cosma. În prima parte se combate bogomilismul pe baza textelor sfinte, iar în cea de a doua

parte, arată cum trebuie să se poarte preoții, conducătorii, etc., pentru a evita asemenea erezii.

Erezia bogomilică. Să privim însă mai de aproape pe Bogomili. Spuneam că această erezie are o parte dogmatică și una de propagandă socială. Partea dogmatică are caracteristica introducerii credinței dualiste a luptei eterne între bine și rău. Mai există la ei credința că sunt unii oameni care poartă pe Dumnezeu în ei, adică sunt nemuritori. Ei vor învia la judecata de apoi, cei care nu sunt purtători de Dumnezeu aceea nu vor mai învia în veci. Această idee îi depărtează foarte mult de credințele creștine după care toți oamenii sunt nemuritori. Ei resping învățătura vechiului testament, pe care-l socotesc ca fiind numai al Evreilor, socotind că religia creștină se bazează numai pe cele patru evanghelii. Resping orice tradiție a bisericii, cele șapte taine, cultul Maicii Domnului, împărtășania și deasemenea cultul crucii, sub motivul că nu trebuie să ne închinăm la instrumentul de tortură pe care a

suferit Hristos. Nici cultul icoanelor nu-l admit.

În ceea ce privește partea socială, ei cer o viață în comun în sărăcie, fără existența cuiva care să pomenească, să fie toți smeriți fără bogăție și fără multe pretenții. Se recomandă ascetismul. Conducerea să fie a comunității și să fie exercitată de bătrâni. Deci singura autoritate admisă este vârsta. Resping așa dar și autoritățile civile și pe cele bisericești. Spun șerbilor să nu asculte de proprietarul lor și oștenilor de conducătorii lor. Vă voi da câteva pasagii din lucrarea Presviterului Cosma în care să se vadă ce spun Bogomilii în eresul lor.....„S'a întâmplat ca în ani drept credinciosului țar Petru, pe pământul bulgăresc se ivi un preot cu numele Bogomil (numele înseamnă iubit de Dumnezeu), dar mai drept ar fi trebuit să se numească Bogo-nemil (lui Dumnezeu neplăcut). Acesta mai întâiu începu să predice erezii pe pământul bulgăresc. Invățătura sa mincinoasă o vom arăta mai departe"

Iată cum se înfățișau Bogomili:"La înfățișare ereticii sunt ca miei; blânzi, supuși și tăcuți. Privindu-le fața sunt palizi de postul fățarnic. Vorbă nu grăesc, nu râd cu voce, nu sunt curioși și se păzesc de privire străină. La înfățișare fac totul să nu-i deosebească de adevărații creștini, iar înlăuntrul lor sunt "lupi și fiare" cum zice Dumnezeu".

Despre Sf. Cruce spune...."Zăpăcindu-se (ereticii) vorbesc astfel despre crucea Domnului: „Cum să ne închinăm ei? Căci ea este foarte neplăcută lui Dumnezeu, deoarece Evreii au răstignit pe ea pe Fiul Domnului".

Despre cler....."Pentru ce atunci spuneți; că împărțășania și orânduiala bisericească. Nu ne sunt date de Dumnezeu și huliți pe ierarhii și slujitorii bisericii numind pe preoții creștini ortodoxi, farisei orbi și lătrași împotriva lor ca niște câini asupra unui călăreț. Deoarece sunteți orbi cu ochii minții, când citiți cuvintele blândului Pavel, nu

puteți înțelege, cine a așezat preoții, episcopii și ierarhia bisericească pe întregul pământ. Dar după cum e scris: "Căutând să-și stabilească dreptatea lor, nu s'au supus dreptății lui Dumnezeu".Și chiar dacă ar trăi în lenevie preoții ortodoxi, precum vorbiți voi condamnan-du-i, ei însă nu ponegresc dumnezeirea ca voi, nici n'ar fi făcut ceva în taină"... și mai departe...."Iară noi nu vă vedem că sunteți astfel. Preoții săvârșesc toate pe deandoa-selea. Se îmbată, fură, pe ascuns săvârșesc și alte rele și n'are cine să-i oprească dela aceste fapte rele, după cum spune Pavel: "În fața tuturoră dă de gol pe acei ce greșesc, ca să se înfricoșeze ceilalți"...."Vezi ereticule, cum îți este poruncit să respecti preoții, chiar dacă sunt răi?

Ce cred despre Vechiul Testament..."Dar care apostol sau drept propovăduitor v'a învățat, ereticilor, să înlăturăți legea dată de Dumnezeu lui Moisi? "Ce nedreptate ați găsit la prooroci ca să-i huliti și nu primiți cărțile scrise de ei" ?

Iată ce spune Cosma Presviter că zic Bogomilii despre icoane:....."Ereticii auzind pe apostolul Pavel spunând despre idoli: Nu este îngăduit să ne închinăm la aur sau la argint prelucrat cu artă omenească", au socotit, păcătoșii că aceasta a fost spusă despre icoane. Și găsind motiv în aceste cuvinte ei nu li se închină. Dar de frica lumii merg la biserică, sărută crucea și icoana...."

Despre puterea lui satan pe care-l admite ca o putere egală lui Dumnezeu, Cosma spune:..... "Oare cum vor fi dragi cuiva, chiar dacă suferă mult, când socotesc pe dracul drept creatorul omului și a tuturor creațiunilor dumnezeesti? Și din prostia lor cea mare unii îl numesc îngerul decăzut, iar alții îl socotesc păcătos iconom?"

Spuneam că sfătuesc pe șerbi să nu mai muncească, iată și despre muncă ce zic:....."Dar vedeți și celelalte cuvinte ale lor, cu care prind sufletele oamenilor proști. Ei spun: "Nu este frumos să se muncească omul să facă fapte pământești,

după cum a zis Dumnezeu: "Nu vă îngrijiți ce veți mânca sau ce veți bea sau ce veți îmbrăca, fiindcă toate acestea le caută popoarele păgâne". De aceea unii dintre ei merg goi, nu vor să facă nimic cu mâinile lor, merg din casă în casă și mănâncă avutul străin, al oamenilor înșelați de ei. Dar ei, după spusele lui Dumnezeu, vor primi mai mare pedeapsă". Iată deci în ce constă partea dogmatică a acestei erezii care este specială pentru poporul bulgar.

Scrierile apocrife bogomilice. Dar bogomilismul mai are o parte interesantă. Ei nu aveau cărți scrise, însă faptul că s'au oprit numai la Noul testament, nu i-a oprit să admită o serie de cărți socotite de creștini ca apocrife. O serie de legende și profeții false în legătură cu viața lui Hristos și a sfinților părinți au fost adoptate și răspândite de Bogomili.

Cum literatura aceasta a fost socotită de ei cuvânt de credință, Bogomili pot fi socotiți ca

adevăratul factor de răspândire al literaturii zise apocrife. S'a spus chiar că întreaga literatură apocrifă s'ar datora Bogomililor, ceeace este inexact. S'a pus întrebarea dacă nu cumva această literatură bogomilică nu a avut răspândire și la noi. Un istoric bulgar, Dl. Iordan Ivanov a strâns și publicat toate legendele și credințele bogomilice intitulându-și lucrarea "Credințe și legende bogomilice", Sofia, 1925 (în limba bulgară). Cuprinde și pe cele scrise și pe cele păstrate în popor. Legendeale acestea bogomilice pot fi împărțite în două și anume unele care sunt adoptate de ei și altele care le sunt specifice, au fost create de ei. Le aparțin în special cele apocaliptice (acestea privesc legendele ce vorbesc despre sfârșitul lumii). De asemenea le aparțin Cartea lui Enoch (un profet), Cartea tainelor și în sfârșit legenda sau viziunea lui Isaia Profetul, de care am pomenit când a fost vorba de așezarea Bulgarilor în Sudul Dunării.

Răspândirea Bogomilismului. Această erezie cu

dogme și învățătură de domeniul legendei care lucrea ză mai mult asupra imaginației, s'a întins mai întâiu în Peninsula Balcanică. În Bosnia spre pildă a apărut o erezie în această vreme, care posibil (nu e sigur) să fi fost influențată de Bogomili, aceea a Pavlichenilor, (adică următori învățăturilor Sf. Pavel. Nu e vorba de apostolul Pavel, ci de un altul care a trăit mult mai târziu în Orient). Centrul acestora era la Serajevo, unde azi într'un muzeu se păstrează urme rămase dela Pavlicheni. Dar Bogomilismul se pare a se fi întins și în Occidentul Europei, unde apar erezii asemănătoare. De pildă în Italia a existat tot în această epocă erezia "Patarenilor" care-și aveau centrul la Milano. Deasemenea în Sudul Franței, cu centrul în orașul Albi, se născuse erezia Albigensilor, care devenise așa de puternică încât Ludovic al VIII-lea a pornit o cruciată în contra lor. S'a pus întrebarea dacă sunt tot una cu bogomilismul. Unii au socotit că da. Nu este sigur însă și apoi e puțin probabil ca Bulga-

rii să fi putut răspândi învățăturile bogomilice, așa departe de țara lor. E mai probabil că Orientul a fost centrul de răspândire al acestor legende-învățături eretice. Totuși sunt unele argumente favorabile Bulgarilor. Așa de pildă în franțuzește este termenul un bougre, înseamnă om mai mult nenorocit decât păcătos, dar care se vede că vine dela bougre-bulgar. Bulgaria în vremea aceasta se zicea în franțuzește la Bougrie. În Evul-Mediu termenul un bougre avea un sens mai pejorativ.

Să vedem acum dacă bogomilismul s'a întins și la noi. Acel care a afirmat că a avut și la noi o influență foarte mare a fost Bogdan Petriceicu Hașdeu în lucrarea sa "Cuvinte din Bătrâni". Aici el reproduce așa numitul codex Sturzanus. De fapt s'ar chema mai bine codicele papei Grigore din Măhaci. Acest codice cuprinde o serie de legende apocrife cărora Hașdeu nu le-a găsit originea tuturor și a spus că acestea sunt bogomilice. Profesorul Demostene Russo în lucrarea "Studii Bizantine-române" a

studiat aceste legende îndeaproape și a dovedit că departe de a fi bogomilice ele sunt lucrări cu caracter ascetic din sfinții părinți, deci cu adevărat ortodoxe. Că în poporul nostru s'au răspândit asemenea credințe prin povestiri orale, Dl.Prof.N. Cartoian a arătat-o în lucrarea "Cărțile populare în literatura românească", Vol. I. Legende bogomilice mai însemnate dela noi se referă la Adam și Eva, la creațiunea lumii la care ar fi luat parte și Diavolul ca și la crearea omului la care Diavolul a făcut trupul iar Dumnezeu i-a dat sufletul.

Dacă bogomilismul s'a introdus la noi sub forma de legende, asta ar însemna că au fost și aici eretici bogomili?

Cred că existența acestor legende nu ar fi o dovadă ci răspândirea lor s'a făcut fără ca cei ce le povesteau să le știe originea.

În Bulgaria însă această sectă a fost persecutată și au fost strânse sinoade care i-au condamnat. În legătură cu aceasta ni s'a păstrat "Sinodul țarului Boril" care cuprinde toate hotărârile

și numele condamnaților. Boril • urmașul lui Ioniță și el cași urmașul său Alexandru i-au persecutat. În sinodicul acesta se spune: "Papa Bogomil, care în vremea țarului Petru a răspândit erezia maniheistă". Urmează apoi numele aderenților lui.

În sinoadele care s'au ținut la noi nu s'au făcut asemenea condamnări. Nu s'ar putea crede că dacă ar fi existat și la noi Bogomili, biserica să nu fi luat atitudine. Așa dar de aici se poate constata că au lipsit asemenea eretici și că răspândirea legendelor bogomilice s'a făcut fără cunoștință de originea lor pe cale orală.

---ooo---

Luni, 13 Februarie 1939

Prelegerea XXII-a

Tarul Simion.

Urcarea în scaun. In ultimele lecțiuni am arătat din istoria Bulgarilor chestiunile care privesc istoria religioasă. In lecțiunea de astăzi ne întoarcem la istoria politică.

Primul conducător bulgar care s'a creștinat am văzut că a fost Boris - ce a luat numele de Mihail - al cărui fiu Simion a avut o domnie care cu drept cuvânt poate fi socotită ca cea mai importantă din câte a avut primul imperiu bulgar. Sub Simion, statul bulgar a atins culmea puterii și a civilizației. Este o epocă după care începe decăderea acestui stat.

Să arătăm acum domnia lui Simion în scaunul statului bulgar.

In anul 888 Boris-Mihail, abdică de bună voe

și după cât se pare convins de preceptele religiei creștine la care trecuse, s'a retras la o mănăstire, lângă localitatea Preslav. După cum arată cronicile, mănăstirea aceasta poartă numele de Patleina. Aici s'au găsit în zilele noastre , în urma săpăturilor care s'au făcut, urmele celei mai vechi mănăstiri bulgare în stil bizantin.

Cine avea să-i urmeze după retragerea sa dela domnie? Boris avea doi fii; cel mai mare era Vladimir și cel mai mic Simeon. Vladimir a luat domnia după tatăl său, dar se pare că, deși era botezat, în timpul domniei sale s'a arătat favorabil păgânilor care erau încă foarte mulți în vremea sa când Bulgarii abea trecuseră la creștinism. Domnia lui a fost o reacție în contra creștinismului introdus de tatăl său, caracterizată prin prigonirea adepților lui Hristos. Cum în Bulgaria creștinismul era recent, existența lui din această cauză era primejduită.

Boris, din mănăstirea unde se afla, și-a dat

seama de acest lucru, și cronica bizantină spune că a eșit din mănăstire, a luat iar sabia, a detronat pe Vladimir și a pus în locul lui pe cel de al treilea fiu al său (mai avusese unul dar acela murise așa că rămăsese numai cu doi) pe Simion, în anul 893. Acesta a avut o domnie lungă și tot pe atât de rodnică. Simion nu numai că era convins de învățătura creștină fiindcă tatăl său fusese cel ce creștinase pe Bulgari, și odată cu el o făcuse și familia sa, dar mai mult decât atât Simion se pătrunsese de învățăturile creștine și pentru că trăise o vreme în mijlocul unei atmosfere complet favorabile acestui lucru, și acum la Constantinopol, unde fusese trimis de tatăl său ca o garanție a păcii dintre Bulgari și Bizantini. Aici el putut să-și dea seama de bogăția, luxul, cultura și civilizația bizantină. A avut așa dar prilejul de a vedea cât de mare era diferența între curtea de mare fast bizantină și aceea bulgară, între viața pe care o duceau Bulgarii și aceea dusă de Bizantini. Un sol german, Luitprand, cu

ocazia unei căsătorii între un prinț german și o prințesă bizantină în această vreme, spune de Simion pe care l-a văzut la curtea bizantină, era un om învățat, care se desfăta din citirea lui Aristofan și Demostene." Simion a dus o viață sobră, departe de plăceri și bucurii, reușind să-și apropie o cultură care a făcut din el un conducător de valoare pentru poporul bulgar, și chiar un scriitor. A fost marele susținător al culturii și a căutat pe cât a putut să imite curtea bizantină atunci când a luat conducerea statului bulgar.

Legăturile comerciale și războiul cu Bizanțul.

Deși a crescut și și-a făcut educația în Bizanț, totuși Simion n a rămas ca stăpânitor în buni termeni cu Bizantinii. Dăla începutul domniei chiar se naște un războiu cu aceștia. Cauza acestui războiu sta în interesele comerciale ale Bulgarilor grav atinse de Bizantini. În adevăr, motivul pentru care Bulgarii l-au început acest războiu, este că împăratul bizantin de acum, Leon Filozoful, a luat

o măsură economică prin care se muta vama mărfurilor ce veneau în imperiul său, dela Constantinopol la Salonic. Până acum vama se plătea acolo unde marfa se desfăcea. Era un sistem răspândit în toată Europa. La graniță - nu era ca în vremea noastră - vama era de mică importanță sau nici nu exista. Cum comerțul era foarte îngrădit, dându-se privilegii pentru anumite mărfuri, se fixa prin acestea și locul, orașul unde ele aveau să fie desfăcute, în altă parte ne permițându-se să se facă acest lucru. Impăratul Leon Filozoful, așa dar, a luat măsura ca să mute vama, dând acest privilegiu Salonicului. În felul acesta și drumul comercial ce mergea spre Răsărit cu ținta finală Constantinopol trebuia schimbat acum spre Sud. Vama nu era a statului, ci era închiriată unor concesionari. Concesionarii din Salonic cărora le fusese încredințată vama de Leon Filozoful acum se numeau Stavrache și Cosma. În urma anumitor favoruri au reușit să facă astfel ca toate mărfurile care până

acum veneau prin Bulgaria la Bizanț să treacă de acum la Salonic. Acest lucru provoca o foarte mare pierdere pentru vistieria statului bulgăresc, căci Salonicul nu însemna nimic pe lângă importanța Constantinopolului, centrul lumii comerciale și poate cel mai mare oraș al acestor vremuri. Aici se strânseseră averi favuloase și numai datorită centrului comercial și vieții înfloritoare economice trebuie să ne explicăm de ce imperiul de Răsărit a reușit să trăiască mai multă vreme decât cel Apusean, rezistând numeroaselor asalturi date de barbari, cu toate că din punct de vedere politic mergea pe panta decăderii. Desigur că Bulgarii nu erau cine știe ce mari negustori și ceea ce vindeau ei nu putea fi decât produsele de puțină importanță ce erau scoase din ocupațiile lor, în special creșterea animalelor. Dar mai important pentru ei era comerțul de transit, cu mărfurile care veneau din Europa prin Bulgaria la Constantinopol. Era pe aici un drum străvechi, făcut de Romani, care începea la Belgrad și traver-

sa Bulgaria pe la Sofia, Filipopole de unde se îndrepta spre Bizanț, drum cu mare rol comercial în Evul-Mediu.

Istoricul Jircěck a descris într'un studiu acest drum, care lega Europa de Asia: Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopol und die Balkanpasse", Praga, 1877. Se mai numea și drumul Moraviei (Putmoravskoi), ceea ce arăta că mărfurile Moraviei lui Rostislav și Sviatopluk pe aici treceau. Așa dar măsura luată de Leon Filosoful devia spre Salonic tot comerțul din Peninsula Balcanică. Simion care era cel dintâiu izbit prin această măsură, a început războiul. Armatele bulgare au trecut pe teritoriul bizantin și au prădat rău orașele dela graniță, între altele Filipopole și ținuturile Rumeliei, căci granița era la Balcani.

Năvălirea Ungurilor în Bulgaria (896). Bizantinii aveau obiceiul - care le-a fost fatal până la urmă -, de a nu lupta cu propriile arme, ci de a chema pe alți barbari ca să lupte cu adversarii lor. (Zic că le-a fost fatal acest obicei fiindcă Turcii care

au fost tot așa chemați de ei vor pune mâna pe statul bizantin, desființându-l).

În vremea aceasta în Atelkutz (Sudul Basarabiei) se așezaseră Ungurii, barbari mongoli pe care Bizantinii, probabil prin legături pe mare căci pe altă cale nu puteau ajunge la ei, i-au ațâțat asupra Bulgarilor. Datorită acestui lucru, în 896, năvălesc Ungurii din Basarabia de Sud, în Bulgaria.

Luat pe neașteptate, Simion a fost înfrânt și pentruca să scape cu viață a trebuit să se închidă în cetatea Silistrei. Ungurii cu toată victoria lor, n'au fost totuși în stare să cucerească și cetatea înconjurată de ziduri. Ei erau o armată de cavaleri, bună în luptele la câmp deschis, o armată de stepă, care nu avea nici o experiență în asedierea cetăților. Și datorită împrejurării acesteia Simion a putut scăpa. El însă s'a gândit la răsbunare, și după sistemul bizantin, a recurs la rândul său la ajutorul unui alt popor mongol, din ramura turcă, la Pecenegi pe care i-a ațâțat asupra Ungurilor. Toate

aceste fapte le cunoaștem mai ales din cronica lui Constantin Porfirogenetul. Pe de o parte din cauza Pecenegilor care le făceau viața grea, pe de alta chemați de principii din regiunile Panoniei, Ungurii a trecut se pare prin Carpații Galiției în valea Tisei, în fostele ținuturi avare. Așa dar urmarea războiului dintre Bulgari și Bizantini a fost așezarea Ungurilor în Panonia.

Scăpat astfel de pericolul unguresc, Simion pornește iar contra Bizantinilor. Oastea sa în special pradă Thracia și cum năvălirile se țineau lanț împăratul bizantin e silit să intervină și se încheie pacea căci Bulgarii ajunseseră aproape de Salonic. Este un tratat interesant și se constată din el că Bizantinii pentru a scăpa de dușmanii lor, când politica de a ridica pe barbari contra barbarilor nu mai reușea, cumpărau pacea cu bani și se obligau să plătească și o sumă anuală ca tribut. Prin acest tratat tributul bizantin se spune că se va plăti într'un oraș numit Mesembria la Marea Neagră (azi Misivri). În schimbul acestei obligații

Simion trebuia să restituie cetățile cucerite de el.

Civilizația sub Simion. După acest tratat, încheiat în 897, urmează o perioadă fericită pentru Bulgaria. Acum Simion se ocupă de organizarea culturală a Statului său și caută să imite pe bizantini, roadele civilizației acestora, în Bulgaria. Își stabilește capitala la Preslav, unde se ridică palate și biserici în stil bizantin. La curtea sa el aduce scriitori, care vor crea alfabetul cirilic; el însuși va fi un scriitor. Adaog că există o descriere a palatelor și clădirilor din Preslav, făcută de un bulgar și anume de Ion Exarhul. Acesta spune că... "de departe se văd porțile larg deschise ale palatelor"... și că pe "ziduri se văd picturi"(profane sau de sfinți), că în palat stau țarul și cu boierii săi îmbrăcați în haine strălucitoare și nu mai sfârșeste descriind fastul dela curtea lui Simion, fast care-și avea originea în cel dela curtea bizantină. Intr'o scrisoare patriarhul Nicolae al Constantinopolului spune că țarul Simion "și-a adăpat sufletul la izvoarele înțelepciunii grecești."

Al doilea războiu cu Bizantinii. Simion Țar.

Dar pacea din 897 nu ține mult. În 912 începe iar războiul cu împăratul bizantin. Era împărat un anume Alexandru cu al cărui fiu trebuia să se căsătorească fiica lui Simion. Simion a primit această alianță desigur încântat, dar ea nu s'a putut face fiindcă între timp Alexandru a fost răsturnat. Stricându-se logodna, Simion vrea să se răzbune atacând teritoriul bizantin. Și acum războiul este cu totul în favoarea sa, din cauza certurilor și luptelor interne dela Bizanț. Astfel țarul bulgar ajunge la 914 sub zidurile Constantinopolului. Văzând primejdia patriarhul îmbrăcat în odăjdii ieși înaintea țarului Simion și-l rugă să renunțe să atace orașul. Acesta nu se lasă înduplecat, dar nu poate totuși cuceri Constantinopolul, în schimb cade în mâna sa Adrianopolul la 920 după ce Macedonia căzuse și ea în mâinile sale. Simion este în culmea puterii sale.

Cele mai importante provincii bizantine din

Europa erau în mâinile sale. Macedonia, regiunile Salonicului Thracia cu Adrianopolul iar spre Apus ajungea la Marea Adriatică. Statul său avea acum eșire la trei mări: la M. Neagră, Adriatică și Egee. În situația aceasta el nu s'a mulțumit numai cu titlul de hagan ci s'a hotărât să-și ia altul și astfel în 920 Simion și-a luat titlul de țar. Este cel dintâiu dintre conducătorii statului bulgar care poartă acest titlu. Termenul de țar, adoptat de Simion este derivat din numele lui Cezar, care în vremea aceasta numai era un nume propriu ci de mult avea semnificația de împărat. Dar acest termen nu a fost luat dela Bizantini, care pentru împărat aveau termenul de Vasilevs ci din limba supușilor săi de origine latină.

Titlu acesta mai are o însemnătate. El nu s'a numit țar al Bulgarilor sau al Bulgariei ci "al Bulgarilor și al Grecilor" titlu care apare sub aceeași formă și la urmași. În urma războaielor cu Bizantinii Simion stăpânea acum și ținuturi grecești și avea pretenția de a cuceri și Constantinopolul.

Prin urmare ideea lui era de a uni pe Greci cu Bulgarii și de a înlătura pe împăratul bizantin căruia râvnea să-i ia locul. Aceasta ar fi explicația titlului. Urmările acestei pretenții imperiale n'au fost din cele mai bune și fericite pentru Bulgari. De unde, de bine, de rău, statul bulgar avea un caracter național, ideea aceasta îi da tendința de a lupta pentru distrugerea imperiului Bizantin, care va trebui să se apere. De aici se va naște o dușmănie care va duce la distrugerea Bulgariei, un stat tânăr care nu avea puterea și mai ales bogăția statului bizantin. În lupta cu Bizantinii de data asta Simion este atacat din coastă de Sârbii din Apusul statului său și astfel e silit să suspende ostilitățile. În aceste împrejurări în anul 927, Simion moare. Din cuceririle făcute de Simion, Adrianopolul și o parte din Macedonia de Sud, sunt pierdute. Dar domnia lui a fost cea mai glorioasă din toată istoria Bulgarilor.

Tarul Petru (927-968). Urmașul la tron, al

lui Simion a fost Petru fiul său care a domnit de la 927-968. Petru era însă prea tânăr, fără experiența tatălui său. Avea foarte mulți dușmani, mai ales în interior unde mai erau pretențiile de domnie ale celor trei frați ai săi. La Bulgari nu era reglementată moștenirea tronului, astfel că Petru care nu era cel mai mare fiu al lui Simion (acesta a avut pe Mihail, primul dintre fii săi) a trebuit să suporte uneltirile fraților săi cu pretenție de moștenire, ceea ce ducea la certuri interne. În vremea lui Petru, căsătoria proiectată din vremea lui Simion între fiica acestuia (sora lui Petru) și principele bizantin, care nu era altul decât Constantin Porfirogenetul se face, acesta ajungând apoi împărat la Bizanț, sub numele de Constantin al VIII-lea. Era aceasta o mare cinste pentru nația bulgară, dar totuși dușmănia dintre cele două state n'a fost împiedicată. Petru, care era căsătorit cu o prințesă armeană, avea însă și alți dușmani externi. Erau la Nord Maghiarii care mereu năvăleau în statul său.

Apoi Pecenegii care stăpâneau toată Țara Românească. La Apus Sârbii și ei nu erau vecini prietenoși. Pe lângă acestea, cauza principală am putea-o numi, care a dus la decăderea imperiului bulgar a fost una internă, bogomilismul cu învățătura sa, care a dat glas nemulțumirilor sociale. În contra acestei noi doctrine care săpa autoritatea internă a statului, Petru și biserica au încercat o reacție și acum se înființează o patriarhie cu sediul la Silistra și se mai întemeiază și mănăstirea dela Rilo care există și azi în Munții Rodope. Aici a lucrat Ioan de la Rilo numit și Sf. Ioan dela Rilo în istoria bisericească a Bulgarilor, care a fost un cunoscător de cultură slavă al Bulgarilor.

Chemarea Rușilor în Bulgaria. În vremea aceasta se ridică împărați foarte pricepuți la Bizanț, căci începe acum să domnească vestita dinastie a Macedonenilor. Erau de fapt acum doi frați Vasile și Constantin minori și în locul lor au condus niște regenți aleși dintre generali, dintre care cel

mai însemnat a fost Ioan Tzimiskes, care a avut un rol în luptele cu Bulgarii. Către sfârșitul domniei lui Petru tributul anual începe să nu mai fie plătit de Bizantini. Bandele bulgare trec iar granița, dar și de astă dată Bizantinii nu vor să atace recurgând la vechiul lor sistem de a ridica alte popoare contra dușmanilor lor. Acum se ridică foarte puternic statul rusesc, format mai întâiu pe valea râului Nipru la Kiew de Varegi care i-au dat și prima dinastie, aceea a lui Rurik.

Statul rusesc avea acum de principe pe Sviatoslav care auzise de bogățiile și comerțul dela Dunăre. Cronica lui Nestor vorbind de un oraș Perejaslavetz (Preslavul mic) pe Dunăre spune că aici veneau mărfuri „... din Grecia (Bizanț) aur, stofe, fructe, vinuri din Moravia (Boemia) și Ungaria argint și cai; din Rusia blănuri, ceară, miere, sclavi”, așa încât la invitația Bizantinilor Sviatoslav primi să meargă contra Bulgarilor. El trece astfel la 968 prin Sudul Basarabiei în Dobrogea.

Perejaslavetz-ul (un oraş pe lângă Tulcea de azi poate) este cucerit şi Sviatoslav se îndreaptă către centrul Bulgariei. Tocmai acum la 969 ţarul Petru moare şi mai are loc şi o răscoală în statul bulgar. Ameninţaţi dintr'o parte de Ruşii intraţi în ţară şi pe de altă de Bizantini, la care se mai adaugă şi certurile interne, cu toate străduirile ce se vor face pentru îndreptarea sa, statul bulgar nu s'a mai putut ridica.

---000---

Miercuri, 15 Februarie 1939

Prelegerea a XXIII-a.

Căderea imperiului bulgar.

Formarea statului bulgar macedonean. Vă aduceți aminte că în vremea țarului Petru erau amenințări și de la Ruși și de la Bizantini pentru statul bulgar. Se întâmplă și o altă mișcare care aduce o slăbire a statului său. În Macedonia erau principii cu anume tendințe de independență, între care erau și patru frați numiți de cronica lui Cedren „Comitopoli”, adică fii unui comite. Aceștia erau conducători provinciali care la moartea lui Petru s'au declarat independenți. Toți poartă nume luate din vechiul testament: David, Moise, Aron și Samoil. Aceștia au format un stat bulgar în Macedonia, scindând astfel imperiul bulgar. Ce se întâmplă cu partea rămasă din imperiul lui Petru care nu intra

în acest stat. Ea trebuia să rămână copiilor acestuia, lui Boris și Roman ce fuseseră trimiși la Constantinopol de tatăl lor pentru a învăța carte. Când afluă de moartea tatălui lor se întoarseră în Bulgaria.

Căderea Bulgariei de Răsărit. Când au sosit la Preslav, tocmai atunci a avut loc și a doua năvălire în Bulgaria a lui Sviatoslav care are un rezultat hotărâtor. Preslavul este cucerit de Ruși și cei doi fii ai lui Petru cad prizonieri în mâinile lui Sviatoslav care rămâne stăpânitorul acestei părți din Bulgaria, ce este astfel împărțită în două. Dorința Bizantinilor este îndeplinită fără să se fi vărsat o picătură de sânge bizantin. Statul bulgar este complet înfrânt. Bizantinii pentru un moment aveau de ce să fie mulțumiți, dar de data aceasta socotelile lor s'au încurcat, căci Sviatoslav după victoria asupra Bulgarilor, nu a mai voit să se întoarcă la Kiev, ci a hotărât să rămână acolo cu drujina sa. Iată deci un nou dușman pentru Bizantini. Cetele lor începură să-și

facă des apariția pe teritoriul bizantin după jafuri. Bizantinii văzură că singura scăpare a lor de acest nou dușman nu era alta decât să atace direct. În adevăr Ioan Tzimiskes întreprinde o dublă expediție în anul 971, pe mare și pe uscat. În M. Neagră nu era decât flota bizantină, căci corăbiile rusești erau prea simple pentru a se putea alcătui din ele o flotă.

Datorită mijloacelor superioare de luptă și mai ales focului grecesc care putea arde pe apă, Bizantinii au intrat cu ușurință pe Dunăre, ajungând până la Silistra. Armata de uscat, adusă de însăși regentul Tzimiskes înainta spre capitala statului bulgar, Preslav. Aici se dă prima luptă și Preslavul este cucerit. Cei doi fii ai lui Petru cad acum prizonieri la Bizantini. Cronicarul Cedren descrie cu acest prilej diferitele cetăți care au fost cucerite acum de armata bizantină, între altele vorbește și de orașul Constantia (Con-

stanța) care este cea mai veche mențiune a numelui acestui oraș. Ca altădată Simion, Sviatoslav văzând că nu poate rezista, s'a închis în cetatea Silistrei (Doristolen) unde este asediat de Bizantini. Până în cele din urmă, Rușii amenințați să piară de foame au cerut pace și se încheie un tratat din care Rușii, cu toată înfrângerea, ies liberi din cetate, luând cu ei toate armele și tot ce mai aveau. Cu toate acestea pe drum spre țară Sviatoslav a murit, fiind atacat într'o regiune mlăștinoasă în Dobrogea, de alți barbari, de Pecenegi. În urma acestei victorii, Bulgaria cade în mâna Bizantinilor. După aproape trei sute de ani granița imperiului bizantin ajunge iar la Dunăre.

Bulgaria Apuseană. Tarul Samuil. Dar mai rămăneau de supus regiunile Macedoniei ale celor patru frați David, Aron, Moise și Samuil. Statul încheiat aici, era mult mai puternic și a dat mult de lucru timp de aproape o jumătate de veac Bizantinilor. Aproape de la înființarea statului acestuia rămăneau la conducere numai unul din cei patru frați

Pe la 970, după alții pe la 976 cel mai mare, David, a fost ucis spune cronica lui Cedren, "de către niște Vlahi călători". Este prima oară când se întrebuintează numele de Vlahi și prima știre despre cōborârea Românilor în Macedonia.

După aceea se pare că între cei trei frați rămași s'au iscat certuri și lupte. Nu știm ce s'a întâmplat cu Moise, iar Aron a fost înlăturat de Samuil, care dela început se arată bun oștean și organizator. Capitala acestui stat s'a schimbat de mai multe ori. Prima a fost Vadena, apoi Presba și a treia a fost Ohrida, rămasă în cele din urmă capitală și unde este mutat patriarhul dela Silistra.

Deci de acum se înființează vestita patriarhie dela Ohrida. Din Macedonia sa, Samuil începe o activitate politică rodnică. Încheie alianțe, solii săi ajung tocmai în Germania, și caută să refacă statul bulgar. Partea bulgară a Serbiei e prima care cade iar în mâinile sale. Urmează Vidinul și apoi Silistra, astfel că în afară de Dobrogea statul bulgăresc este aproape refăcut. De-

la Samuil s'a păstrat acea inscripție din 993, cea mai veche inscripție bulgară cirilică, în care este pomenită mama sa Ripsimia și tatăl său Nicola (care poate fusese unul din marii proprietari de pământ sau conducători locali din aceste ținuturi, înainte ca fiii săi să se declare independenți de statul lui Petru). Samuil face chiar o expediție spre Salonic și Marea Egee.

Vasile II Bulgaroctonul. Acum murise Ioan Tzimiskes și la conducere rămăsese fiul cel mai mare Vasile. În dinastia "Macedoneană", acesta era al II-lea și va fi numit "Bulgaroctonul", adică omorătorul de Bulgari. Deci contra acestuia pornește Samuil. Într-o luptă dată în Grecia, la râul Sperchios, armatele bulgare au fost complet înfrânte. Vasile însă nu se mulțumește numai cu atât. El face pregătiri mari pentru a-l distruge pe Samuil. Acesta caută iar alianțe și Ungurii cu care se învecina prin stăpânirea Serbiei, sunt aceia care intră în legături cu el. În Ungaria acum domnea Geza a cărui fiică se căsătorește cu Radomir, fiul

lui Samuil. La început atacurile bizantine sunt respinse, armata lor fiind înfrântă chiar la pasul Traian. ^{împăratul bizantin} In 999/pornește în fruntea oastei sale și Preslavul este cucerit. In 1003 Vidinul cade și el. Cucerind bucată cu bucată, în 1010 Vasile al II-lea se îndreaptă spre Macedonia. Cucerirea acesteia durează vreo șase ani. In 1013 se pomeneste de o luptă în localitatea Campolongo (câmpul lung). Se socote că această știre este cea mai veche a unei localități cu nume românesc în Macedonia. Lupta între Bizantini și Bulgari a luat forme sălbatice. Se povestește cum o oștire bulgară fiind prinsă de Bizantini, Vasile a dat ordin să se scoată ochii tuturor soldaților, fiind lăsat numai unul care să-i conducă înapoi. Văzând nenorocirea aceasta, țarul a fost cuprins de damba și a murit. In 1015 cade și Ohrida în mâinile lui Vasile. In ultimele clipe Samuil a chemat în ajutor și pe Pecenegi, dar fără rezultat.

In privința unei știri ce apare în cronica

bizantină, au fost unele discuții. Este acolo expresia "vezeite o kaizar" și spune cronicarul că așa ar fi strigat Bulgarii când au văzut că vin armatele Bizantine. Unii au susținut că Românii care se găseau între Bulgari au strigat astfel. Dar s'a adus o altă explicație care arată altceva. S'a zis că "vezeite" nu este altceva decât bulgărescul "bejeite" = a fugi (și noi avem cuvântul bejenie = fugă) și atunci expresia ar însemna "fugiți că vine împăratul". Așa au strigat Bulgarii îngroziți de sosirea lui Vasile al II-lea. Radomir urmașul lui Samuil este ucis, iar văduva Maria este luată prizonieră. Bulgaria e cucerită de acum. Se mai încearcă unele mișcări ca aceea a lui Petru Delianov din 1040, care sunt repede înăbușite. Astfel că primul imperiu bulgar înființat în 679 de Asparuch se termină definitiv în 1020 prin cucerirea Bulgariei de Bizantini.

Rolul Românilor în Imperiul Bulgar. Ne mai rămâne acum să vedem dacă în această epocă de lupte bizantino-bulgare au avut un rol și Români din Bal-

cani și Pind. Am arătat până acum două știri care-i privesc. Prima este aceea în care se arată că Vlahii au ucis pe David fratele lui Samuil. A doua este numele localității românești Campolongo. Unii istorici au socotit că pot trage anume concluzii din prima știre. Au spus ei că asasinarea lui David ar arăta că Vlahii erau aliați cu Bizantinii. Cred că nu e un lucru pe deplin dovedit. Nu se pot scoate concluzii așa de importante dintr'un asasinat oarecare. Din contră mai de grabă cred că Românii erau aliați cu Bulgarii. Mare parte din Români erau în stăpânirea lui Samuil. Numele de Vlahi dat de cronicile bizantine este luat dela Slavi.

De fapt a fost creat de Germani care îl dădeau Celților (Velși) și apoi în genere Romanilor. Din Velși Slavii l-au transformat în Vlahi. Și dela ei l-au luat Bizantinii. Noi niciodată nu am întrebuințat acest nume.

Ei bine, Românii prin Slavi, erau acum și ei

cucerii de Bizantini, pe al căror teritoriu locuiau. Şi că exista o comunitate de vieaţă cu a Bulgarilor, care ne poate arăta că n'au fost aliaţii Bizantinilor, ne-o spune o cronică din sec. al XI-lea a unui cronicar bizantin, Kekavmenos, intitulată Strategikon.

Acesta a fost un general care a avut multă vreme misiunea de guvernator în Macedonia după Vasile al II-lea. La bătrâneţe a scris această carte în care dă sfaturi nepotului său Nicoriţă (nume de român ?) cum să se poarte ca guvernator de provincie, în special în Macedonia. Lucrarea aceasta a stat multă vreme în manuscris şi a fost publicată de rusul Vasilevski. Aici sunt pomeniţi şi Valahii. Pasagiile care-i privesc au fost scoase şi publicate de Dl. Murnu în lucrarea "Vlahia mare". Acest Kekavmenos, care a avut ocazia s'o constate în persoană, spune că Vlahii sunt oameni necredincioşi, că trebuie să fii foarte atent cu ei, fiindcă sturci când nu te gândeşti te înşeală sau se răscoală.

Nu trebuie să fie lăsați să intre în oraș sau când acest lucru se întâmplă, atunci să fie puși sub pază. Să fie supravegheate răscoalele din Bulgaria, căci dacă se întâmplă Vlahii se vor uni cu Bulgarii. Așa dar, Vlahii erau suspectați de însăși un fost guvernator al unei provincii în care ei locuiau în număr destul de mare. Aceasta ne dă dreptul să credem că Românii din Pind, în luptele cu Bizantinii au fost alături de Bulgari. Mai avem și alte știri privitoare la ei. Împăratul Vasile a vroit să facă o nouă organizare a statului său și pentru aceasta în primul rând s'a gândit la biserică. La Silistra și apoi la Ohrida, spuneam că a fost o patriarhie. El dă două hrisoave și acordă reînființarea acestei patriarhii, dar cu erarhi greci. Deci această patriarhie continuă și după căderea imperiului bulgar, dar pentruca să nu se spună că e bulgăroască, el a spus în hrisovul său că este continuarea unei vechi mitropolii Justiniana prima ce se gasea în localitatea cu acelaș nume, localitate ca-

re cu precizie nu se știe unde era situată. În ordi-
nul pentru înființarea acestei patriarhii împăra-
tul spune că de ea vor ține toate provinciile ce
alcătuiau imperiul bulgar și pe lângă aceasta și
"toți Vlahii din Bulgaria". Voi mai adăoga la ace-
ste știri încă una care arată că a fost o colabora-
re între Români și Bulgari. Este vorba de cel de
al doilea imperiu bulgar, care se naște datorită
Românilor, din care cauză s'a numit imperiul româ-
no-bulgar, la început având o dinastie valahă. Este
descriș de Nikita Honiates (era din localitatea Ho-
nia, Asia mică, de unde și numele). Pasagiile de-
spre Români din cronica lui le-a publicat tot Dl.
Murnu în An. Ac. Rom. (1906). "Cronicarul Nikita
Honiates despre Români". În cronica sa Nikita spu-
ne "Bulgarii și Valahii s'au unit întocmai ca
în vechiul imperiu bulgar..." Deci el știe că în
primul imperiu bulgar Români erau uniți cu Bulga-
rii, ceea ce confirmă credința noastră și ne expli-
că de ce în al doilea imperiu s'a putut întâmpla ca
prima dinastie să fie românească.

Vlahii sub Bizantini. Acum rămâne ca să vedem știrile despre Români din epoca aceasta de stăpânire bizantină în Balcani, de după anul 1000. Ele sunt rare, pot fi cel mult patru. Prima este dintr'o cronică bizantină și privește anul 1025, când e pomenită o luptă între Bizantini și Normanzii așezați pe coastele Adriaticei și zice că în oastea bizantină erau "Bulgari și Vlahi". Peste doi ani este a doua știre dintr'un cronicar italian. Este vorba de analele de la Bari în care se vorbește despre o expediție bizantină în Sicilia ocupată de Arabi (Saracini), la care au luat parte și ostași vlahi (1027). Alte două știri sunt dela sfârșitul sec. al XI-lea. Una din 1082, când împăratul Alexie Comnen face o expediție tot contra Normanzilor, și a doua în 1091 când acelaș împărat merge contra Pecenegilor. Acestea două ne sunt arătate de Ana Comnena fiica împăratului Alexie în cronica sa numită "Alexiada". În această expediție din 1091 spune cronicara, drumul împăratului a fost arătat de un valah din Balcani. Din aceste știri

rezultă că după căderea imperiului bulgar, Vlahii sunt întrebuințați de Bizantini în armata lor. Ei erau răspândiți în toată Peninsula Balcanică. Alături de aceste știri cronicărești mai avem și o povestire a rabinului din Spania Benjamin de Tudela. Este o povestire a călătoriilor sale în care spune că a ajuns în regiunile din Balcani în care erau Vlahi foarte periculoși pentru toți oamenii. Povestirea e publicată în vol. II din Arhiva istorică, tradusă din ebreeste de Hașdeu. Cucerirea Bulgariei a făcut ca toți Vlahii din Balcani să fie în legătură și totdeodată supuși Bizantinilor.

---000---

Luni 20 Februarie 1939

PRELEGAREA XXIV-a

FORMAREA SERBIEI

Limba si geografia. Până în lecțiunea de azi, dintre Slavii de Sud, cei care ne-au preocupat mai mult au fost Bulgarii. Statul lor s'a format mai înaintea celui sârbesc și apoi el a avut cu mult mai multă importanță și din punct de vedere cultural nu numai politic decât cel sârbesc. Am văzut care a fost soarta acestui stat bulgar care a durat până la Vasile al II-lea Bulgaroctonul. Rămâne acum să vedem cum s'a format și celălalt stat slav, cel sârbesc.

De fapt când avem să vorbim de statul sârbesc, până în sec. al XI-lea nu o putem face ca despre unul singur. Au fost mai multe stătuțele care deabea după sec. al XI-lea și-a putut face o unitate. Slavii care formează azi Statul Jugoslaviei.

(termenul este impropriu, înseamnă Slavii de Sud, căci ar trebui să-i cuprindă și pe Bulgari care sunt tot Slavi de Sud), sunt împărțiți în mai multe dialecte. Unii sunt numiți Croați, alții sunt Slovaci și apoi Sârbii. În ceea ce privește limba, între sârbă și croată nu există de cât o deosebire formală și anume din punctul de vedere al scrierii; în limba croată se scrie cu litere latine, în cea sârbească cu cirilice. Dar nu tot așa a fost și în Evul-Mediu când erau două dialecte bine diferențiate, din care unul a dispărut. Acestea se numeau, dialectul štokavian și celălalt čokavian (după pronumele relativ pronunțat što sau čo).

Štokavianul care era vorbit mai spre Răsărit a rămas, devenind limbă oficială și literară, cel de al doilea vorbit mai mult spre Apusul sârbesc a dispărut.

Ca aspect geografic regiunile în care s'au întins Sârbii și Croații sunt diferențiate între ele. Întâiu este una, foarte strâmtă dealungul coastei

Adriaticei care cu insulele din apropiere formează Dalmația , o regiune foarte bine apărată de o configurație geografică prielnică, cu un mal abrupt al platoului în partea de Răsărit. A fost devreme populată de triburile slave.

O altă regiune este aceea care formează Croația , ce se întinde dela munții Dalmației până la Sava. La mijloc este un fel de platou izolat care alcătuește regiunea Bosniei cu capitala Serajevo. Un alt platou mai înalt este cel al Muntenegrului, nume sub care e cunoscut în Italia. Termenul slav este Cernagora. Însfârșit este regiunea centrală-mijlocie, deasemenea coborându-se spre Sava, care formează Serbia propriu zisă și care în Evul Mediu se mai numea și Rascia. Părțile cele mai Răsărite-ne ale statului de azi, Belgradul și văile râurilor Morava și Timoc făceau parte din statul bulgar.

Primul stat Croat. Slavii aceștia care locuiau asemenea regiuni despărțite de o configurație geografică deosebită, trăiau înainte de sec.

al XI-lea și ei despărțiți într'o mulțime de triburi. Aici nu a venit nici un popor de altă rasă ca Bulgarii în Bulgaria sau Varegii în Rusia care să creeze un stat.

Ei au rămas așa până pe la anul 800 când Carol cel Mare cucerește statul Avarilor. Venind în contact cu statul din Nord și simțind nevoia de a se uni, după exemplul statului lui Carol s'a format și în aceste regiuni un stat. De fapt o parte din regiunile sârbești au intrat la început într'una din mărcile statului lui Carol - Horungania (Carintia) . Așa dar s'a format un stat care cuprindea regiunea dinspre Nord și Sud a râului Marcenta, statul croat cu capitala în Kliss. Acest stat croat este primul stat sârbesc, având la bază foarte multă populație romanică, din această cauză s'a și zis că datorită acestei populații limba sârbă are sunetele mai deschise ca cea bulgară. De asemenea aici mai existau unele urme ale Avarilor care - lucru interesant - erau numiți de Sârbi, Obri și de aici foarte multe nume de localități au

rădăcina obri. Cred că și numele vechii dinastii sârbești Obrenovici are această rădăcină(ceea ce nu înseamnă că era de origină avară). Regiunea aceasta s'a creștinat datorită Francilor care au stăpânit-o. Pe la anul 880 era definitiv creștinată de un creștinism latin apusean, deci catolic, de care a rămas dependentă și azi.

Titlul stăpânitorilor de aici a variat, cel mai obicinuit este acela de ban. Acest titlu a ajuns prin intermediul Ungurilor și la noi. Ungurii l'au adoptat când au cucerit Croația și-au înființat Banatul Severinului, iar noi l-am luat când am luat acest Banat și când s'a înființat bănia Craiovei a fost menținut.

Zeta. O a doua regiune în care s'a născut un stat sârbesc este cea dela Sud de râul Narcenta, întinzându-se până pe la lacul Scutari, cuprinzând o parte din Albania și din coastele Adriaticei și întreg Muntenegrul. Această regiune poartă în decursul vremii numele de Zeta sau Primore(Pomore)

care înseamnă regiunea dela mare. Așa dar s'a format aici al doilea stat sârbesc în regiunea Primore. (După ce au pierdut Sârbii această regiune, trăgându-se către Dunăre, au schimbat numele de Primore- Pomore - dat regiunii dela mare, în cel de Podunavia, adică "dela Dunăre", nume care apare și în titlul lui Mircea). Această regiune a fost la început împărțită în mai multe părți, cu principii în frunte dintre care cel mai cunoscut este Vladimir dela Scutari, contemporan cu Samuil.

Legenda spune că acest Vladimир s'a îndrăgostit de Kerana fiica lui Samuil și numai datorită intervenției acesteia, Samuil s'a împăcat cu principele sârb, dându-i-o chiar de soție. Murind Samuil, fiul său Radomir care i-a luat locul, l-a chemat pe Vladimир la curtea sa și prin trădare l-a omorât în chip mișelesc. (Legenda ne este relatată de Presbiterul din Dioclesea, care scrie în sec. al XII-lea, deci mai târziu) . Chiar dacă legenda nu-i adevărată, e sigur totuși că au fost lupte între statul din această regiune Pomore și cel bulgă-

resc din Macedonia, care în cele din urmă a reușit să pună mâna și pe Rascia și pe Pomorie.

Rascia. Al treilea stat sârb se numește Rascia, termen sub care erau cunoscuți Sârbii în Evul-Mediu. Chiar la noi ei erau numiți Raț. Așa se numea un vestit căpitan al lui Mihail Viteazul (vestitul Gheorghe Raț , de unde și numele de Rațiu). Regiunea Rasciei era mai săracă, mai puțin umblată de negustori și împărțită într'o mulțime de stătulețe în frunte cu Jupani sau Cnezi. Era o regiune mai mult de păstori foarte războinici, care au luptat contra Bulgarilor de multe ori, alături de Bizantini. Dintre stăpânitorii de aici ai acestor multe jupanate și cnezate existente în secolele al IX-lea și X-lea, mai însemnat este un anume Česlav , care purta titlul de mare Jupan, fiind sub protecția bizantină.

Aceste stătulețe sârbești după micșorarea puterii bizantine n'au mai putut rezista nici ele. De fapt Bizantinii nici odată nu le-au stăpânit direct, ci ele au fost numai sub suzeranitatea împăraților

dela Constantinopol. Prin sec. al XI-lea, se va ridica dintre acești Jupanii unul Nemania care va uni toate jupanatele și cnezatele acestea și va face astfel unificarea Serbiei.

Dar pe lângă aceste trei state: Serbia croată (catolică) , Serbia Zeta (Pomorie) și Serbia Rascia se mai formează un al patrulea stat , cel al Bosniei, care va avea un rol important în sec. al XIII-lea în luptele contra Turcilor. Așa dar acestea sunt stătuțele sârbești dela început. Unele din ele au intrat în legătură cu Apusul ca cel din regiunea dalmatină unde se formează un orașel Ragusa (Dubrovnik) care va juca un rol comercial foarte important. În ceea ce privește cultura, statele acestea sârbești nu s'au ridicat la o așa treaptă ca aceea atinsă de Bulgari.

Organizarea politică-socială. În ceea ce privește organizația, statele sârbești au păstrat-o pe aceea feudală. Cel mult dacă jupanii erau chemați la curte, pentru a lua parte la sfat când era nevoie de luat hotărâri însemnate. Acești jupanii își

păstrau însă independența lor aproape totală. La curtea principelui din Rascia erau totuși o serie de funcțiuni de boieri pe care e bine să le cunoaștem fiindcă sunt întâlnite și la noi. În primul rând era marele dvornik = conducătorul curții, dela dvorna = curte, imitat după Apuseni care aveau pe magister aulae, apoi protostratorul sau stratornicul, mareșalul de ceremonii al curții. Postelnicul confidentul principelui, logofătul și banul. Este apoi funcția psarului (cel care se îngrijește de câinii de vânătoare) și aceea de socolar dela socol = șoim, dat celui care se îngrijea de șoimii de vânătoare. Vânătoarea era foarte răspândită în Apusul Europei și existența ei în formele apusene la Sârbi arată o oarecare civilizație. În ceea ce privește armata, ea era ridicată de fiecare jupan în parte, care veneau în fruntea corpului lor și se strâneau sub conducerea principelui din Roscia. Dar pe lângă această oștire care se strângea astfel numai în caz de războiu mai era una oficială condusă de gotnic un fel de centuric, comandant a

o sută de milițieni. În sfârșit avem și termenul de Voevod = conducător de oaste răspândit la toți Slavii, având la Sârbi semnificația de general, iar la Poloni pe aceea de prefect. În legătură cu organizația aceasta a statelor sârbești putem spune ceva și despre clasele sociale.

Era în frunte o clasă de boieri, mari proprietari de pământ din rândurile cărora se alegeau demnitarii dela curte. Clasa aceasta a demnitarilor se numea a Vlastelinilor dela vlasti = putere. Alături de clasa boierilor fără îndoială era aceea a micilor proprietari ca s'o numim cu un termen dela noi (termenul nu exista la ei), aceea a moșnenilor. Pe lângă țărani proprietari erau și țărani șerbi, dintre care mulți au fost luați și așezați de prinți în jurul mănăstirilor ca să le slujească. Mulți din ei erau Vlahi. Atât familiile boierești cât mai ales cele ale șerbilor aveau o vieață comună. Casa cuprindea mai multe familii la un loc și trebuie luată cam cum era ginta în antichitate. Mai

multe familii înrudite care stăpâneau în devălmășie pământul, stăpânire în devălmășie care se numea zadruga, un termen care e rămas dela vechii Slavi dinainte de năvălire. Serbia este țara în care acest fel de stăpânire s'a păstrat mai bine dintre toate celelalte țări slave. Dar mai exista în Serbia medievală și o clasă de robi care e probabil să fi existat și la Bulgari. În ce privește cercetarea acestor instituții la Sârbi este mai ușoară, având mai multe elemente la îndemână. La Bulgari este foarte greu fiindcă de pe urma năvălirii Turcilor, Bulgaria a suferit o pustiire totală. Din cauza aceasta, din primul imperiu bulgar nu ni s'a păstrat nici un document, nici un hrisov intern, iar din cel de al doilea toată colecția acestora se reduce la un număr de opt documente. În Serbia din contră avem o serie întreagă și din relatările lor bănuim că unele instituții din Serbia vor fi existat și în Bulgaria. C. Jireček, care a scris istoria Bulgarilor, a trebuit să facă o serie de presu-

punerii în ceea ce privește existența unor lucruri la Sârbi sau la Bizantini, că ele au fost și la Bulgari.

În aceste state sârbești se făcea fără îndoială și ceva comerț. Era un drum cu direcția spre Sud peste pragul muntos spre Vardar și Struma înspre Salonic. Al doilea era la M. Adriatică unde înfloarește Dubrovnikul, și un al treilea către Ungaria, care după creștinare a devenit intermediara pentru comerțul cu Germania și cel pe Dunăre. Deci grație comerțului, jupaniisârbi au început să se ridice, iar civilizația, măcar cea din Dalmația să capete un aspect Occidental, mai ales sub influențele venite din Italia. La Sârbi au circulat o serie de monede străine, venețiene, bizantine, etc., dar și interne ca zlotul monedă de aur (zlot = aur, zlatna = mină de aur), care corespunde la noi cu galbenul. A avut o mare răspândire. Mai târziu în Croația a fost monedă foarte răspândită numită dinar. Dinarul croat, fiind bătut de Banul

Fasc. 27

Croației s'a numit dinarul banal, nume trecut prin intermediul Ungurilor și la noi. Numele acesta la noi a devenit termen generic pentru monedă, care la noi se spune curent ban, bani.

Bibliografie. In ce privește lucrările mai însemnate care să privească începuturile istoriei Serbiei, cea mai bună și până astăzi este tot a celui care a scris și istoria Bulgariei, a lui C.Jireček, "Geschichte der Serben" Gota 1915, ce merge până la 1500. In limba franceză este a Dlui Hauront "La formation de la Jugoslavie". In limba sârbescă a scris Stanoie Stanoievici "Istoria poporului sârbesc" un manual de vreo 300 de pagini, în care este condensată toata istoria Sârbilor, având mai multe ediții.

---000---

Miercuri 22 Februarie 1939

Prelegerea XXV-a

Inceputurile literaturii Slavilor de Sud

Considerații generale. In lecțiunea de astăzi ne vom ocupa cu literatura Slavilor de Sud în epoca dela început până la căderea primului imperiu bulgar sub Bizantini. Când putem pune începuturile acestei literaturi a Slavilor din Sud ?

Firește că ea nu poate începe decât după alcătuirea alfabetului slav, adică dela Metodie și Chiril. Prin urmare lucrările scrise în limba Slavilor încep în sec. al IX-lea. Primele opere literare sunt traduceri cărților sfinte. Despre aceste traduceri și manuscrise făcute în limba veche bulgară, fie scrise în alfabetul cirilic fie în cel glagolitic am avut prilejul să vorbesc. Am pomenit deasemenea și despre scrierile literare bogomile

cu caracter apocrif. Dacă privim începuturile literare ale Sârbilor și Bulgarilor, constatăm două fapte de ordin general, care trebuesc menționate fiind esențiale. În primul rând că această literatură este mai ales bulgărească și al doilea că ea nu este decât o copie a celei bizantine. Toate lucrările și cele sârbești sunt scrise în limba bulgară, pentru că aceasta devenise o limbă sfântă, căci în ea fusese tradusă liturghia, așa că și Sârbii au adoptat-o ca limbă bisericească. Cu toate acestea se poate totuși distinge un text sârbesc de unul bulgăresc, fiindcă pe nevoie chiar scriitorii sârbi, din când în când, lasă să le scape câte o expresie a limbii lor. Pe lângă aceasta, mai e un alt motiv care arată supremația limbii bulgare.

Am arătat că Sârbii n'au format un stat prea devreme, ei au trăit în cnezate și jupanate, inferioare ca civilizație și cultură și organizație statului bulgar, care în vremea asta ajunsese să

trăiască momente de strălucire ca pe vremea lui Simion. Limba bulgară s'a mai impus și pentru faptul că ținuturi întregi sârbești se găseau sub stăpânirea statului bulgar.

Al doilea fapt esențial al acestei literaturii sud slave de acum, spuneam că este acela că literatura bulgărească nu e altceva decât un reflex al celei bizantine. Bulgarii după creștinare oscilaseră puțin și spre catolicism, până în cele din urmă se hotărîră la creștinismul ortodox cu dependența de scaunul patriarhiei dela Constantinopol. Impărații bulgari își făceau educația la Constantinopol; toate acestea înseamnă fără îndoială o adâncă influență bizantină în Bulgaria. Până și ereziile religioase din Bulgaria își au sâmburele în ereziile din imp. bizantin. Așa că idealul ce aveau Bulgarii în politică a fost idealul pe care l-au avut și în literatură, acela de a imita pe Bizantini.

Toți scriitorii bulgari de acum căutau să

traducă din operele bizantine și cu predilecție lucrările Sf. Părinți. Fără excepție toate traducerile de acum sunt traduceri din bizantină. Literatura bizantină de acum, foarte productivă și completă, avea poeți, filosofi, istorici, de mare valoare, dar partea înaltă a literaturii bizantine n'a fost gustată de Bulgari. Numai partea populară, mai simplă cu forme pe înțelesul minții poporului bulgar, a fost imitată. Adevăratul patron al culturii bulgare a fost Simion care la Preslav a strâns și a căutat să încurajeze pe scriitorii bulgari. În vremea aceasta putem distinge câțiva scriitori dinainte de Simion. Metodie și Chiril cu elevii lor care spuneam că în număr de șase fuseseră aduși din Macedonia la Preslav, având mai însemnați între ei pe Clement și Naum. Aceștia formează prima epocă a literaturii bulgare. A doua parte o alcătuiesc scriitorii formați în epoca și la curtea lui Simeon, el însăși făcând parte dintre ei. Și apoi avem epoca lui Petru.

Constantin Filosoful. Să vedem cele mai însemnate scrieri din vremea aceasta. Operile scrise acum, s'au răspândit în manuscris nu numai în Bulgaria, dar mai ales în Rusia, apoi în părțile dela M. Adriatică și la noi. Dintre acești scriitori, unul din cei mai însemnați, care a căutat să dea și ceva original, este Constantin Filosoful. El s'a ocupat cu explicarea Evangheliei, dând așa zisul "tâlc al Evangheliei". Este o traducere din grecește, dar lucrarea are și o introducere în care sunt o serie de versuri originale în care este alcătuită așa numita "rugăciune alfabetică" numită astfel fiindcă fiecare vers începe cu o literă în ordinea alfabetică. Este prima scriere versificată în limba slavă. În privința versificației este o imitație după poezia bizantină și deci după poezia antică a cărei versificație o păstrasera Bizantinii. Și acestor versuri ca și celor antice le lipsesc măsura, rima și ritmul, existente în versificația modernă. Ele se bazează pe cantitate, fiecare vas trebuind

să aibe acelaş număr de silabe lungi sau scurte. Este deci un vers cantitativ. La început versul cantitativ a avut şase silabe sau picioare, apoi s'a dublat alcătuind ceea ce se numeşte stihul politic, pe care-l imită Constantin Filosoful în versificaţia sa.

Evangelhia luiescrisă în 898 având o dedicaţie ţarului Simeon pe care-l laudă. Se vede că acest Constantin Filosoful a trăit în atmosfera de influenţă grecească dela curtea lui Simion. Pentru literatura bulgară importanţa sa stă mai mult în versificaţia amintită.

Zbornicele. Alături de această lucrare mai avem nişte manuscrise, care sunt traduceri din greceşte, importante mai ales fiindcă în ele se oglindeşte societatea bulgară de atunci. Sunt nişte zbornice (scrieri diferite făcute de autori diferiţi, dar adunate la un loc) în număr de două. Unul se cheamă zbornicul lui Simeon făcut pentru uzul

țarului și celălalt al lui Sviatoslav (cel dela Kiev). În realitate acesta, deși era proprietatea lui Sviatoslav, având și portretul lui și al familiei lui, n'a fost scris special pentru el ci numai copiat după un text bulgar. Cum aceste zbornice cuprind diferite scrieri, putem vedea cam care era lectura oamenilor din vremea aceea. Zbornicul lui Sviatoslav - cu caracter enciclopedic -, începe cu o laudă la adresa țarului Simeon, arătându-se nu atât izbânzile sale politice, cât mai ales faptele culturale. Cum ca o albină neobosită el s'a trudit pentru progresul literaturii bulgare, strângând la curtea sa pe scriitori și adunând din toate părțile cărți, pentru a le răspândi apoi în Bulgaria. Acest zbornic are între altele o parte cu "întrebări și răspunsuri despre credință", o alta cu un manual de stilistică, în care se arată cum trebuie cineva să compună o lucrare literară și retorică. Sunt explicate diferite figuri de stil din grecești și exemplificate. Așa de pildă se arată ce este o a-

legorie și dă și exemplu, tot așa o metaforă, etc. Acest manual este o traducere după Aristotel. In zbornicul lui Simeon sunt mai multe lucruri de caracter moral, de pildă "înțelepciunea lui Iov, sau diferite pasagii traduse din Ioan gură de aur; cuvinte ale unui părinte către fiul său, cum trebuie să se poarte, etc. Simion însăși am spus că era autorul a mai multor scrieri din care nu ni s'a păstrat decât un zlatostroi care ar însemna curgera aurului dela zlato = aur și stroi = curent de apă. La figurat titlul ar spune așa dar că lucrarea este un izvor cu tot felul de cunoștințe prețioase pentru spiritul omenesc. Se văd influențele educației sale făcute la Constantinopol și tot din lucrare rees tendințe de moralizare în sensul bisericii.

Ion Exarhul. Tot la curtea lui Simion, către sfârșitul domniei sale, a trăit și Ion Exarhul (în seamă reprezentantul patriarhului sau mitropolitului în alt scaun). Are mai multe lucrări din ca-

re cea mai importantă, chiar din toată literatura bulgară de acum este intitulată Şestodnev înseamnă şase zile. E scrisă tot la Preslav la curtea ţarului şi e dedicată lui Simeon.

El spune că lucrarea e luată după Aristotel (pe care ştiţi că biserica creştină îl admite) şi alţii şi din scriitorii creştini în special Sf. Vasile. Se vede că era destul de cult, căci cunoştea şi pe antici nu numai pe creştini. De fapt lucrarea se bazează pe una cu acelaş titlu - Exameron - (în greceşte) a Sf. Vasile. Probabil că numai prin intermediul acestuia Ion Exarhul I-a cunoscut pe Aristotel.

Desigur în această lucrare este vorba de cele şase zile ale creaţiunii. El descrie vieţuitoarele în chip mistic arătând şi rolul lor în viaţa religioasă. Are o introducere despre Simeon. În lucrare, cu tot modelul urmat, se întâlnesc însă şi multe părţi originale. Aici sunt pasagiile în care el descrie măreţia palatelor lui Simeon, din Preslav, de

care am avut ocazie să amintesc. Dar în genere lucrarea nu este originală, ci e o compilație. Mai are și altele. Ceva despre dreapta credință, etc., toate însă sunt traduceri din grecește. La una din ele are o prefață în care spune cum înțelege el să facă o traducere care nu trebuie să fie o transcriere cuvânt cu cuvânt dintr'o limbă într'alta ci trebuie să urmărească a reda cât mai deplin sensul, înțelesul cuvintelor, al ideilor. Este deci de partea traducerii libere cum am numi-o noi. (De aici vedem cum se făceau traduceri în bulgară până la el). Mai sunt și alte traduceri ale sale mai puțin inteligent făcute, traduceri de slujbe, de predici religioase, etc.

Călugărul Hrabăr și Presviterul Cosma. În vremea domniei lui Petru, au mai fost unii scriitori în afară de Bogomili. De pildă este călugărul Hrabăr. Acesta a scris o lucrare "Despre litere", care nu e o traducere, ci are un caracter original. Am citat-o când am vorbit de liturghia și alfabetul slav. Hrabăr caută să justifice de ce s'a făcut un nou alfabet și

o liturghie pentru Slavi. Se vede că au fost discuții teologice în care vor fi fost unii în contra introducerii liturghiei în limba slavă și el caută să răspundă acestora.

Însfârșit tot acum mai este un scriitor tot așa de fecund ca și Ioan Exarhul, e vorba de Presviterul Cosma, cel care a scris Predicile contra Bogomililor de care am vorbit. Sunt o serie de lucrări cu subiecte luate din viața și evenimentele de atunci, care deci sunt originale. Alături de el mai este și Presviterul Grigore un traducător în limba bulgară, dar un traducător destul de slab.

Aceștia sunt scriitorii din vremea aceasta a literaturii bulgare care în cea mai mare parte, după cum se vede, nu este bogată în lucrări originale.

Pravilele. Dintre traduceri merită atenție în primul rând niște lucrări cu caracter juridic. Bizantinii au avut o legislație de foarte mare importanță moștenită de la Romani, strânsă și adaptată timpului de către Justinian și juriștii lui.

Această legislație a influențat și pe Slavi și nu numai pe ei, dar și noi chiar am tradus Vasilicalele și ne-am condus după ele.

Noțiunea de drept sau lege în bulgară este zacon, iar zaconicul este corpul, cartea de legi, în românește pravila (tot cuvânt slav). Ei bine o "Lege pentru judecarea oamenilor", un zaconic, a fost tradus din grecește, încă din vremea primului imperiu bulgar. Astăzi se face deosebire între dreptul civil, cel penal, etc., pe vreme aceea însă nu se făcea așa că într'un zaconic vom întâlni articole referitoare la dreptul civil, alături de cele referitoare la dreptul penal sau bisericesc. S'a mai tradus apoi o pravilă mai complicată decât "Legea pentru judecarea oamenilor" și anume lucrarea în acest domeniu a lui Matei Vlastares. Această legiuire, după întemeierea principatelor noastre s'a răspândit și la noi. Traducerea pravilei acesteia exista încă din sec. al XII-lea.

Cronografele. Deasemenea literatura istorică

a avut o foarte mare răspândire la Slavi. Bizantinii au avut cronicari foarte buni ca Procop, Kinamos, Ana Comnena, etc. Unii dintre ei caută să imite stilul istoricilor antici și fiind astfel mai greu de înțeles, Slavii nu-i pot imita. Dar pe lângă istoricii aceștia de valoare, Bizantinii aveau și anale făcute de scriitori care însemnau an cu an, devalma, războaie, schimbări de domnie, schizme, într'o formă pe înțelesul tuturor și aceștia au fost imitați de Slavii-bulgari. Sunt așa numitele cronografe, lucrări care începeau cu istoria încă dela facerea lumii. Ele formau imense tomuri, alcătuind adevărate enciclopedii istorice foarte gustate atunci. Cel mai vechi cronograf tradus în slavonește este acela al lui Gheorghe Amartelos.

Bibliografie. Am arătat astfel măcar o imagine a culturii acestor oameni, dela primele începuturi ale statului bulgar. Lucrări în care să se discute aceste lucruri sunt puține. Este totuși o lucrare în limba germană a lui Murko prof. la Praga: "Istoria

literaturii sud-slavice". In limba română avem lucrarea D-lui Ilie Bărbulescu: "Istoria literaturii și a gramaticii limbii bulgare vechi", Iași 1930.

Dintre lucrările în limbile slave avem pe a D-lui Boian Peneș: "Istoria literaturii bulgare". Există și o antologie făcută de doi istorici ai literaturii bulgare Anghelof și Ghenof : "Vechea literatură bulgară".

---ooo---

Luni 6 Martie 1939

Prelegerea XXVI-a

Stăpânirea bizantină în Peninsula Balcanică (1020 - 1186)

Bulgaria sub Bizantini. Am ajuns în ultima lecție la sfârșitul primei părți a istoriei Slavilor în Evul-Mediu, adică în momentul căderii sub Bizantini a statelor slave de aici, Bulgaria și Serbia. Prin urmare din nou imperiul bizantin reprezintă în Răsăritul Europei cea mai importantă organizație de stat, pe lângă importanța culturală. Epoca aceasta durează ceva mai puțin de două sute de ani. Ea începe dela anul 1020 data căderii definitive a Bulgarilor sub Bizantini și ține până la 1186. În epoca aceasta Bulgaria este transformată în provincie bizantină. Imperiul bizantin avea două feluri de provincii. Unele se numeau teme și al-

tele ducate. Acestea din urmă erau organizate militarește, fiind situate la marginea statului și deci mai primejduite. În fruntea lor era pus câte un dux. O parte din Bulgaria - cuprinzând Macedonia - forma o provincie separată, o temă. Cealaltă parte din Bulgaria care cuprindea Dobrogea întreagă, forma un ducat cu numele Paristrion. Acest ducat avea capitala în orașul Doristolon, azi Silistra. Pe lângă organizația deosebită militară pe care o avea acest ducat mai poseda și o organizație bisericească. Din acest punct de vedere ducatul Paristrion nu depindea de patriarhia dela Ohrida ca restul Bulgariei, ci direct de cea dela Constantinopol.

Pecenegii și Cumanii. Era aceasta o regiune foarte amenințată de barbari, căci ținuturile din Nordul Dunării după ce trecuseră Ungurii în Pannonia, căzuseră pradă altor năvăliri barbare de origine turcească. Pecenegii sunt cei dintâi care din sec. al IX-lea au venit aici. Până acum aproape de anul 1000 când Bizantinii ajung la Dunăre, împărații din

Constantinopol au avut mult de furcă cu ei. Au fost o serie de lupte duse după sistemul bizantin, după care o parte din acești barbari erau aduși și colonizați pe teritoriul bizantin, aducându-i pe încetul în slujba statului lor. Dar starea aceasta de fapte nu a durat prea multă vreme, căci regiunea Paristrion a fost tulburată de o altă năvală de barbari, aceea a Uzilor (se pare că dela ei au rămas la noi numele toponimice Uzul și Oituzul). Aceștia însă au trecut foarte repede, iar după ei pe la 1050, în câmpia Munteniei au venit Cumanii, pe care îi găsim curând în legătură cu Ungurii cu a căror familie domnitoare s'au și înrudit. Cumanii s'au creștinat și prin sec. al XIII-lea, a existat în regiunile noastre și o episcopie a lor, vestita episcopie cumană.

Regiunea Paristrion, fiind adesea periclitată ca și Bulgaria de noi năvăliri de barbari, de multe ori stăpânirea bizantină din această cauză devenea nominală. Coloniștilor barbari aduși în aceste țiri

nuturi, Bizantinii le dădeau anume drepturi feudale, obligându-i să apere teritoriul pe care erau colonizați. În ținutul Paristrion în special au fost colonizați Pecenegii. În vremea aceasta se ridică la Bizanț o dinastie se pare originară din Asia, a Comnenilor. Cel dintâiu împărat din această dinastie a fost Alexios Comnenul, cunoscut prin luptele ce a purtat contra Pecenegilor. Una dintre aceste lupte cu Pecenegii a avut loc la Leburnion (1090), când o mare masă de Pecenegi năvălind în imperiu este bătută de Alexios. Acesta este însemnat în istorie și pentru faptul că el este acela care face cel dintâiu dintre împărații bizantini, apel la ajutorul Apusenilor contra Turcilor, determinând cea dintâiu cruciată din 1095.

Ana Comnena și Alexiada. Toate faptele petrecute în timpul domniei lui Alexios, sunt pomenite de mai mulți cronicari, dar în special de fiica sa, o femeie foarte învățată, care stând la una din mânaștirile bizantine s'a îndeletnicit cu descrierea

domniei tatălui ei în lucrarea "Alexiada" după modelele antice, fiind un fel de epopee în proză. Fiica lui Alexios este cronicara Ana Comnena. Ana Comnena cunoscând foarte bine limba și cultura greacă antică, a căutat să imite pe istoricii antici și din cauza aceasta lucrarea sa Alexiada are un caracter arhaic. I s'a părut ei că pentru a nu fi cu nimic deosebită de istoricii antici este necesar ca să păstreze și numirile popoarelor de altă dată, care locuiau ținuturile de care se ocupă, chiar dacă acum locuitorii erau alții și se numeau altfel. Din cauza aceasta ea introduce numiri antice în locul celor adevărate ca de pildă Bulgarilor, de câte ori va vorbi de ei, le va zice Misi (Moesi). (Ei locuiau regiunea care altădată era Moesia).

Deasemenea barbarilor dela Dunăre în special Pecenegilor, le zice Sciți cu toate că n'aveau nimic comun cu aceștia, ca și Ungurii numiți Pannoni cu foștii locuitori ai Pannoniei, în vremea asta stăpânită de ei. Dacă știrile date de ea în Alexia-

da sunt importante, numirile acestea cu termeni antici întrebuințate de Ana Comnena sunt pentru noi o foarte mare încurcătură, căci nu știm totdeauna ce popor se ascundeau sub ele, fiindcă cronicara de origine împărătească nu este totdeauna consequentă chiar cu întrebuințarea acestor termeni. Așa de pildă uneori Sciții nu erau numai decât Pecenegii, ci și Cumanii apar cu acest nume, etc., fiind așa dar foarte greu de identificat poporul numit cu acest termen de Ana Comnena, care face astfel și unele confuzii. Trebuie să citești uneori pasagii întregi ca să vezi cam ce popor e cel numit așa,

Ipoteza statelor românești la Dunărea de jos.

Acesta este cadrul problemei ce vreau să o arăt în lecțiunea aceasta. Este vorba de pomenirea cea dintâiu a Românilor din Sudul Dunării într'o formațiune politică, de stat. Cel dintâiu care a crezut că Ana Comnena pomeneste de o asemenea formațiune a Românilor în Sudul Dunării, a fost Dl. Iorga, în lucrarea: "Cele dintâiu cristalizări de stat româ -

nești" publicată în Rev. ist. 1919 p.103-113, tradusă și în franțuzește în Bul. Sect. Ist. vol. V-VIII, Buc. 1920, p.33-46. După Dl. Iorga s'a mai ocupat cu această problemă Dl. Bănescu în studiul intitulat: "Cele mai vechi știri bizantine asupra Românilor dela Dunărea de jos", în Anuarul de Ist. Naț. Cluj. Vol. I, p.138-160, studiu pe care l-a mai reluat și în limba franceză.

Lucrările acestea care afirmă că au existat state românești în sânul imperiului bizantin și pe teritoriul Bulgariei, au trezit proteste, oarecum interesate în special la Bulgari, care nu voiau să admită pe teritoriul bulgar existența unor asemenea formațiuni românești, oricât ar fi ele de depărtate în timp.

Dintre istoricii bulgari care s'au ocupat cu această problemă amintesc pe Dl. Mutaftchiev, care a scris lucrarea: "Bulgares et Roumains dans l'hi - stoire des pays danubiens", Sofia, 1931. Este această lucrare de fapt o polemică cu Dl. Iorga, având și

o anexă contra părerilor mele și ale Dlui Bănescu. In afară de el și decedatul V.Zlatarski se ocupă cu această chestiune în lucrarea "Situația politică în Bulgaria de Nord-Est, în sec. al XI-lea (bulgărește) Sofia, 1930.

Mai este însă încă un studiu al tânărului profesor Necșulescu, publicat în Rev.Ist.Rom.1937 și intitulat: "Ipoteza formațiunilor politice românești la Dunărea de jos în sec. al XI-lea", ce trebuie amintit. Dl. Necșulescu este de părere că n'au existat asemenea formațiuni la Dunărea de Jos.

Să vedem pe ce se bazează afirmațiunile existenței unor formații de stat românești la Dunărea de Jos, căci dacă în adevăr au existat, atunci acest lucru este foarte important pentru noi, fiindcă ar fi cel mai vechi nucleu politic independent, cu caracter românesc fiind anterior întemeierii principatelor și imperiului româno-bulgar. In Balcani au mai fost asemenea nuclee de stat românesc dar nu independente, ca de pildă cel din Vlahia Mare, dar toate

posterioare acestora.

De la început trebuie să spun că baza afirmațiilor privitoare la această problemă sunt unele știri din "Alexiada" Anei Comnena. Vorbind de domnia tatălui ei, Ana Comnena spune că pela 1190 un neam oarecare scitic ce locuia în părțile Doristolonului s'a răsculat contra împăratului. Acesta a trimis armata sa aici, dând poruncă generalilor săi să se înțeleagă ^{cu} căpeteniile locuitorilor de aici.

Cu acest prilej sunt date numirile căpeteniilor acestora locale care sunt: Tatós sau Halis, ce stăpânea la Silistra, Seslav ce stăpânea la Vicina și un al treilea Satzas. Aceștia erau niște principii locali, care spune Ana Comnena, domneau asupra unei populații așezate ce se ocupa cu agricultura, în deosebi cu cultura grâului și meiului. Acești principii au fost supuși de armata bizantină. Dl. Iorga a emis ipoteza că ei ar putea fi Români.

(Adaug că orașul Vicina unde stăpânea unul din ei a dispărut. Exista probabil pe undeva între

Tulcea și Isaccea și a avut o foarte mare importanță comercială și religioasă fiind reședința unui episcop. Venețienii și Genovezii aveau legături comerciale cu Vicina a cărei monografie medievală a scris-o Dl. G.Brătianu). Dl. Iorga a făcut această ipoteză pe baza numelor acestor principii care spune D-sa, ar fi românești. Cel puțin numele de Tatos vine dela Tatul, tatăl care chiar dacă e nume comun, poate fi și propriu de pildă popa Tatul. Numele de Seslav ar aminti pe cel de Seneslav care este numele unuia din voievozii amintiți de diploma Ioaninților. Celălalt nume Satzas ar fi în legătură cu Isac, de unde Isaccea. După aceste nume și dacă mai amintim că populația de sub conducerea lor se ocupa și cu agricultura, nefiind o populație barbară, prin excludere, ajungem la concluzia că erau Români. Dl. Bănescu a mai adăugat câteva argumente la acestea dintr'un alt cronicar care pomeneste aceste evenimente și anume din Mihail Attaliotes. Acesta vorbind de populația de aici îi zice "mixto-barbari", adică

barbari amestecați, care vorbeau tot felul de limbi și care când făceau slujba de oșteni pentru apărarea granițelor bizantine, primeau soldă dela Bizanț.

Ne primind odată soldele, spune Attaliotes, aceștia s'au răsculat cerând ajutor dela Sciții de dincolo de Dunăre. La el Tatos apare ca Tatrys. Dl. Bănescu observă că cei trei șefi pomeniți nu sunt Pecenegi, căci aceștia sunt chemați în ajutor de ei, sunt deci aliații lor. Cu problema aceasta alături de d. Bănescu și Iorga, s'a mai ocupat și un scriitor, rusul Vasilievski. Vasilievski spunea că acești Sciți nu sunt altceva decât Ruși și anume din cei rămași din vremea lui Sviatoslav care pe aici a trecut în Sud. Iar Zlatarski istoric bulgar, este de părere că această populație nu este decât urmașa Uzilor. Dl. Mutaftchiev spune că erau barbari colonizați aici și anume Pecenegi. În fine . Dl. Necșulescu spune că sunt Pecenegi colonizați

și civilizați de Bizantini aici. Părerea mea este ca și aceea a Domnului Necșulescu. Nu cred că această populație să fie vlahă, căci numele Vlahilor, apare la Ana Comnena deosebit de Sciți, iar Attaliotes spune că aci sunt "barbari amestecați". Dacă trecem la analiza numelor, vedem că Seslav și Satzas sunt slave. Tatos pare a fi de origine turcă. De altfel în grecește Tatos apare cu accent pe ultima silabă Tatós, deci Tatù, ceea ce e mai mult mongol decât românesc. Apoi pe lângă numele de Tatos se mai numea și Halis care nu e altceva decât mongolul Halí. După cum se vede analiza numelor lor ne duce sau către slavi sau către mongoli, în care caz nu puteau fi decât Pecenegi. Dl. Necșulescu mergând mai departe cu analiza textului, arată că nu numai că niciodată nu-i numește Vlahi pe acești locuitori izvorul ce-i pomeneste, dar că uneori le zice pe față Pecenegi. Cum se explică însă că se ocupau cu agricultura? Se explică prin faptul că fiind aduși pe teritoriul bizantin, Bizantinii îi învățau să urmeze civilizației lor, obligându-i să

apere și granițele. Acum că între ei se aflau și elemente de populație românească este posibil, dar că era o conducere politică românească, este riscant să o afirmăm.

Expediția lui Manuel Comnenul prin Muntenia (1166). În epoca în care am ajuns, mai este o știre interesantă despre Români, mult mai clară, căci sunt numiți cu numele lor, din vremea aceasta a Cruciaților și a lui Manuel Comnenul vestitul urmaș al lui Alexios, care a luptat ca un cavaler desăvârșit alături de Apuseni în Asia. Acum Bizantinii încep o ofensivă în Nordul Dunării pe care armata bizantină de multă vreme nu o mai trecuse. Veneau contra Ungurilor care aveau un stat important în vremea asta, fiind în relații întinse cu Bizantinii în sec. al XII-lea când are loc și o înscrisoare între familiile domnitoare din aceste două state. Luptele Bizantinilor cu Ungurii ne sunt povestite de cronicarul bizantin Kinamos. El spune cum în 1166, deci

cam la jumătatea secolului XII-lea, împăratul M.Comnenul a trimis o armată comandată de Leon Vatatzes, un general dintr-o familie nobilă, care a atacat pe Unguri (el îi numește Huni) în imperiul Hunilor, după ce a trecut pe malul Pontului Euxin (M.Neagră). Deci armata a trecut Dunărea și peste munți, atunci când spune el, printr-o regiune pe unde Ungurii niciodată nu mai fuseseră atacați până acum. Kinamos adaugă și faptul că pe lângă oastea regulată bizantină, a fost și o mare mulțime de Vlahi care trăiesc în aceste părți și care sunt urmașii coloniștilor aduși odinioară din Italia. Ceea ce este afirmație importantă pentru istoria românilor (probabil el știa lucrurile acestea din lucrările scriitorilor antici). Singura chestie puțin nesigură este asupra locului unde se aflau acești Vlahi din armata bizantină. Erau din Dobrogea, deci supuși Bizantinilor, sau din Muntenia de azi. Cred că e vorba de Vlahii din Nordul Dunării și aceasta pentru că pasagiul ne arată că "ei sunt urmașii coloniștilor

aduși din Italia". Dacă erau din imperiul bizantin Kinamos nu s'ar fi simțit obligat să dea informații asupra lor, ceea ce e necesar când e vorba de un popor din afara granițelor statului - și apoi el mai zice că "s'a adunat o mare mulțime de Vlahi", ceea ce ne arată deoparte armata organizată a Bizantinilor și de alta mulțimea de "Vlahi care trăiesc prin aceste părți", ori dacă aceștia erau din imperiu ar fi fost recrutați în armata bizantină și nu ar mai fi fost vorba de ei separat. Dacă lucrurile stau așa, atunci avem o pomenire destul de veche despre Români din Nordul Dunării. Este important că se știa de Bizantini ai cui urmași sunt acești Români și că aveau și o organizație care le-a permis să ridice un fel de oaste în ajutorul Bizantinilor.

Acestea ar fi știrile despre Români din vremea aceasta. Stăpânirea bizantină până la Dunăre însă n'a rezistat prea multă vreme, căci ea cade sub loviturile unui nou stat care se ridică și în

care Românii din Balcani vor juca un rol de cea mai mare importanță alături de Bulgari, e vorba de imperiul româno-bulgar.

---ooo---

Miercuri 8 Martie 1939

Prelegerea XXVII-a

ÎNTEMEIEREA ÎMPERIULUI ROMANO - BULGAR

Bibliografie. In lecțiunea de azi va fi vorba de întemeierea imperiului româno-bulgar, termen care este întrebuințat în istoriografia noastră, cunoscut și sub numele de: Al doilea imperiu bulgar. Să vedem înainte care sunt izvoarele care ne dau știri despre acest imperiu și lucrările mai importante care s'au scris despre el.

Pentru istoria imperiului româno-bulgar, este un izvor foarte însemnat în cronica lui Nichita Ho-

niates. Honia este o localitate în Asia Mică și din ea era originar Nichita. Acesta a fost unul din apropiații lui Isac Anghelos care domnea acum la Bizanț și pe care cronicarul oficial al împăratului l-a însoțit în luptele pe care le-a dat contra Românilor și a Bulgarilor. Așa dar, cronicarul Nichita Honiates a fost martor ocular al acestor fapte. Pasagiile privitoare la evenimentele în legătură cu imperiul româno-bulgar din cronicarul Nichita Honiates au fost extrase de Dl. Gh. Murnu în studiul "Din Nichita Honiatul", An. Ac. Rom. Secț. Ist. 1906 vol. 28. Se dă nici textul grecesc și traducerea românească și se fac și unele comentarii istorice asupra evenimentelor. Alături de cronicarul Nichita mai avem și cronica unui alt bizantin și anume a lui Gheorghe Acropolit. Acesta însă scrie ceva mai târziu, în sec. al XIII-lea, deci nu este contemporan cu evenimentele, pe care astfel nu le-a putut cunoaște direct ca Nichita Honiates. Pe lângă

Fasc. 25

gă știrile cronicarilor bizantini, mai avem și informații din scriitorii apuseni despre care vom vorbi cu alt prilej. Aceștia sunt scriitorii care au descris cruciadele și cum unele din acestea au fost în contact cu evenimentele din Peninsula Balcanică, au trebuit să le povestească și pe acestea în scrierile lor.

Dintre scriitorii moderni care s'au ocupat cu istoria imperiului româno-bulgar, singurul care a dat o lucrare completă, dar care este oarecum neglijată, este rusul Fedor Uspenski. Lucrarea a apărut acum vreo 60 de ani în limba rusească, așa că este destul de veche, având titlul "Fundarea celui de al doilea imperiu bulgăresc" (1879). Dintre lucrările scrise de Români amintesc pe aceea a Dlui Giurescu: "Vlahia Asăneștilor" în Anuarul Inst. de Geogr. Cluj. Din 1935 avem și lucrarea bulgarului Zlatarski: "Despre originea lui Petru și Asan". Mai sunt și alte lucrări dar de mai puțină importanță.

Originea românească a lui Petre și Asan. Au

fost unii istorici care au afirmat că originea lui Petru și Asan nu ar fi românească, deși izvoarele istorice contemporane confirmă originea vlahă și cu toate că aceste izvoare sunt independente unele de altele, ceea ce ar trebui să nu lase nici o urmă de îndoială în privința originii lor. În adevăr, originea lor vlahă ne este confirmată nu numai de izvoarele bizantine, dar și de scriitori francezi, germani din acea vreme, ca și de corespondența papei Inocențiu al III-lea avută cu Ioniță. Prin urmare pe baza acestor izvoare contemporane noi afirmăm că Petru și Asan erau Români. S'a spus însă că numele unuia dintre frați, Asan ar fi de origine turcă, amintind numele de Hasan, ceea ce ar dovedi că dinastia aceasta ar fi mongolă, ridicată dintre Pecenegii sau Cumanii colonizați de Bizantini aici. Uspenski în lucrarea lui afirmă nici mai mult nici mai puțin că erau Ruși, bazându-se pe faptul că numele de Asan a fost adoptat și de Ruși care după părerea lui lăsaseră urme în aceste regiuni din vremea

lui Sviatoslav. Zlatarski susține că sunt Cumani și argumentul de bază pe care-l aduce este că izvoarele spun că acești frați sunt din M. Balcani și nu din Pind, ori în M. Balcani nu există Români. Este adevărat că azi nu există decât sporadic Români în M. Haemus cum erau niște Balcanii în antichitate, dar aceasta nu înseamnă că situația etnografică de azi este identică cu aceea de la 1200. Pe atunci este sigur că a fost o numeroasă populație românească în Balcani, care azi este desnaționalizată. Față de izvoarele bizantine Zlatarski spune că e adevărat că ele arată originea românească a lui Petru și Asan, dar fac acest lucru fiindcă Bizantinii erau atât de mult pe Bulgari, încât nici nu voiau să le pronunțe numele. După cum se vede o argumentație foarte curioasă.

Cred că e de datoria noastră să urmărim izvoarelor care arată că acești frați erau Români. În ce privește numele proprii e posibil să nu fie românești, dar numele proprii nu arată numai decât și

naționalitatea cuiva, mai de grabă aceste numiri sunt o influență a modei. Apoi numele de Asănești dat dinastiei primilor conducători ai imperiului româno-bulgar este greșit. În realitate acest nume nu este de familie, ci unul de persoană ca și Basarab spre pildă. Asan era frate cu Petru și cu Ioniță, care le-a urmat la tron și nu putea da numele lui fraților săi. Dl. Sacăzof, un istoric bulgar, a găsit în arhivele din Geneva niște acte relative la comerțul pe care-l făceau Genovezii în Balcani în sec. al XIII-lea. Între obiectele de negoț erau și sclavii între care este pomenită și o femeie româncă "de genere blachorum de Târnova". Dacă era de neam vlah dela Târnova, aceasta înseamnă că la Târnova va fi fost o colonie românească.

Așa dar e clar că în sec. al XIII-lea Români erau destul de numeroși conlucrând împreună cu Bulgarii la formarea noului stat. Însă conducerea războaielor și fundarea imperiului româno-bulgar, se datorește elementului românesc. Dvs. vă aduceți

aminte că Slavii când au venit în Peninsula Balcanică s'au așezat în mijlocul unei mase românești pe care au împărțit-o în patru grupe. Principala grupă a rămas în Nordul Dunării. O altă grupă din Croația și Muntenegru a fost pe încetul împinsă în Istria, o altă grupă în Pind și în sfârșit ultima în M. Haemus. Ei bine, dintre Români din Peninsula Balcanică, aceștia din Munții Haemus, despărțiți de Macedoneni, au făcut răscoala contra Bizantinilor.

Răscoala lui Petru și Asan (1186). Data înființării statului româno-bulgar este anul 1186. Acum domnea la Bizanț Isaac Anghelos, și Nichita Honiates povestește cum acesta a vroit să-și căsătorească fiica cu regele Bela al Ungariei și pentru nuntă fiind nevoe de mari cheltuieli, ca să scoată banii necesari a pus noi impozite în special pe vite, lucru care izbea mai mult pe păstori, ce în majoritatea lor erau Români. În fața acestei situații Români din Hemus au protestat și spune Nichita: "Acei barbari ce locuiesc peste tot cuprin-

sul muntelui Haemus (Balcani) și care înainte se
numeau Mysi, iar acum se cheamă Vlahi", au trimis
doi frați Asan și Petru la Constantinopol ca să a-
rate doleanța lor. Ei venind la curtea imperială au
cerut să li se reducă birurile și pe lângă aceasta
să li se dea și "o oarecare moșie" care se afla în
munții aceștia. Nu este clar ce fel de moșie este
aceea pe care o cereau. Inclîn nu către o moșie
propriu zisă, ci cu înțeles de țară, de feudă, cu o
conducere dinastică și aceasta pentru că Nichita
spune că aici Românii aveau cetăți, unde s'au refu-
giat conducătorii lor cu prilejul expediției ce a
fost făcută împotriva-le de împăratul bizantin. Și
mai departe spune că refuzându-li-se cele ce ce-
reau, cei doi trimiși au ridicat se pare glasul
căci, socotind ținuta lor nedemnă, unul din dem-
nitarii curții a poruncit să i se dea o palmă ce-
lui mai obraznic. Astfel ofensați ei s'au întors
înapoi. Ca să atâte la răscoală, Petru și Asan au

recurs la o stratagemă care să înfierbânte spiritele. În momentul când lumea se găsea la slujbă în biserica Sf. Dumitru din Târnova, deodată au apărut niște oameni vorbind cuvinte neînțelese, cu părul vâlvoi și strigând din când în când: "Dumnezeul Bulgarilor și Vlahilor a îngăduit scuturarea jugului grecesc". Sf. Dumitru protectorul Salonicului și al Târnovei, a fost ales de protector al răscoalei. Când s'a auzit că îndemnul e trimis de sus în contra Bizantinilor, împilații au apucat cu toții armele. Cel mai mare dintre frați Petre, a luat însemnele imperiale, încălțând pantofii roșii și punând pe cap coroana. Dela început, răsculații n'au izbutit. Împăratul a pornit în persoană în contra Bulgarilor și Vlahilor și Nichita spune că Bizantinii au cucerit cetățile răsculaților, silind pe comandanții lor să fugă. Aceștia ca să scape, s'au urcat pe niște luntre și au trecut Dunărea în ținuturile din Nord, unde au dat de stăpânirea Cumanilor, un popor prădalnic,

ca toți barbarii, de călăreți de stepă asiatică. Petru și Asan au obținut alianța lor și cu ajutorul câpătat s'au reîntors în Bulgaria. Așa dar există un rol al Cumanilor în lupta dintre Bizanț și răsculați, dar acesta este după ce răscoala izbucnise și conducătorii ei fuseseră siliți să fugă la Cumani. Pe tema aceasta s'a bazat Dimitrie Onciul care în lucrarea "Originile Principatelor Române" arată că noua formație de stat ce s'a născut în vremea acestei răscoale s'a numit imperiul româno-bulgar, fiindcă unea la un loc pe Români (cei din Nord) cu Bulgarii. Nu neg că sub numele de Cumani nu vor fi participat la lupte și Românii din Nord, când Petru și Asan s'au întors cu ajutor de aici, dar imperiul româno-bulgar nu s'a numit așa, fiindcă stăpânirea lui Petru și Asan s'ar fi întins și în țările noastre, ci fiindcă întemeierea acestui stat o făcuse elementul românesc din Balcani ajutat de elementul bulgar.

Luptele cu Bizantinii. Luptele reîncep în 1186. De data aceasta împăratul hotărăște să pustiască țara răsculaților complet, și arată cronicarul cum toată recolta a fost distrusă ca și mai multe cetăți dintre care este amintită și una clădită din cărămidă veche, la Preslav fosta capitală a lui Simeon. După lupta aceasta se pare că Bizantinii au căzut la învoială cu Petru și Asan. Aceștia le-au recunoscut suzeranitatea plătindu-le probabil tribut și având poate și alte obligații pe care însă nu le cunoaștem, cronicarul fiind în această direcție destul de laconic, în schimb recunoscându-li-se și lor autonomia. Și pentru ca lucrurile să aibe mai multă siguranță, este trimis ca ostatec la Constantinopol acel Ioniță (cel mai mic dintre frați) zis și Caloian (Kalos pe grecește "cel frumos", iar mai apoi semnificația se schimbă în "cel Bun", nume care devine pe încetul propriu, ne mai ținându-se seama de sensul său) care va ajunge la rândul-i pe tronul fraților săi. Ca altă dată Simeon, Ioniță a

avut toată vremea să se adape la cultura și civilizația bizantină. Dar cu toate acestea războiul continuă și spune cronicarul că "bandele de Vlahi prădau și treceau dincolo de Balcani" și în 1187 "Vlahii nu mai stăteau tupilați pe dealuri, ci se încumetau împreună cu Cumanii de prădau chiar orașe". Povestind o luptă între Vlahi și Bizantini, arată că cei dintâi sunt sprinteni și ușor înarmați, se mișcă cu ușurință față de oastea bizantină mai greu înarmată, din care cauză este mereu hărțuită și împiedicată de a da o luptă decisivă. Vorbind de frații Petru și Asan, spune Nichita Honiates că Asan era "cu deosebire isteț la minte", căci prin diferite șiretlicuri prindea la strâmtoare armata bizantină. Neastâmpărul Vlahilor hotărăște pe împărat la o a treia expediție, în care cartierul general este stabilit la Filipopole, de unde mergea un drum spre Sofia și Belgrad și altele secundare spre pasurile Balcanilor. Se pare că și el a trecut

tot prin vestitul pas al Troianului, punând mâna pe mai multe cetăți și reușind să facă prizonieră și pe soția lui Asan.

Intinderea și organizarea imperiului. In urma acestor fapte situația în 1189-1190 este cam aceea.

Se formează acum un nou stat româno-bulgar, cu majoritatea populației bulgară, dar cu clasa conducătoare formată din Români. Ca întindere statul româno-bulgar nu cuprindea Macedonia și nimic din Sudul Munților Balcani. Așa dar, Românii Macedoneni n'au avut nici un rol în noul stat. In schimb toată Dobrogea, în afară de câteva puncte pe țărmul mării era în mâinile lor ca și toată câmpia Dunării (la Sud) și cea a Timocului, având capitala la Târnova.

Deabea mai târziu s'a întins mai mult. Din punct de vedere politic acest stat, față de Bizanțini nu era cu totul independent, chiar dacă înțelegerea nu prea era respectată. Conducerea statului era în mâinile celor doi frați, deci o dublă domnie,

ceeace nu trebuie să ne mire, căci asemenea asociații la domnie se întâlnește și la Bizanț și chiar la noi. „Petru și Asan au vrut să unească pe Bulgari și pe Vlahi într'o singură domnie, așa cum au fost în vechiul imperiu" spune cronicarul. Acte nu avem decât dela urmașul lor Ioniță care se intitula "imperator Vlahorum et Bulgarorum".

Toate știrile acestea provin însă numai dela adversarii noului stat, dela Bizantini și oricât ar fi, spre pildă Nichita Honiates, de imparțial, totuși se poate vedea că unele lucruri sunt trecute sub tăcere. O dovadă este faptul că mereu împăratul este arătat învingător. Ori dacă niciodată Româno-bulgarii nu au reușit victorii, atunci e de mirare că totuși statul româno-bulgar a putut să se formeze. Așa dar trebuie să admitem și victorii vlahe.

Singurele știri interne despre Petru și Asan ar fi niște pomelnice la mănăstirile din Bulgaria în care, lucru interesant, ei sunt trecuți cu

câte două numiri. Aşa Asan mai este numit şi Bielgun, iar Petru e numit Teodor. Bielgun e un nume greu de explicat. Unii au spus că e un termen cuman. Răposatul V. Bogrea a dat o explicaţie oarecum satisfăcătoare şi anume cuvântul e dublu, format din grecescul guna = haină şi slavul biel = alb, deci haină albă sau, cum era cioban, cojoc elb. Dacă în adevăr astfel se numea, acest lucru este foarte important. Arată că ar fi împăratul păstorilor. Explicaţia nu este absolut sigură, dar până acum alta nu avem.

Legăturile imperiului româno-bulgar cu cruciatele le vom vedea în lecţiunea viitoare.

---ooo---

Luni 13 Martie 1939

Prelegerea XXVIII-a

Imperiul româno-bulgar și cruciata III-a

Impăratul Ioniță.

Cruciata III-a. In lecțiunea precedentă am ajuns la epoca curciatelor. Pentru Pen.Balcanică cele două dintâiu nu au nicio importanță, însă lucrurile se schimbă când este vorba de cea de a treia. Cruciata a treia are loc la anul 1189, deci numai cu trei ani după răscoala lui Petru și Asan, așa dar într'o vreme în care imperiul româno-bulgar nu era încă deloc consolidat. In fruntea lui se găseau cei doi frați Petru și Asan din dinastia de origine românească, ce duceau și acum lupte, ajutați de Cumani, cu Bizantinii, cu toate că fratele lor mai mic fusese trimis ca ostatec. Situația era a unui stat oricând amenințat în existența sa de Bizantini

Ceea ce a contribuit la eliberarea totală a statului româno-bulgar de Bizantinii, a fost cruciata a treia, căci deși aceste expediții armate ale Apusului în Răsărit, veneau în aparență pentru a lupta contra Turcilor și a da astfel ajutor creștinilor, totuși pot fi socotite ca adversare ale Bizantinilor, care de altfel nu prea le vedeau cu ochi buni, fiindcă le prilejuiau acestora o adevărată bătăie de cap cu aprovizionarea în special, ca și cu ocuparea ținuturilor bizantine ce erau cucerite dela Turci și pe care Cruciataii le opreau pentru ei.

Primele două cruciate au ajuns în Asia, urmând drumul pe apă, dar acum când unul din cei trei suverani care luau parte la cruciata a treia a apucat calea pe uscat, anume Frederic Barbarosa, Bizantinii s'au înspăimântat gândind la rezultatele rele ce ar putea avea acest lucru pentru statul lor, căci împăratul romano-germanic trebuia să-și aprovizioneze armata sa și aceasta nu o putea face decât, prădând regiunile prin care trecea. De aceea Bizantinii

au căutat să pună piedici cruciaților.

Drumul urmat de Frederic Barbarosa este drumul de comerț care trecea pe la Belgrad, Sofia, Filipopole, Adrianopol, Constantinopol, care urma de altfel o veche șosea romană. Urmând pe calea aceasta el trebuia să atingă și pe Vlahii lui Petru și Asan.

Despre expediția lui Frederic Barbarosa prin Peninsula Balcanică, povestește, secretarul său, în limba latină, anume Ansbertus. Acesta arată foarte clar situația de relativă dușmănie a împăratului Isac Anghelos, față de cruciați. Pe deoparte împăratul bizantin spunea că este aliatul lui Frederic Barbarosa, dar pe de alta pune tot felul de piedici. În fața acestor lucruri împăratul Frederic s'a văzut silit să facă apel la ajutorul dușmanilor Bizanțului și anume la Vlahi, despre care în cronică sa el afirmă că "Vlahi nobiscum sunt", adică Vlahi sunt cu noi. Conducerea imperiului româ-

Fasc. 26

no-bulgar, încearcă chiar o alianță cu Frederic Barbarosa prin Calopetrus, care nu poate fi decât Petru unul din cei doi frați, fiind arătat cu un nume al cărui prefix *kalos* spuneam că înseamnă "cel frumos" și mai apoi "cel Bun". Ansbertus spune astfel despre acest lucru: "un oarecare Calopetrus, care stăpânea în regiunile dela Dunăre la mare, a cerut împăratului (Frederic Barbarosa) coroana imperială" și mai departe cronicarul spune că acesta voia să-l ajute pe Frederic să cucerească Constantinopolul, pe care împăratul apusean să-l cedeze imp.româno-bulgar, oferindu-i-se pentru aceasta un ajutor armat de 40.000 de Vlahi. Este un pasagiu foarte important acesta. Trebuie să atrag atenția că Ansbertus nu vorbește decât de Vlahi și nu pomeneste deloc de Bulgari. Firește nu înseamnă că nu erau Bulgari în statul lui Petru și Asan, dar clasa conducătoare era aceea a Vlahilor. Pasagiul ne mai arată în al doilea rând și pretențiile Vlahilor care vroiau să cucerească imperiul bizantin, a cărui putere

să o înlocuiască ei aici. Lucrul acesta nu se poate explica decât prin vechea tradiție bulgară. Simion dorise și el acest lucru și pentru aceasta luase titlul de țar al Bulgarilor și Grecilor. În ce privește armata ce se oferea să o pună la dispoziție, cred că 40.000 de oameni, este o cifră exagerată pentru statul româno-bulgar abea format, fiindcă pentru vremea Evului-Mediu era o oaste foarte mare și cu greu de ridicat. Dar cu toate aceste oferte Frederic Barbarosa nu a ținut seama de ele și a preferat să nu se bată cu Bizantinii, ci a recurs la un fel de șantaj amenințându-i pe aceștia că va da ajutorul său Vlahilor. Pe lângă această intervenție vlahă la Frederic, deasemenea se mai constată că mai mulți principii bulgari au fost în legătură cu el. Acești principii trebuie să fi fost niște vasali bizantini cu principatele lor prin Macedonia și nu din imperiul româno-bulgar. Se cunosc rezultatele acestei cruciate. Văzând că e mai bine să scape de prezența lui Frederic Barbarosa în Balcani, Bizanti-

nii îi trec oastea în Asia, unde împăratul nu a putut face mare lucru, fiindcă s'a înecat într'un râu, armata sa rămânând fără conducător.

Războiul Grecilor cu Imperiul Româno-Bulgar.

Odată scăpat de Frederic Barbarosa, în 1190 are loc a patra expediție a lui Ișac Anghelos în contra imperiului româno-bulgar povestită de asemenea de Nichita Honiates. De care cauze a fost determinată această expediție, cronicarul nu o spune prea lămurit. Justifică aceasta prin oarecari jafuri, însă dacă punem în legătură lucrurile acestea cu trecerea expediției cruciate a lui Frederic Barbarosa trebuie să vedem în noul războiu dintre Bizantini și imperiul româno-bulgar o intenție a Bizantinilor de a pedepsi pe Români pentru legăturile avute cu Frederic Barbarosa. De data aceasta jafurile sunt mult mai rele, iar Bizantinii au hotărât să atace pe mai multe părți. O armată de uscat împărțită trece prin defileurile Balcanilor, iar flota bizantină din M.

Neagră|intră și coboară pe Dunăre. Orașele depe coasta|mării fiind bizantine, ofereau posibilitatea de a ataca și prin această parte pe Vlahi. Dincolo de Dunăre erau Cumani|aliți cu Petru și Asan, așa dar înșemneau o primejdie pentru Bizantini. Pentru ca să fie în mai mare siguranță, împăratul bizantin a făcut atunci apel la principele Roman din Rusia, dar care nu era dela Kiew ci din Galiția, regiunea Haliciului și Lembergului de mai târziu, orașe care încă nu existau. Trecând prin Moldova acest principe Roman a atacat pe Cumani, împiedicându-i astfel să ajute pe cei doi frați. Apoi Isac Anghelos era înrudit și cu regele Bela , așa că și Ungurii au intervenit contra Românilor. Era un fel de blocadă contra statului româno-bulgar. Dela început se constată de către cronicarul Nichita că acum cetățile -vlahe erau cu mult mai bine întărite ca în luptele ce avuseseră loc mai înainte. Impăratul a făcut cu acest prilej și o greșeală. Atunci când se întorcea după luptele ce dăduse, în loc să apuce pe

tot drumurile pe care venise, a apucat pe alte căi⁷ prin Munții Balcani, ceea ce a permis Vlahilor, care cunoșteau prea bine munții, să-l atace, zdrobind oastea bizantină. Împăratul Isac Anghelos abea a scăpat, pierzându-și chiar coiful în fugă. Victoria a fost de cea mai mare importanță. Putem spune că de acum legăturile de vasalitate față de Bizantini au fost rupte căpătându-se astfel independența. În legătură cu această a patra expediție în Balcani a lui Isac Anghelos, Nichita Honiates povestește un fapt destul de interesant. Anume, odată cu victoria Vlahilor, un număr de preoți bizantini căzuseră prizonieri în mâinile lor. Asan a dat poruncă să fie toți omorâți și atunci unul dintre preoți, zice cronicarul, care „era știutor de limba Vlahilor”, s'a rugat să fie iertat, dar Asan care a arătat ca un om foarte crud, nu a ținut seama de aceasta și atunci preotul l-a blestemat. De aici se poate vedea că cei doi frați vorbeau românește și că pentru a le câștiga favoarea și bunăvoința trebuia să li se vorbească tot

astfel. Cronicarul Nichita ne mai arată un lucru care a fost una din cauzele ce au provocat slăbiciunea imperiului româno-bulgar, și anume din când în când apar niște principii aproape independenți care totuși erau înglobați statului româno-bulgar. Așa de pildă este pomenit unul cu numele de Hrisos, un altul Dobromir și un altul Spiridonache. Aceștia erau în părțile muntoase cam pela muntele Rodope, pe lângă Sofia, între Bulgaria și Macedonia. Aceștia erau aproape independenți pe teritoriile lor, având chiar armata lor. Hrisos se spune chiar că era valah, dar nu da ascultare împăratului dela Târnova. Se vede că acest al doilea imperiu din Balcani nu avea unitatea primului imperiu, căci acești principii feudali slăbeau puterea de rezistență a statului.

Sfârșitul lui Petre și al lui Asan. Unul dintre acești principii sta chiar la curtea din Târnova a lui Petru și Asan; se numea Ivanco. Cronicarul povestește că acest Ivanco ar fi avut legături tainice cu cumnata lui Asan. Acesta l-a chemat să-l pe-

depsească și spune cronica cum Ivanco a căutat să-l îmbuneze, dar Asan s'a repezit la el "ca o fiară" vrând să-l omoare. Atunci Ivanco pentru a se apăra a scos sabia și la omorât el. Lucrurile acestea se petreceau în anul 1196. Vă atrag atenția im se scrie numele lui Asan (cunoaștem lucrul acesta nu din vremea lui Asan de când nu avem acte, ci din timpuri ceva mai târzii) anume se scria AcѣNъ cu diftongul ea (ѣ), iar în izvoarele grecești se scrie cu doi a, Aasan.

Forma adevărată este probabil AcѣNъ . În urma asasinării lui Asan, se produc tulburări interne care au ca rezultat alungarea lui Petru. Ivanco pusese mâna pe Târnova, dar Petru se întoarce cu armate și-l asediază în capitala sa. Atunci Ivanco cere ajutor dela Bizanț, făgăduind împăratului să-i dea Bulgaria, dar se pare că Bizantinii au venit târziu. Ivanco se vede silit să fugă. În această vreme este ucis și Petru.

Ioniță (Caloian) (1197-1207). Atunci apare cel de al treilea frate Caloian cum se numea în grecește (în latinește numele este Ioanicius, noi îi zicem Ioniță). El fusese ostatec la Constantinopol și Nichita observă că pe ascuns a fugit din Bizanț. Ioniță îl învinge pe Ivanco și-l alungă împreună cu partizanii săi silindu-l să treacă la Bizanț. Împăratul bizantin, pentru a-i creea un dușman în coastă lui Ioniță, îi dă lui Ivanco stăpânirea militară și independentă la Filipopoli, logodindu-l și cu o nepoată a sa. Cronicarul spune că el n'ar fi vrut să facă această logodnă și ar fi spus despre logodnica ce i hărăzise și care era prea tânără, că: "mie nu-mi trebuie o mieluşică, ci o capră deplină". După aceste evenimente, Ivanco dispare complet din istorie. Mai mare importanță dintre ceilalți principii are Hrisos care poartă lupte mai multe decât ei.

După ce Ioniță ajunge stăpân deplin al statului, pornește ofensiva contra Bizantinilor. In-

tâiu se îndreaptă contra porturilor dela M. Neagră, din care mai multe sunt cucerite, printre ele fiind și Varna și interesant Constanția care nu e decât Constanța. În momentul acesta din vremea începutului domniei lui Ioniță, imperiul româno-bulgar ia o înflorire foarte mare. Fiind un om pios și destul de învățat, Ioniță caută să introducă elemente de cultură și civilizație imitând pe Bizantini. Târnova se ridică astfel ca un oraș foarte frumos. Avea un deal, un fel de acropole pe care era așezat palatul ale cărui ruine și azi se mai văd, numit Trapezița unde era și o frumoasă biserică ale cărei fresce s'au mai păstrat. Acolo este zidită și biserica Sf. 40 de mucenici de către Ioan Asan al II-lea. Frescele mai interesante se păstrează acum în muzeul din Sofia. Pentru protejarea de către divinitate a imperiului său, Ioniță a adus la Târnova moaștele Sf. Filofteia de undeva din Asia mică prin boierul său Teodor. Vieța Sf. Filofteia a fost scrisă de un patriarh al Bulgariei Eftimie mult mai

târziu. După ce Bulgaria a fost cucerită de Turci, moaştele sfintei după ce au făcut un popas la Vîdin, au fost aduse la noi la Curtea de Argeş stînd multă vreme la Biserica Domnească Sf.Nicolae. Este o vîleaţă a Sf.Filofteia şi în româneşte, despre care a scris prof. D.Mazilu în An. Ac. Rom. secţia literară.

La Sofia se află o biserică cu hramul Sf.Sofia existentă probabil din vremea începuturilor creştinismului. Aici făcîndu-se nişte săpături s'a găsit un inel cu o inscripţie în limba bulgară care spune: "Caloian Ţarul Bulgarilor". De aici s'a spus că Vlahii nu aveau nici un rol în statul lui Ioniţă. Dar din corespondenţa lui cu papa dela Roma reese lucru contrariu.

Corespondenţa cu Inocentius III. Papă în vremea aceasta era Inocenţiu al III-lea, un prelat foarte puternic, care a căutat să se afirme şi în politică, puterea papală atîngînd pe vremea lui apogeul. El a căutat să atragă pe Ioniţă la religia

catolică. Corespondența dintre papă și Ioniță nu ni s'a păstrat întreagă. Această corespondență a ținut cam opt ani. Prima scrisoare este din 1199 și ultima din 1207. Este interesant argumentul adus de papă pentru a-l face pe Ioniță să treacă la catolicism. Papa îi spune că "spui că te cobori din nobila origine romană" și deci se cuvine ca statul său să depindă de biserica din Roma. Argumentul nu este interesant numai din punct de vedere religios și pentru conștiința ce era atunci că Vlahii sunt de viță romană și că au venit dela Roma, conștiință care era în însăși imperiul româno-bulgar. În aceste tratative de caracter religios erau și legături oarecum de domeniul politic. Motivul care-l făcea pe Ioniță să admită religia catolică, era dușmănia față de Greci, de care vroia să rupă atât legăturile politice cât și cele religioase. În legăturile cu papa se ridică însă din partea lui Ioniță și o chestie de prestigiu. El vroia ca papa să-i recunoască un patriarh pentru statul său, iar

pentru el titlul de împărat, lucru important. Papa a socotit aceste pretenții ale lui Ioniță exagerate. În ce privește titulatura, Ioniță își spunea "imperator Valahorum et Bulgarorum" de unde se vede că era împăratul a două popoare care locuiau pe acelaș teritoriu și nu pe două teritorii. Papa n'a vrut să-i acorde acest titlu, căci pentru el nu putea fi decât un singur împărat, cel romano-germanic. El îi spune lui Ioniță că-i acordă titlul de "rex", iar în ce privește biserica, numai titlul de mitropolit. Aceasta însă nu a plăcut lui Ioniță, care îi arată papei că înaintașii lui s'au numit așa cum cere și el papei să fie recunoscut. Când spune aceasta face desigur aluzie la țarii din primul imperiu bulgar. În cele din urmă Ioniță oarecum amenință pe papa, spunându-i că în acest caz, el poate să se adreseze iar Grecilor care ar fi încântați de aceasta. Dar papa rămâne de neînduplecat și în adevăr a fost trimis la Târnova un legat al papei care l-a încoronat pe Ioniță ca rege, iar pe capul bisericii Vasilie

ca mitropolit. Ioniță însă a continuat să se întituleze ca împărat. Întâlnim și nume de ale boierilor care au confirmat cele susținute de Ioniță când a arătat papei de ce el cere titlul de împărat și care apar și ele în corespondența cu papa.

Așa avem pe un anume Belotă (Bialotă, Alba) probabil un principe feudal, așa cum erau mulți în aceste părți. În anume centre ale statului au fost puși o serie de episcopi ca de pildă la Silistra, la Sofia, la Velbujd (azi Kŭstendil), etc. Corespondența cu papa se găsește și în vol. I colecția Hurmuzachi, materialul fiind proprietatea Vaticanului. De curând Dl. Duiceff a publicat un studiu în care arată unele greșeli de publicație făcute în legătură cu această corespondență (În Isvestia Soc Bulgare de istorie, vol. XIV). În special atrage atenția că într'una din scrisori Ioniță spune "...să ne trimită cardinali care să ne încoroneze"... Deci s'ar putea înțelege, că au venit mai mulți cardinali. În realitate nu a fost decât unul trimis și

anume Dominic. Fapt este că Ioniță l-a recunoscut pe papa ca șef și a trecut așa dar la catolicism.

Dacă această trecere ar fi fost de lungă durată, desigur că ar fi avut consecințe foarte importante asupra culturii imperiului româno-bulgar. Dar epoca aceasta de influență catolică a fost de scurtă durată. De unde la început papa și cu Ioniță erau în termeni buni, pe încetul se adâncește o ruptură care însă nu pornește dela Ioniță, ci dela papa care a fost gata să atâțe chiar o cruciată contra lui Caloian. Se pare că ruptura a pornit dela atitudinea lui Ioniță față de armata celei de a patra cruciate. Luptele dintre Ioniță și cruciata a patra le vom vedea în lecțiunea viitoare.

---ooo---

Miercuri, 15 Martie 1939

Prelegerea XXIX-a

Impăratul Ioniță (continuare)

Cruciata a patra (1204). Am arătat cum pe vremea lui Petru și Asan a trecut prin Peninsula Balcanică cruciata a treia sau mai bine o parte din armata acestei cruciate și anume aceea a lui Frederic Barbarosa. Acum în vremea lui Ioniță are loc cruciata a patra, mai precis anul în care este pornită e 1204. Spre deosebire de cruciata a doua sau a treia, aceasta de a patra nu era condusă de regi, ci era formată numai din feudali între care principii de Flandra au avut un rol preponderent, în special Baldovin de Flandra. Era inițiată de papa Inocențiu al III-lea de care am spus ce legături a avut cu Ioniță. Dvs. cunoașteți soarta acestei cruciate, cu totul deosebită de celelalte. În loc să meargă spre a lupta contra Turcilor, Cruciații

s'au oprit în Europa de Sud-Est unde au răsturnat imperiul bizantin, înființând imperiul latin de Răsărit. Se cunosc motivele adevărate și ascunse ale acestui fapt. Isac Anghelos fusese detronat de fiul său Alexie Anghelos, care a făcut aceasta cerând ajutor dela Cruciați. Dar la rândul său este răsturnat de un alt Alexie numit Murtzuflos. Cruciații au pus mâna atunci pe Constantinopol, înființând imperiul latin de Răsărit (1204), se înțelege de religie catolică - având împărat pe Baldovin de Flandra. Acestea ar fi cauzele aparente, dar adevăratul motiv nu este decât insistența și îndemnul Venețienilor de a pune mâna pe Constantinopol, pentru apărarea intereselor lor comerciale din Orient. Astfel scăpau de a mai intra în conflict cu Bizantinii, pe care îi înlocuiau cu un imperiu favorabil lor. Dealtfel numai cu condiția aceasta Venețienii consimțiseră să pună la dispoziția Cruciaților corăbiile care să-i transporte în Bizanț. Această politică făcea din Cruciați o expediție dependentă

și subvenționată de Venețieni. Dogele Veneției bătrânul - avea 80 de ani - dar priceputul Dandolo făcuse astfel din cruciata a patra o expediție de mercenari ai Veneției, pe care pentru a o supraveghea mai de aproape o însoțește în partea locului și el. Datorită cruciaților Veneția pune mâna pe câteva bune debușeuri între care peninsula Moreea și insula Negropontes erau destul de însemnate. Cruciații punând mâna și pe alte provincii ale imperiului bizantin le dau la diferiți principii sau duci, născându-se astfel asemenea principate ca cel dela Atena, Salonic, Moreea, etc., toate însă sub conducerea împăratului din Constantinopol, Balduin. Bogățiile mari găsite aici au fost transportate la Veneția și se știe că chiar vestiții cai depe biserica San-Marco din Veneția au fost luați tot dela Bizanț. Totuși Bizantinii mai păstrară unele regiuni din Asia, unde statul lor, cu capitala în Nikeea continuă să trăiască. În Epir, deasemenea mai rămăsese o frântură a imperiului bizantin. Cruciații n'au mai

putut să pună mâna și pe provinciile din Asia ale Bizantinilor, fiindcă s'a ivit un conflict între ei și imperiul româno-bulgar. Nu e cazul să facem istoria imperiului latin înființat de Cruciați aici; este destul să vă spun că au fost înfrânți de Ioniță, ceea ce a permis Bizantinilor ca după mai bine de o jumătate de secol să restabilească la Constantinopol încă pentru vreo două sute de ani imperiul lor sub dinastia Paleologilor. Dar să vedem acum legăturile imperiului latin cu cel româno-bulgar.

Războiul lui Ioniță cu Imperiul latin (1205).

Când s'a auzit de dărâmarea imperiului bizantin de Cruciați, Ioniță s'a bucurat că scăpa de dușmanii săi, dar bucuria a fost de scurtă durată, căci și noul imperiu născut i-a fost ostil. Care a fost cauza războaielor care îndată după înființarea imperiului latin au izbucnit, e greu de spus. Cronicele în privința aceasta nu spun nimic. Se pare că Ioniță, la început, le-a trimis daruri Cruciaților arătându-li-se prieten și totuși în al doilea an al așe-

zării Latinilor în Constantinopol izbucnește lupta. Probabil că statul româno-bulgar nu fusese recunoscut de Latini ațâțați și de Unguri, ceea ce face ca în 1205 să înceapă atacul. Războiul este descris de Nichita Honiates cu oarecare simpatie față de Vlahi. El spune că "izbânda Vlahilor a scăpat Răsăritul de Latini". În privința evenimentelor de acum avem și izvoare apusene. Așa este cronica unui celebru francez Villehardouin și o alta a lui Robert de Clary. Primul a scris în limba franceză "Cucerirea Constantinopolului de către Cruciați", iar al doilea a scris în dialectul picard.

Amândoi îl numesc pe Ioniță "Jean li Blac". În acest războiu poate că au luat parte și alte state. Ungurii dușmanii imperiului româno-bulgar, cu care avuseseră mai multe conflicte, au năvălit în imperiu până pe la Belgrad, dar au fost respinși. Deasemenea Cumanii au luat parte și se cunoaște și principele care i-a condus un anume Codza (dz=ge). Ei erau aliați cu Ioniță cu care erau în cele mai

bune relații, soția acestuia fiind o cumană. Lupta dintre Ioniță și Latini arată valoarea cavaleriei cumanе (un fel de cavalerie tătară), căci ea a hotărât victoria dela Adrianopole din 15 Aprilie 1205. Între Cruciați era și Baldovin împăratul latin și dozele Dandolo și alături de ei un principe francez Ludovic de Blais.

Terenul de luptă ales era destul de accidentat și Ioniță care venise mai devreme își risipise oștile strategic, ocupând locurile mai bune. Cavaleria cumană roia prin câmpie în toate părțile și cum veniră Cruciații începu să-i hârțuiască din toate părțile. Oricât s'ar fi silit ei, Cruciații îmbrăcați în zale și înarmați cu lance și spadă fiind obișnuiți cu lupta de aproape cădeau ușor pradă în mâinile cavaleriei rapide a Cumanilor. Când fură împinși între dealurile locului ales pentru luptă, trupele lui Ioniță le căzură în spate, astfel că Cruciații fură total înfrânți. Ludovic de Blais rămase mort, iar Baldovin căzu prizonier și fu dus la Târnova,

numai dogele scăpă cu fuga. În locul lui Baldovin fu ales împărat fratele său Henric de Flandra. Cronicarul bizantin cu oarecare plăcere descrie chinurile la care a fost supus Baldovin, dând a înțelege că era o pedeapsă bine meritată dată de soartă. Se spune că i s'au tăiat mâinile și picioarele și apoi a fost aruncat într'o prăpastie la Târnova. În urma acestei înfrângeri, care a însemnat schimbarea situației întregi politice în Orient, a urmat o luptă surdă, căci pe față nici unul nici altul din cele două imperii nu a putut duce mai departe războiul. Se pare că acum Grecii au jucat un rol dublu, fiind când cu unii când cu alții, ceea ce le-a permis să poată pune mâna pe câteva importante cetăți. Teatrul luptei se mută în Macedonia, unde Seresul este atacat de Ioniță, care astfel se apropia de Salonic. Acest port nu poate fi însă luat. Dar spre surprinderea dușmanilor săi, una din cetățile cele mai importante, Filipopole care fusese dat de Bizantini lui Ivanco și care acum era apărat de Cruciați, cade

în mâinile lui Ioniță. Orașul a căzut nu din cauza științei Vlahilor de a ataca cetățile ei din cauza trădării locuitorilor, care l-au predat lui Ioniță. Este interesant de știut că acești locuitori erau în mare parte bogomili care prigonți de Bizantini, sufereau același lucru și din partea Cruciaților. Au făcut aceasta sperând la un mai bun tratament dela Ioniță. Secta a existat în tot sec. al XIII-lea.

Cu toate eforturile, Adrianopolul nu poate fi însă luat. În acest moment războiul se oprește, rezultatul fiind completa slăbire a imperiului latin și întinderea celui româno-bulgar și în Rumelia și Macedonia.

Moartea năprasnică a lui Ioniță în fața Salonicului - ca și a fraților săi - care se întâmplă acum, pune capăt nu numai conflictului dar și legăturilor cu papa. Din acest an din urmă avem ultima scrisoare, în care papa îl mustră pe Ioniță pentru ~~lupta~~ dusă contra Cruciaților. Incercarea de catolicizare n'a izbutit.

Țarul Boril (1207-1218). Ioniță după câte se pare n'a avut copii. Dar probabil că trebuia să vi-nă după el fiul celui mai mare dintre frați; nu era însă o regulă în această privință. Ioan Asan al II-lea însă, fiul lui Asan, a fost alungat și printr'o revoluție este adus un uzurpator, cumantul Boril, poate chiar de revoluția care a provocat moartea lui Ioniță. Acesta era cumnatul celor trei frați, căci ținea o soră de a lor, ceea ce dovedește infiltrația Cumanilor în imperiul româno-bulgar. Domnia lui Boril este între 1207-1218 când este înălțat de Ioan Asan. În vremea lui Boril se întetește erezia Bogomililor în Bulgaria și de la el avem așa zisul "Sinodicul Țarului Boril" (publicat la Sofia de Poprujenco). El este un manuscris ce cuprinde hotărârile sinoadelor contra Bogomililor. Acum se revenise iar la credința ortodoxă. În Sinodicul acesta sunt trecuți cu numele lor cei blestemați, având în frunte pe Ieremia Bogomil începătorul ereziei și de-așeză sunt glorificați o serie de ortodocși, pentru

faptele lor creștinești. Sinodicul mai pomeneste și de o principesă bulgară Kera Tamara, care ar fi intrat de bună voie în haremul Sultamului, sacrificându-se pentru a nu năvăli Turcii în țara ei. Cum manuscrisul a ajuns și pe la noi, s'au adăugat și domniile din Moldova în el. Tot pe vremea lui Boril are loc și un războiu care este interesant și pentru noi cei din Nordul Dunării. E vorba de o răscoală la Vidin în care sunt amestecați și Ungurii. Aceasta este una din desele războaie ce s'au făcut contra lui Boril care a căutat să se mențină în scaun cu forța. Vidinul (Bononia pe vremea Romanilor) era o cetate foarte întărită și pe ea puseseră mâna răsculații. Boril pornește să cucerească Vidinul, dar nu izbutește. Ingrijorat, el face apel la Unguri, care până acum fuseseră dușmanii imperiului româno-bulgar. Aceștia ocupaseră Banatul cu Severinul și poate și o parte din Mehedinți. Ei au atacat Vidinul și l-au luat dându-l apoi lui Boril. Acum situația politică se schimbă, Ungurii din dușmani

devenind aliați nu știm prin ce împrejurare ai statului româno-bulgar. Interesant pentru noi este actul dat în latinește de regele ungar, prin care recompensează pe învingătorul dela Vidin. Actul e din 1211 iar lupta probabil să fi avut loc prin 1210 sau începutul lui 1211. Învingătorul dela Vidin se numea Ivanichius și era comitele Sașilor din Sibiu. Actul a fost publicat de mai multe ori și se găsește în col. Hurmuzachi. Se spune aici că Ivanichius a condus "oștirea Sașilor, Ungurilor, Valahilor și Pecenegilor, ceea ce înseamnă că Valahii erau organizați deosebit acum și poate aveau și oarecare autonomie. Este și indicația că înainte de a ajunge la destinație oastea aceasta a fost întâmpinată pe malurile râului Ciabru de doi principii ~~gumani~~ cu călăreții lor, dar aceștia au fost respinși, iar Ivanichius și-a putut urma calea spre Vidin. Este interesant de a cunoaște drumul urmat de acest comite sas. Râul Ciabru este un afluent al Dunării în Bulgaria la Est de Vidin. Dacă oastea a venit

dela Sibiu spre Ciabru - Vidin înseamnă că au trecut prin Oltenia și nu pe alt drum, fiindcă Ciabru care e pomenit înaintea Vidinului este la Răsărit de acesta. Dacă lucrurile stau așa, de aici putem trage o concluzie este adevărat puțin ipotetică și anume. Este sigur că Ungurii formaseră Banatul Severinului, dar e puțin probabil că acesta să fi cuprins toată Oltenia. Este deci aproape probabil că puterea lor administrativă era mai puțin întinsă în această parte a țării noastre acum când dealtfel și diploma Ioaniților din 1247 ne arată unele voievodate românești aici parecum independente. Așa dar, ca armata ungară să poată trece pe aici în voie și să nu fie împiedicată decât tocmai la Ciabru, trebuia ca aceste regiuni sau să fie sub suzeranitatea ungară, sau sub stăpânirea lui Boril. Este mai ușor de crezut că erau sub suzeranitatea ungară aceste regiuni, hotarele statului lui Boril nu treceau până la noi. Cumani care l-au atacat pe Ivanichius veneau probabil din câmpia Munteniei. Este acest do-

cument o oarecare urmă de lumină pentru epoca aceasta a începuturilor istoriei Românilor, în care suntem complet lipsiți de știri. Amintesc în legătură cu chestiunea aceasta o teorie a lui D.Onciul emisă în cartea sa "Originile Principatelor Române". Teoria pe care mai târziu el singur a recunoscut că e greșită e următoarea. El era de părere că imperiul româno-bulgar se întindea și în Nordul Dunării. În spre sfârșitul sec. al XIV-lea acest imperiu a început să se destrame. Din el au ieșit diferite principate ce au creat mici stătuțele independente din care pe la 1300 s'a despărțit și principatul Țării Românești. Nu avem izvoare care să ne arate ceva precis, dar o despărțire a Țării Românești din imperiul româno-bulgar ar fi în opoziție cu ce știm despre celelalte voievodate românești de aici, care erau sub suzeranitatea ungară.

Ași mai adăoga un argument până acum ne mai adus. Spuneam că după Boril a venit Ioan Asan al II-lea. În vremea lui pela 1230 se dă un privilegiu

de comerț Raguzanilor care știți cine sunt; niște Croați ca limbă camalcătuiau o republică ce a rămas independentă până în sec. al XVIII-lea având cel mai însemnat rol comercial în Peninsula Balcanică.

Prin acest privilegiu li se dă voie Raguzanilor cu reducere de vamă, ca să aducă mărfurile lor în toate iarmaroacele din imperiu. Documentul este în limba slavă și în el sunt înșirate o mulțime de localități între care multe la Dunăre între ele Vidinul, Silistra, apoi în Dobrogea la mare Karvunska (țara Karvunska este -cel puțin- Dobrogea de Sud, Carbona = Caverna) apoi în interior Sofia, etc. Dar nici unul din orașele dela Nordul Dunării nu este pomenit. Dacă Raguzanii au avut dreptul de comerț în tot imperiul româno-bulgar și dacă acesta stăpânea și la noi, atunci fără îndoială ar fi fost pomenite și localități de aici, dar nici măcar nu se spune că au dreptul să treacă Dunărea.

Revenind la istoria politică, spuneam că la 1218 Boril e răsturnat și Ioan Asan al II-lea îi ia locul. Unde fusese el până acum nu știm destul de bine. Singura știre pe care o avem este din cronica lui Paisie dela Hilandar, dar aceasta e scrisă în sec. al XVIII-lea și nu știm cât merită să-i dăm dreptate. Acesta spune că I.Asan s'a refugiat în Nordul Dunării și de aici a ajuns până la Ruși (poate la Ruteni). Fapt este însă că dela 1218 până la 1241 domnește Ioan Asan al II-lea, domnie care a însemnat o epocă de glorie pentru imperiul româno-bulgar.

---000---

Iuni 20 Martie 1939

Prelegerea XXX-a

Ioan Asan al II-lea (1218-1241).

Urcarea în scaun. Am ajuns în lecțiunea precedentă cu povestirea evenimentelor până la urcarea în scaun a lui Ioan Asan al II-lea. Am văzut că după domnia celor trei frați Asan, Petru și Ioniță, a căror origine nu poate fi pusă la îndoială că este românească, prin uzurpare a pus mâna pe domnie un anume Borilă, de origine cumană, căsătorit cu o soră a celor trei frați care au întemeiat imperiul româno-bulgar. Borilă a avut o domnie tulburată și în interior de mai multe răscoale printre care și aceea dela Vidin și din afară prin anume atacuri venite dela vecini. Intinderea hotarelor imperiului dată de Ioniță, n'a putut fi menținută de acest uzurpator care a pierdut stăpânirea asupra Macedoniei. In-

tegritatea statului lui Ioniță nu a putut fi menținută de Borilă, nu atât din cauza imperiului latin de Răsărit, cât mai ales datorită ridicării Grecilor, care începuseră pe încetul să câștige mereu teren și să se întărească. Erau acum trei state grecești. Era unul cu capitala în orașul Nikeea în Asia Mică, al doilea cuprindea Epirul și Tessalia, iar al treilea de mai mică importanță și care nu s'a mai unit niciodată cu celelalte două, era la Trapezunt, imperiul de Trebizonda stăpânit de Comneni și care a supraviețuit chiar căderii Constantinopolului în mâinile Turcilor.

În 1218 are loc alungarea din scaun a uzurpatorului Borilă, de către Ioan Asan, care venea înapoi din părțile noastre. El era fiul lui Asan I. Lupta pentru reluarea tronului unchiului și tatălui său, dusă de Ioan Asan, n'a fost fără dificultăți. După multe greutăți și după ce se asediază Târnova, Boril este silit să capituleze și după obiceiul vremii, este orbit și trimis la mănăstire. Situația

internă și cea externă a lui Ioan Asan al II-lea se prezenta foarte încurcată. Boril tocmai pierduse Macedonia și Rumelia, provincie ce se întinde pe valea Mariței între Rodope și Balcani, având capitala la Filipopole.

Luptele cu Ungurii. Boril când avusese nevoie fusese ajutat de Unguri, de pildă Vidinul l-a putut lua din mâinile răsculaților datorită intervenției Ungurilor. Cum se explică aceste legături de prietenie cu Ungurii nu avem posibilitatea de a ști, poate vor fi fost anume legături de familie care au adus cu ele simpatia Ungurilor. Regele Ungurilor acum era Andrei al II-lea. Cum Boril este răsturnat de Ioan Asan al II-lea, Andrei al II-lea pornește ca să-l pedepsească. Regele Ungariei era un cavaler medieval din toate punctele de vedere. Singurul rege ungur care ia parte la o cruciată. El își luase asociat la domnie pe fiul și urmașul său Bela cel Tânăr, în domnie al IV-lea. Când Ioan Asan se urca pe tron, Andrei al II-lea era tocmai în cruciată, așa

Fasc. 28

că misiunea de a pedepsi pe Ioan Asan este încredințată lui Bela cel Tânăr, misiune pe care nu putu să o termine până la întoarcerea lui Andrei al II-lea. Din cauza situației interne și a cruciatei făcute, Ungurii erau foarte slăbiți și din anume acte date de Andrei al II-lea se vede cum puterea regelui în Ungaria scade în favoarea nobililor. Tot Andrei este acela care aduce și pe Cavalerii Teutoni în Ardeal la 1211. De împrejurările grele prin care trecea Ungaria amica lui Borilă, profită Ioan Asan al II-lea. La început Ungurii iau ofensiva contra lui Ioan Asan al II-lea, dar de data asta nu mai știm pe unde au trecut contra lui, căci nu mai avem nici o știre. Dar se pare că Ioan Asan al II-lea, care se întărise destul de bine pornește și el la atac. Știrea aceasta o scoatem dintr'un hrisov unguresc, scris în latinește, din 1235. Sunt importante aceste hrisoave, fiindcă în ele sunt pomenite multe lucruri care din cronici lipsesc. Aceste hrisoave sunt niște diplome de întărire asupra anumitor pro-

prietăți date pentru a se răsplăti unele servicii aduse tronului de nobili, arătându-se în ele și meritele care au adus respectiva răsplată. Când aceste merite erau militare (și mai întotdeauna așa se întâmplă) se arătau și luptele în care se distinse-se cel răsplătit. Intr'un asemenea krisov din 1235 se pomeneste de un atac al Bulgarilor, respins de magistratul Laurențiu, atac care fusese îndreptat de Bulgari în contra "cetății noastre dela Severin". Se vede că lupta a fost în Oltenia. Laurențiu, pentru meritele sale militare a fost pus îndată "ban al Severinului". Atacul dușman fusese condus de "Alexandru fratele împăratului Bulgarilor". În cunând însă se încheie un tratat de pace între Unguri și imperiul româno-bulgar pe care deasemenea nu-l cunoaștem, dar va fi fost, căci după aceea cele două state sunt în termeni buni. Fiul lui Ioan Asen al II-lea se numea Căliman, nume care luase în bulgărește forma aceasta dela ungurescul Koloman purtat

de mai mulți regi ai Ungariei. Am putea chiar presupune că Ioan Asan al II-lea a fost căsătorit cu o principesă ungară al cărei nume nu-l cunoaștem. De fapt Ioan Asan al II-lea în tinerețe nu se știe cu cine a fost căsătorit. Către sfârșitul domniei el avea de soție o principesă bizantină.

Luptele cu Grecii. Ajungând foarte puternic, vecinii săi începuseră să-i caute prietenia și astfel o fiică a lui Ioan Asan al II-lea a fost petită de unul din cavalerii francezi din Constantinopol. În vremea aceasta Grecii câștigau mereu teren. La Nikeea era un principe care se numea împărat, anume Ioan Vatatzes. Cel din Epir era Teodor Lascaris. Și unul și altul pretindeau că sunt continuatorii imperiului bizantin și căutau pe seama lor să refacă vechile hotare ale acestuia. Teodor Lascaris după mama sa se trăgea din Isac Anghelos. El s'a ridicat mai repede și a reușit să pună mâna pe toată Albania, luând-o din mâinile principilor feudali francezi și italieni. Pe încetul el face ca imperiul

din Epir să cuprindă Macedonia și Albania, Salonicul și chiar Adrianopolul și Tracia atingând astfel Adriatica și M. Neagră. În felul acesta imperiul latin de Răsărit era despărțit de imperiul româno-bulgar. În marginile imperiului lui Teodor Lascaris era Ohrida de unde el a chemat la Salonic pe patriarh spre a-l încorona ca împărat bizantin după vechiul obicei al imperiului ciopărțit. Întinderea statului său a îngrijorat însă pe Ioan Asan al II-lea. Acest fapt dă naștere unui războiu deși se făcuseră între ei și legături de familie. Dealtfel Ioan Asan era în legătură de prietenie și cu Latini. Atacul este pornit de Teodor și lupta se dă aproape de Filipopole și anume la Klocotnița (1230). Ioan Asan este învingător, lupta fiind o repetare a celei dela Adrianopole câștigată de unchiul său, mai că de data asta învinșii erau Grecii și nu Cruciații. Teodor este luat prizonier și supus regulilor obiceiului este orbit și moare în exil, lăsând pe fiul său Manuil la scaunul Epirului. Și acum ca-

valeria cumană are un rol principal. De data aceasta succesul a fost mai bine exploatat decât o făcuse Ioniță cu vreo 25 de ani înainte. Ioan Asan al II-lea pe dată s'a repezit cu oștiră să recucerească ceea ce i se luase. Adrianopolul cade și curând, după ce Macedonia, Albania și Tracia căzuseră în mâinile sale, Ioan Asan se găsește în fața Constantinopolului. Acum imperiul româno-bulgar a atins maximum de întindere pe care a avut-o vreodată. Atingea coastele a trei mări, M. Neagră, Egee și Adriatică. Este momentul culminant al puterii bulgărești. Ioan Asan a încercat să cucerească și Salonicul, dar nu l'a putut smulge Epirului, deși el se numește și stăpânitor al Salonicului. Era de fapt o stăpânire doar nominală, probabil i se plătea un oarecare tribut

Diploma pentru Mân. Vatopedi. El s'a ridicat în protector al călugărilor ortodoxi dela Muntele Athos. Aici era o veche republică de călugări cu o serie întreagă de mănăstiri autonome, călugări care conduceau și politiceste singuri ca și până azi.

De curând s'a descoperit un hrisov dat de Ioan Asan al II-lea uneia din cele mai frumoase mănăstiri de aici, Mănăstirea Vatopedi. În hrisovul acesta scris în slavă și găsit în arhiva mănăstirii Vato-pedi, îl vedem că se intitulează pentru prima oară în imperiul româno-bulgar, "Țar al Bulgarilor și Grecilor" cum o făcuse altă dată Simion. Deci numele Vlahilor dispăre din titulatura împăratului româno-bulgar. Descoperirea documentului s'a făcut în 1930 de prof. dela Universitatea din Salonic, Dl. Lascaris. Prin el Ioan Asan dăruiește mănăstirii satul Semalto de lângă Seres, căreia satul trebuia "să fie și cu oamenii, iar prahtorii ce i-au dări, senaști, ducii, desetarii, psarii, nici unul să nu îndrăznească să pună pricină în metohul Sf. mănăstiri, să nu ia nici cai, ci toate să fie ale egumenului Dositei." Reluând vechiul titlu al țărilor Bulgari, vedem că vechea pretenție de a înlocui pe Bizantini aici renaște iar.

Ultimile lupte, Biserica 40 de Mucenici. În

1235 Ioan Asan al II-lea asediază Constantinopolul unde domnea minorul Baldovin al II-lea. Acesta este apărat bine datorită atât zidurilor sale cât și faptului că-i veni în ajutor, regele dela Ierusalim (era rege Jean de Brienne). Acesta reușește să respingă atacurile lui Ioan Asan al II-lea. În acest moment avem o scrisoare trimisă de papa Grigore al IX-lea, care avea scaunul la Avignon, lui Ioan Asan. Papa îi amintește în ea de legăturile unchiului său cu Inocențiu al III-lea. Papa Grigore îl sfătuiește mai departe să rupă legăturile cu ortodoxii și să se întoarcă iar la catolicism. Se pare că această intervenție a papei nu a avut nici o urmare, mai ales dacă ne gândim și la mănăstirile și bisericile ortodoxe clădite de Ioan Asan al II-lea. Cea mai veche și mai importantă este cea din Târnova a celor patruzeci de mucenici. O parte din vechea ei pictură se găsește la muzeul din Sofia. Are o inscripție cu data 6738 (1230) care zice: "Eu Ioan Asan intru Hristos Dumnezeu credinciosul, împărat și autocrat

al Bulgarilor și Grecilor, fiul lui Asan, am ridicat din temelie și am zugrăvit și înfrumusețat într-
tru toate această biserică a celor patruzeci de mu-
cenici, în cel de al doisprezecelea an al Domniei
mele și ea s'a ridicat în amintirea izbânzii pe ca-
re am avut-o împotriva oastei grecești, pe care am
înving-o și pe împărat l-am luat în robie cu boe-
rii lui și împărăția noastră s'a întins dela Odrin
(Adrianopol) până la Drac (Durazo) și la Arbănași
(Albanezi) și la Sârbi și am ajuns până la Țari -
grad, pe care-l țin Frâncii". Biserica are între
picturi și reprezentări de cavaleri în zale. Un
asemenea cavaler în zale se află pictat și pe unul
din stâlpii bisericii Sf. Niculae dela Curtea de Ar-
geș (Biserica Domnească). S'a făcut o apropiere în-
tre stilul și pictura acestor două biserici, ne-
fiind despărțite decât de vreo sută cincizeci de
ani din punctul de vedere al înălțării din teme-
lie a lor. În munții Rodope, cei mai înalți din

Bulgaria, se află mai multe cetăți. Intre acestea este și cetatea Stanimaca la picioarele cărei se găsește mănăstirea Bacicovo. La Stanimaca este o inscripție care arată că țarul a ridicat și reparat această cetate în 1235. Epoca ce urmează după acest an, adică după eșecul din fața Constantinopolului ne este mai puțin cunoscută. Se pare că a fost o epocă de pace și de întărire. În 1237, Ioan Asan al II-lea pornește să atace Constantinopolul. În urma lui însă se naște o epidemie din cauza căreia moare patriarhul Ioachim și deasemenea soția lui Ioan Asan împreună și cu un fiu al său. Socotind că acesta ar fi un semn al lui Dumnezeu, țarul a renunțat la asediul Constantinopolului și s'a reîntors în țara sa. Este de observat acum că din punctul de vedere al civilizației se făcuseră mari progrese, căci pentru prima oară apar cu prilejul asediului Constantinopolului, corăbii bulgărești. Până acum pe M. Neagră nu pluteau decât vasele Varegilor (Rușilor) și ale Bizantinilor, acum însă apar și vase

bulgărești, ceea ce tindea să înlăture slăbiciunea acestora din luptele de până acum. De multe ori Bizantinii bătuseră pe Bulgari datorită expedițiilor pornite pe marea care permitea să-i ia pe Bulgari pe la spate prin orașele de pe coastă care erau bizantine, în vreme ce oastea de uscat ataca prin față. Cu prilejul expediției contra Constantinopolului, Ioan Asan fusese ajutat și de imp. bizantin dela Nikeea cu flota sa, ceea ce n'a schimbat deloc lucrurile, asediul nereușind.

Privilegiul Raguzanilor. Din vremea de pace care a urmat, avem un alt hrisov al lui Ioan Asan al II-lea. Pomenesc aceste hrisoave, fiindcă de fapt nu ni s'au păstrat în general decât foarte puține hrisoave bulgare, până în 1930 nu erau decât șapte. Acest hrisov este privitor la relațiile comerciale cu republica raguzană. Ragusa (Dubrovnik) era o cetate de comercianți croați dar de civilizație italiană, care e o apariție destul de ciudată mai ales pentru

lungimea vieții ei. Și-a pierdut independența dea-
bea în sec. al XVIII-lea pe vremea lui Napoleon. Ra-
guzanii avuseseră tratate de comerț și cu Bizanti-
nii și acum au și cu Ioan Asan al II-lea. În trata-
tul acesta, sau mai bine în privilegiul acesta (ter-
menul fiind mai potrivit) Ioan Asan al II-lea spu-
ne că "Iubiților și prea credincioșilor noștri oa-
speți", le dau "voe să meargă nesupărați prin ța -
ră" pentruca să "cumpere și să facă negoț", și apoi
arată orașele în care cu predilecție aceștia se vor
opri fără să plătească și vamă. Se arată orașele de
târg dela graniță în primul rând Vidinul important
prin vadul lui, pe aici făcându-se legătura cu re-
giunile din Nord. Apoi Belgradul și deasemenea ca-
pitala statului său Târnova, ea și fosta capitală
Preslav, după care e pomenită țara Karvunska (Dobro-
gea) Odrinul (Adrianopolul), Scoplie (Usküb), Pre-
lepul, Deval (Durazo) negustorii putând merge până
la Solun (Salonic). Se spune clar în acest hrisov că
Raguzanii....."să nu plătească vamă nici la orașe,

nici la cetăți nici la clisuri (pasuri) în munte"... etc., ceea ce arată că ei au contribuit foarte mult la dezvoltarea comerțului în statul lui Ioan Asan.

Așa dar pe vremea lui imperiul atinsese un punct culminant al civilizației, având un comerț înfloritor, o armată destul de puternică întărită acum și prin înființarea unei flote cu corăbii de lemn. Cu o viață economică în progres pentru statul său, Ioan Asan al II-lea vedem că ridică din temelie și cetăți dar mai ales biserici și mănăstiri, arătându-se și protectorul călugărilor dela M. Athos.

Decăderea elementului românesc. Acum o chestie care se pune este dispariția sau în orice caz trecerea pe planul al doilea a elementului românesc care pe vremea celor trei frați erau adevăratul element conducător. Dacă elementul vlah era arătat în titlul lui Ioniță, în cel al lui Ioan Asan al II-lea lipsește. Elementul românesc nu e întâlnit, nici în titlul său din inscripția mănăstirii 40 de mucenici și nici în hrisovul de comerț dat Dubrovniku-

lui. Dar și în cronicile bizantine, ca de pildă în aceea a lui Gheorghe Acropolit elementul vlah nu mai e pomenit. Acest fapt e greu de explicat. După unii istorici (partizanii teoriei lui Roesler), elementul român nu mai e pomenit, fiindcă el s'a mutat în Nordul Dunării. Dar argumentul e lipsit de logică, căci dacă imperiul româno-bulgar în vremea lui Ioan Asan al II-lea a fost așa de înfloritor, ce rost avea ca Românii să-l părăsească. Explicația este alta. Cred că aici Românii erau puțini. Au dat dinastia care însă a păstrat legăturile cu vechea tradiție bulgară, păstrând în prima generație limba și tradiția românească dar în a doua generație (în aceasta e Ioan Asan al II-lea) mereu în contact cu clasa de mari boieri bulgari dela curte (elementul bulgar era de fapt alcătuitoarea populației imperiului) a făcut ca pe încetul numele de Vlah să-și piardă din importanță și a fost scos și din titlu. Bulgarizarea puținului element românesc s'a făcut ușor, astfel că Bulgarii au rămas în locul lîr. Ioan Asan domnește

până în 1241. Acum se ivește o nouă amenințare pentru Europa, din partea unui nou neam turanic, care sunt Tătarii. Tocmai când Ioan Asan moare, ei își fac apariția. Cumanii din Nord, cu toată opoziția pe care încearcă să o facă sunt înfrânți, așa că cu moartea lui Ioan Asan al II-lea începe o epocă destul de critică pentru imperiu.

---COO---

Miercuri 22 Martie 1939

Prelegerea XXXI-a

SERBIA SUB DINASTIA NEMANIA PÂNĂ LA
1241

Cele două Serbii. În lecțiunile precedente ne-am ocupat de imperiul româno-bulgar, ajungând cu povestirea evenimentelor până la moartea lui Ioan Asan al II-lea care au avut loc în 1241, dată care coincide cu năvălirea Tătarilor în Europa. Înainte de^aduce mai departe povestirea istoriei imperiului româno-bulgar și de a vedea consecințele năvălirii Tătarilor, trebuie să ne ocupăm puțin și de celălalt stat slav din Peninsula Balcanică de statul sârbesc.

Am arătat cum Sârbii formaseră mai multe statelețe care și ele căzuseră sub Bizantini când căzuse și statul bulgăresc. Perioada aceasta care începe din momentul intrării Sârbilor în mâinile bizantine și merge până la 1241 o vom expune mai pe

scurt, faptele acestea ne interesează mai puțin, ne având prea importante legături cu Vlahii și apoi statul sârbesc acum este într'o vreme în care e departe de importanța statului vecin, bulgăresc. Abia în sec. al XIV-lea Sârbii reușesc să ia hegemonia în Balcani, în vremea lui Ștefan Dușan. Nu era un singur stat sârbesc, unitar ci mai multe. Pe lângă Croația, care în urmă ajunge sub stăpânirea Ungariei, mai erau încă două sub suzeranitatea bizantină. Unul era spre Adriatica cuprinzând mai mult Muntenegrul și N. Albaniei cu orașul Diocleea servind de capitală, după care și statul s'a numit Diocliția. Celălalt din partea Apuseană a Serbiei de azi era numit Rascia care nu se întindea însă până la Belgradul ce era stăpânit de imperiul romano-bulgar, ci numai până în regiunile de Apus și Sud ale acestuia, fiind împărțit în cnezate și jupanate. Conducătorul din Diocliția se intitula "Rex Dioclitie" , pe câtă vreme principele din

Rascia, care era ortodox, purta titlul de "mare jupan", adică era șeful mai multor jupani, care erau adunați într'un fel de confederație. Când era vorba de luat o hotărâre importantă, se adunau toți jupanii și alcătuiau așa numita scupaina, adunare, cum se numește și azi parlamentul sârbesc. Diocliția avea și un port destul de însemnat în orașul Antivari pe Adriatica.

Religia statului Rascia era ortodoxă și biserica sa depindea de patriarhia dela Ohrida, întemeiată de Vasile Bulgaroctonul. Și aici ca și în statul bulgăresc, secta Bogomililor avusese destui aderenți și s'au dus adevărate lupte pentru stârpirea lor.

Ștefan Nemanja (1160-1196). Epoca în care aceste state s'au unit într'o singură stăpânire independentă de Bizantini este cam pela 1160, deci numai cu vreo douăzeci de ani înainte de înființarea imperiului româno-bulgar.

Cel care a reușit să facă acest lucru este

principele Ștefan Nemania care este astfel considerat ca întemeietorul statului sârbesc și de legendă. Deasemenea toate pomelnicile bisericești încep cu numele lui, are pe scurt rolul, în istoria Serbiei, pe care-l are la noi Radu Negru. Ca și acesta Ștefan Nemania, nu era primul mare jupan al Serbiei, ci prin faptul că a făcut unitatea celor două state a fost socotit astfel. Din cauza unor anumite mișcări neliniștitoare din Rascia, se zice că el ar fi trebuit să se retragă în Diocleia unde se spune că ar fi trebuit să treacă la catolicism, dar întorcându-se înapoi, trece iar la religia ortodoxă. De fapt în istoria sârbească se poate constata un fel de duplicitate religioasă. Șefii statului când ridicau o biserică ortodoxă, când una catolică, pentru că ei căutau să împace și populația catolică (și deci pe papă) și pe cea ortodoxă (și deci pe Bizanț).

Cu populația sa mai puțin civilizată, mai

mult de munteni ciobani, din Rascia, Ștefan Nemanja ocupă și unește la un loc statul acesta cu Dioclitia mai civilizată, reușind să-și capete și independența de Bizantini. Acesta este statul sârbesc care a durat mai multe secole, până la căderea lui în mâinile Turcilor. Singura cetate care a rezistat totuși în fața lui Nemanja, a fost Ragusa (Dubrovnik). Incercările lui de a-și întinde stăpânirea și înspre Belgrad și Niș pe unde trecea drumul de comerț, n'au izbutit. Valea Moravei a rămas și mai departe în mâinile Bizantinilor, ca un fel de cui între statul sârbesc și imperiul româno-bulgar. Către sfârșitul domniei lui Ștefan de Nemanja, are loc cruciata a treia, care am arătat că a avut legături cu Petru și Asan, deasemenea cum Bizantini au căutat să-i oprească trecerea aruncând pe drumuri bolovani și copaci, ceea ce l-a făcut pe Frederic Barba roșie să se adreseze Vlaho-bulgarilor, fapt care a determinat pe Bizantini să-l treacă în Asia - pentru a scăpa de anumite încurcături politice. Impăra-

tul romano-germanic pe lângă legăturile cu Petru și Asan, a avut relații și cu Ștefan Nemanja care se pare că era mult mai cunoscut în Apus, în lumea catolică. Și relațiile acestea încep înainte ca cruciata a treia să fi ajuns în Balcani, căci știm că încă pe când se făceau pregătirile pentru această expediție, este trimisă la Nürenberg o delegație a lui Nemanja. El oferea împăratului ajutorul său pentru a trece în 1189 cu armatele prin peninsulă, pe drumul Belgrad, Niș, Sofia. Când împăratul a sosit la Niș, Ștefan Nemanja în persoană se înfățișează împăratului și odată cu el și o serie de ju-pani (ceea ce arată caracterul feudal al stăpânirii lui), declarându-i-se cu toții vasali. Se pare că acestui lucru Frederic nu prea i-a dat importanță și s'a folosit numai de el ca să silească pe Bizantinii să-l treacă în Asia.

Ca să pedepsească pe Petru și Asan pentru legăturile cu Frederic, am spus că Bizantinii au pornit o expediție contra lor. Tot deodată a avut

loc și una contra lui Ștefan Nemanja, povestită tot de Nichita Honiates și ca de obicei și aici cronicarul nu are decât termeni de laudă pentru împărat pe care-l arată pretutindeni învingător. Dar ce valoare are spusele lui în privința victoriilor împăratului o arată faptul că și după expediție cele două state rămân independente. În 1196 Ștefan Nemanja abdică.

Sfântul Sava. Ștefan Nemanja avea un fiu numit Rastko. Acesta nutrea dorința de a se călugări cu toate că familia se opunea. Într-o zi cum îi plăcea vânătoarea, a plecat la vânat și nu s'a mai întors. S'a dus la M.Athos și călugărindu-se a luat numele de Sava. El este cunoscut în istoria religioasă a Serbiei sub numele de Sf. Sava și a avut un rol important în istoria Serbiei. Mai întâiu fapta lui a introdus un sentiment adânc religios în familia Nemanja, ceea ce a făcut ca o serie de principii sârbi să meargă la călugărie. Se pare că l-a convins și pe tatăl său Ștefan, căci acesta după

abdicare se retrage la mănăstire, se face călugăr și ia numele de Simion, lăsând ca scupcina să-i aleagă urmașul. Adunarea alege pe fiul lui Nemanja, pe Ștefan. Numele de Ștefan devine un obicei de a fi luat de toți domnii sârbi așa ca cel de Ion la noi sau în imperiul româno-bulgar, după numele întemeietorului. Așa dar în 1196 îi urmează fiul său Ștefan numit cel dintâiu încoronat, în sârbește prvo-venčani. (Este cel dintâiu care are titlul de rege, tatăl său fiind numai mare jupan). Datorită prezenței lui Sava la M.Athos, s'a înființat de Sârbi acolo o mănăstire, care a fost pusă sub conducerea lui, este vestita mănăstire: Hilandari, care e cinstită și de domnul muntean Vladislav și de unde ne-a venit și unul dintre cei mai vechi mitropoliți, mitropolitul Hariton (secolul al XIV-lea).

Ștefan Primul Incoronat (1196-1228)

Din vremea lui Ștefan "cel dintâiu încoronat" avem legături ale Serbiei și cu catolicii. Papă în vremea aceasta era Inocențiu al III-lea care a

purtat cum știți, corespondență cu Ioniță. În aceiași vreme a purtat corespondență și cu Ștefan, prima scrisoare fiind din 1199. Din ea se vede că papa iar da titlul de rege, dacă ar vrea să treacă la catolicism. Titlul acesta i l-a și dat și Ștefan se intitulează "rex coronatus Serbiae, Dioclitiae et Dalmatiae". Incoronarea lui Ștefan a produs un protest al rivalilor lui, Ungurii. Acum era rege în Ungaria Andrei al II-lea ce stăpânea și în Croația, Bosnia și chiar pe coastele Dalmației.

În vremea aceasta are loc și cruciata a pătra cu care Ștefan are relații bune, spre deosebire de Ioniță. În lupta deschisă între **Cruciați** și Ioniță, Ștefan a rămas neutru și la aceasta se pare că a fost împins de faptul că **Cruciații** erau acum subvenționați de Venețieni, cu care Ștefan se găsea în relații bune.

În vremea asta biserica sârbească depindea de cea din Ohrida, care rămăsese sub Bizantinii stăpâni în Epir. Știți că aici era împărat Teodor La-

scaris după mamă descendent din familia Anghelos. Teodor stăpânea și Ohrida, ceea ce nu convenea Sârbilor care-și dădeau seama că o dependență religioasă aducea după sine și una politică. Atunci Sârbii s'au gândit să rupă aceste legături, fără ca să o rupă și cu ortodoxia. Cel mai însemnat patriarh ortodox era cel din Constantinopol și cum acesta fusese ocupat, patriarhul se retrăsese la Nikeea. Atunci Sf. Sava a întreprins o călătorie (în 1219) până în acest oraș, plecând cu corăbiile pe mare spre Asia Mică. S'a întâlnit aici cu patriarhul și i-a cerut acestuia să declare autocefală (autonomă) biserica sârbească. Lucrul acesta a fost admis, iar Sf. Sava a fost numit primul mitropolit independent al Serbiei. Sârbii curând i-au zis patriarh, dar el niciodată nu s'a intitulat așa. Reședința dintâiu a mitropoliei a fost la mănăstirea Ziça de unde mai târziu sediul ei a fost mutat la Ipek. Cu tot protestul patriarhului dela Ohrida, care a vrut să arunce anatema asupra ei, bi-

serica sârbească a rămas autonomă, iar Sf. Sava poate fi socotit ca fondatorul ei. A fost un mare organizator dotat cu o energie de neînfrânt. Ca și tatăl său și Ștefan acesta "cel dintâiu încoronat" se face călugăr retrăgându-se alături de Sf. Sava și lăsând urmaș pe fiul său Ștefan Radoslav care a domnit numai șase ani (1228-1234) alături de fratele său Ștefan Vladislav rămas singur dela 1234-1243.

Urmașii lui Ștefan, primul încoronat. Sfârșitul domniei lui Ștefan cel dintâi încoronat și al fiilor săi, cuprind tocmai domnia lui Ioan Asan al II-lea. Cât a domnit Borilă, uzurpatorul în timpul căruia statul slăbise din cauza luptelor interne și externe, imp. româno-bulgar n'a prezentat nici un pericol pentru Sârbi. Dar când Ioan Asan ajunge cu stăpânirea la cele trei mări pe care le atingeja statul său, Serbia intră ca într'un clește, mai ales că cei doi frați ce ocupă perioada 1228-1243 sunt mai slabi ca înaintașii lor, ceea ce pentru Serbia

era o adevărată primejdie. Au fost și unele ciocniri între ei. Impăcarea Sârbilor cu Bulgarii a fost făcută tot de Sf. Sava. El a făcut două călătorii la Ierusalim și în ultima a debarcat la Varna și se duce să-l vadă pe Ioan Asan la Târnova. Este primit la 1236 pe muntele Trapezița, unde erau bisericile și palatele ridicate de Ioan Asan. Aici cei doi bărbați mai însemnați a peninsulei (unul politicește, altul religios) s'au întâlnit față în față.

Sf. Sava nu a mai putut pleca de aici, căci răpus de oboseală și bătrânețe a murit și cu mare cinste a fost dus în Serbia și îngropat în biserica făcută de el. Acum încep să vină și Tătarii din părțile Turkestanului. Erau un popor de nomazi, de stepă; foarte buni călăreți, care în special se ocupau cu creșterea vitelor. Ajunseseră la o foarte mare putere sub vestitul Gingishan. Mai multe hoarde au venit spre Europa. Cea care a trecut pela noi a fost condusă de vestitul Batushan, care veni prin Sudul

Rusiei. Din hoarda lui s'au despărțit mai multe. Unele s'au îndreptat spre Germania, o alta pela noi a bătut pe Cumani aliați cu Ruși la Kalka și apoi prin pasurile Carpaților a pătruns în Ardeal. O parte a mers spre Rodna, alta spre Oradia, sperînd pe regele Bela al IV-lea care a fugit din fața lor, ajungând tocmai în Italia. Țările din Sud au fost mai arpătate de ei. Totuși niște trupe tătare au ajuns și în Serbia. Aici un conducător tătar anume Kajdan a jefuit după ce a bătut pe Sârbi, regele Ștefan Vladislav trebuind să fugă. Dar tot așa repede cum au venit s'au și retras de aici. Se pare că din cauza morții marelui han, diferite corpuri de oaste au fost retrase din Europa, scăpând Apusul de ei. Totuși statele din Orient le-au rămas vasale, după un sistem de vasalitate special, în care toate plăteau un anume tribut anual bine socotit în registrele special făcute de o fiscalitate foarte bine organizată. De această vasalitate Serbia a scăpat mai

ușor decât statul bulgar. Aceasta este arătată ca vasala Tătarilor și de Apuseni ca de pildă călătorul flamand Roebrük, care spune că "Vlahia terra Asani" este vasală ca și alte state înșirate alături, Tătarilor. Ba avem dovezi că Tătarii s'au amestecat aici chiar în afacerile interne, ajungând până la conducerea statului. La noi ocupaseră regiunile Cumanilor, până la Olt. Ștefan Vladislav a supraviețuit numai doi ani năvălirii Tătarilor. Încă din vremea năvălirii partea de Nord a Serbiei o lăsase el fratelui său Ștefan, Uroș care îi devine urmaș după ce în 1243 Ștefan Vladislav moare.

---000---

Luni 27 Martie 1939

Prelegerea XXXII-a

Bulgaria după Ioan Asan al II-lea
(1241-1330)

Năvălirea Tătarilor și urmările ei. Am ajuns cu istoria Sârbilor și a Bulgarilor până la anul 1241, dată care este foarte importantă pentru istoria popoarelor Balcanice în special, prin aceea că în acest an au loc două evenimente de mare însemnătate: năvălirea Tătarilor și moartea lui Ioan Asan al II-lea. Acum ne vom ocupa de o perioadă de ceva mai puțin de 100 de ani, dela 1241-1330. Este o perioadă destul de tulbure atât în Serbia cât și în Bulgaria. Am ales data de 1330 ca sfârșit al acestei epoci, fiind deosebit de importantă, întâiu pentru bătălia ce s'a dat la Velbujd între Bulgari, Bizantini și Sârbi, după care statul sârbesc se ri-

dică la cea mai mare importanță în Peninsula Balcanică și în al doilea rând fiind o dată foarte importantă și pentru noi, căci acum are loc lupta dintre Basarab și Carol Robert.

De acum înainte legăturile Românilor din Nordul Dunării cu statele din Sud, până la căderea Sârbilor și Bulgarilor sub Turci vor fi continue. Vom lua întâiu povestirea evenimentelor din epoca aceasta în Bulgaria.

Năvălirea Tătarilor a produs grave tulburări și în Nordul și în Sudul Dunării. Mai întâiu statul Cumanilor, alcătuit dintr-o mulțime de principii mai mult sau mai puțin independenți unul de altul și care nu ocupa numai câmpia Munteniei, ci se întindea și în Rusia, are o soartă tragică. Tătarii care veniseră din Asia reușiseră să pună stăpânire aproape pe întreaga stepă rusească alcătuiind cel mai mare imperiu, ale cărui hotare răsăritene se opreau tocmai la marginile Chinei.

Stăpânirea cumană în Nordul Dunării este

distrusă odată cu statul cuman și datorită stăpânirii celei nouă, tătare, mai mult nominale principatul românesc își va căpăta mai ușor independența, probabil în schimbul unui tribut anual. Și statele din Sud au trebuit să plătească tribut. Este interesant de amintit că din această epocă este numirea de "Vadul Cumanilor" care nu este altceva decât vadul Calafatului din fața Vidinului. El arată că pe acolo se făcea legătura cu Vidinul, devenit în vremea aceasta un centru comercial atât de important.

Ultimii Asănești. Epoca aceasta tulbure o cunoaștem din cronicile bizantine și din actele de donații ale regilor unguri. În afară de Zlatarski și Jireček, în lucrările lor generale și asupra Istoriei Bulgariei, s'a mai ocupat cu epoca aceasta și de când decedatul Petru Nicov. El a scris mai multe studii în limba bulgară, între care amintesc: "Relațiile bulgaro-ungare în veacul al XIII-lea", și "Istoria principatului dela Vidin". Epoca aceasta

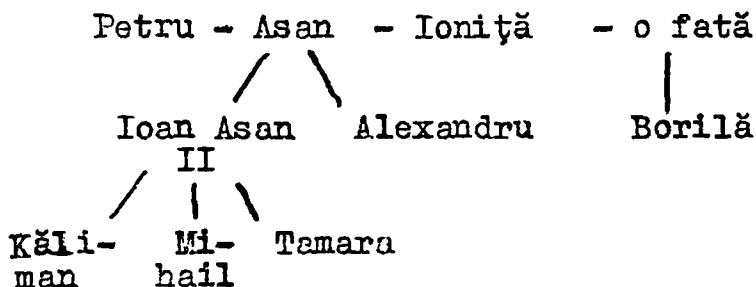
este foarte grea pentru Bulgaria, pentru că stingându-se Asăneștii, au pus mâna pe tron diferiți uzurpatori, făcând din Bulgaria un stat feudal cu o mulțime de principii aproape independenți de împăratul din Târnova. Aceștia purtau diferite titluri. Se numeau sau cu titlul de despot, cneaz, principe (uneori) și în special sevastos. De fapt dinastia Asăneștilor a mai dat după Ioan Asan al II-lea câțiva urmași dar care fiind minori n'au putut ține puterea, ceea ce a permis de altfel și acestor principii să devină mai puternici.

După Ioan Asan al II-lea au urmat cei doi fii ai săi Kăliman (pe care ziceam că l-a avut din căsătoria cu o principesă ungară al cărei nume nu-l cunoaștem) și Mihail al II-lea, domnind foarte puțin, amândoi împreună au stăpânit vreo 15 ani. După ei Bulgaria s'a împărțit sub alte dinastii care nu mai sunt românești. E bine să facem tabloul genealogic al primei dinastii ce a condus imperiul româ-

no-bulgar, a cărei origine e de nediscutat românească. Întâiu au fost cei trei frați al căror părinte nu-l știm. Cel mai mare Petru și cel mai mic Ioniță nu au avut sau cel puțin nu știm dacă au avut copii. Ei aveau o soră al cărei nume nu-l cunoaștem, dar care căsătorită cu un cuman a avut fiu pe uzurpatorul Borilă. Asan fratele mijlociu a avut doi fii, pe Ioan Asan al II-lea care a venit la scaun după Borilă și pe un altul Alexandru pe care-l cunoaștem conducând o oaste contra Ungurilor.

Ioan Asan are și el doi fii pe Kăliman și pe Mihail precum și o fiică Tamara.

Iată schematic cum se prezintă acest tablou genealogic:

Din vremea lui Kăliman, Ioan Kăliman Asan

cum îi plăcea lui să-și zică, avem un document foarte mult discutat, în care se spune în titlu "Ioan Kăliman Asan, împărat al Bulgarilor și stăpânitor al Ungro-Vlahiei și al Moldovei"...Documentul acesta este un falsificat, pe vremea aceea nici Ungro-Vlahia și nici Moldova nu existau. De altfel ușor se poate vedea că e un fals și aceasta a dovedit-o Ioan Bogdan. Il menționez fiindcă unii istorici l-au socotit ca autentic.

Luptele interne și cele cu Ungurii. In vremea asta spuneam că în Bulgaria se ridicau diferiți principii din diferite familii. Unul dintre ei se numește Constantin Tich. Numele de Tich este o prescurtare a numelui slavonesc Tichomir. Amintesc că Basarab primul domn al Țării Românești era fiul lui Tichomir. Prin aceasta nu fac nicio legătură cu acest Tich. In afară de acesta mai este de pomenit și un alt principe anume Sviatoslav. Constantin Tich era fără îndoială sârb, Sviatoslav care-și mai zicea și Iacob Sviatoslav, era rus. Constantin

Tich pornește și pune mâna pe Târnova, luând odată cu capitala și titlul de împărat. Iacob Sviatoslav nu se intitula decât despot și el a stăpânit regiunile dintre Bulgaria și Serbia în special Vidinul, care devine astfel capitala unui stat separat ce de multe ori s'a unit și s'a desfăcut de cel cu capitala la Târnova, până ce și unul și altul au căzut sub Turci Vidinul capitala statului lui Sviatoslav, era important, fiindcă se găsea așezat pe drumul de comerț care trecea pe la noi și prin Carpați ducea în centrele Sașilor din Ardeal. Din el porneau apoi drumurile de comerț spre Serbia și M Adriatică. Fiind un nod de importante drumuri comerciale, Vidinul repede a luat un avânt de dezvoltare, lăsând mult în urmă Târnova, și ajungând capitala unui stat ce ducea o politică independentă de a celui din Târnova. A existat chiar și o monedă vidineană, răspândită până și în ținuturile noastre.

In epoca 1260-70 au loc o serie de lupte între Unguri și Bulgari care lupte ne interesează si

pe noi. Luptele se dau mai ales contra Vidinului. Când acesta este atacat de Unguri, când principii Vidinului atacă Severinul. Luptele acestea durează timp de 15 ani fără ca să poată învinge vreunul dintre adversari. În vremea asta în Ungaria era rege Bela al IV-lea. Cum în vremea aceasta regele era destul de bătrân, lăsase regiunile de margine lui Ștefan fiul său care va ajunge rege sub numele de Ștefan al V-lea din dinastia Arpadiană. Din titlul lui Sviatoslav stăpânitorul statului dela Vidin, se vede că își zicea la început despot și apoi împărat al Bulgarilor. Ștefan când ajunge rege își zicea și stăpânitor al "terre transdanubialis", adică al țării de dincolo de Dunăre. Mai târziu, după împăcarea lui Ștefan cu Sviatoslav, regele Ungariei a dat un document în care îl numește "Sviatoslav împărat al Bulgarilor, prea scumpul nostru ginere, care pe vremuri ne-a fost adversar și care a distrus într'un chip mizerabil țara noastră a Severinului". Despre distrugerea aceasta a Severinului nu știm

nimic altceva decât ceea ce ne spune acest document dat celui care a apărut ținutul.

Cum documentul este din 1264, probabil că atacul va fi avut loc prin 1260-61. Un moment dat și Ungurii au stăpânit în Sud, ajungând până la râul Lom și chiar atingând orașele Rahova și Plevna, dar pentru scurtă durată. Mulți istorici s'au întrebat dacă nu cumva coloniștii bulgari care au fost și sunt încă în Ardeal nu sunt din această epocă.

Sunt întâlniți prin sate ca de pildă satul Cergău și sunt cunoscuți sub numele de Sehei. Știți că și în Brașov este o mahala a Scheilor, dovadă că acolo va fi fost o colonie de Bulgari. Despre originea acestor Bulgari s'a discutat foarte mult. După unii istorici ei sunt urmașii Slavilor dacici, după alții care se conduc după limba lor ce încă este foarte apropiată de bulgara modernă, ei sunt veniți dintr'o epocă mai nouă. Mai există o a treia ipoteză că ei ar fi niște Bogomili care din cauza

prigonirilor au venit aici. Cred că e mai probabilă ipoteza de a doua că ei au venit cam pela 1260. De observat că Ungurii și acum nu puteau trece spre Vidin decât prin Banatul Olteniei și Ștefan își spune în titlul lui și "rege al Bulgariei și Cumaniei (Țara Românească).

Ivajlo și cei doi Terterii. În momentul acesta de tulburări interne și primejdii din afară pentru Bulgaria, apare un principe numit Ivajlo. Acesta era un păstor, care se răsculase contra stăpânirii, spunând că luptă pentru clasa de jos, pe care se pusseră biruri prea grele. A fost un fel de răsccoală a țăranilor, a poporului de jos în fruntea lor fiind un om inspirat, care socotea că are o misiune de la Dumnezeu ca să scape pe cei de jos de împilarea clasei conducătoare. Dar cu toate că a pus mâna pe Târnova, el n'a putut face nimic, căci a fost ucis în aceste tulburări. Acest fapt îl poartă pe om să arată că în statele acestea de tipic bizantin se născuse o mișcare în stratul de jos a-

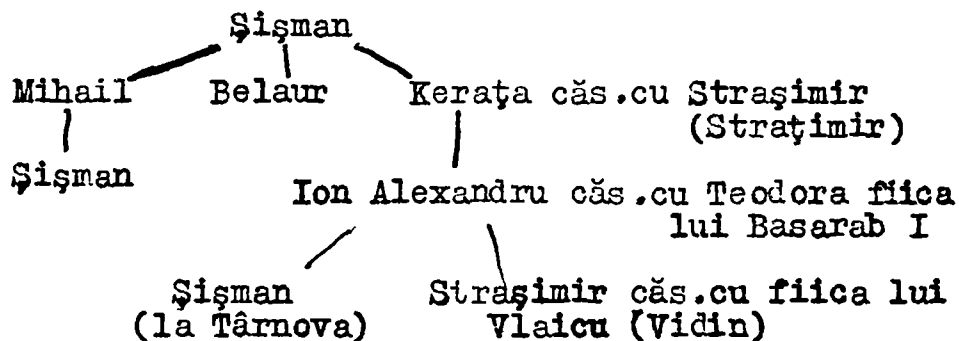
semănătoare cu mișcările țărănești din Apus, din Franța și Anglia, din timpul războiului de o sută de ani. În situația aceasta, Tătarii care stăpâneau oarecum nominal în câmpia Munteniei, au intervenit și au pus un principe nou în Bulgaria. Nu știm dacă era de origine tătară acest principe, dar el a avut o domnie mai solidă decât înaintașii săi. Se numea Gheorghe Terterii și urmașul a fost fiul său numit tot Gheorghe II Terterii. În tezaurile de monede găsite în diferite locuri din Bulgaria, se găsesc monede de argint și de aur dela acești doi principii impuși de Tătari, ceea ce arată o stare oarecare de înflorire a statului pe vremea lor. Dar nici stăpânirea lor la Târnova n'a putut permite statului vechi capitale bulgare să ocupe statul dela Vidin.

Statul dela Vidin. Familia lui Șişman. La Vidin se ridică un principe anume Șişman, care nu știm dacă a fost urmașul lui Sviatoslav. El se pare că a avut legături de familie cu Românii. Pe la 1300 el formează ultima dinastie care a unit cele

două Bulgarii. Aşa dar statul româno-bulgar a avut întâiu pe Asăneşti, după care au urmat unii principii din diferite familii care au fost înlocuiţi de familia Terterilor. După aceştia urmează dinastia lui Şişman. Acesta a avut un fiu Mihail şi un altul Belaur (un nume românesc).

Şişman a mai avut şi o fiică numită Keraţa. Numele acesta slav se găseşte şi în dinastia noastră. În mormintele dela Curtea de Argeş, descoperite după războiu, s'a găsit o inscripţie în care apare acest nume Keraţa. Acesta se datoreşte fără îndoială legăturilor de rudenie dintre familia domnitoare română şi cea bulgară. Fiul Keraţei din Bulgaria se numea Ion Alexandru, nume întâlnit şi la noi. Iată genealogia căreia Şişman i-a dat naştere. Şişman a avut fii pe Mihail şi Belaur şi o fiică pe această Keraţa. Mihail a avut şi el un fiu Şişman. Belaur nu ştim dacă a avut sau nu urmaşi, iar Keraţa căsătorită cu un boer Straşimir sau Straţimir, a avut un fiu în Ioan Alexandru. Acesta era căsătorit cu Teo-

dora fiica lui Basarab din Țara Românească. Ion Alexandru a avut doi fii pe Șişman (care a domnit la Târnova) și pe Strașimir (care a domnit la Vidin. Strașimir acesta, contemporanul lui Mircea cel Bătrân, se pare că nu a fost frate bun cu Șişman fiul Teodorei, căci altfel nu s'ar fi căsătorit cu fiica lui Vlaicu (Vladislav) Vodă cu care ar fi fost rudă dacă era și el fiul Teodorei. Iată acum schematic genealogia aceasta:

Dela o vreme importanța și puterea statului dela Vidin au ajuns așa de mari, încât stăpânitorii lui au fost în stare să unifice statul bulgar în favoarea lor. Mihail fiul lui Șişman, înlătură la 1323 pe Terterii din Târnova. Curând el este silit

să poarte un războiu și contra Bizantinilor. Lupta se dă în Rumelia unde este asediat orașul Filipo - pole. Conflictul acesta este povestit de cronicarul bizantin Cantacuzen, care acum în sec. al XIV-lea va ajunge și împărat al Bizantinilor. Vorbind de asediul Filipopolului din 1324, Cantacuzen spune că în oastea lui Mihail era și un număr destul de important de Ungro-Vlahi. Este pentru prima dată când apare acest nume în istorie. Bizantinii au dat termenul acesta. Ei cunoșteau bine pe Vlahii din Sudul Dunării, dar când au apărut pe scena istoriei și cei din Nordul Dunării, Bizantinii ca să-i distingă de cei din Sud le-au zis Ungro-Vlahi, adică Vlahii de lângă Ungaria. Mai târziu când patriarhul din Constantinopol a sfințit pe primul mitropolit român, a încetățenit termenul și în domeniul bisericesc. Ce rost avea oștirea de Ungro-Vlahi să lupte alături de Bulgari la Filipopole ? Desigur că între Românii din Nord și familia domnitoare bulgară trebuie să fi fost

legături de familie și alianță și aceasta este explicația.

Lupta dela Velbujd (1330). În curând Mihail a avut un războiu cu Sârbii. Contra acestora se formează un fel de coaliție, motivul acestei lupte fiind același de totdeauna care a existat între Sârbi și Bulgari din Evul Mediu până acum și anume stăpânirea Macedoniei. Mihail se împăcase cu Bizantinii, cu care încheiase o alianță contra Sârbilor și astfel se formează coaliția, de care am amintit între împăratul bizantin Andronic Cantacuzino deoparte și Mihail al III-lea al Bulgarilor de alta. În oastea aliată au fost și câteva contingente trimise de Basarab din Țara Românească.

Războiul a fost în vara anului 1330, lupta decisivă dându-se la 28 Iulie, adică numai cu câteva luni mai înainte de cea dintre Basarab I și Carol Robert, care a avut loc în 15 Noembrie 1330. Aliații au fost însă bătuti de Sârbi la Velbujd și se pune întrebarea dacă regele Ungariei, care știa că

Basarab trimisese trupe alături de aliați, n'a socotit că acum este momentul cel mai potrivit să-l atace pe Basarab crezându-l slăbit. Rezultatul îl cunoașteți. La Velbujd (Küstendil) Basarab nu a luat parte în persoană. Armatele aliate ajutate și de câteva trupe de Tătari, au fost înfrânte și pentru faptul că luptau fiecare după sistemul său, ceea ce îngreuna sistemul de acțiune. Ce este de amintit, este faptul că și aici și la Posada, Basarab se vede a fi fost în relații bune cu Tătarii. Probabil că de stăpânirea lor a scăpat prin bună înțelegere. Înfrângerea a însemnat un adevărat dezastru pentru Bulgari. Însăși Mihail care stăpânea și Vidiul și Târnova, a căzut în luptă. Fiul său se povestește că a fugit peste Dunăre la Tătari (cronicarul bizantin Cantacuzino le zice Sciți) și după vreo 10 ani a ajuns pe mare la Bizanț. Bătălia de la Velbujd pentru țara noastră n'a avut se pare nicio importanță și dovada este că chiar în același an Basarab câștigă la Posada lupta contra Ungurilor. Pen-

tru Balcani, urmareea ei a fost că hegemonia statului bulgar încetează, locul său fiind luat de statul sârbesc, a cărei hegemonie va ține vreo 50 de ani până la lupta dela Kossovo. Victoria Sârbilor a fost câștigată de fiul regelui lor, Ștefan Dușan care după aceea va ajunge și el rege în Serbia. În Bulgaria a urmat la tron Ion Alexandru, după moartea lui Mihail.

---000---

Miercuri 29 Martie 1939

Prelegerea XXXIII-a

Serbia până la lupta dela Velbujd (1241-1330)

Aspecte generale. În lecțiunea precedentă ne-am ocupat de istoria Bulgariei în epoca dela 1241-1330, dela moartea lui Ioan Asan al II-lea până la bătălia dela Velbujd, care înseamnă apusul puterii bulgare în Balcani. Este această dată (1330

un moment important în istoria Pen.Balcanice, căci deacum hegemonia în peninsula trece în mâinile statului sârbesc, hegemonie de scurtă durată, însă pentru că vreo cincizeci de ani mai târziu năvălesc Turcii care vor rezolvi rivalitățile dintre statele balcanice, în favoarea lor.

Acum trebuie să ne întoarcem iar la istoria Serbiei pentru aceeași perioadă de timp. Dacă vom compara în linii generale istoria Serbiei medievale cu aceea a Bulgariei medievale, constatăm accentuate deosebiri de caracter.

Dela Ioan Asan al II-lea, avem în istoria Bulgariei o serie de continue tulburări, cu neîntrerupte schimbări de domnie, care fac ca în unele momente să fie mai mulți domni deodată care se luptau între ei pentru stăpânire, dând astfel loc luptelor civile totdeauna dăunătoare statelor. Civilizația statului bulgar în vremea aceasta era destul de decăzută, desigur din cauza acestor tulburări.

Este o vreme în care asistăm la acte de cruzime, ca
acel obicei de a scoate ochii prizonierilor prinși
în luptă sau de a da pedepse care azi ne înfricoșea-
ză deadreptul prin sălbăticia lor. Dacă trecem la
Serbia observăm dinpotrivă, în contrast cu Bulgaria,
unele aspecte cu totul deosebite. Întâlnim o serie
de conducători cu totul evlavioși, care ridicau mănă-
stiri și biserici, ba familia domnitoare a Nemanji-
zilor a dat figuri care datorită faptelor lor de
pietate au fost trecute în rândul sfinților ca Sf.
Sava de pildă, care a clădit mănăstirea Hilandar,
Ziča, etc. Însăși stăpânitorii statului în ultimii
ani ai vieții lor se retrag la mănăstire (aceasta
devenise un obicei). Toate acestea situează Serbia
pe o treaptă superioară Bulgariei. Dar care să fie
cauza acestui aspect deosebit al Serbiei față de
Bulgaria ? Se pare că se datorește faptului că Ser-
bia era în contact cu Occidentul mai civilizat, căci
ea stăpânea o parte din Dalmația și coastele Adria-
tice, ceea ce o aducea în legătură cu civilizația

italiană și sunt întâlniți chiar artiști italieni lucrând în Serbia. Statul sârbesc se afla prin poziția sa așezat între trei state mari și bogate. La Nord erau Ungurii, la Apus Venețienii și la Sud Bizantinii. Begustorii ce porneau din aceste state trecând prin Serbia, sau venind pentru negoț în Serbia, au făcut ca acest stat să se îmbogățească și materialicește și culturalicește.

Faptul că domnitorii nu se schimbau așa des - în toată această perioadă de care ne ocupăm, n'au fost decât patru - precum și lipsa tulburărilor interne, au contribuit în aceeași măsură la ridicarea Serbiei.

Cei patru suverani sârbi din această epocă sunt: Ștefan Uroș poreclit "cel Mare", care a domnit între 1243-1276, apoi cei doi fii ai lui Ștefan Dragutin 1276-1282 și Ștefan Miliutin 1282-1321 și apoi Ștefan Uroș al II-lea zis Deceanski, întemeietorul mănăstirei de la Deceani 1321-1331. După cum

se vede, numele de Ștefan se repetă la fiecare, având după cum spuneam, valoarea pe care o are în titlul domnilor noștri.

Ștefan Uroș cel Mare (1243-1276). Primul dintre aceștia, Ștefan Uroș zis și "cel Mare", este însemnat și el printr'o serie de lupte, pe care însă nu le vom înșira pe toate, ne reprezentând un interes prea mare, neavând rezultate hotărâtoare.

Trei probleme politice mai importante privesc istoria întreagă a Sârbilor, probleme care s'au pus și în epoca pe care o studiem și care chiar și azi sunt de actualitate. Prima dintre ele este problema stăpânirii Macedoniei, pentru care erau trei rivali și anume: Sârbii, Bulgarii și Bizantinii. Grecii bizantini în 1261 erau din nou stăpânii Constantinopolului prin alungarea Latinilor. Populația Macedoniei probabil nu prea era deosebită de cea de acum; mare parte din ea era slavă, în regiunile de munte erau în special Vlahii, deasemenea se mai găseau și ceva Greci, mai ales prin orașe. În ceea ce-i

privește pe Slavi, dacă cercetăm dialectul lor, constatăm că este la mijloc între sârbă și bulgară, astfel că se poate vorbi de un dialect macedonian. Această populație Sârbii o consideră sârbească, iar Bulgarii la rândul lor bulgărească. Desigur acest conflict se va rezolvi după sentimentul Macedonenilor, dacă ei se simt Sârbi sau Bulgari, vor trece la aceea de care se simt mai apropiați. Naționalitatea este fără îndoială o chestie și de suflet. În ce privește aspectul limbii, cercetările filologilor arată o apropiere mai mare de limba bulgară. În această vreme cel mai mult au stăpânit-o Bulgarii și apoi câțeva vreme și Sârbii, iar Grecii numai câteodată.

A doua problemă care a dat loc la lupte, a fost chestiunea ieșirii la mare (la Adriatică), care asigura dezvoltarea comerțului. Dar și în această problemă erau trei adversari care se interesau de stăpânirea coastelor Dalmației. Întâiu erau Sârbii, apoi Venețienii care stăpâneau pe

coaste câteva localități (rivalitate care și azi este între Italia și Serbia) și în sfârșit Ungurii care stăpâneau Croația voiau și ei o ieșire la mare. În epoca aceasta a sec. al XIII-lea și începutul celui de al XIV-lea, Sârbii ocupau o mare parte din Dalmația înspre Sud, restul coastelor era al Veneției. În vremea aceasta Ungurii nu reușiseră să-și croiască o ieșire până la mare. Mai exista aici și republica Dubrovnik, care era independentă.

A treia problemă a fost pentru stăpânirea regiunii dela Nordul Savei (râu care se varsă la Belgrad în Dunăre), care regiune în antichitate se numea Sirmium, nume ce apare în forma sârbă Srem.

Regiunea Sremului, a fost un măr de discorde cu Ungurii, pentru stăpânirea ei dându-se o seamă de lupte fără un rezultat definitiv. În cele din urmă mai târziu a revenit Sârbilor. Și în interior asistăm la rezolvarea unei probleme foarte importante și anume a autonomiei bisericii sârbești al cărei patron am spus că a fost Sf. Sava. În vremea

lui Ștefan Uroș sediul bisericii s'a mutat la Ipeç, care e numele în forma turcă al localității, în sârbește fiind Peč. Aici s'a stabilit pentru mai multe veacuri patriarhia sârbească și cel dintâiu care păstorește aici, a fost patriarhul Arsenie I. În vremea celor doi fii ai lui Uroș, apar iar o serie de chestiuni administrative. În Bulgaria din cauza situației tulbure, apăruseră o serie de principii locali, un fel de stăpânitori feudali, care se făceau stăpâni pe unele mici regiuni cu sau fără voia stăpânirii centrale, de care de multe ori se declarau independenți. În Serbia, fără îndoială, nu lipsește acest aspect feudal, în sensul că existau și aici niște jupani stăpânitori de ținuturi, dar care aspect nu ia deloc caracterul de anarhie, căci relațiile jupanilor cu stăpânirea sunt reglementate dacă nu prin legi scrise, cel puțin prin puterea obiceiului. Spre pildă când se făcea alegerea la tron, constatăm că acești jupani se adunau într'o scup-

cină în care hotărau cine să fie ales, dar nu-i vedem dându-se la acte de anarhie în astfel de prilejuri, ca pe cei din Bulgaria. Constatăm că în momentele de grea cumpănă, când era vorba de a se lua hotărîri mari, se apelează la acest fel de adunare. Este o instituție pe care o întâlnim și la noi, bine înțeles că nu e imitată dela Sârbi, căci e întâlnită în Moldova (ar putea veni dela Poloni unde o adunare asemănătoare era Seinul), spre pildă când Ștefan cel Mare este ales domn pe Câmpul Direptății, sau când Petru Aron cere sfatul nații (la Vaslui), dacă să plătească tributul cerut pentru prima dată de Poartă, Moldovei. Este interesant că în Serbia, tradițional această adunare se ținea în vechiul oraș Ras, care era locul de origine al Nemanizilor.

Ștefan Miliutin (1282-1321). Ștefan Dragutin, după o domnie de șase ani a abdicat, fapt care se datorește unei credințe foarte interesante. Odată la vânătoare el a căzut și și-a rupt piciorul

rămânând astfel șchiop pentru toată viața. Din cauza aceasta, Ștefan Dragutin a chemat adunarea și i-a arătat că el socotește că nu mai este ca toți oamenii și că acesta ar fi un semn dela Dumnezeu, de aceea el renunță la domnie în favoarea fratelui său, ceea ce este admis de adunare și astfel vine la domnie Ștefan Miliutin. Faptul este interesant, fiindcă ne arată credința că un stăpânitor trebuie să fie întreg și la suflet și la trup. Credința aceasta se constată și la noi atât în domnie cât și în biserică. La popoarele balcanice, credința aceasta vine dela Bizanț, unde претендентii la tron pentru a fi împiedicați de a fi împărați, de obicei li se tăia nasul (mai precis cartilagiul dintre cele două nări). Și la noi sunt destule cazuri, spre pildă Nicolae Mălescu fiind bănuie dacă ar dori tronul a fost crestat la nas și a devenit Nicolae cărnă Spătarul. Totuși s'a întâmplat că un mutilat a ajuns la domnie, este vorba de urmașul lui Matei Basarab, Constantin Șerban Cărnă. Așa dar,

tradiția aceasta bizantină intrase la toate popoarele ortodoxe, la care atât în erarhia bisericească și tot așa în ceea ce privea stăpânitorii scaunului domnesc, se excludeau toți acei cu anume defecte fizice. Ștefan Miliutin era un temperament cu totul deosebit de al fratelui său. Mai impulsiv și mai puțin socotit, el ar fi putut face multe greșeli, dacă în clipele grele nu ar fi recurs la sfaturile înțelepte ale lui Dragutin. Ștefan Miliutin a dus de altfel o viață foarte dezordonată, comparat fiind cu înaintașii săi. În politică a fost un om foarte șiret și lingușitor. A fost căsătorit de patru ori și nu prin deces, ci prin divorț. Interesant e că prima lui soție era valahă din Thessalia (e soția din vremea când nu era domn) și lucrul îl cunoaștem din cronica lui Nichifor Gregoras, în care se spune că Miliutin era căsătorit cu "fiica domnului Vlahiei".

Unii istorici și-au pus întrebarea dacă nu cumva trebuie înțeleasă prin aceasta Vlahia din Nor-

dul Dunării, fiind fiica vreunui principe al cărui nume nu-l cunoaștem de aici. Este totuși de prisos afirmația aceasta, fiindcă din alți scriitori bizantini, știm că ea era din Thessalia, deci din Vlahia Mare, care era sub suzeranitatea bizantină. Se pare că Miliutin n'a fost mulțumit cu ea și a schimbat-o luând pe Elisabetha, o principesă ungară pe care a furat-o din mănăstire unde era călugăriță, pentru ca apoi să o trimeată înapoi. A treia soție a lui a fost fiica lui Gheorghe Terterii, stăpânitorul Bulgariei. Se pare că prin aceste căsătorii el urmărea și unele interese politice. În vremea lui are loc o luptă cu Bulgarii dela Vidin, unde începuse stăpânirea principelui Șişman, care, înfrânt cu acest prilej de Ștefan Milutin, fuge în Nordul Dunării, cum spune o cronică sârbească. Atacul lui Milutin contra Vidinului, aduce o consecință neașteptată. Spunem că odată cu năvălirea Tătarilor, Bulgaria a fost obligată să suporte suzeranitatea Tătarilor

Aceștia au socotit ca o insultă la adresa lor atacul contra lui Șişman, și pentru a pedepsi pe Sârbi, o mare năvălire a Tătarilor (din hoarda Nogailor) are loc.

Ei ajung, pustiind totul în calea lor, până în regiunile localității Pec, obligând pe Milintin să trateze pacea. Ștefan Milintin trimete pe moștenitorul tronului, pe fiul său, să încheie pacea și se constată cu acest prilej călătoria acestuia făcută până la sediul hanului Tătarilor, dincolo de Nistru. S'a închinat acestuia și astfel s'a făcut pace. Tot acum au loc o serie de lupte, dintre care mai însemnată este încercarea Sârbilor de a lua Raguză, care din cauza zidurilor și flotei sale n'a putut fi luată. Deasemenea se constată Sârbi luptând alături de Bizantini în Anatolia. În sfârșit, au loc lupte și cu Ungurii în fruntea cărora fusese ridicată dinastia de Anjou. Primul rege din această dinastie a fost Carol Robert cel înfrânt de Basarab la Posada în 1330. Cu vreo zece ani înainte de lupta cu Basa-

rab, are loc o expediție a lui Carol Robert contra Sârbilor (prin 1319-20) având tendința de a pune mâna pe Belgrad. Miliutin a fost înfrânt.

Ștefan Deceanski (1321-1331). Ultimul dintr'acești patru conducători ai Serbiei a fost Ștefan Uroș Deceanski ales și el de o scupeină. Imprejurările alegerii lui la tron, au un caracter de religiozitate. Era un fapt care-l împiedica de a se urca pe tron, având defectul că era orb. Când a murit tatăl său, Ștefan Uroș se spune că s'a rugat lui Dumnezeu să-și recapete vederea, ceeace s'a și întâmplat. A mers la scupeină și a arătat adunării că vede după ce, spune legenda, că s'a spălat cu apa unui izvor socotit sfânt, unde a și ridicat o biserică (la Deceani, de unde numele său: Deceanski). Există un scriitor din acea vreme, pare-se, ad- veresar al lui Ștefan Deceanski, care, spune că în viața sa până în momentul alegerii s'a prefăcut că e orb, numai ca să nu fie socotit ca pretendent cu

pretenții de uzurparea domniei, arătând că vede tocmai când a trebuit. A recurs în acel moment la o înșelare a scupineii. Dela început a luat asociat la domnie pe fiul său Dușan, care purta titlul de "regele cel tânăr". Acest fel de asocieri este întâlnit și la noi, unde de pildă Mircea cel Bătrân, în ultimii ani ai domniei, a luat asociat pe fiul său Mihaiu.

Acum are loc bătălia dela Velbujd (1330), care a fost momentul ridicării Serbiei prin înfrângerea coaliției bulgaro-vlaho-bizantine, comandantul oastei sârbești fiind Dușan. În legiuirea lui Ștefan Dușan, există un manuscris. În care se arată chiar de el faptele pe care le-a făcut înainte de domnie, se spune că el a condus oștile la Velbujd. Iată cum sună această prefață: "Văzând diavolul cel răutăcios vieața noastră cea bună, a ridicat asupra noastră în anul 1330 luna Iunie nouăsprezece zile, șapte țari anume: țarul grecesc, apoi pe

Mihail și pe fratele său Belaur și pe Alexandru țarul Bulgarilor și pe Basarab Ivanco socrul lui Alexandru, și pe cei ce trăesc cu ei împreună Tătarii Negri și domnia Iașilor și alții (e greu de spus cine erau; unii au spus că va fi fost poate vreun voevod cu sediul în Iași, ceea ce e puțin probabil). Și aceștia toți au venit asupra noastră vroind în nebunia lor să distrugă țara noastră și patria noastră s'o împartă între ei, s'o ducă în robie. Dar Dumnezeu cel milostiv n'a îngăduit aceasta și au venit asupra noastră în număr de 80.000 (ceeace se pare că e destul de exagerat) s'au adunat în locul numit Velbujd și au făcut multă pradă și noi văzând prădată patria noastră, noi ne-am pregătit de luptă cu 15.000 de oameni și ridicându-ne mâinile spre cer către atotputernicul Dumnezeu și cu ajutorul lui Isus Hristos și cu rugăciunile sfinților noștri părinți, i-am lovit la 27 Iulie, Sâmbătă, la 7 ceasuri și cu ajutorul lui Dumnezeu i-am bătut pe toți, spre marea mirare a tuturor țărilor și domnilor

dîmprejur și lui Mihail țarul Bulgarilor i-am tăiat capul cu sabia și mormântul său se află și azi în pământ și au perit, cum a dat Dumnezeu Israiliților să scape de oștirea Faraonului Egiptean." (Za-
conicul lui Ștefan Dușan, ed. lui Al. Soloviev, Bel-
grad, 1929, p.5-6).

Este interesant faptul că Basarab este numit Ivan, probabil traducerea lui Io. Curând după aceasta, Ștefan Dușan ia locul tatălui său și astfel se urcă pe tron cel mai mare stăpânitor al Serbiei.

---000---

Luni, 17 Aprilie 1939

PRELEGAREA XXXIV-a

Ștefan Dușan (1331-1355)

Sfârșitul lui Ștefan Uroș Deceanski.In

lecțiunea de azi va fi vorba de cea mai importantă domnie din istoria Serbiei, de domnia lui Ștefan Dușan. Vă aduceți aminte că pe vremea tatălui său, Ștefan Dușan a avut un rol de asociat la conducerea statului sârb și deasemenea că lui i se datorește izbânda armatelor sârbești la Velbužd în 1330.

Despre tatăl lui Ștefan Dușan, Ștefan Uroș Deceanski (el a înființat mănăstirea dela Deceani de unde și numele Deceanski) avem și o scriere ceva mai târzie "Vieța craiului Ștefan Deceanski", scrisă de un prelat, de origine bulgară, care a trăit o vreme la Constantinopol, Grigorie Tamblac.

Acesta a fost și în Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun, când a lucrat pentru împăcarea bisericii Moldovei cu Constantinopolul și apoi ca mitropolit al Kievului, a luat parte reprezentând biserica ortodoxă, la sinodul din Constanța (1415). Este o lucrare scrisă în stil retoric, fără precizie de fapte, pe care el nu avea de unde să le cunoască, nefiind contemporan cu ele.

Ștefan Deceanski a murit în 1331 și tocmai acum au loc în Serbia unele tulburări interne. Grigorie Tamblac aduce în scrierea aceasta, acuzațiunea că Ștefan Dușan nu ar fi fost străin de moartea tatălui său, pentru a-i urma mai curând la tron. Tot într'un stil retoric este și un pasagiu în care se povestește lupta dela Velbujd, cu care prilej se arată neamurile care au participat, între care au luat parte soldați..."chiar și dela Nordul Dunării unde trăiau Goții" (prin care înțelege pe Români

Cauzele hegemoniei Serbiei. Ștefan Dușan a domnit douăzeci și patru de ani, dela 1331 la 1355. Este epoca de mare înălțare a Serbiei, care ajunge să stăpânească cea mai mare parte din Balcani, fiind statul cel mai bogat și civilizat de aici, la ajutorul căruia toate celelalte state, când aveau nevoie, recurgeau. Dar această hegemonie n'a durat prea multă vreme, căci imediat după domnia lui Dușan, puterea Serbiei decade până ce Turcii vor pune stăpânire pe toată Peninsula Balcanică.

Dar trebuie să ne punem întrebarea căror cauze se datorește ridicarea Serbiei și de ce hegemonia ei a ținut așa de puțin ? Cauzele se pot vedea din cele ce am arătat până acum. Spre deosebire de alte state balcanice, cu toată existența acelor jupani care-i dădeau un oarecare aspect feudal, statul sârbesc avea totuși unitatea internă necesară. Apoi din punctul de vedere comercial, legăturile cu Apusul și în special cu negutătorii italieni, asigurate de stăpânirea coastelor Adriatice (Dal-

mația), contribuiseră la îmbogățirea Serbiei, la care se adaugă și contribuția drumului comercial ce venea din Ungaria. Aceste elemente au contribuit la ridicarea Serbiei. Hegemonia sârbească a fost de scurtă durată, din anume motive interne, căci stăpânirea Sârbilor întinzându-se din ce în ce mai mult, unitatea statului începe să se rupă, diferiți conducători de provincii încep să se considere semi-independenți, Serbia sfărâmându-se în cnezate și voievodate. La aceasta se adaugă și apariția Turcilor în Peninsula Balcanică, față de care statul acesta de curând format nu a putut rezista.

Isvoare. In ceea ce privește personalitatea lui Ștefan Dușan, avem puține știri. Mitropolitul Danilo a scris despre conducătorii statului sârbesc, iar dintre Bizantini avem pe cronicarii Nicefor Gregoras și Ioan Cantacuzen. Acest Cantacuzen a scris o cronică ce cuprinde istoria imperiului bizantin în sec. al XIV-lea. Fiind pretendent la tron, el a ajuns regent în Bizanț, după ce a stat

un timp și la curtea lui Ștefan Dușan, ca refugiat. În felul acesta a ajuns să-l cunoască personal pe șeful statului sârbesc, ca și lucrurile pe care le povestește. Toate cronicile acestea au fost publicate în corpusul istoricilor bizantini editat la Bonn, cu titlul în latinește "Corpus scriptorum historiae bizantinae".

Situația internă și externă. Ștefan Dușan a fost poreclit "cel tare", având desigur un fizic puternic. Chipul său îl avem reprezentat pe monede, așezat pe tron, purtând barbă, iar pe umeri mantaua imperială. Mama sa era de origine bulgară.

La curtea lui Ștefan Dușan erau foarte mulți străini apuseni, în special Germani veniți pentru exploatarea minelor, numiți ca și la noi Sași. Apoi Raguzani și Venețieni. Dușan își dăduse seama de importanța pe care o avea Ragusa din punct de vedere comercial, de aceea el a ținut strânse legături de prietenie cu Raguzanii. Tot în vremea lui se poate constata ridicarea unei puternice nobilimi. Acum se

formează o oligarhie în special alcătuită din marii proprietari de pământ.

După victoria ce a câștigat la Velbujd, Ștefan Dușan ajuns la tron, caută să schimbe politica externă. El încearcă să se împace cu foștii adversari și în special cu Bulgarii. Țarul Mihail căzuse în luptă și în locul lui venise Ioan Alexandru, cu care Dușan intră în relații de prietenie. Impăcarea s'a pecetluit prin căsătoria Elenei sora lui I. Alexandru, cu Ștefan Dușan. Alexandru acesta, la rândul lui era căsătorit cu fiica lui Basarab domnul Țării Românești. Prin aceasta probabil s'a produs o împăcare și cu Basarab. Pentru Serbia câțeva vreme au fost primejdii și din Apus. Se cunoaște astfel un plan, neaplicat însă, al unei invazii și cuceriri franceze în Serbia. La Antivari era un episcop catolic în legături strânse cu Apusul și în special cu Filip al VI-lea. Regele francez este sfătuit de acest episcop să vină să cucerească Serbia, de unde apoi să pornească o cruciată în Orient.

Cucerirea Macedoniei și a Albaniei.

Cuceririle sârbești cele mai însemnate au fost făcute în Balcani prin atașarea Macedoniei și Albaniei la Serbia. Până acum situația politică era aceasta. Macedonia era bizantină. Albania de azi era până la Tirana a Sârbilor, iar restul, spre Sud, a Grecilor bizantini. Regiunile acestea ca și azi aveau o populație foarte amestecată formată din: Vlahi, Bulgari, Sârbi, Albanezi, Greci. Cucerirea Macedoniei are loc în 1334 și e făcută pe baza unei trădări și anume, un guvernator bizantin al ei, probabil în urma unor greșeli, urma să fie scos din post^{și} judecat. El însă fuge la Ștefan Dușan, căruia îi arată cum să vină și să pună mâna pe Macedonia, cu care prilej și partizanii săi răsculați vor ajuta pe Sârbi. Și astfel cu ajutorul acestuia pe nume Syargianos, Macedonia cade. Cucerirea ei și a Albaniei a durat până în 1338. În 1337 este pomenită o expediție în Thesalia, armatele sârbești ajungând la M. Athos și chiar în fața Salonicului. Toate aceste cuceriri

s'au făcut fără prea mare rezistență din partea Bizantinilor. Dar în urma acestor cuceriri alte state s'au simțit izbite în interesele lor. Tot Sudul Italiei era format de statul Neapolului, în care domnea familia franceză de Anjou, care ajunge prin Carol Robert, domnitoare și în Ungaria. Neapolitanii aceștia văzând cucerirea Albaniei de Sârbi în fața Italiei, pornesc și ei o expediție cu acelaș scop, pătrunzând în Berat, Valona, etc. Dar în cele din urmă Albania rămâne în mâinile Sârbilor. Așa dar, Macedonia, Albania, o parte din Thessalia sunt acum în mâinile Sârbilor. În Thracia s'a intrat mai târziu, grație luptelor din imperiul bizantin unde murise Ioan Paleologul, al cărui fiu minor intrase sub regența lui Ioan Cantacuzen. Între Cantacuzen și Ana, văduva lui Ioan Paleologul, s'a dat o luptă care l-a obligat pe acesta să se refugieze la curtea lui Ștefan Dușan. Dușan îi acordă sprijinul său repunându-l în scaunul bizantin în schimbul unei re-

giuni din Thracia apuseană, a cărei capitală e orașul Seres. Bizantinii în mai multe rânduri au încercat să reia aceste ținuturi, dar fără rezultat.

Proclamarea imperiului (1346). Ștefan Dușan a dat mai multe privilegii, unele privitoare la comerț, altele privind anume mănăstiri, ca de pildă mănăstirea sârbească Hilandari dela M. Athos, vizitată de el personal. Puterea lui crescând mereu Dușan, ca altădată alți conducători din Balcani, s'a gândit la răndu-i să pună mâna pe Bizanț.

De aceea, ca și Simion și Ioan Asan II, Dușan s'a încoronat împărat, luând în locul titlului de rege (Kral, - vine dela numele lui Carol cel Mare cum știți) de până acum, pe acela de țar. Încoronarea lui s'a făcut în 1346 și titlul său complet era de "țar al Sârbilor și Grecilor", imitând pe cel bulgar și ca și acesta rămânând pur teoretic, căci nici Sârbii n'au fost în stare să cucerască Bizanțul. În câteva documente în latină

titlul său e de "imperator Rasciae et Romaniae", prin care Romaniae se înțelege imperiul bizantin, căci Bizantinii se considerau urmașii Romanilor pentru care lucru Grecii bizantini își ziceau Romei.

Numai câteodată la acest titlu se mai adaugă și..."Vlahiae comes" (comite al Vlahiei, care nu este alta decât Vlahia Mare din Thessalia). Proclama-rea lui de împărat din 1346 este făcută după obiceiul vechi sârbesc, de o adunare generală, un fel de dietă cu reprezentanții marilor proprietari, jupanii, și gradele superioare bisericești. Acum se pune la cale și o transformare a bisericii. Mitropolitul dela Peș este proclamat patriarh spre nemulțumirea patriarhului din Constantinopol. Deaseenea se hotărăște să se facă o legiuire scrisă, care este pregătită până în 1349. Intre timp în Ungaria murise regele Carol Robert și venise la tron fiul său Ludovic zis cel Mare, care spre sfârșitul vieții va ajunge și rege al Poloniei. Ca și cu Carol Robert și cu Ludovic, Ștefan Dușan s'a luptat pentru coa -

stele Adriaticei, lupte care n'au schimbat prea mult hotarele țării sale, cu toate că au durat până în ultimul an al domniei sale.

Tot acum avem vestita ciumă neagră, care a făcut ravagii în toate țările Europei, împruinând foarte mult populația lor. Către sfârșitul domniei lui Dușan, se constată tratative duse cu papa din Avignon pentru trecerea Sârbilor la catolicism. Ștefan Dușan a murit la 1355, încheind astfel cea mai glorioasă domnie pe care au avut-o Sârbii.

Legiuirea lui Ștefan Dușan. Înainte de a încheia această domnie, să vedem acum ce reprezintă legiuirea sau zaconicul lui Ștefan Dușan, care a fost foarte răspândită în vremea lui. Am arătat preambulul acestei legi, în care Dușan își laudă faptele. Pentru statele slave acest **zaconic** este un lucru foarte important, fiind cea mai completă legiuire pe care au avut-o ele în vremurile acestea și având și un caracter original. Pentru prima oară a fost publicat acest zaconic de Miklosich în 1850

sub titlul "Lex Stephani Dusan", iar în urmă în 1929, a apărut și o ediție critică a lui, cu toate variantele ce se cunosc, făcută de prof. dela Universitatea din Belgrad, Al. Soloviev. Dl. Soloviev a mai scris un studiu despre: "Le droit byzantin dans le code de Stephane Dusan" Recueil Sirey), în care caută să arate influența bizantină din acest zăconic.

În toate manuscrisele, legea lui Ștefan Dușan nu este singură, ci înaintea ei sunt două legiuri bizantine traduse în limba sârbă, una a lui Matei Vlastares și alta Nomos Ghiorghicos (legiuirea stăpânirii de pământ). Prin aceasta din urmă se stabileau raporturile dintre proprietari și șerbii muncitori de pământ. Pentru care motiv apar ele toate trei la un loc ? Concluzia Dlui Soloviev mi se pare potrivită. Ea arată că Ștefan Dușan se intitula imperator al Sârbilor și Grecilor și deci trebuia ca legea făcută să respecte și să cuprindă obiceiurile și legile a două popoare diferite, de

aceea pentru Grecii din statul său el a făcut cele două traduceri, iar pentru Sârbi poporul său, este partea dela urmă care este originală. Din această cauză "Zaonicoul lui Ștefan Dușan" apare ca o lege tripartită. Codicele original propriu zis, cuprindea întâi 50 de articole, la care s'au adăugat și altele, cu vremea ajungând până la 160, cuprinzând o parte dreptul slav consuetudinar și alta bizantin. Din vechiul drept consuetudinar slav, vedem că se păstra obiceiul care era și la Germani, de a se putea răscumpăra cu bani crimele. Crima nu era socotită ca interesând societatea întreagă și morala, ci numai familia, clanul ucisului. Dacă ucigașul cu familia și satul său plăteau o sumă mare familiei victimei, lucrurile se împăcau.

Pentru crimă deci se plătea astfel un fel de amendă, care se împărțea între stat și familia victimei și care se numea dușegubină (amendă pentru suflet) care se întâlnește și la noi. Dar zaonicul

prevede și pedepsele bizantine, tăierea nasului, în caz de paricid spânzurarea cu capul în jos, etc. De asemenea apar și unele instituții răspândite în Apus, ca aceea a jurătorilor, care era și la noi. Prin aceasta un boier dacă era judecat, putea cere stăpânirii ca judecata lui să fie făcută de egalii lui; astfel boierul să fie judecat de boieri, clericii de clerici, etc., adică de egalii lui ca clasă socială. Prin aceasta se ia stăpânirii puterea de judecată și se dă egalilor judecatului. Instituția juriului acestuia este esențialmente apuseană. Interesant e că în legiuirea lui Dușan se și precizează numărul jurătorilor care pot fi 6, 12 sau 24 (ca și la noi). Peste judecata judecătorilor țarul nu putea spune nimic, cel mult putea face o altă nouă, cerând o "lege peste lege". Dar mai apare încă ceva de caracter feudal și anume "judecata lui Dumnezeu". Dacă cineva socotea că e nevinovat, putea cere această judecată. Ea se făcea punându-se un fier înroșit în foc, pe pragul ușii bisericii, care trebuia să fie

luat de imprecinat cu mâna și dus spre a fi pus pe Sf. Masă. Dacă reușea să facă acest lucru, era socotit nevinovat.

Interesant e că în trei articole 32,77 și 82 se vorbește despre Vlahi. Iată ce se spune: "Bisericele și metoașele bisericilor care au Vlahi să-i țină și să nu le fie luați de către alții". Adică ei erau poate șerbi. "Dacă se întâmplă vreo ceartă sau nedreptate între sate, să se plătească câte 50 de perperi, iar dacă sunt Vlahi 100 de perperi". Dece se face această diferență, e greu de spus. Poate fiindcă erau Vlahii socotiți ca un element de dezordine și ca să-i tempereze, sau poate privind starea lor socială mai joasă? În art. 82 se spune de Vlahii și Arbănașii care sunt prin sate, să plătească impozite proprietarilor. Nu este cazul să intru în amănunte în ce privește această legiuire care cuprinde articole ce privesc și dreptul penal și cel civil și bisericesc.

Legături cu Țara Românească. Despre legătu-

rile lui Ștefan Dușan cu noi, nu știm prea multe lucruri. Trebuie totuși să fi fost, Dușan fiind un țar important în vremea sa. La început pe Basarab l-am văzut alături de Mihail adversar al Sârbilor. Dar de vreme ce Alexandru se împăcase cu el, putem bănuî că și Basarab făcuse la fel. Deabea la 1360 avem o dovadă de împăcare cu Sârbii - nu mai era Dușan - când fiul său Ștefan Uroș se căsătorește cu principesa româncă Ana, sora lui Vladislav (Vlaicu). În tezaurele găsite la noi în pământ, s'au descoperit și monede de ale lui Dușan, mai ales în Oltenia, ceea ce arată că circulau la noi, probabil datorită legăturilor comerciale (desigur grație Raguzanilor). Mai e din punct de vedere politic o considerație care arată că legăturile cu noi vor fi fost destul de bune. Este vorba de luptele lui Ștefan Dușan cu Ungurii lui Carol Robert, cu care și noi ne luptam, erau deci interese comune.

După moartea lui Dușan, urmează decăderea

politică a Serbiei, care își va încheia existența ca stat de sine stătător, odată cu lupta dela Kossovo.

---000---

Miercuri, 19 Aprilie 1939

Prelegerea XXXV-a

DECADEREA SERBIEI. KOSSOVO.

Ștefan Uroș III și împărțirea Serbiei (1355-1371). În lecțiunea precedentă am vorbit despre domnia lui Ștefan Dușan. Ați văzut cum Serbia a putut să se ridice la hegemonia în Balcani, datorită în mare parte împrejurărilor interne favorabile și unității interne ce lipseau celorlalte state ale peninsulei, care erau într-o accentuată decădere politică. La prosperitatea statului sârbesc, a contribuit desigur și priceperea lui Ștefan Dușan, după a cărei moarte începe decăderea statului sârb.

În decurs de vreo treizeci de ani și ceva, hegemonia Serbiei este înlăturată din Balcani, unde apare de-a-cum stăpânirea turcească pecetluită de victoria din "Câmpia Mierlei" (1389).

Urmașul lui Ștefan Dușan în Serbia este Ștefan Uroș al III-lea, care a domnit dela 1355-1371. Către sfârșitul domniei stăpânirea lui Ștefan Uroș a fost mai mult nominală. Când a venit la tron, acesta era un tânăr de vreo 19 ani, cu un fizic frumos și se pare cu mult farmec personal, dar lipsit de o puternică voință și de multe din calitățile tatălui său, ceea ce a făcut ca domnia lui să fie cu mult inferioară ca însemnătate celei a lui Șt. Dușan..

El n'a putut face față necesităților domniei. În 1360 Ștefan Uroș al III-lea s'a căsătorit cu Ana fiica domnului Țării Românești Alexandru, ceea ce arată că acum Serbia era în relații bune cu noi. Se pare că Nicolae Alexandru a dus o politică de prietenie cu vecinii din Sudul Dunării, căci o altă fiică a lui, tot Ana, s'a căsătorit cu țarul bulgar dela

Vidin, Strațimir.

Indată după moartea lui Ștefan Dușan s'au născut tulburări în Serbia, care au periclitat domnia fiului său. Dușan avea un frate Simion Uroș.

Acesta a socotit că nepotul său nu-i apt pentru domnia, care astfel i se cuvenea lui. De aici a rezultat o luptă între nepot și unchiu, care a adus o sciziune a stăpânirii și a statului sârbesc. Dela început s'a văzut cum avea să se facă această sciziune. Serbia de Nord, vechea stăpânire a Nemanizilor deoparte și provinciile adăogate ei prin cucerire, de altă parte. Astfel au apărut două state sârbești. Serbia de Nord a rămas în stăpânirea lui Ștefan Uroș al III-lea, iar partea cealaltă de Sud, alcătuită din Macedonia, Albania, Thracia, etc., au trecut în mâna lui Simion.

Dar această împărțire în două a Serbiei, n'a fost singura. La sciziunea statului sârb a contribuit lipsa de coeziune, caci scurta stăpânire a lui Dușan nu avusese vreme să facă să se închege o uni-

tate în statul sârb. Chiar în legiuirea lui Dușan se vede lipsa de unitate a elementului ce alcătuia Serbia, căci această legiuire are o parte (traduce-re din grecește) alcătuită pentru elementul cucerit și una (originală) pentru Sârbi. Deosebirea etnică și-a spus cuvântul după moartea lui Dușan.

Statele feudale în Serbia. Dar pe lângă ace-
stea a mai fost încă ceva și anume este vorba de
creșterea a ceea ce am numi noi "feudalismul sâr-
besc". Se socotește că în Orient instituția feuda-
lismului nu ar fi existat, dar acest lucru este o
greșeală, căci cercetările făcute în acest sens ara-
tă că acest sistem a fost răspândit și în Răsărit
nu numai în Apus, fiind întâlnit și în Rusia și în
Bizanț, și în statele slave din Balcani. Așa dar,
instituția feudalității o întâlnim și în Serbia.
Erau o serie de jupani stăpânitori ai unor provin-
cii,^{ai} unor jupe pe care le moșteneau din tată în
fiu, alcătuind puternice familii locale. Acestea
din ce în ce devin mai independente de autoritatea

centrală, de care tind să nu mai depindă și să n'o mai recunoască. Pe lângă marii jupani, marii proprietari, se grupau alții mai mici asemănător feudalismului apusean. Vă aduceți aminte că în statul sârbesc, rolul acestor stăpânitori locali era foarte mare. De câte ori trebuia să se ia vreo hotărîre de mare importanță, de pildă când se alegea urmașul la tron această nobilime era adunată într'un fel de dietă (scupcina) pentru a hotărî. Acum acești jupani prin pretenția lor de independență locală, împărțiseră statul sârbesc într'o sumedenie de mici stătulețe feudale, măcinându-i puterea. Ajunsese aproape ca pe fiecare vale de râu mai mic sau mai mare, să fie câte o asemenea formațiune. Este interesant să arătăm pe câțiva dintre cei mai însemnați din acești jupani atât de numeroși în Serbia, care se considerau nelegați de autoritatea centrală.

În Zeta (regiunea Muntenegrului și Nordul Albaniei) s'a ridicat familia numită Balșici. În re-

giunea din Nordul Macedoniei erau doi frați, pe nume Vâlcașin și Uglieșă. În regiunea de Sud a Macedoniei erau tot doi frați Constantin și Drageș, al căror tată fusese căsătorit cu o fiică a lui Șt. Dușan (deci prin mamă erau din familia Nemanja). În regiunea Serbiei propriu zise s'au mai ridicat încă vreo câțiva stăpânitori din care pomenesc doi mai însemnați: cneazul Lazăr și cneazul Branco al cărui urmași s'au numit Brancovici. În mijlocul acestor numeroși jupani care împărțiseră Serbia, familia Nemanizilor dispare. Căderea lor nu s'a făcut printr'o catastrofă. Aproape că nu cunoaștem împrejurările în care această familie a dispărut.

Ștefan Uroș al III-lea a murit în 1371 lipsit complet de autoritate, - după ce încercase în câteva rânduri să ceară jupanilor să-i recunoască supremația - retras pe coastele Adriaticei. Unchiul său nici nu se știe cum a murit. În felul acesta, odată cu împărțirea Serbiei în jupanate și cnezate,

se stinge și dinastia, care a întemeiat-o ca stat, a Nemanizilor.

Năvălirea Turcilor. În acest moment se ivesc și cele două mari primejdii: cea ungurească și mai ales cea turcească. Regele Ludovic cel Mare lovește Serbia din Nord și armata lui pătrunde până în centrul Serbiei - unde e adevărat nu se poate menține - cucerind întreaga Dalmație. Din Sud își fac apariția și Turcii. După ce cuceresc Brussa (1353) punând mâna și pe Galipole (1356) Turcii își încep stăpânirea în Europa de Sud Est, în care până acum doar făcuseră jafuri. Cel dintâi stăpânitor turc în Europa a fost Urkan, iar în epoca în care ne găsim, Turcii erau conduși de sultanul Murad I care își stabilise capitala în Adrianopole. Deocădată prezența lor în Balcani se făcea simțită doar prin raidurile de jaf făcute de cavalerie în stilul celei tătare. Nu aveau încă experiența asalturilor cetăților, care din această cauză încă le rezistau.

Diferiți principii locali care se temeau de năvălirile lor, le-au recunoscut suzeranitatea plătindu-le tribut. Se pare că la început n'au fost socotiți așa de primejdioși și aceasta pentru că după raidurile ce făceau, ei se retrăgeau. Datorită acestui fapt, Turcii aproape pe nebăgate de seamă s'au infiltrat, și din simpli năvălitori cum au fost socotiți, s'au înplântat ca stăpânitori în Balcani. Impărații Bizantini s'au sesizat totuși, și au cerut ajutor Apusului. Se formează chiar un fel de cruciată, care e pusă sub conducerea unui principe din Nordul Italiei, Amedeu de Savoia. Acesta a venit în 1365 în Balcani și i-a bătut, dar nu i-a putut alunga. Atunci el s'a hotărât să cheme în ajutor și pe Sârbi. Cel dintâi dintre jupan pe care l-am pomenit, care a luat parte la războiul contra Turcilor a fost Vâlcașin (numele vine dela vâlc = lup). El se intitula împărat (unii îi recunosc numai titlul de rege) și împreună cu fratele său Uglieșa, s'au ciocnit cu Turcii în Macedonia. Poate

că dacă Serbia ar mai fi avut puterea din vremea lui Ștefan Dușan, căderea statelor balcanice în mâinile Turcilor nu s'ar fi întâmplat așa de repede. Lupta era mare, cu acest prilej s'a dat în 1371 la Cermen pe Marița, aproape de Adrianopol. Cu toată ofensiva luată, Sârbii sunt înfrânți cu totul, cei doi frați murind pe câmpul de luptă.

În locul acestora doi se ridică fiul lui Vâlcașin, Marco. Pentru că tatăl său se intitulase Kral, lui i s'a zis Marco Krlevici (crăișorul). Marco Krlevici este eroul a numeroase balade populare sârbești. Este figura cea mai simpatizată de cântăreți și e socotit ca unul dintre eroii luptători pentru creștinătate. În realitate, Marco va fi luptat el cu câteva cete de Turci, dar nu așa cum e lăudat, ba a trebuit să plătească tribut, pierzând și o mare parte din provinciile sale. Nu numai că n'a luptat așa cum îl arată legenda contra Turcilor, dar acest Marco i-a însoțit chiar pe aceștia contra creștinilor în diferite expediții. Așa îl găsim în

tabăra turcească la Rovine contra lui Mircea, luptă în care a și murit. Macedonia intră în suzeranitatea Turcilor, obligată să plătească tribut și să dea ajutor militar când aceștia făceau expediții.

Cneazul Lazăr (1371-1389). Ce se întâmpla în vremea aceasta cu Serbia de Nord? Aici era un fel de haos cu o mulțime de stăpânitori. Intre ei s'a impus unul foarte înțelept, care a ajuns stăpânitorul întregii Serbii de Nord, anume Lazăr. Acesta era fiul unui fost logofăt al lui Ștefan Dușan, cunoscut la curtea acestuia.

Stăpânea la început numai centrul Serbiei. Niciodată nu și-a luat alt titlu afară de cel de cneaz. Până la sfârșitul vieții a fost mai mult un fel de conducător al celorlalți cnezi, de unii recunoscut de bună voie ca atare, de alții prin forță. Fiul lui Branco, ale cărei regiuni se învecinau cu ale lui Lazăr, Vuc Brancovici s'a căsătorit cu fiica lui Lazăr, ceea ce a făcut ^{ca} prietenia dintre cele două familii să le dea mai multă putere. În vieața cnea-

zului mucenic Lazăr (sârbește, în Glasnik XXI, 1867, p.157-164), se spune despre el că.."era sârb de neam hun, a slujit pe țarul Ștefan care-i dă în căsătorie pe o rudă a lui fiica unui boer. A devenit cel dintâi în palatul țarului Ștefan și după moartea lui Ștefan și a lui Uroș e uns de arhiepiscopi ca autocrat".

Titlul său întreg este "Intru Hristos Dumnezeu binecredinciosul Ștefan Lazăr, cneaz al Sârbilor și al Podunaviei"(regiunea dela malurile Dunării). Până acum era pomenită regiunea Pomorie (țărmurile mării), care fiind pierdută, a fost înlocuită în titlul cu Podunavia. Interesant e că și contemporanul lui Lazăr, din Țara Românească, Mircea cel Bătrân, se intitulează ca stăpânitor al Podunaviei. Lazăr apare la 1371 ca stăpânitor al unui cnezat și trăește până la 1389, când moare în luptă cu Turcii. El este întemeietorul mănăstirii depe malurile Moravei, Ravanița. In viața lui Lazăr se spune despre această mănăstire că..."e minunată prin înălțimea și

frumusețea sa, cu picturi și odăjdii de aur. Și până acum stă ca o floare ne mai văzută și se vede de toți. Are șapte turnuri și e ca un cuib de păsări pentru pacea călugărilor și a tuturor celor ce vor să se mântuiască".

În vremea lui Lazăr constatăm și o încercare de organizare a bisericii sârbești. La Pec știți că se fundase o mitropolie, care mai târziu a devenit patriarhie spre nemulțumirea Constantinopolului, care nu a recunoscut-o, de unde și o sciziune între cele două biserici. A fost chiar o afurisenie aruncată asupra bisericii sârbești. Lazăr s'a gândit să înlăture acest blestem și a trimes o solie la Constantinopol pentru împăcare. În această solie condusă de starețul Isaia dela Athos se găsea și un prelat anume Nicodim, care nu este altul decât întemeietorul primelor noastre mănăstiri românești, Vodița și Tismana. I se zicea Nicodim Gârcici (grecul). El era un bun orator zice "vieața lui Isaia" (de Danilo ed. Dancici) și a luat cuvântul în fața patriarhu-

lui , fiind în acelaș timp și tâlmaciu. Patriarhul din Constantinopol a ridicat blestemul și a recunoscut patriarhia din Pec. Solia aceasta a avut loc în 1375 și se spune că pentru reușita ei Nicodim a căpătat daruri dela cneazul Lazăr.

Luptele cu Turcii - Cossovo (1389). În cursul acestor fapte religioase trebuiau să lase locul faptelor războinice. Lazăr a văzut primejdia turcească și a luat măsuri . A făcut o coaliție, împăcându-se și cu Ungurii, la care acum se produsese oarecari tulburări. Ludovic murise lăsând două fiice, pe Hedviga ce s'a căsătorit cu Vladislav Jagello moștenind Polonia și Maria căsătorită cu Sigismund de Luxemburg, care a ajuns mai târziu și împărat romano-germanic. La început Sigismund nu a fost recunoscut de Unguri, ceea ce a dat naștere la tulburări.

Croații s'au răsculat cu acest prilej și la aceasta au fost ajutați și de Lazăr, ceea ce a adus o năvălire a lui Sigismund în Serbia. Dar spu-

neam că se împăcase acum cu Ungurii și cu prilejul luptei cu Turcii primește ajutor și dela Bosniaci. O primă luptă contra Turcilor se dă în apropiere de Niș la Pločnik (1387). Lazăr ese învingător, dar acest lucru aduce contra Sârbilor întreaga armată sârbească în frunte chiar cu sultanul Murad I. Se dă vestita luptă din Câmpia Mierlei (Kosovo) din 1389. Armata turcească și ca organizare și ca număr, era superioară celei sârbești. Totuși Sârbii au rezistat onorabil, dând dovadă de mult eroism. Legenda spune că un anume Miloș Obilici a intrat chiar în cortul Sultanului Murad I, pe care l-a omorât în speranța că acest lucru va produce dezordine în armata turcă și o va sili să se retragă. Dar imediat comanda a fost luată de fiul sultanului. Balașid poreclit Ilderim, care a adus o totală victorie Turcilor. Lazăr e prins și decapitat, astfel că independența Serbiei încetează din 1389. Existența ei ca stat continuă fiindcă cetățile nu sunt cucerite. Intărituri ca cea dela Belgrad, Semendria,

etc., au rezistat încă destulă vreme Turcilor. Turcii rămân numai cu suzeranitatea asupra Serbiei, recunoscând pe fiul lui Lazăr, de unde și numele de Lazarevici, la tronul ei. Ștefan Lazarevici este obligat să plătească tribut și să dea ajutor armat când era nevoie. În „viața lui Lazăr”, se spune aici că Sârbii pe lângă Turci erau ca „un părâu pe lângă mare” și atunci a spus Lazăr... „să mergem fraților să slujim datoriei morții, să vărsăm sângele nostru, să răscumpărăm viața muritoare”.

Legăturile cu România. Să ne întoarcem acum la legăturile Sârbilor cu România în această epocă. Dela început trebuie să fac o observație esențială, care se pare nu s'a mai făcut până acum. Când s'a vorbit de relațiile dintre noi și Sârbi, nu s'a observat că în vremea aceasta nu eram vecini cu ei. Suntem obișnuiți să vedem lucrurile după situația actuală. Pe timpul acela, granița dintre Serbia și Bulgaria (dela Vidin); era ceva mai la Apus și nu pe valea Timocului, ci o formă cumpăna apelor între

Timoc și Morava (cumpăna apelor este linia de înălțime ce desparte afluenții a două râuri mai mari). E o constatare ce se face în geografie, că nu atât râurile cât mai ales înălțimile formează granița. Pe vremea aceea regiunea Timocului (Craina) nu era în Serbia, ci în Bulgaria. Aceasta înseamnă că legăturile noastre cu Sârbii acum nu prea au fost strânse. Vă atrag acum atenția și asupra unor greșeli care s'au făcut în istoriografia noastră. S'a spus că mama lui Mircea cel Bătrân, Calinichia ar fi fiica lui Lazăr care astfel ar fi bunicul domnului muntean. Acest lucru nu se putea, căci diferența de vârstă dintre Lazăr și Mircea nu era decât 10-15 ani. (Lui Mircea i s'a zis cel Bătrân pe vremea lui Mircea Ciobanul, ca să se facă deosebire între ei).Cronicele sârbești apoi, arată exact cele patru fiice ale lui Lazăr, cu cine s'au căsătorit. Intre soții lor nici unul nu era român. O altă greșeală istorică în acest domeniu în parte numai, este în legătură cu mănăstirile

clădite de Radu I domnul Țării Românești în Serbia. Este lângă Kladova o biserică, a cărei inscripție pomeneste pe Radu Beg, care se spune că ar fi Radu I. Nu știm dacă este adevărat, dar în orice caz, Kladova atunci era în Bulgaria și nu în Serbia. În sfârșit o altă chestiune; este vorba de participarea Românilor la lupta de la Kossovo, socotită ca prima ciocnire a Românilor cu Turcii. După unii chiar Mircea ar fi mers acolo după alții, numai câteva detașamente. Imprejurările politice însă nu confirmă acest lucru. În primul rând o înrudită cu Mircea nu exista, căci Lazăr era un simplu cneaz ales de ceilalți la conducerea oastei contra Turcilor; deci pe motivul acesta nu-l putea ajuta Mircea. Dacă cercetăm izvoarele (un istoric german Braun a strâns toate izvoarele care privesc această luptă și le-a publicat în lucrare "Kossovo", Leipzig 1937). Sunt câteva cronici turcești, una ungurească, câteva rapoarte raguzane, venețiene, etc.), constatăm că în niciunul din ele nu se

pomeneste de participarea Românilor la lupta din Câmpia Mierlei. De unde atunci a apărut această afirmație ? Dintr'o cronică turcească, a lui Neşri, care însă având o formă retorică, ne face să ne îndoim asupra valabilităţii informaţiei ce ne dă . In ea se înşiră o serie întreagă de popoare care au năvălit asupra lor la Cossovo. In cronică se zice ... "au năvălit asupra noastră Sârbii, Croaţii, Fran-
cii, Moldovenii, Valahii, Ungurii, etc.", de unde se vede clar că vrea să dea mai mare importanţă victo-
riei lor decât altfel ar fi avut.

---000---

Luni 24 Aprilie 1939

Prelegerea XXXVI-a

DECADEREA SERBIEI (continuare)

Relațiile cu Românii (continuare). Ar urma ca în lecțiunea de azi, după ce am văzut istoria Serbiei până la lupta dela Kossovo, după care statul sârbesc își pierde independența, să trecem la istoria Bulgarilor. Înainte de a face acest lucru, vreau să mai adaog unele amănunte privitoare la cele ce am spus despre relațiile Sârbilor cu Românii, din această epocă.

Vă aduceți aminte că spuneam că trebuie să înălăturăm anume idei greșite care au fost emise de unii istorici. Legăturile noastre nu puteau fi prea strânse cu Sârbii acum, fiindcă în epoca aceasta în

primul rând nu exista o graniță comună; regiunea Crainei, din valea Timocului, de unde începe azi granița cu Sârbii în vremea aceea aparținea țaratului Bulgarilor dela Vidin. Deasemenea am înlăturat o știre dintr'o cronică sârbească târzie, care spunea că între familia lui Mircea și Lazăr ar fi vreo legătură de rudenie, prin aceea că o fiică a lui Lazăr ar fi fost căsătorită cu Radu I tatăl lui Mircea. În felul acesta am ajuns la lupta dela Kossovo socotită prima ciocnire a Românilor cu Turcii. Am arătat că azi datorită germanului Braun, care a strîns toate izvoarele referitoare la această luptă, o putem cunoaște foarte bine. Germanul Braun spunea că a publicat aceste izvoare bizantine, ungurești, turcești, raguzane, sârbești, italienești, clasificându-le după vechime, izvoare contemporane și izvoare de a doua mână, în lucrarea pe care a intitulat-o "Kossovo", în 1937 la Leipzig. Toate izvoarele vechi, în special rapoartele dela Ragusa,

cronica veche sârbească și cele turcești contemporane, nu pomenesc deloc pe Români, ci numai trei corpuri de oaste care au luptat în Câmpia Mierlei cu Turcii. Ele erau: unul al lui Lazăr la centru, altul, la dreapta acestuia, al Bosniacilor și al treilea la stânga al lui Vuc Brancovici. Deci nicăieri Români. Cum a ieșit atunci ideea participării noastre la această luptă? Ea este pomenită de izvoare mai târziu și ce este important, numai turcești, Turcii, când vălul legendei s'a așezat deasupra acestui eveniment, când nu mai era nimeni care să cunoască lucrurile întâmplate acolo, pentru a da mai mare amploare victoriei lor, pentru a o face mai impresionantă, au adăugat oastei sârbești și armatele vecinilor. Dintr'o luptă locală și vitează a unui mic popor care-și apăra libertatea, ei au făcut o luptă extraordinară contra unei adevărate coaliții de popoare. Cea dintâi cronică turcească ce pomeneste și pe Români ca participați este a lui Neşri. El spune că oastea aliaților era de 500.000

de oameni, ceea ce este deadreptul absurd pentru vremea aceea, când armatele nu troceau de 5-6000 de oameni. Dela o vreme apar în cronicile turcești chiar și Moldovenii care deveniseră între timp și ei adversari ai Turcilor. Ceea ce este caracteristic, e că în letopisețul sârbesc (sunt numeroase variante din cauza manuscriselor scoase după cel dintâi, ca și la noi, toate fiind publicate de Liubomir Stoianovici într'o ediție critică (Starčevski redoslovi i letopise, Belgrad, 1927), din care rezultă că sunt de fapt două letopisețe sârbești: unul vechi scris pe vremea Nemanizilor, ducând povestirea evenimentelor până la Kossovo inclusiv și altul mai nou scris în sec. al XVI-lea, care pune pe Români în tabăra Turcilor. Așadar cel contemporan nu apar Români, care sunt totuși puși în tabăra dușmană în cel scris mai târziu. În acesta din urmă, este aceeași înșiruire de popoare pe care Turcii le arătau că au luptat contra lor, de data asta arătate ca luptând contra Sârbilor. Exagerarea contrarie a letopisețului sâr-

besc, pornește din aceeași dorință, dar inversă, de a micșora victoria turcească și de a scuza carecum înfrângerea Sârbilor, care copleșiți de numărul dușmanilor era firesc să fie înfrânți.

Nu mai adaog că Mircea pomenit în tabăra Turcilor, n'avea ce căuta acolo. Prin urmare bazându-ne pe izvoarele contemporane, trebuie să admitem că Românii n'au participat la lupta dela Kossovo din 1389 nici de partea Sârbilor, și cu atât mai puțin în tabăra Turcilor. Se pune chiar întrebarea dacă Mircea a prevăzut de pe atunci cele ce aveau să se abată și asupra lui ?

Nu putem răspunde cu siguranță, dar e probabil că el n'a prevăzut și aceasta fiindcă aspectul atacurilor turcești de până acum era acela al unor bande care după ce jefuiau se retrăgeau nelăsând să se bănuiască isprăvile de mai târziu, care vor duce la stăpânirea unor ținuturi atât de întinse în Europa. Ori cum însă, fapt cert este că Mircea n'a intervenit în lupta dintre Sârbi și Turci.

Opera lui Nicodim. Precum vedem, cercetările făcute asupra legăturilor cu Sârbii ne duc la rezultate negative. Totuși pe lângă aceste lucruri negative, avem și un fapt pozitiv. El este de ordin bisericesc și cultural și privește personalitatea sfântului Nicodim. (A fost socotit sfânt datorită faptelor lui, încă din vremurile acelea și așa este întâlnit în hrisoavele vremii și dela noi). Există și o viață a Sf. Nicodim scrisă în românește de un ieromonah Ștefan, probabil în sec. al XVIII-lea, dar cu multe greșeli anacronisme. Are totuși și unele lucruri adevărate ca de pildă spune că Sf. Nicodim a trăit într-o localitate Saina, pe care n-o știm unde este, dar în adevăr există un râu cu acest nume în Craina. Probabil a fost scrisă având la bază elemente de tradiție. Avem elemente despre Sf. Nicodim și în viața Sf. Isaia dela Athos. Acesta a fost stareț la mănăstirea Hilandari și a fost trimis în fruntea delegației la Constantinopol pentru a trata împăcarea bisericii sârbești cu pa -

triarhia din Constantinopol. Din această delegație, după cum spuneam, a făcut parte și Nicodim ca traducător. Era și un bun orator, spune viața lui Isaia, și el a pledat în fața patriarhului. Cunoaștem și anul morții sale care e 1406 atestat și de cronicele sârbești. Deci a murit pe vremea lui Mircea cel Mare. Era probabil grec din Macedonia și cunoștea foarte bine limba slavă.

El a venit la noi cu o serie de călugări sârbi și a înființat mănăstirea Vodița și Tismana, introducând viața monahală și la noi. Se știe că el a păstrat legături cu Serbia și după ce a venit la noi. Nu știm când a venit la noi, dar sunt indicii că înainte de 1375 când a fost cu solia la Constantinopol, căci există un hrisov al lui Vlaicu (Vladislav I) pentru Vodița fără dată, dar probabil dinainte de 1375 (la această dată Vlaicu pare a fi fost mort).

A existat un hrisov al lui Lazăr, dat mănă-

stirilor Vodița și Tismana, însă s'a pierdut, dar e pomenit de alt hrisov de mai târziu. Lazăr a avut un fiu pe Ștefan Lazarevici. Acesta la 1406 a dat o confirmare a hrisoavelor tatălui său Lazăr, în care documentul de mai sus pentru mănăstirile dela noi e și el pomenit fără însă a i se arăta data. Hrisovul lui Ștefan Lazarevici este scris pe un pergament foarte fin, cum nu era la noi și se păstrează la Arhivele Statului. În el se spune că tatăl său Lazăr a donat mănăstirilor făcute de Nicodim o serie de sate în Serbia, dintre care cel mai mare era Crușovița (în total erau zece). Astfel în regiunea numită Branicevo - la Apus de linia de munți ce desparte Morava de Timoc, aproape deci de Dunăre, - au fost donațiile lui Lazăr către Nicodim și fundațiilor lui românești. Nu știm - cum spuneam - când Lazăr a făcut donația și fiul său nu o spune nici el, dar din domnia lui Lazăr (care din simplu cneaz la început a ajuns stăpânul Serbiei de Nord) se poate constata că el a cucerit această regiune cu

armele dela un cneaz sârb prin 1378 și probabil că după acest an a făcut donația lui Nicodim. Dacă a făcut-o chiar în anul acesta (1378) atunci domn în Țara Românească era Radu I. Această danie avea o explicație în aceea că Lazăr a vroit să răsplătească pe Nicodim pentru serviciile ce făcuse el bisericii sârbești. Dar dela o vreme această regiune a fost stăpânită de Turci, iar la 1429 Sigismund al Ungariei stăpân pe Serbia de nord, dă alte sate mănăstirilor dela noi, pentru a le compensa pierderea suferită.

BULGARIA. IOAN ALEXANDRU

Țarul Ioan Alexandru (1330-1371). Să trecem acum la istoria Bulgarilor pe care am tratat-o până la bătălia dela Velbujd, care a însemnat pierderea hegemoniei bulgare în Balcani. În această luptă Mihail țarul bulgar murise, oastea sa fiind înfrântă cu tot ajutorul dat de Basarab și de parti-

căparea oastei bizantine. Știți că Mihail făcuse parte din dinastia Șişmanilor dela Vidin. În locul lui a fost ales de către boieri, nepotul său de soră Alexandru. După obiceiul început de Asan al II-lea de a-și adăoga și numele de Ioan, acesta și-a zis și el Ioan Alexandru. A avut o domnie lungă aproape 41 de ani dela 1330-1371. Față de perioadele tulburi din istoria Bulgarilor, cu care ne obișnuiserăm până acum, domnia acestuia este relativ pașnică. El s'a împăcat cu Ștefan Dușan, dându-i pe sora sa în căsătorie. Deasemenea era în legătură de rudenie și cu Țara Românească prin căsătoria sa cu Teodora, fiica lui Basarab. Singura dușmănie a fost, la început, cu Bizantinii, și se constată din această epocă -slab cunoscută de noi din cauza lipsei de izvoare-, că Bizantinii stăpâneau încă în Bulgaria câteva cetăți, mai ales pe malurile mării, care continuau vechea tradiție a Grecilor și datorită cărora flota bizantină putea pătrunde adânc pe Dunăre. Una din ele era vestita cetate a Vicinei (azi nu știm unde a fost pela Tulcea - Isaccea). Aici

era și un episcop grec, care conducea episcopia ce a fost mutată în 1359, pe vremea lui Nicolae Alexandru, din ordinul patriarhului din Constantinopol în Țara Românească. Știți dela Istoria Românilor, că pe vremea acestuia s'a înființat mitropolia Țării Românești cu Iachint de Vicina cel dintâiu mitropolit. Deasemenea Mesembria (azi numită de Bulgari Misimvri), un oraș care și azi are o serie de biserici bizantine de toată frumusețea, era bizantin și apoi fu cucerit de Ioan Alexandru. În afară de luptele cu Bizantinii, se mai constată și în două rânduri, năvăliri de ale Tătarilor: una în 1337 și alta în 1347. Se pune întrebarea, de unde veneau Tătarii aceștia de peste Dunăre? Este probabil, că ei treceau prin Sudul Basarabiei prin Dobrogea, pătrunzând în Bulgaria.

Alexandru a fost căsătorit cu Teodora, cu care a avut un fiu, pe Strașimir (Strațimir, cum i se mai zicea). Acestuia, încă din timpul domniei lui, Alexandru îi cedase stăpânirea la Vidin, care astfel redevine iar stat separat de cel din Târnova.

Strașimir purta însă ascultare tatălui său, care domnea la Târnova. Dela o vreme țarul Alexandru s'a despărțit de Teodora, prima sa soție, și a trimis-o la călugărie, el căsătorindu-se cu o evreică. Aceasta a trebuit să se creștineze și lucru curios, la botez a luat numele tot de Teodora al înaintașei sale. Nu știm care era numele ei de evreică. Din această căsnicie a rezultat încă un fiu, care a luat numele străbunului său Șișman. Astfel că Alexandru avea doi fii vitregi. Acest lucru va duce la o dușmănie între ei, care după moartea lui Alexandru va duce la lupte civile, mai ales că Șișman a fost favorizat oarecum, fiind lăsat la Târnova.

Se constată deasemenea în vremea lui Ioan Alexandru o redeșteptare a vechii erezii a Bogomiliilor și avem o serie de hotărâri ale sinoadelor din timpul lui, contra lor.

Statul dobrogean. Dobrotici. Deci a fost această nouă despărțire între statul dela Vidin și

cel dela Târnova. Se constată acum și o a treia bucată care se desparte din Bulgaria, este Dobrogea. Mai întâiu atrag atenția că întrebuițăm terminologia geografică de acum, care nu corespunde cu cea din Evul Mediu, când nu exista numele de Dobrogea, ca și cel de Balcani (atunci se numeau Munții Haemus). Dobrogea în antichitate se numea Sciția Minor, iar în vremea aceasta avem termenul de "țara Karbunska, cel puțin pentru regiunea de Sud a actualei Dobrogi. Și-a luat numele dela despotul Dobrotici, care apare acum în vremea lui Alexandru. Prima dată când e pomenit în istorie este la 1346, împreună cu un frate mai mare Balica. S'a spus - nu știu dacă e sigur - că dela numele lui Balica s'ar trage numele Balicului.

Cum s'au ridicat acești principii locali și cum au ajuns să stăpânească întreaga Dobroge și chiar o parte din Bulgaria inclusiv Varna, nu știm sigur. Trebuie ținută în seamă desigur stăpânirea aceasta cu tendința de a deveni independentă întâl-

nită în Serbia și în Bulgaria, numită de noi feudală, după care stăpânitorii locali nu mai recunoșteau autoritatea centrală. Dar mai e ceva ce trebuie amintit, pe Dobrotici îl găsim mai mult în legătură cu Bizantinii, decât cu Bulgarii. Nu știm care este originea acestor frați. Dobrotici e nume slav, iar Balica pare a fi cuvânt de origine cumană dela Balic pe turcește ar însemna pește. În legături cu Bizantinii, ei au fost multă vreme în slujba diferiților pretenedenți la tronul bizantin. Fiica lui Dobrotici a fost căsătorită cu un principe bizantin, cărui fapt i s'a datorit și titlul de despot, care nu se da decât rudelor împăratului.

Odată ce Mircea a cucerit acest ținut, el și-a luat și titlul pe care l-a avut Dobrotici. Se cunosc și unele fricțiuni pe care Dobrotici le-a avut cu armata apuseană a lui Amadeus de Savoia. Despre aceste legături și despre viața lui Dobrotici a scris o monografie Dl. C. Moisiu: "Dobrotici și

Mirocea cel Bătrân" în volumul comemorativ "Dobrogea, cincizeci de ani de stăpânire românească", București, 1928. Amadeus de Savoia, un principe italian, a avut legături cu Bizantinii care-l chemaseră în ajutorul lor, cât și cu Sârbi și Bulgarii. Acum domnea în Bizanț Ioan al V-lea Paleologul, care se dusesese în Apus (Ungaria, Italia) pentru a determina pe Apuseni să pornească în contra Turcilor, pentru salvarea imperiului bizantin.

Drumul său a fost pe Dunăre și când a ajuns la Silistra, care era a lui Șişman (fiul lui Ioan Alexandru), a avut imprudența de a debarca. Împăratul Ioan al V-lea pe dată a fost arestat de Șişman. Nu știm care a fost motivul, poate pentru încheierea unui tratat cu Bizanțul în felul acesta forțându-se lucrurile. Amadeus de Savoia este astfel silit să se bată cu Bulgarii pentru a-și elibera protectorul. Amadeus debarcă la Mesembria și somează pe Alexandru și pe Șişman să elibereze pe împărat. În același timp

Amadeus cere lui Dobrotici să-l ajute. Și Alexandru și Dobrotici nu-i dau ascultare.

Din cronica Savoiei se vede că un sol al lui Amadeus a venit la Dobrotici pe care l-a găsit la Caliacra (la capul Caliacra unde era o cetate în care-și avea Dobrotici capitala și azi se văd urmele cetății de atunci). Mai departe cronica spune că solul contrar obiceiului a fost făcut prizonier și trimis în cetatea Aquileea, care nu poate fi decât un nume greșit pentru Chilia, care era atunci a lui Dobrotici. Putem așa dar spune că stăpânirea lui Dobrotici se întindea dela Varna până la Chilia, cu capitala la Caliacra. În cele din urmă, după mai multe lupte, s'a încheiat un tratat cu Amadeus și împăratul Ioan al V-lea Paleologul a fost pus în libertate. S'au început apoi luptele contra Turcilor dar fără prea mult succes. Lucrurile acestea se întâmplau în 1366.

Strașimir dela Vidin. În ceea ce privește statul dela Vidin, în aceeași epocă se constată o

extraordinară înflorire. Monedele acestui stat fiind foarte răspândite și chiar la noi mereu se găsesc în pământ oale cu asemenea monede până și în Ardeal. Există un act dat de Strașimir Brașovenilor, cărora le da voie să vină să facă negoț, fără a întâmpina vreo piedică în țară la el, ceea ce ne arată că Vidinul așezat în vadul de comerț al Calafatului, avea legături comerciale intense. Actul pare a fi din primii ani ai domniei lui Strașimir (către 1365). Acesta era în relații bune cu țara noastră, soția lui fiind sora lui Vlaicu. Despre relațiile dintre Țara Românească și Vidin a scris dl. Iorga în Convorbiri Literare, 1900 "Lupta pentru stăpânirea Vidinului", Strașimir ca și Șişman a avut un conflict cu Ungurii. Acum era Ludovic cel Mare rege în Ungaria. Acesta la 1365 face o expediție trecând prin Banat Dunărea la Vidin pe care-l cucerește și ia prizonier pe Strașimir, având o luptă și cu împăratul dela Târnova. Nu știm dacă era acum la Târnova

împărat Alexandru sau Șişman. Se vede însă că, în expediția lui Iuđovic, Românii au luptat alături de Unguri, dar abea s'au retras aceștia că Vlaicu a și pus mâna pe Vidin, iscându-se astfel un conflict cu aceștia. Conflictul acesta s'a rezolvat printr'o împăcare ce aduce iar independența Vidinului, Strașimir fiind pus în libertate.

Așa dar îată că pela 1371 la moartea lui Ioan Alexandru, Bulgaria apare împărțită în trei regiuni, aceea a Vidinului, aceea a Târnovei și a Dobrogei.

(N.B. În Istoria Bulgariei de Jirecek, data morții țarului Ioan Alexandru este 1365, după ultimele cercetări el a trăit însă până la 1371).

---000---

Miercuri 26 Aprilie 1939

Prelegerea XXXVII-a

CADEREA BULGARIEI SUB TURCI

Bulgaria la moartea lui Ioan Alexandru. In lecțiunea de azi va fi vorba de sfârșitul statului bulgar, care la început se numea "imperiul Româno-bulgar", însă cu vremea spre sfârșitul existenței lui, a ajuns să fie numai bulgăresc, mai ales după ce dinastia românească încetează de a mai domni la Târnova și când rolul Românilor a scăzut cu totul. Ajunsesem cu povestirea evenimentelor la anul 1371, când ultimul stăpânitor al statului bulgar unitar moare. După moartea țarului Ioan Alexandru, spuneam că statul bulgar apare împărțit în trei părți, una a fiului celui mai mare Strașimir la Vidin, a doua a lui Șişman la Târnova și cea de a treia a lui Dobrotici, care nu avea nici o legătură cu familia dom-

nitoare din-Bulgaria. Probabil că Dobrotici, ca și fratele său Balica, s'a ridicat ca un fel de condotier , care ajungând la oarecare importanță, a reușit să-și facă un stat independent. Ne vom ocupa mai întâiu de statul lui, el interesându-ne mai de aproape, întâiu fiindcă a fost cucerit de Mircea și al doilea fiindcă azi face parte din țara noastră.

Dobrotici. Spuneam că Dobrotici a avut legături cu Amadeus de Savoia și cu diferiți pretenedenți la tronul Bizanțului. O fiică a lui Dobrotici s'a căsătorit cu Mihail fiul împăratului Ioan Paleologul. Fiind astfel înrudit cu familia domnitoare bizantină, i s'a dat lui Dobrotici titlul de "despot". Este interesant de amintit lupta pe care a avut-o Dobrotici cu Genevezii. Aceștia aveau privilegiul de a face comerț la M. Neagră unde aveau colonii. Cea mai importantă colonie a lor în aceste părți era Pera. Pera era unul din cartierele Constantinopolului, în care se așezaseră neguțătorii

genovezi, și care până astăzi a rămas cartierul european al Constantinopolului. O importantă colonie genoveză era deasemenea și la Caffa în Crimeia. Genovezii au încercat să pătrundă și la noi și știm că la Cetatea Albă a fost o colonie a lor. Genovezii ziceau acestui oraș Mavrocastro, care înseamnă "cetatea neagră", probabil așa o vedeau ei când veneau pe mare. Pe lângă aceasta mai aveau încă o așezare la Chilia, căreia îi ziceau "Licostomo", care înseamnă "gura lupului". (stoma = gură, lico = lup), numire care însă s'a pierdut pentru Chilia, numai o mică localitate, pe acelaș braț al Dunării are numele cu această semnificație dar slavonesc, e vorba de Vâlco-
cov.

În ceea ce privește vremea în care apar Genovezii la Chilia, ea este între 1370-80. Corăbiile lor veneau până aici pentru a lua bogățiile interne, în care comerțul de grâne era cel mai însemnat. Deasemenea comerțul de vite era intens, acestea fiind produsele cele mai bogate ale câmpiilor. Așa

dar, vremea când Genovezii s'au așezat la gurile Dunării, este tocmai în epoca lui Dobrotici și probabil că aceste colonii făcute de Italiani aici au trebuit să aibă permisia despotului Dobrogei. Prin urmare, la început au fost legături de prietenie între Dobrotici și Genovezi. Dela o vreme însă, aceste legături, care vor fi fost consfințite prin vreun tratat pe care nu-l cunoaștem, au fost rupte născându-se un conflict între ei, care a dus chiar la războiu. Acesta durează nu mai puțin de cincisprezece ani, dar cu toată lungimea lui în timp, nu prea știm multe lucruri despre el. În orice caz, până la moartea sa Dobrotici nu s'a mai împăcat cu Genovezii. Dl. Iorga a publicat o colecție de documente scoase din arhivele genoveze sub titlul de "Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle". (III) (se înțelege prin cruciate toate luptele care s'au dat contra Turcilor de creștini și nu numai cruciatele oficiale). Între aceste documente este unul dintre 1374-75, în care se spune

că au fost dați atâția galbeni pentru înarmarea unei galere (corabie de războiu) destinată să meargă în contra lui Dobrotici. In altul din 1381 de asemenea sunt dați atâția galbeni pentru refacerea coloniei dela Chilia, probabil prădată de Dobrotici. Se pune acum o problemă în legătură, cu stăpânirea Chilieii. Ați observat că am vorbit de o colonie genoveză aici și pe de altă parte se constată o asemenea colonie și pe vremea lui Mircea și Alexandru cel Bun. Cum se împacă știrile contradictorii care ne arată în acelaș timp și stăpânirea genoveză și pe aceea a lui Dobrotici la Chilia, iar mai târziu și pe a lui Mircea și pe a Genovezilor todeodată? Istoricii care s'au ocupat cu această problemă afirmă că au existat două Chilii. De fapt există două așezări cu numele de Chilia. Una, pe malul de Sud -, cel drept al brațului, în interiorul deltei numită Chilia Veche și cealaltă pe malul stâng, numită Chilia Nouă. S'a spus astfel că existând deci două așezări cu acest nume, se poate foarte simplu împăca concomiten-

ta stăpânire genoveză și română prin aceea că una era stăpânită de Genovezi și cealaltă de Dobrotici, apoi de Români.

Deși această părere a fost susținută cu multă autoritate în special de Dl. Iorga în lucrarea sa "Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe", București 1900, ca și de decedatul profesor Onciul, cred că această chestiune trebuie privită în alt chip. Dacă cineva merge la fața locului, vede cu ușurință că Chilia Nouă este așezată pe un loc am zice strategic. Pe un loc, singurul din împrejurimi, care nu poate fi inundat și care, prin înălțimea sa domină tot brațul Chilia. Sunt o mulțime de mici brațe ale acestuia mai mare, care toate aici la Chilia Nouă se unesc ca într'un nod. Și mai mult, aici se pot vedea ruinele unei vechi cetăți (probabil a lui Dobrotici sau vreunuia dintre domnii români care au stăpânit-o). Din contră la Chilia Veche se constată că nu există nici o urmă de cetate și pe

deasupra este aşezată şi într'un loc jos, uşor inundabil, care nu putea oferi siguranţă pentru depozitarea de mărfuri, mai ales că nici un fel de drum în afară de cel pe apă nu o putea lega cu interiorul ţării, ea fiind aşezată chiar în deltă, care se ştie că e mlăştinoasă şi cu puţin teren uscat. Ori importanţa comercială a Chiliei pentru care s'au certat atâta vreme Muntenii, Ungurii, Moldovenii şi apoi Turcii, nu putea sta într'o localitate care n'are în spatele ei niciun fel de drum în mlăştinile deltei. Singurul loc ce oferea toate garanţiile era la Chilia Nouă. În concluzie n'au fost două Chilii, ci numai una şi anume la Chilia Nouă. Numirile de Chilia Nouă şi Veche sunt probabil din sec. al XVIII-lea, la cea Veche fiind probabil o aşezare de pescari.

Cum se explică acum stăpânirea concomiten-tă de care am vorbit, în care Genovezii apar în aceeaşi vreme cu Dobrotici sau cu stăpânirea munteană ori moldoveană? Lucrul este foarte simplu.

Genovezii nu aveau colonii în sensul de azi al cuvântului. Caracterul coloniilor lor nu era decât în sensul pur comercial, nu implica și stăpânirea teritoriului. În baza unui privilegiu dat de stăpânitorii ținutului, pentru motive comerciale, ei se așezau într'un loc, fiind scutiți de vamă și de alte impozite, având o organizație a lor proprie cu un consul care judeca pricinile dintre membrii coloniei, etc. dar fără o stăpânire definitivă a teritoriului pe care la încetarea prevederilor privilegiului puteau fi obligați să-l părăsească. Așa avem spre pildă o colonie de Armeni la Suceava cu primarul lor separat, dar care nu înseamnă că erau stăpânii Sucevei, tot așa cum nu trebuie de loc să ne închipuim că împăratul din Constantinopol ar fi cedat pentru totdeauna Genovezilor cartierul Pera, în care ei se așezaseră, din capitala sa. Așa dar și malul de Nord al Chiliei, se afla în stăpânirea lui Dobrotici. A fost luată apoi de Mircea împreună cu toată stăpânirea lui Dobrotici și cu titlul

său de despot.

Dobrotici ne apare în relații și cu Turcii, lucru pe care-l vedem dintr'o cronică turcească tradusă în sec. al XVI-lea de un neamț anume Iohannes Leunclavius. Sunt de fapt două cronici turcești traduse de Leunclavius, una "Annales turcorum" și a doua "Historiae sultanorum". În aceasta din urmă sunt știrile despre Dobrotici. Vorbind cronică turcească despre domnia lui Murat cel mort la Kossovo, spune că acesta a poruncit la toți principii din Balcani să vină să-i depună omagiu (c.1375) și că dintre ei numai doi n'au ascultat. Unul era Șişman fiul lui Alexandru și celălalt se numea "Dobritze, care stăpânea Varna cu regiunea dimprejur numită Dobrotze". În cele din urmă Șişman speriat de puterea Turcilor promite că se va supune și că va permite garnizoanelor turcești să intre în cetăți în special în Silistra, ceea ce nefăcând, a determinat pe Turci să asedieze Silistra. Deasemenea și Varna este atacată, Turcii având garanția că va putea fi

cucerită prin trădare, dar garnizoana prinde de veste și ei nu o pot cuceri. Nu știm când a murit Dobrotici, probabil în 1385-86.

Șişman și Dan I. Din acești ani avem o știre despre o intervenție românească în Sudul Dunării, dintr'o cronică bulgară descoperită de istoricul român Ioan Bogdan, care a publicat-o în "Archiv für slavische Philologie", vol. 13. În ea se spune că Șişman țarul Bulgarilor a ucis pe Dan Voevod în anul 1386 (data în cronică e pusă greșit).

Dan, se știe, este fratele și predecesorul lui Mircea. În ce împrejurări a fost omorât, nu știm. S'a spus că motivul ar fi fost Dobrogea. Adică murind Dobrotici, probabil a fost o ceartă între Bulgari și Români pentru stăpânirea ei, care a dus la o luptă ce nu știm unde s'a dat, dar al cărei rezultat a fost moartea lui Dan. Ipoteza aceasta este însă greșită. Mai întâiu Dan murind în luptă, înseamnă că a fost învins și nu mai putea să țină Dobrogea care se găsește în stăpânirea lui Mircea ur-

mașul lui. Apoi nu se constată că stăpânirea lui Mircea asupra Dobrogei, este din primul an al domniei lui. Primul document care ne arată stăpânirea lui Mircea asupra Dobrogei este din 1390, un tratat încheiat cu regele Ungariei. Probabil că va fi luat-o prin 1388. Se știe deasemenea că Dobrotici n'a murit fără urmași, ci el a avut un fiu numit Ivanco, despre care însă nu știm multe lucruri.

Ivanco și tratatul cu Genova (1387). Ivanco s'a împăcat cu Genovezii, lucru pe care-l cunoaștem dintr'un lung tratat de pace ce ni s'a păstrat , fiind publicat de un savant francez Silvestre de Saoy în An. Ac. Franceze, în 1824. Acest tratat s'a încheiat la Pera în 26 Mai 1387, deci după urcarea în scaun a lui Mircea și după moartea lui Dobrotici. Sunt numiți aici delegații dogelui și ai lui Ivanco "fiul despotului de memorie numit Dobritze". În el se spune cum: Genovezii din stăpânirile lui Ivanco vor fi tratați bine, corăbiile genoveze nu vor face

pagube supușilor lui Ivanco. Genovezii din țara lui vor avea o comunitate autonomă sub conducerea unui "consul" și li se va da un teren pentru o loggia (așezare pe stâlpi) și o biserică catolică. În procese vor jura după legea lor "Grecii și Bulgarii sau alții".

Genovezii aveau deasemenea dreptul să plece cu corăbiile lor și cu tot ce aveau depe teritoriul cedat, fără să li se oprească ceva, de unde se vede că dacă la Chilia ar fi fost o cetate a lor, n'ar fi avut nevoie să prevadă plecarea pe mare. Se da scutire de vamă pentru corăbiile încărcate cu sare. Se mai stabilea ca vama să fie de 2% din valoarea mărfii, 1% la intrare și 1% la eșire. După anul 1398 nu se mai constată deloc numele lui Ivanco. Se pare că și el a pierit în împrejurări pe care nu le cunoaștem. Deabia de acum vine stăpânirea lui Mircea asupra Dobrogei.

Strașimir și Șigman. Să ne întoarcem acum la cele două Bulgarii. Am spus că Strașimir re-

vine la Vidin după ce în 1368 garantau regelui ungar pentru liberarea lui doi stăpânitori, unul Vlaicu, cumnatul țarului bulgar și celălalt însăși Dobrotici. Îndată ce Strașimir este așezat în stăpânirea sa, începe cearta cu Șişman, pretinzând ^{stăpânirea} întregii Bulgarii. Războiul dintre cei doi frați se naște pe la 1385-6, până la sfârșit rămânând cu un rezultat nehotărît. Fiecare dintre cei doi frați își păstrează partea lui. Acest războiu civil are o importanță se pare și pentru noi. Anume, nu cumva, dacă războiul în care a murit Dan nu a fost pentru Dobrogea, a fost un amestec al domnului muntean în conflictul acesta dintre cei doi frați? Nu cumva în acest războiu și-a pierdut el viața? Mai ales dacă ne gândim că data morții lui coincide cu aceea a războiului dintre Șişman și Strașimir. Există chiar și un motiv pentru care Dan ar fi putut interveni în acest războiu. Este rudenia dintre el și Strașimir, rudenie care știm că determinase și pe Vlaicu să-ia partea.

Căderea Bulgariei sub Turci.Curând după îm-

păcarea celor doi frați, începe lupta cu Turcii. Ea are loc cu un an înainte de Kossovo. Cauza care a făcut pe Turci să facă această primă expediție din 1388 în Bulgaria, a fost participarea Bulgarilor la lupta dela Pločnik. Așa dar, în 1388 e înfrântă Bulgaria, iar în 1389 Serbia. Expediția turcească din 1388 în Bulgaria a fost condusă de Ali-Pașa, care a obținut victoria. Leunclavius povestește aceste lucruri, lăudând puterea și mărimea armatei turcești. Deasemenea de Bulgaria spune că avea populație multă și bogăție mare, mai ales de vite. Avea și trezeci de cetăți pe care le și înșiră (când face aceasta nu ține seama de împărțirea în trei state separate a Bulgariei în vremea aceasta). Arată că Șişman fiind atacat s'a retras la Şiştov (e în fața Zimnicei), apoi la Nicopole. Inspăimântat de puterea Turcilor, Șişman încheie pacea, permițând Turcilor de a lăsa garnizoane turcești în cetățile bulgare și în spe-

cial la Silistra. Se pare că de evenimentele care au avut loc acum la 1383, a profitat Mircea pentru a ocupa Dobrogea.

Iată ce spune cronica turcească (Leunclavius): "Ali-beg a pornit mai departe și a luat cetățile și castelele pe cari Valahii trecând Dunărea, le ocupaseră în Bulgaria și a luat prizonieri pe oștenii din garnizoană" (Historiae, col. 276).

Natural, s'ar putea obiecta că Ali Pașa pornind să cucerească cetățile bulgare, ar fi obligat și pe Munteni să părăsească regiunile ocupate. Dar Turcii s'au retras după care lucru Șişman revine la Târnova, ceea ce a permis desigur și Muntenilor să revină în Dobrogea. Șişman era prea slab pentru ca să reacționeze față de acțiunea lui Mircea. După 1389 amândouă statele slave din Sudul Dunării plătesc tribut Turcilor. Stăpânirea lui Șişman mai ține vreo patru ani după Kossovo, până în 1393. În acest an, Turcii văzând că Șişman nu se ține de condițiile

păcii și nu predă toate cetățile, fac o a doua expediție. Târnova e asediată și vechea capitală a Asăneștilor cade în mâinile Turcilor. Șisman e luat prizonier și moare în închisoare. Insuși patriarhul Eftimie care a avut corespondență cu Nicodim și țara noastră (el a scris viața Sf.Paraschiva) este făcut prizonier. Se retrage apoi la o mănăstire unde moare. De data aceasta Bulgaria este transformată în pașalâc turcesc, pierzându-și astfel independența pentru aproape timp de cinci secole.

Căderea Vidinului (1396). Din vechiul stat bulgar mai rămăsese încă independent statul lui Strașimir care nu luase parte la luptele contra Turcilor pentru care aceștia îi respectase independența. În anul 1394 se constată vestita lupte dela Rovine dintre Mircea și Turci. Ea nu poate fi o simplă coincidență cu căderea Târnovei. În adevăr, motivul ei este intervenția lui Mircea în Bulgaria. De sigur că el a căutat să-și apere cetățile - cel puțin Silistra, - ceeace va fi nemulțumit pe Turci. La

Rovine în oastea turcească au luat parte și o serie de crai sârbi , ca de pildă crainul Constantin, Marco fiul lui Vucașin, etc. După expediția aceasta, Dobrogea cade în mâinile Turcilor, dar ea apare iar la Mircea după moartea lui Baiazid, când el ajută pe Musa, fiul decedatului sultan, ca să ia tronul.

Strașimir ne luând parte contra Turcilor la nicio luptă, nu a fost tulburat de aceștia. El și-a continuat liniștit stăpânirea la Vidin, dar numai pentru puțin timp. O imprudență făcută de el i-a fost fatală. Anume, la 1396 are loc expediția dela Nicopole condusă de Sigismund, la care au luat parte între alții și cavalerii burgunzi și Mircea cel Bătrân. Aceștia ajungând la Vidin, Strașimir, de voe de nevoie a trebuit să treacă de partea lor. Se știe rezultatul acestei lupte, aliații au fost complet înfrânți. Turcii au pus astfel mâna și pe Vidin. Nu știm ce soartă a avut Strașimir. Bănuim că a căzut prizonier. Copiii lui au fugit în Serbia și

apoi în Ungaria. Tot acum moaștele Sf. Filofteia d. la Târnova'ajung la Vidin, de unde sunt trecute pe Dunăre la noi și duse' la Curtea de Argeș. Astfel s'a sfârșit cu independența statului bulgar.

---ooo---

Miercuri 3 Maiu 1939

Prelegerea XXXVIII-a

ȘTEFAN LAZAREVICI ȘI ULTIMII DESPOȚI AI
SERBIEI

Ștefan Lazarevici (1389-1427);urcarea în scaun. In lecțiunea trecută am ajuns cu povestirea evenimentelor până la afirmarea preponderanței turcești în Peninsula Balcanică. Serbia este învinsă în 1389 în urma bătăliei dela Kossovo, iar Bulgaria are aceeași soartă în 1393, când Târnova este cuce-

rită de Turci. Astfel puterea turcească ajunsese la Dunăre. Este adevărat însă, că ei încă nu stăpâneau întreaga peninsulă, căci mai rămăseseră regiuni unde nu intraseră, spre pildă Constantinopolul, Moreea, etc. Deasemenea chiar după înfrângerea din 1389, Serbia rămăsese semi-independentă, având în fruntea sa stăpânitori naționali.

Această perioadă din istoria Serbiei, dela 1389 și până la căderea ei definitiv în mâinile Turcilor, va forma subiectul lecțiunei de azi.

Vă aduceți aminte că Lazăr căzuse în lupta dela Kossovo. Situația lui era aceea a unui simplu cneaz între ceilalți cnezi sârbi, care fiind mai bogat și mai puternic, fusese ales în fruntea tuturor, pentru a conduce lupta contra Turcilor. Fiul său Ștefan Lazarevici are o situație cu mult superioară, căci lui i se recunoaște oarecum stăpânirea ca unui rege și se intitulează chiar cu titlul de kral, ceea ce tatăl său nici nu râvnise. Totuși Ștefan Lazarevici era vasal Turcilor, cărora nu le-a plătit nu-

mai tribut, ci le-a dat și ajutor armat.

Ștefan Lazarevici, poreclit "cel lung" a domnit dela 1389-1427. O domnie destul de lungă, contemporan cu Mircea cel Bătrân, căruia îi supraviețuește nouă ani. Vieața lui Ștefan Lazarevici ne este bine cunoscută grație unui biograf contemporan anume Constantin Costenețki. Acesta era originar din Costeneț din Bulgaria și fusese elevul lui Eufimie (Eftimie), ultimul patriarh din Târnova. Din cauza căderii Bulgariei în mâinile Turcilor, Constantin Costenețki s-a refugiat în Serbia la curtea lui Șt. Lazarevici. Biografia aceasta formează principala operă de cronică din Serbia vremii de care ne ocupăm. Costenețki vorbește de o mulțime de lucruri și între altele are pasagi care ne privesc și pe noi. Această lucrare este intitulată: "Vieața și petrecerea binecredinciosului despote Ștefan". A fost scrisă în vechea limbă sârbească și a fost publicată de învățatul Jagici în revista

"Glasnik" anul al XLIII-lea. Ștefan în momentul catastrofei, se afla împreună cu mama sa Milița, într-o situație tragică. Statul lor era prădat de Turci, iar o parte din cnezi nu vroiau să-l recunoască de stăpânitor. Astfel Serbia, prin diferitele pretenții de independență manifestat de aceștia, este amenințată pe lângă o cotropire venită din afară și de o desmembrare internă. În situația aceasta Milița, mama lui Ștefan, care mai târziu se călugărește, luând numele de Evghenia, a făcut un pas de mare curaj și anume ea îndrăznește să se prezinte sultanului, căruia îi arată situația din Serbia, căutând să scoată în evidență interesul Turcilor, ca în țara aceasta să nu fie anarhie. Sultanul Baiazid în adevăr se convinge de dreptatea celor susținute de Milița și încredințând fiului ei stăpânirea Serbiei, dă ordin celorlalți cnezi să asculte de Ștefan, ca până acum de tatăl lui. Astfel Ștefan ca vasaal al Turcilor ajunge stăpânul Serbiei, iar mai

târziu își ia titlul de kral.

Lupta dela Rovine - 1394. Cum își luase în schimb obligația să lupte cu armata sa alături de sultan, îl găsim în oștirea turcească la Rovine contra lui Mircea cel Bătrân. După supunerea statelor din Balcani. în fața Turcilor mai rămăsese numai Țara Românească împotriva căreia Balazid pornește în 1394 o expediție. Dvs. cunoașteți lucrul acesta, de aceea nu intru în detalii. Fapt este că expediția turcească a fost determinată de amestecul lui Mircea în evenimentele întâmplate în Bulgaria în anul precedent. La această luptă, alături de Turci au luat parte, dintre principii sârbi, în afară de Ștefan Lazarevici și câțiva vasali din Macedonia, care căzuse în mâinile Turcilor mai înainte de cealaltă parte a Serbiei. Printre aceștia era și vestitul Marko Kraljević, fiul lui Vucașin și Constantin, care după mamă se trăgea din familia Nemanizilor, ea fiind sora lui Dușan. În lucrarea lui Constantin Costenețki este un pasagiu "Despre participarea Sârbilor la

lupta contra Românilor".

Dau acest pasagiu în românește: "După aceasta Balazid s'a gândit să ridice război împotriva Ungro-Vlahilor și s'a ridicat cu toate puterile sale, a venit și a trecut Dunărea în anul 6903 (1394) și s'a ciocnit în luptă cu marele și autocratul voevod Ioan Mircea, unde s'a vărsat nespus de mult sânge . Atunci și regele Marcu și Constantin au pierit. Și acolo se afla în acea luptă și cneazul Ștefan cu domnii săi. Căci toți aceștia erau cu Ismailitenii, dar nu de voie, ci de nevoie și se spune despre fericitul Marcu că a zis lui Constantin: Eu vreau și mă rog lui Dumnezeu să fie ajutător creștinilor și ca eu cel dintâi să fiu între cei morți în această luptă".

Lupta a avut deci loc la 6903 în Octombrie, adică dela Hristos 1394. În lupta aceasta Marko Kralevici moare, așa că rugămintea lui se împlinește.

În cronicile sârbești - sunt publicate de

Liubomir Stoianovici (Stari srpski letopise, Belgrad 1927) - mai avem un pasagiu, mai scurt, în care găsim pusă și data bătăliei: "24 Octombrie 1394", precum și numele localității unde ea s'a dat. Numele este Rovine, dar unde a fost această localitate, azi nu știm sigur. Poate că nu este vorba de o localitate cu acest nume, ci numai de configurația terenului numită rovine, care înseamnă "loc cu șanțuri". După unii s'ar fi dat lupta pe lângă Craiova, eu înclin a crede că ciocnirea a fost pe undeva pe lângă Turnul-Măgurele. Pasagiul spune așa:

"Sârbii au pierit cu 7000 de ostași și 3 voievozi, cari luptau pe lângă țarul Balazid. Mult s'a supărat împăratul de pierderea lor și s'a înspăimântat, căci nu mai erau unii ca aceia în toată oștirea lui, nici n'au mai fost după aceia (Croniclele Rovine, 1394, Oct.10) (Lub. Stojanovici (p.218-219)).

Acestea sunt știrile pe care le avem din cronicile sârbești, în ceea ce privește participa -

rea Sârbilor la lupta dela Rovine. Se știe că aici a fost o victorie românească asupra lui Baiazid, dar nu a fost o victorie decisivă. Armata turcească s'a întărit într'un loc, cum spune cronicarul bizantin Kalkokondylas , unde Românii o atacară fără ca să o poată distruge. După aceasta Turcii înaintează până la Curtea de Argeș, silind astfel pe Mircea să fugă din țară. Se spune că Baiazid s'a spăimântat de pierderile ce a avut în această luptă și a plecat din Țara Românească, lăsând numai garnizoanele să ducă lupta mai departe. Pe Mircea îl găsim după această luptă, în primăvara anului 1395, la Brașov, unde el încheie cu Sigismund un tratat de alianță. Intre timp în Țara Românească era pus de Turci domn, un anume Vlad. Venind cu ajutor dela Sigismund, Mircea își reia tronul, gonind și pe Vlad și garnizoanele turcești lăsate în țară.

Lupta dela Nicopole (1396). Aceste lupte contra Turcilor au atras atenția Apusului, care ho-

tărăște să facă o cruciată împotriva lor. Este cruciata care a dat vestita luptă dela Nicopole din 1396. Din armata turcească și acum făcea parte Ștefan Lazarevici. Se pare chiar că lovitura decisivă a fost dată creștinilor tocmai de Sârbii lui, care au atacat cu înverșunare oastea ungurească. Știți că Burgunzii fuseseră atrași departe de tabără și apoi înconjurați și măcelăriți, astfel că lupta a însemnat o totală înfrângere a creștinilor.

Odată cu moartea lui Marco Krlevici și a lui Constantin în lupta dela Rovine, Turcii n'au mai admis ca urmașii lor să stăpânească regiunile din Macedonia, ci le-au transformat imediat în pașalâc turcesc. Dealtfel Marco n'a lăsat nici un urmaș.

Lupta dela Angora (1402). Intr'o a treia luptă a Turcilor, în această vreme întâlnim iară participarea lui Ștefan Lazarevici alături de ei. Este vorba de lupta dela Angora (azi Ankara), care a avut loc în 1402. Verind asupra lor mongolii lui

Timurlenk - Tamerlank - (Timur cel șchiop), Turcii au încercat să le reziste la Angora, dar au fost complet înfrânți, însuși Baiazid căzând în mâinile lor. El a avut o soartă tragică, fiind purtat apoi pretutindeni de Timur, într'o cușcă, până a murit. A fost acum o eclipsă a puterii turcești. În lupta dela Angora, Sârbii au dat dovadă de multă vitejie. În cronica anonimă turcească (publicată de S.Giese "Die altosmanische anonime Kronik") este un pasagiu în care se spune că după ce oastea lui Baiazid a fost înfrântă, mai era într'o parte un corp de oaste care cu dârzenie lupta mai departe. Uimit Baiazid a întrebat cine sunt, nu cumva sunt niște der-viși? I s'a răspuns că aceștia sunt oștenii creștini ai lui Vlk. Acest nume a dat istoricilor unele încurcături. În turcește când se scrie, vocalele niciodată nu sunt puse, ci numai consoanele; din cauza aceasta cetitul se pretează la mai multe forme. Editorul cronicei a crezut că acest Vlk completat

cu vocalele nu poate fi decât Valak, așa dar corpul acesta de oaste era format din Valahi, desigur de ai lui Mircea. De curând Dl. Decei, un învățat român, în Rev. Ist. Rom. (VII, 1937) a publicat un articol cu titlul "A luat parte Mircea cel Bătrân la lupta dela Angoră"? Autorul ajunge la concluzia că nu a luat parte, ci că această trupă era alcătuită din Sârbi conduși de Vâlcu (acesta nu poate fi decât Vâlcu Brancovici, după al cărui nume Turcii le-au zis Sârbilor Vlk, după cum Muntenilor dela Basarab le-au zis Basarabi, iar Moldovenilor dela Bogdan, Bogdani). După această luptă, pentru câțiva ani, situația din Balcani se schimbă și popoarele de aici pot și ele să mai respire ușurate. Ștefan Lazarevici dela Angora se duce la Byzanț și capătă dela Greci titlul de despot și întors în țară are o situație aproape de independență. În vremea aceasta pericolul mongol pentru Turci trecuse, dar încep luptele pentru tron între fiii lui Balazid.

Legăturile lui Ștefan Lazarevici cu Mircea și Sigismund. După moartea lui Baiazid rămăsese stăpânitor fiul cel mai mare Soliman, iar cu regiunile din Asia era Mahomet. Un al treilea fiu al lui Baiazid, Musa, era ținut prizonier într'un orașel din Asia Mică. În această vreme popoarele din Balcani au căpătat mai multă libertate și tot acum se constată o apropiere între Țara Românească și Ștefan Lazarevici. În 1406 Ștefan Lazarevici dă un hrisov în care confirmă donațiile tatălui său pentru Vodița și Tismana.

El zice în acest hrisov așa: "După ridicarea în puterea celor mai dinainte despoți, am fost asuprit cu multe greutateți de limbile străine mici și mari, împreună cu mănăstirile cu călugării, am fost cu toții cuprinși de supărări, ca și cu însuși, până când a binevoit bunul Dumnezeu să cerceteze pe oamenii lui, pe cari i-a adus dela îngustime la loc larg și dela neputință la putere, dela supărare la

veselie și m'a adus și pe mine, prin bunătatea sa dela supunerê la libertate și dela un scaun mai mic la cel mai înalt. Atunci și eu am dat libertate mănăstirilor și am înapoiat averea lor"

Dând înapoi moșiile pe care le-a găsit pustiite, mănăstirilor românești, el intra în relații de prietenie cu Mircea cel Bătrân. Pe de altă parte Ștefan Lazarevici mai încheie și cu Sigismund un tratat de alianță în urma căruia Ungurii restituie lui Ștefan o serie de cetăți sârbești, între care una la vărsarea Savei în Dunăre, numită Belgrad (Cetatea Albă). La 1403 Belgradul intră deci în stăpânirea lui Ștefan Lazarevici, care se grăbește să mărească cetatea așezându-și aici capitala. Așa dar dela 1403 Belgradul, cu mici întreruperi a devenit capitala Serbiei.

Lupta dela Cosmedion (1410). Lupta pentru tronul Turcilor continuă în vremea aceasta și în ea se amestecă chiar cu multă greutate domnul Munteniei, Mircea. El intră în corespondență cu

Musa pe care pe o corabie îl aduce în Țara Românească, debarcându-l la Chilia, de unde îl trece în Dobrogea la Silistra. Nemulțumiții din statul turcesc trec de partea lui Musa și acesta pleacă în contra lui Soliman. Printre cei care-l ajută este și Ștefan Lazarevici, care nu se rezumă numai la un sprijin de culise, ci pleacă chiar cu armata sa în speranța că în felul acesta Serbia va scăpa cu totul de Turci, în cazul unei victorii a lui Musa. Lupta s'a dat chiar sub zidurile Constantinopolului, de pe ale cărui ziduri Bizantinii au putut privi lupta dintre Turcii lui Musa de o parte și ai lui Soliman de alta. Ciocnirea a avut de fapt loc într'o mahala delanumită o margine a orașului/Cosmedion, în 1410. În această luptă însă Soliman îl învinge pe Musa, care e silit să se refugieze în Munții Balcani. Ștefan Lazarevici fiind departe de Serbia și neavând unde să se retragă, este primit în Constantinopol, de unde a pornit pe o corabie, pătrunzând pela Chilia pe Dună-
Faso. 37

re spre țara sa. Această călătorie este povestită de Costenețki în stilul său bombastic. Iată ce spune el: "Era atunci cărmuitor al Vlahiei binecredinciosul deapănarea pomenitul, marele voevod Mircea. Pe aceștia (pe Ștefan Lazarevici cu ai lui) i-a întâmpinat și i-a primit cu mare dragoste și cinste, căci cu dorință nemăsurată nu se lăsa să-l privească, ca să contempleze pururea fără încetare fala lui. L-a găzduit cu mare cinste și i-a dat îndeștul cele de nevoie, cai și celelalte ce lipseau pentru continuarea călătoriei lui. Și astfel l-a călăuzit prin țara lui, ca și cum ar fi trecut prin a sa proprie; a călătorit prin mijlocul Ungrovlahiei și de aci spre cetatea sa Golubaț".

Golubaț este așezat pe Dunăre. Permisivitatea de a trece prin țară pela noi este o dovadă de prietenie între Mircea și Ștefan Lazarevici. Intre timp, Musa, în altă luptă îl învinge pe Soliman și pentru trei ani pune stăpânire pe tronul turcesc. În ultimul an al domniei sale, Musa se ceartă însă cu

Ștefan Lazarevici, făcând chiar o năvală în Serbia. Dar acum se ridică celălalt frate Mahomet, care bătându-l pe Musa, pune el mâna pe scaunul turcesc în 1413. Zadarnic încearcă Mircea să-l răstoarne, căci nu poate. Acesta face chiar o expediție contra domnului muntean, căruia îi ia Dobrogea. La 1418 Mircea moare.

Sfârșitul lui Ștefan Lazarevici. În epoca aceasta Ștefan Lazarevici ajunge într-o situație cu totul înaltă. Nu numai că are autoritate peste tot în Serbia, dar el pune mâna și pe regiunea Zeta, astfel că Serbia ajunge iar până la coastele Adriatice. Se mai constată în legătură cu noi o singură împrejurare. După Mircea au loc lupte pentru tron în Țara Românească. Unii pretendenți erau ajutați de Unguri, alții de Turci. Între pretendenți, Radu zis Prasnaglava (cel chel) era sprijinit de Sigismund, iar în contra lui, Ștefan Lazarevici și Turcii sprijineau pe Dan al II-lea și au făcut chiar o năvală în

Țara Românească pe la Severin. Ajuns la bătrânețe, se punea acum chestiunea urmașului, mai ales că Ștefan Lazarevici n'a avut copii. El a lăsat la tron pe un nepot, fiul sōrei sale. Știți că Vuk Brancovici era cumnat cu Ștefan Lazarevici. Fiul acestuia Gheorghe, a fost ales de scupcina sârbească moștenitor. Sfârșitul lui Ștefan Lazarevici a fost provocat de o moarte violentă, căci a fost lovit de o săgeată pe când era la vânătoare.

Gheorghe Brancovici (1427-1456). Gheorghe Brancovici domnește de la 1427-1456. Domnia lui a fost cu mult mai slabă ca a lui Ștefan Lazarevici. Dela început Sigismund nu vrea să-l recunoască domn și îi ia înapoi cetățile donate lui Lazarevici, așa dar și Belgradul. Atunci Gh. Brancovici a construit o altă cetate la Semederoovo, sau în limba noastră Semendria, aproape de vărsarea Moraviei în Dunăre, ale cărei ziduri și azi se mai văd. Deasemenea sultanul Murad II cucerește mai multe cetăți sârbești între

care și cetatea Golubaț, intrând astfel ca un cui în Serbia. În al doisprezecelea an al domniei, la 1439, Turcii atacă și Semendria, pe care o cuceresc. Gh.Brancovici este silit să fugă în Ungaria. Cei doi fii ai săi Ștefan și Grigore (un al treilea Lazăr a scăpat) au fost luați prizonieri de Turci, care le-au scos ochii. Situația era disperată, mai ales că în cetățile sârbești intra de acum garnizoane turcești. Cu toate acestea istoria Serbiei mai continuă ca o agonie, încă vreo câțiva ani. Ei mai rezistă în regiunile muntoase și în special în Cernagora (Muntenegru). Dealtfel întotdeauna în aceste regiuni a fost o oarecare autonomie. În Muntenegru erau conducători niște principii din familia Cernoievici, în vremea aceasta. Acum când Serbia se lupta cu desnădejde să nu fi transformată în pașalâc, Ungurii au un mare conducător în românul Ioan Corvin de Hunedoara. Acesta își dă seama de primejdia turcească și se hotărăște să facă o expediție con-

tra lor. Trece Dunărea în Serbia în 1443 și apoi peste Morava se îndreaptă spre Sofia. Este cea mai mare expediție făcută de creștini în interiorul imperiului turcesc, deaceia a și fost numită "expediția cea lungă". Turcii speriați au încheiat pacea prin care se obligau să redea cetățile Serbiei și să repună în drepturi pe Gh. Brancovici,

Dar creștinii au făcut o greșală. Ei au spus că cu păgânii nu se poate încheia pace sub nici o formă și în anul următor a fost pornită o nouă expediție, care a avut un sfârșit catastrofal la Varna (1444) unde Vladislav regele Ungariei și al Poloniei cade pe câmpul de luptă. Serbia acum e ca și distrusă, cu toate că Ioan Corvin nepierzând curajul, încearcă să mai reziste. Este însă din nou învins în 1448, într'o luptă care are loc la Kossovo, unde Turcii câștigaseră marea victorie din 1389. Gh. Brancovici, printr'un act de duplicitate, crezând că așa va putea salva situația, a pus mâna pe apărătorul său Ioan Corvin, pe care însă în schimbul

unei sume de 100.000 de ducăți l-a eliberat, reușind să desguste pe cei dela care mai putea aștepta un ajutor. A rămas astfel singur în fața Turcilor. Ataoul turcesc vine însă mai târziu puțin, ei fiind acum ocupați cu cucerirea Constantinopolului, unde din 1453 și-au pus capitala. După aceasta Mahomet se întoarce contra Belgradului, dar e respins în 1456 de apărătorul cetății, care este tot Ioan Corvin. Se întâmplă însă că după asediul Belgradului moare Ioan Corvin și tot acum moare și Gh. Brancovici.

Căderea Serbiei (1459). În locul lui vine Lazăr zis al II-lea, care domnește doi ani 1456 - 1458, când pentru puțină vreme domnia rămâne lui Ștefan Orbul sub o regentă care trebuie să poarte continui lupte cu Turcii, până când în 1459 Semendria cade pentru a doua oară în mâinile sultanului, astfel că și Serbia devine pașalâc. Patru ani mai târziu cade și Bosnia, numai principii Cernoieviți

se mai mențin până pela 1500. E de observat că aici la Cetinie se întemeiază o tipografie al cărui conducător Macarie se refugiază la curtea lui Radu cel Mare în Muntenia. Ștefan Orbul și unii din copiii săi ca Maxim care s'a călugărit, au fugit la noi. (Acesta din urmă a împăcat pe Bogdan domnul Moldovei cu Radu cel Mare). Alți copii ai lui au fugit în Ungaria. Ștefan Orbul a avut un fiu Ioan, a cărei fiică Elena s'a căsătorit cu Petru Rareș, și o fată Mi-lița, care a devenit soția lui Radu cel Mare. În felul acesta în 1459 se încheie și cu independența Serbiei, care este transformată după această dată în pașalâc turcesc.

---000---

Luni 22 Maiu 1939

Prelegerea XXXIX-a

ORGANIZAREA SOCIAL-POLITICA A SERBIEI
SI BULGARIEI

Bibliografie. In lecțiunea de azi, după ce am văzut până acum istoria politică a Serbiei și Bulgariei, ne mai rămâne să arătăm și aspectul intern al acestor țări în ultima vreme a dezvoltării lor istorice; organizația lor și situația socială și politică.

Pentru istoria socială și în general pt. organizarea Serbiei și Bulgariei, avem unele izvoare și studii care se ocupă cu aceste lucruri. In privința bogăției, în acest domeniu (mai ales al izvoarelor), Serbia este cu mult mai bogată decât Bulgaria. Pentru Serbia avem și cronici, dar mai ales hrisoavele-și se știe că viața internă a unui stat,

mai ^{deosebire} cu/din actele acestea de proprietate, de donații, etc., se poate stabili mai precis decât din cronicile - sunt foarte numeroase. O mare colecție de hrisoave sârbești a fost publicată de vestitul filolog F. Miklosich, sub titlul latinesc "Monumenta Serbica". Cu organizația statului sârb, s'a ocupat istoricul Jirecek, care a scris cea mai bună istorie a Serbiei "Geschichte der Serben". Acesta deasemenea a mai publicat patru studii în Analele Academiei din Viena dela 1914-1919 despre "Staat und Gesellschaft in mittelalterischen Serbien". Sârbii stau astfel mult mai bine decât Bulgarii. În istoria politică a acestora, cercetătorii se ajută de cronicile bizantine, care dau unele relații, dar în ce privește organizația internă, lipsa hrisoavelor se face foarte mult simțită. În adevăr, nu avem pentru Evul Mediu bulgăresc decât opt hrisoave, primul e dat de Ioan Asan al II-lea (1230) și ultimul de Strașimir, care permitea prin el Brașovenilor să facă comerț

la Vidin. Dacă se mai găsesc cel mult câteva titluri de boieri, descifrate după inscripțiile de pe niște inele găsite în unele tezaure, dar încolo nimic. Aceste izvoare ale istoriei bulgare au fost publicate de Ilinski "Bulgarska Gramata" (scrisori bulgare). Ultimul dintre aceste hrisoave a fost publicat de grecul Lascaris, prof. la Universitatea din Salonic. Despre organizația socială a Bulgarilor a scris Dl. Sakâzov "Bulgarische Wirtschaftsgeschichte", 1929, Berlin. Acestea sunt lucrările speciale ce privesc latura aceasta a istoriei celor două popoare de care ne ocupăm.

Deși nu cunoaștem bine istoria socială a Bulgariei, totuși se poate constata că aceste popoare fiind vecine, trăind deci o viață economică asemănătoare și ambele suferind influența bizantină, au o evoluție asemănătoare aproape din toate punctele de vedere. Așa dar putem să le tratăm împreună, ținând seamă de micile deosebiri ca spre pildă în

ceea ce privește așezarea geografică a Serbiei, care a avut o ieșire la marea Adriatică, ceea ce i-a adus mari avantagii economice, permițându-i să intre în legături economice cu Apusul și în special cu Italia. Porturile de pe coastele Adriaticei și mai cu deosebire Ragusa, au permis negustorilor să intre în Serbia, contribuind la intensificarea comerțului și ridicând astfel cu mult bogăția Serbiei față de Bulgaria.

Starea economică. Dacă privim acum starea economică a acestor țări, vom constata că bogăția lor din Evul-Mediu nu se deosebește aproape de loc de aceea de azi. Vitele și în special caii atât în Serbia cât și în Bulgaria, alcătuiau principala bogăție (și la noi lucrurile stau la fel în vremea aceasta). Agricultură, ca și la noi (sunt multe puncte de asemănare în această privință cu principatele noastre) era făcută pe un teritoriu mult mai mic decât azi, fiindcă terenul era încă nedes-

țelenit, pădurile ocupând o întinsă suprafață. Trebuie să observăm că în Evul-Mediu se exploatau și bogățiile subsolului. Exista în Serbia ca și azi unele mine de argint și aramă, în special la Rud-nic (numele înseamnă minereu dela ruda, cuvânt care a dat și pe cel de rudar din limba noastră pentru ȣigani căutători de aur). Exploatările minierele n'au fost făcute în toate timpurile aici. Romanii, specialiști în asemenea lucruri, au exploatat minele de aici ca și la noi, dar după năvălirea barbarilor au rămas în păragină și abea în vremea Nemanizilor a reînceput exploatarea lor. Stanoe Stanoievici, care a scris istoria Sârbilor, socoate acest lucru ca un titlu de glorie pentru familia Nemanian. Sistemul de exploatare, natural era foarte primitiv. Cu ajutorul unui scripete erau scoase din mină, minereurile. Din cauza întrebuințării roței la scripete, aceste instalații se chemau roți. In sârbă roată se cheamă colo. In documente-

le din vremea aceea,minele sunt întâlnite sub acest nume de roți. Unele dintre aceste mine erau exploatate de kral (rege), altele de particulari și de mănăstiri. Se da totuși de aceștia din urmă o mică parte și stăpânirii. E interesant de știut că și Mircea a exploatat niște mine de aramă la Baia de Aramă, care a fost concesionată unor unguri obligați să dea 10% din producție domnului.Mai târziu, această parte Mircea o cedează mănăstirii Tismana.

În Pen.Balcanică erau și multe drumuri de comerț, între care cel mai însemnat era cel care trecea dela Belgrad la Niș, Sofia, Constantinopol, clădit de Romani și bătătorit acum de neguțători. Erau și altele care pătrundeau în interiorul Balcanilor,cele mai însemnate pornind dela cele două mari porturi ale peninsulei, Ragusa la Adriatica și Salonicul la Egee. Grație acestor drumuri s'a dezvoltat o însemnată viață economică.

Dela o vreme regii sârbi bat monedă proprie. Cel dintâiu care face acest lucru este Ște-

fan cel dintâiu încoronat. În Bulgaria moneda este din vremea lui Ioan Asan al II-lea, până atunci circulând monedă străină, în special cea italiană și bizantină. Monedele bulgarești au fost foarte răspândite și la noi, deși domniile noastre începând cu Vlaicu Vodă bat și ei monedă.

Clasele sociale După ce am văzut baza economică după care s'au dezvoltat aceste state, să vedem acum clasele sociale, care se diferențiază, după ocupație și venituri personale, așa cum spune sociologia.

Întâiu era clasa nobilimei, a proprietarilor de pământ. Cu toate bogățiile miniere și cu tot negoțul ce se putea face în statele balcanice de care ne ocupăm, principala bogăție era tot agricultura, așa că tot proprietarii de moșii erau cei mai puternici în stat. În Bulgaria ei se numeau Boiari (de unde boieri la noi). În Serbia, pe lângă acest termen, mai răspândit însă, era și acela de Vlastelin dela vlast = putere, deci cei care dețin

puterea. Pentru că marile dregătorii dela curtea țarului erau deținute de ei, dela o vreme a început să se facă o confuzie, constatată și la noi, aceea că marea dregătorie nu se mai deosebea de marea proprietate; cine era mare proprietar era și mare dregător. De aici dregătoria a început să se cheme boierie, fiindcă era deținută numai de boieri. Astfel această clasă pe lângă faptul că era cea mai bogată (și mai ales pentru aceasta), avea în mâinile ei și conducerea. Nobilii însă, mai aveau și un rost militar, căci în războaie ei luau parte conducând cetele de țărani depe moșiile lor. Acești războinici boieri, atât la Sârbi cât și la Bulgari ca și la noi se numai viteji (un fel de cavaleri medievali apuseni).

Se înțelege ușor de aici de ce în limba noastră cuvântul a ajuns să însemne calitate fizică și sufletească. Ori câte lupte au fost însă la noi între partidele de boieri, totuși nu s'a ajuns

și aici ca în Serbia și Bulgaria, ca ei să aibe a-
nume stăpâniri politice aproape independente în re-
giunile lor, după sistemul feudal apusean. În unele
regiuni balcanice vedem că ei ajung să depindă de
puterea centrală numai printr'un jurământ, pe care
adeseori nu-l mai respectau. Alături de clasa de
boieri mai erau proprietarii mai mici, am zice de
moșneani - termenul nu este la ei - care își mun-
ceau singuri pământul. Afară de aceștia se mai con-
stată și clasa șerbilor, cei care nu aveau pământ.
Aceștia existau în Serbia în secolul al XIII-lea și
al XIV-lea, ca și în Bulgaria. Cine erau șerbii?
Erau țărani neliberi, care depindeau de un proprie-
tar. De multe ori la noi se înțelege un țăran ca-
re nu avea dreptul să se mute dintr'un loc în al-
tul. Dependența însă nu era atât de pământ cât de
proprietar. La Sârbi se constată două feluri de
șerbi, agricultori și păstori. E interesant că pă-
storii, care într'un fel oarecare sunt socotiți

nomazi, erau în mare parte șerbi. În realitate , transhumanța nu poate fi socotită cu adevărat o viață nomadă și ei puteau foarte bine să fie șerbi trimiși cu turmele stăpânirii, marelui proprietar sau ale mănăstirii, cu care porneau la munte când era nevoie sau le coborau la șes când trebuia. În Serbia se constată că și Vlahii erau adesea șerbi, în general la mănăstiri..

În legătură cu Vlahii șerbi în legiuirea lui Ștefan Dușan, se prevede - ceea ce arată starea socială inferioară a lor - că "sârbul nu se poate căsători cu o vlahă". Este interesant numele pe care-l poartă șerbii în Serbia, acela de sebri. Știți că la noi se numeau rumâni, adică cu însăși termenul care designa poporul; în Serbia se constată așa dar acelaș lucru, căci se vede că sebri nu e altceva decât numele poporului sârb.

Au fost în legătură cu numirea de rumâni două explicații. Unii au zis că se numeau așa, fiindcă aceștia erau rumâni simpli fără privilegii, ex-

plicația de altfel puțin verosimilă. Alții admit că atunci când au năvălit popoarele barbare, aceștia au transformat populația autohtonă în situația aceasta. La noi boierimea a fost slava la început și tot așa cum Germanii în Galia sau Spania au împărțit pământurile, reducând populația autohtonă în șerbie, tot așa au făcut Slavii la noi. La Sârbi rolul acesta, fără ca ei să fie niște năvălitori, l-au avut Bizantinii stăpânii Peninsulei Balcanice. Vlahii șerbi aveau și ei anume drepturi, formau chiar unele comunități în frunte cu un reprezentant ce avea dreptul de judecată și organizare asupra acestei comunități. Comunitățile vlahe se numeau cătune, iar ei cătunari. Nu se constată o clasă a clerului ca în Apus, deși mănăstirile erau foarte bogate, datorită daniilor ce li se făceau. Cele sârbești erau mult mai bogate decât cele dela noi, daniile conducătorilor sârbi fiind mult mai numeroase, ceea ce arată că regii sârbi dispuneau de mai multe moșii decât domnii noștri. Mai erau apoi orășenii, sau cu un

termen mai întrebuintat ^{clasa} ~~burghezilor~~, care în cea mai mare parte era formată din străini. Singurul oraş cu o populaţie sârbo-croată care se ocupa cu negoţul, era Ragusa, dar aceasta era o republică independentă şi nu era în stăpânirea sârbească. Aceşti străini care alcătuiau pătura burgheză erau ca şi la noi de origine germană, Germanii din Ungaria, de la Braşov, de la Sibiu, sau Bistriţa, veniseră la noi unde au întemeiat Baia, Câmpulung, etc., şi tot aşa au făcut şi în Serbia. Ceea ce este interesant e faptul că şi la Sârbi şi Bulgari ei sunt cunoscuţi cu acelaş nume ce-l au şi la noi, de Sasi. În părţile dinspre Adriatica erau în mare parte Italieni. În părţile de Sud Grecii erau aceia care predominau ca orăşeni. Ca organizaţie oraşele aveau autonomie, deasemenea aveau dreptul de a-şi alege ^{câte} un consiliu pentru conducerea lor. Primarul purta numele grecesc kefalia (de la kefalos = cap, căpetenie), iar membrii consiliului se numeau purgari

(din nemțescul bürger) ca și la noi și Bulgari. Ați auzit la noi spre pildă de documentul lui Mircea, prin care ordonă "kefaliei din Silistra" să nu se atingă de bălțile mănăstirei Cozia. Există apoi și clasa robilor și la Sârbi și la Bulgari. Robul era socotit ca obiect personal și el putea fi vândut de proprietarul său ca orice bun. La noi erau țigani, care la Sârbi și Bulgari nu se constată a fi robi. Erau robi de casă care erau prinși din războaie, dar mai erau făcuți robi și aceea care nu-și puteau plăti datoriile lor față de creditor. Aceste lucruri sunt în legătură cu ceea ce privește viața socială, dar să trecem acum la cea politică.

Regele sau țarul, puterea și titlul lui. În fruntea statului era un suveran numit țar. Primul cu acest titlu la Bulgari a fost Simion, continuat apoi la cei din cel de al doilea imperiu, când se intitulau țari ai Românilor și Bulgarilor. Dela Ioan Asan al II-lea apare titlul de țar al Bulgari-

lor și al Grecilor, ei având pretenția de a stăpâni Constantinopolul. Chiar Strașimir care abea mai stăpânea o bucatăică de pământ la Vidin, nu se sfia să-l poarte. La Sârbi, la început suveranii se intitulau "mare jupan" apoi Ștefan cel dintâiu încoronat ia titlul de kral (generalizare în sens de rege dela numele lui Carol cel Mare). Dela Ștefan Dușan apare și la ei titlul de țar. În scris când vorbeau de ei își spuneau țarsvomi = țăria mea sau gospodstvomî = domnia mea (ca și la noi). Ștefan Dușan și-a luat și el titlu de "țar al Sârbilor și al Grecilor", arătându-se unercî în titlu și regiunile ce stăpânea. Astfel în titlul său se spune "țar al Sârbilor...și al regiunilor de la mare (pomore)". Când aceste regiuni n'au mai fost în stăpânirea Sârbilor, ca să nu se micșoreze titlul, Lazăr a adăugat pe cele dela Dunăre (podunavia), nume care apare și la Mircea. Un fapt care arată dorința domnitorilor de a se lega dinasticește de predecesori, se vede din

aceea' că numele celui dintâi domnitor este luat de toți și adăogat înaintea numelui lor. La Sârbi acest nume este cel de Ștefan. Acelaș lucru se întâmplă și la Bulgari la care numele acesta este de Ioan. Numele de Ion dela o vreme a început să fie scris în forma prescurtată Io, în care apare și în hrisoave.

Datorită modelului, dela Bulgari, acest Io a fost imitat și de domnii noștri. Stema țarilor dela o vreme a fost în Serbia vulturul cu două capete, stemă împrumutată firește dela Bizanț și apare de pildă pe hainele cneazului Lazăr și chiar ale fiului său Ștefan Lazarevici. Această stemă apare și la noi.

Mircea cel Bătrân poartă, în pictura dela Cozia, un vultur cu două capete de aur, așezat pe genunchii domnului. Stăpânitorul, și în Serbia și în Bulgaria, era în teorie atotputernic și își zicea autocrator ca și împărații bizantini.

În practică nu prea era așa. Domnul în cele ce făcea trebuia să țină însă seamă și de voința boierilor, care aveau chiar un rol hotărâtor în conducerea statului. Am arătat că în Serbia când a fost vorba de introducerea unei nouă orândueli, de o abdicare, etc., o dietă numită scupcină, era adunată și în fața ei se discutau lucrurile ce trebuiau să se facă. Această instituție în Serbia are un rol foarte important și arată că puterea domnului era mărginită. În Țara Românească o asemenea adunare nu se constată, dar în Moldova cunoaștem câteva cazuri când o asemenea adunare este consultată cu prilejul unor importante fapte. Este o dată chemată o asemenea adunare la Vaslui de Petru Aron, care îi cere hotărîrea dacă sau nu să plătească birul cerut pentru prima dată de Poartă și altădată pe Câmpia Direptății, Ștefan cel Mare cere deasemenea unei astfel de adunări să-și dea părerea dacă îl vrea ca domn al Moldovei.

Miercuri 24 Maiu 1939

Prelegerea XL-a

ORGANIZAREA POLITICA-SOCIALA (continuare)

Marii dregători. Spuneam că țarul nu era atotputernic pentru că, deși se împodobește cu titlul de autocrator, arătându-se astfel că toată stăpânirea pământului era a lui, trebuind ca el să întărească orice vânzare sau cumpărare pentru a avea valoare, în realitate puterea lui era mult redusă de aceea a marilor proprietari deținători și de mari dregători. Titlurile acestor mari dregători aleși din clasa boierilor, amintesc în bună parte pe cele dela noi, unde desigur sunt de origine sud-slavă. O parte din aceste dregători sunt bizantine împrumutate de Slavi și prin ei au fost introduse unele și la noi. La Bulgari vor mai fi fost poate și altele

În afară de cele pe care le știm, dar nu avem documente de unde să le cunoaștem. În săpăturile făcute în special la bis. Sf. Sofia, din Sofia, s'au găsit morminte în care cei îngropați acolo, aveau în degete inele. Pe aceste inele uneori erau inscripții, în care se trecea și funcția pe care decedatul o îndeplinise. Datorită unei astfel de inscripții, s'a putut constata că funcția de stolnic a existat și în Bulgaria. Între funcțiile mai de seamă, care au existat la Sârbi și la Bulgari (multe din ele sunt întâlnite și la noi), avem pe aceea de logofăt, care era șeful cancelariei domnești.

El era păstrătorul pecetiei statului. Era apoi șeful grajdurilor comes stabuli sau simplu comes, titlu ce exista și în Apus.

Este acelaș lucru cu francezul constable. Sunt unele titluri de acestea care la noi nu apar. Așa de pildă avem marele celnic = fruntaș, iar șeful vîstieriei (titlu. luat de Sârbi dela Bizantini)

purta titlul de protovistier = protos - primul, adică primul vistier. Spătarul este întâlnit la Croați și în statele slave de pe malurile Adriaticeii. O altă funcție bizantină împrumutată de Slavii su - dici, care la noi nu este întâlnită, era megas - prahtor-ul, un fel de conducător financiar. Pe lângă funcțiile acestea ocupate de marii demnitari , care astfel ajutau țarului la conducerea statului, mai erau și funcționari mai mici. Deasemenea se constată că pentru ridicarea impozitelor (care se plăteau în natură), care se adunau în anume magazii ale casei domnești, se trimeteau funcționari speciali. Pe lângă aceste impozite în natură, ce se luau dela toți, afară de aceia care ar fi căpătat vreun privilegiu de scutire (în special mânăstirilor se dădeau asemenea privilegii) mai erau și anume prestații numite robot (muncă) dela roboteția munci. Roboti gospodstvami, erau muncile datorite domniei mele. Printre acestea era una numi-

tă provod, la noi se spunea provod, care nu e altceva decât dreptul oamenilor domnești de a lua căruțe, cai sau oameni de călăuză spre a fi duși dintr'un loc într'altul, un fel de poștă care la noi s'a înființat pe vremea fanarioților. Pe lângă acestea sunt alte munci care privesc organizația moșilor. Acestea trebuiau să fie îngrijite de satele din jurul lor. Apoi erau muncile la cetate. Castro ktizia era dreptul de a lua pe țărani spre a merge să zidească sau să lucreze la cetate. Numele acesteia la Slavi era gradozidonia, iar la noi "lucru la cetate". După aceste câteva noțiuni care ne dau o oglindă a vechii organizații a statelor slave din Sud, să trecem acum la partea literară a vieții lor.

+ +

LITERATURA

Școala dela Târnova. Știți cum dela Metodie și Chiril se întemeiasă o adevărată școală la curtea lui Simion, școală care era sub influența culturii bizantine. După formarea imperiului româno-bulgar, centrul cultural al statului s'a muțat în noua capitală a lui, la Târnova.

Și această școală din Târnova nu este originală, ea bazându-se în mare parte pe operele bizantine, care sunt traduse în limba slavă. Se deosebește totuși de vechea literatură, prin aceea că acum se întrebuințează limba medie bulgară. în care știți că începe să dispară sistemul terminațiilor după cazuri și dispare și numărul dual. Cazurile sunt formate cu ajutorul prepozițiilor acum, schimbare care s'a desăvârșit cu totul în limba nouă bulgară. Lucrările de acum sunt un fel de bibliote-

că întreagă într'una singură. Intr'un singur manuscris se traduceau diferite lucrări din grecește, care alcătuiesc ceea ce se numește un zbornic. Dintre aceste traduceri este de remarcat unul singur și anume este traducerea cronicăi bizantinului Manasses, care scrie în versuri în sec. al XII-lea, o istorie i-am zice universală (un cronograf), care începe cu patriarhii bibliei și continuă cu Grecii și Romanii, legând aceste lucruri cu istoria bizantină.

Traducerea în limba medio-bulgară a fost făcută în proză (ca 1350). A fost editată această cronică de Ion Bogdan și la noi Moxa în cronică sa aproape l-a tradus pe Manasses. La fel cei trei croniciari ai Moldovei, Macarie, Eftimie și Azarie l-au avut de model. Acolo unde se potrivește în lucrările lor, vreo descriere, vreo frază de laudă la adresa cuiva, au tradus cuvânt cu cuvânt din Manasses.

Dar pe lângă traducerile de manuscrise,

avem și unele lucrări originale la Bulgari. În domeniul istoriografiei propriu-zise, afară de o cronică descoperită și publicată de Ion Bogdan în „Archiv für slavischen Philologie”, XIII, 1890, p. 481-536, nu se mai constată nici o altă lucrare de acest fel la Bulgari.

Patriarhul Eftimie. La Târnova era un centru de literatură slavă, am spune internațional, care căuta să păstreze roadele muncii lui Metodie și Chiril. Limba în care se scria după modelele vechii școale slave, era cunoscută ^{nu} numai Slavilor sudici, dar era întrebuințată și la noi, așa că un traducător putea fi citit în toate aceste țări care o întrebuințau ca limbă literară. Patriarhul din Târnova, Teodosie, care a studiat la Salonik, a început această școală. Opera lui desigur foarte importantă, noi nu o cunoaștem direct - dela el nu ne-a rămas nimic - ci prin elevul său, ultimul patriarh al Târnovei, care-l laudă și-l glorifică, prin

Eftimie cel ce a murit în exil la o mănăstire în urma năvălirii Turcilor. Acest Eftimie a scris foarte mult și operele sale au fost tipărite de un învățat rutean, fost profesor la Universitatea din Cernăuți, Kalujniacki "Werke des Patriarchen Eutimies", având și o introducere despre viața patriarhului și a elevilor săi. Eftimie între lucrările sale are una despre ortografie, are apoi mai multe despre viațile de sfinți, în care alege viațile acelor, care fie că au trăit în Bulgaria, fie că numai moaștele lor au fost aduse în Bulgaria, povestind în ele multe lucruri interesante și din alte puncte de vedere. Așa ele au și o valoare istorică, fiindcă între știrile hagiografice el vorbește și despre cei care au adus spre pildă moaștele sfântului respectiv, amintind și unele evenimente în legătură cu viața statului. Între viațile de sfinți avem "Vieța Sf. Filofteia", ale cărei moaște după multe peripecții au fost aduse la Curtea de Argeș și în care

el vorbește și de Caloian (Ioniță), care a adus-o la Târnova. Apoi "Vieața Sf.Paraschiva" (și moaștele acesteia au fost aduse la noi) și "Vieața Sf. Ioan dela Rilo". La Rilo spuneam că era o foarte importantă mănăstire bulgărească din munții Rodope. El a mai fost și un mare scriitor de misive cu caracter religios. Fiind foarte înțelept, adesea a fost consultat de alți prelați în legătură cu anume învățături mai încurcate. Așa el a avut o corespondență în acest sens cu mitropolitul Chiprian dela Kiev, deasemenea a schimbat două scrisori cu Nicodim întemeietorul Tismanei și Voditei și una cu mitropolitul Antim al Ungrovlahiei, toate publicate de Kalujniacki. Lui Nicodim îi spune ieromonahul dela Tismana și se pare că acesta l-a întrebat (scrisoarea lui nu s'a păstrat), cum să organizeze vieața monahală în noua sa țară, într'una din scrisori, iar în cealaltă ceva în legătură cu anume chestiuni de credință, în care riscă cineva să cadă în eresul Fasc. 39

manicheic (ceeace ne-ar putea face să credem că ar fi existat bogomili și la noi). În scrisoarea către Antim (al doilea mitropolit al Ungrovlahiei după Iochint Critopulos dela Vicina), el își arată simpatia și dragostea față de acesta și spune că a venit la el Ghenea "fiul meu spiritual", dela care a ascultat dorința mitropolitului valah, dar că chestiunile puse necesită multă chibzuință, ceeace cere mai multă vreme de gândire, mai ales în împrejurările politice grele, în care se găsea statul bulgar și care-l răpeau oarecum dela grijile de acest fel. Aceste scrisori arată că a existat o corespondență între malul de Sud al Dunării și cel de Nord. Patriarhul Eftimie a avut mai mulți elevi, care, din cauza Turcilor, au trebuit să plece peste graniță.

Grigore Tamblac. Unul din ei a fost Grigorie Tamblac, care i-a și scris viața patriarhului Eftimie. Aici povestește el ultima parte a existenței țaratului dela Târnova și căderea lui sub Turci. Ea din Târnova el însuși, dar a stat și la Bizanț, de

unde-nu știm însă cam pe când- a venit și la Sârbi, ceeace i-a prilejuit lui Grigorie Țamblac să scrie "Vieața lui Ștefan Deceanski". La noi Țamblac a venit la 1401, în Moldova trimis de patriarhul din Constantinopol, cu ocazia unei solii a lui Alexandru cel Bun, pentru înlăturarea conflictului cu Constantinopolul. El a făcut un fel de inspecție asupra bisericii moldovene și a raportat Constantinopolului, arătând că se cuvine să se ridice blestemul, întrucât dreapta credință a fost păstrată intactă. A stat la noi vreo zece ani, după care se duce în Ucraina, în vremea aceasta a scris "Vieața Sf.Ioan cel Nou" dela Cetatea-Albă. Acesta era un negustor din Cetatea Albă, martirizat pentru credința lui de Tătari, ale cărui moaște făcătoare de minuni, au fost duse la Suceava, cu care ocazie Țamblac a scris opera de mai sus. Deasemenea el mai are și un număr de douăzeci și una de predici, din care cele mai multe sunt rostite la biserica cea mare din Suceava. El și-a înțeles rolul și ca un fel de sfătuitor pentru credincioși, de aceea a făcut aceste predici.

Cuprinsul lor este diferit și sunt rostite la diferite împrejurări, așa de pildă cu ocazia Înălțării, sau la Vinerea mare, la Sf. Petru și Pavel, la Sf. Ilie, la Adormirea Maicii Domnului, etc., având explicații în legătură cu faptele ce se prăznuiau. Altele sunt în legătură cu cinstirea morților, cu viața călugărească, despre iubirea de arginți, etc. Interesant că el iscălește acum "presbiter al bisericii moldovene" sau "staret al mănăstirii pantocrator", poate mănăstirea Neamțului. Despre viața lui Gr. Țamblac a scris Iațimirski Grigorii Țamblac (rusește), St. Petersburg 1904, care crede că la bătrânețe sub numele de Gavril, Țamblac s'ar fi reîntors în Moldova la Alexandru cel Bun. E o identificare ce nu se poate susține. Gr. Țamblac a murit în 1420 la Kiev, cum spun cronicile rusești, în mod precis. (Vezi și lucrarea lui P. Sârku, Grigorii Țamblak în Bogoslovski Vestnik, Moscova 1895 . În legătură cu predicile sale se pune întrebarea dacă ele au fost rostite sau numai au fost scrise. Pe vremea lui în Moldova puțini erau aceia care știau limba slavă în

care sunt scrise. Episcopul Melchisedec (lața și op-
ra lui G igore Tamblac, în Revista pentru istorie, fil.
și arheologie, III), crede că aceste predici au fost
rostito în limba română și apoi au fost traduse, dar e
mai probabil că au fost scrise și Tamblac nu le-a ro-
stit niciodată. Plecat în Ucraina, Tamblac a intrat în
legături cu Vitold, marele duce al Litvaniei, care a-
tunci cuprindea și Ucraina. Ajungând mitropolit la
Kiev, el a făcut să se nască un conflict cu mitropolia
dela Moscova, prin aceea că a făgăduit lui Vitold să lu-
creze pentru unirea cu catolicii. A și avut prilejul
de a face unirea, participând la Conciliul dela Constan-
ța, 1415-1418, unde în fața înalților prelați a ținut
și o slujbă foarte frumoasă. Rodele acestei uniri nu
s au putut simți, fiindcă întors la Kiev el moare foar-
te curând.

Constantin Costenețki. Un al doilea elev al
lui Eftimie a fost - în Serbia - Constantin Costeneț-
ki - din Costeț Bulgaria de unde și numele - care a
stat la curtea lui Ștefan Lazarevici și după moartea
acestuia i-a scris viața.

Opera lui e de mare importanță pentru istoriografia sârbească și a fost publicată de Jagici în revista Glasnik XLII-XLIII. Costenețki care în afară de evenimentele din Serbia vorbește și de multe altele din Europa și Asia, legând faptele între ele într'un stil foarte pompos, fiind pe deasupra și foarte informat, a mai scris și despre ortografie o lucrare publicată în 1869 în revista Starine (Zagreb) de Dancici sub titlul "Cartea lui Constantin Filosoful despre ortografie". Costenețki constată aici că limba sârbă nu se aseamănă în totul ca sunete celei vechi slave, de aceea sunt necesare unele litere deosebite. Lucrarea este dedicată lui Șt. Lazarevici. În prefață Costenețki arată de unde a venit el în Serbia și laudă pe Eftimie, profesorul său, despre care zice că numele lui s'a răspândit până la "Marița și părțile scitice" (poate Rusia). El face deosebire cel dintâiu între limbile bosniacă, sârbă, bulgară și veche slavă.

În lucrarea aceasta a lui avem un pasagiu în care vorbește de sunetul și litera **ѣ**. El spune că

exista și la Vlăhi în cuvântul бѣ = bea.

E interesant de știut ce vrea să spună. Face prin aceasta aluzie la limba română, sau se gândește la limba slavă dela noi, în care caz бѣ ar fi dela verbul a fi,

бѣмъ ? Nu știm la ce s'a gândit, înclin să cred că face aluzie la limba română și atunci am avea cea mai veche pomenire de limbă românească (lucrarea e din 1406-10)

Cronicile sârbești. Există din vremea aceasta și o bogată istoriografie sârbă. Sunt întâiu o serie de simple genealogii numite rodoslovii. Apoi avem letopisețele care mereu au fost transcrise de copiiști. Avem astfel la Sârbi letopisețul cel vechi, care duce evenimențele până pela 1350, și letopisețul cel nou care merge cu povestirea până la mijlocul sec. al XV-lea. Din cel vechi se desprinde ideea că Sârbi sunt autohtoni, fiind urmașii Ilirilor. Se spune chiar că unii împărați romani, care erau din Iliria, au fost așa dar Sârbi, ca de ex. Galerius. Dioclețian, care avea la Spolato (Split) un palat, s'a spus de asemenea că era sârb. Este aceasta o încercare fără valoare istorică, dar care ne arată mentalitatea vremii. Pe lângă ele mai avem niște biografii de

stăpânitori mai dezvoltate, ca aceea a lui Ștefan Deceanski scrisă de Tamblac, a lui Ștefan Lazarevici de Costenețki, a lui Lazăr (anonimă), a lui Uroș scrisă de Paisie un patriarh sârb, a Sf. Sava, etc. Dela o vreme acestea au fost adunate de Danilo, care a făcut o colecție "Viețile țarilor și patriarhilor sârbi" (ed. Dancici), în care este și viața lui Isaia cel care a mers la Constantinopol împreună cu Ilicodim.

Constatăm așa dar, că se poate vorbi de o viață literară sud-slavică, fiind o legătură continuă între aceste state ale Pen. Balcanice. Vedem pe un Tamblac, bulgar, cu educația dela Constantinopol scriind de Sârbi; la fel un Costenețki, bulgar, ce trăește la curtea unui rege sârb ș.a.m.d., ceea ce ne arată o viață literară, am putea zice comună. Acest lucru însă a fost oprit în dezvoltarea sa de năvălirea Turcilor, care au făcut ca această viață să se continue prin refugiați, la noi până la introducerea limbii române și în viața oficială ca și în biserică. Cu acest ultim capitol am încheiat istoria Slavilor din Sudul Dunării.

---ooo---

S F Â R Ș I T

